

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ВЛАДИКА ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 94:32]:327(477):327.51НАТО”1991/2022”

ДИСЕРТАЦІЯ

**УКРАЇНА–НАТО: ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ СПІВПРАЦІ
(1991–2022)**

Спеціальність – 032 Історія та археологія

Галузь знань – 03 Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ В. В. Владика

Науковий керівник: **Алексієвець Леся Миколаївна**, доктор історичних наук,
професор

Тернопіль – 2026

АНОТАЦІЯ

Владика В. В. Україна–НАТО: Історико-політичний аспект співпраці (1991–2022). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 Історія та археологія. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2026.

Дисертаційна праця презентує цілісну реконструкцію еволюції відносин між Україною та Організацією Північноатлантичного договору в історико-політичному та історико-військовому вимірах упродовж 1991–2022 років. Дослідження зосереджене на виявленні закономірностей трансформації України від реципієнта безпекових консультацій до статусу активного суб'єкта й стратегічного донора трансатлантичної стабільності. Актуальність дослідження зумовлена глибоким переформатуванням архітектури євроатлантичного безпекового простору, у межах якого досвід України у протидії повномасштабній агресії російської федерації став вагомим чинником модернізації системи колективної оборони Заходу.

У роботі доведено, що в умовах руйнування попередньої системи міжнародного права та триваючого ревізійонізму з боку росії євроатлантична інтеграція України постає як безальтернативний механізм гарантування національного суверенітету. Особливу значущість дослідженню надає концептуалізація переходу від декларативного партнерства до етапу практичної взаємосумісності, що дозволяє розглядати вступ України до Альянсу не лише як засіб захисту територіальної цілісності, а й як фінальний етап консолідації європейського безпекового простору.

Мета роботи полягала у здійсненні комплексного наукового аналізу історичної еволюції та стратегічної трансформації відносин між Україною та НАТО в умовах глобальних геополітичних зрушень кінця ХХ – початку ХХІ століття. На основі репрезентативної джерельної бази реконструйовано цілісний генезис взаємодії України з Альянсом: від початкових форм співробітництва до

формату поглибленого стратегічного партнерства. Дослідження спрямоване на виявлення закономірностей перетворення України з об'єкта міжнародних впливів у провідного суб'єкта трансатлантичної безпеки, а також на концептуальне обґрунтування взаємної стратегічної цінності інтеграції держави до Альянсу як критичного фактора цілісності європейської безпекової архітектури.

Методологічну основу дисертації становить поєднання принципів історизму та наукової об'єктивності із системним підходом. Використання порівняльно-історичного, ретроспективного та проблемно-хронологічного методів дозволило простежити динаміку інституційних змін та верифікувати ключові етапи військово-політичного зближення сторін у заявлених хронологічних межах.

Логіка реалізації поставлених завдань відображена у структурі дисертації. Зокрема, у першому розділі «Стан наукової розробки, джерельна база та методологія дослідження» здійснено критичний аналіз вітчизняного та зарубіжного історіографічного доробку. З'ясовано, що наукова парадигма вивчення відносин Україна – НАТО пройшла шлях від опису формальних інституційних механізмів у 1990-х роках до комплексного дослідження гібридних загроз та операційної взаємосумісності після 2014 року. Систематизовано репрезентативну джерельну базу, що охоплює стратегічні концепції Альянсу та нормативно-правові акти України, які дозволяють забезпечити високу достовірність та об'єктивність авторських висновків.

У другому розділі реконструйовано процес входження України в євроатлантичний безпековий простір після розпаду біполярної системи. Обґрунтовано, що за умов відсутності зацікавленості з боку азійських центрів впливу та виникнення «безпекового вакууму», співпраця з НАТО стала для Києва єдиним життєздатним механізмом виходу з міжнародної ізоляції. Особливу увагу приділено аналізу «ядерної дилеми» та Будапештського меморандуму, який ідентифіковано як чинник стратегічного протверезіння українських еліт і каталізатор пошуку дієвих безпекових гарантій.

У третьому розділі простежено динаміку відносин від підписання Хартії про особливе партнерство до початку російської агресії 2014 року. Розкрито нелінійний характер євроатлантичного курсу, зумовлений коливаннями між стратегією «багатовекторності» та періодами дипломатичної стагнації. Доведено деструктивний вплив політики «позаблоковості», яка штучно гальмувала реформи оборонного сектору та ідентифікована як етап втрачених можливостей, що призвів до зниження національної стійкості напередодні воєнних викликів.

У четвертому розділі реконструйовано процес розбудови оборонного потенціалу України в умовах російської агресії. Проаналізовано роль Трастових фондів НАТО та програм підготовки особового складу, що стали базою для створення Сил спеціальних операцій як взірця повної взаємосумісності з Альянсом. Висвітлено впровадження систем ситуаційної обізнаності та логістичного контролю, що дозволило подолати технологічний розрив із провідними арміями світу. Доведено, що пріоритетність практичних реформ над дипломатичними процедурами забезпечила Україні статус ключового оборонного бастиону на східному фланзі НАТО ще до початку повномасштабного вторгнення.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у системному переосмисленні природи та динаміки взаємодії України з НАТО крізь призму трансформації державної суб'єктності. У роботі вперше запропоновано та обґрунтовано концепцію «прихованої інтеграції», яка характеризується пріоритетністю досягнення фактичної операційної сумісності Збройних Сил України з Альянсом над формальними політичними процедурами.

Доведено, що цей процес базувався на радикальній перебудові системи військового управління за стандартами J-структури, що дозволило гармонізувати штабні процедури з натівськими аналогами. Ключовим чинником трансформації визначено імплементацію філософії «Mission Command» яка делегувала ініціативу молодшому командному складу, забезпечивши гнучкість у прийнятті рішень. Важливу роль відведено системній цифровізації процесів управління, зокрема впровадженню автоматизованих систем ситуаційної обізнаності та

логістичного забезпечення, що дозволило подолати технологічний розрив із провідними арміями світу. Обґрунтовано, що така багаторівнева модернізація перетворила українське військо на де-факто органічну частину євроатлантичного безпекового простору ще до офіційного набуття де-юре статусу члена Організації.

Концептуалізовано феномен «геополітичного протверезіння» національних еліт після підписання Будапештського меморандуму, що визначено як поворотний момент у переході від декларативної багатовекторності до пошуку дієвих інструментів захисту суверенітету. Вперше аргументовано статус України як «стратегічного донора безпеки» та «інтелектуального форпосту» східного флангу Альянсу. Доведено, що унікальний бойовий досвід України у протистоянні гібридній та високотехнологічній конвенційній агресії став ключовим чинником модернізації оборонних доктрин НАТО. Набула подальшого розвитку періодизація відносин, де виокремлено етапи від «партнерства заради стабільності» до «інтеграції заради виживання та стримування», що дозволило уточнити функціональну роль України як фундаментального елемента нової безпекової архітектури Європи.

Підсумовуючи результати дослідження, встановлено, що євроатлантична еволюція України у 1991–2022 роках стала процесом масштабної трансформації держави з об'єкта міжнародної підтримки у статус активного суб'єкта та стратегічного донора трансатлантичної стабільності. Доведено, що повноправна інтеграція України до НАТО є необхідною умовою завершення формування цілісної та неподільної архітектури європейської безпеки, що дозволить остаточно ліквідувати «сірі зони» на континенті та забезпечити стійкість східного флангу Альянсу.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх імплементації в діяльність Міністерства закордонних справ України, Міністерства оборони України та дипломатичного корпусу при розробці зовнішньополітичних стратегій і заходів зі зміцнення національної стійкості. Глибокий аналіз історичної ретроспективи та трансформаційних процесів

дозволяє фахівцям точніше прогнозувати безпекову динаміку в регіоні Східної Європи та превентивно реагувати на ревізійні виклики рф.

Матеріали дисертації мають високу релевантність для використання у закладах вищої освіти при створенні навчальних курсів з історії міжнародних відносин, безпекознавства та політичної історії. Результати роботи також можуть бути залучені до проведення інформаційно-роз'яснювальної діяльності та патріотичного виховання молоді, сприяючи підвищенню рівня обізнаності громадян щодо стратегічного значення євроатлантичного вектору розвитку України.

Ключові слова: Україна, НАТО, Європейський Союз, співпраця, зовнішня політика, євроатлантична інтеграція, безпека, партнерство, міжнародні відносини, військова допомога, європейська безпека, співробітництво, система безпеки, російсько-українська війна, Збройні Сили України.

ANNOTATION

Vladyka V. Ukraine–NATO: Historical and political aspects of cooperation (1991–2022). – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 032 History and Archeology. – Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil, 2026.

The dissertation presents a comprehensive reconstruction of the evolution of relations between Ukraine and the North Atlantic Treaty Organization in historical-political and historical-military dimensions throughout 1991–2022. The study focuses on identifying the patterns of Ukraine's transformation from a recipient of security consultations to an active subject and a strategic donor of transatlantic stability. The relevance of the research is determined by the profound reshaping of the Euro-Atlantic security architecture, within which Ukraine's experience in countering the full-scale aggression of the Russian Federation has become a significant factor in modernizing the Western collective defense system.

The work proves that under the conditions of the collapse of the previous international law system and ongoing Russian revisionism, Ukraine's Euro-Atlantic integration emerges as an alternative-free mechanism for guaranteeing national sovereignty. Special significance is given to the conceptualization of the transition from declarative partnership to the stage of practical interoperability, which allows viewing Ukraine's accession to the Alliance not only as a means of protecting territorial integrity but as the final stage of consolidating the European security space.

The aim of the work was to provide a comprehensive scientific analysis of the historical evolution and strategic transformation of Ukraine-NATO relations amid global geopolitical shifts of the late 20th and early 21st centuries. Based on a representative source base, the integral genesis of interaction between Ukraine and the Alliance is reconstructed: from initial forms of cooperation to the format of an enhanced strategic partnership. The study aims to identify the patterns of Ukraine's transformation from an object of international influences into a leading subject of transatlantic security, as well as to conceptually justify the mutual strategic value of the state's integration into the Alliance as a critical factor for the integrity of the European security architecture.

The methodological basis of the dissertation is a combination of the principles of historicism and scientific objectivity with a systems approach. The use of comparative-historical, retrospective, and problem-chronological methods allowed for tracing the dynamics of institutional changes and verifying the key stages of military-political convergence within the stated chronological boundaries.

The logic of implementing the tasks is reflected in the dissertation structure. In the first chapter, "State of Scientific Development, Source Base, and Research Methodology," a critical analysis of domestic and foreign historiography is conducted. It is established that the scientific paradigm for studying Ukraine-NATO relations evolved from describing formal institutional mechanisms in the 1990s to a comprehensive study of hybrid threats and operational interoperability after 2014. A representative source base has been systematized, covering the Alliance's strategic

concepts and Ukraine's regulatory acts, ensuring high reliability of the author's conclusions.

The second chapter reconstructs the process of Ukraine's entry into the Euro-Atlantic security space after the collapse of the bipolar system. It is argued that in the absence of interest from Asian power centers and the emergence of a "security vacuum," cooperation with NATO became the only viable mechanism for Kyiv to escape international isolation. Particular attention is paid to the "nuclear dilemma" and the Budapest Memorandum, identified as a factor of strategic awakening for Ukrainian elites and a catalyst for seeking effective security guarantees.

The third chapter traces the dynamics of relations from the signing of the Charter on a Distinctive Partnership to the beginning of Russian aggression in 2014. The non-linear nature of the Euro-Atlantic course is revealed, driven by fluctuations between the "multi-vector" strategy and periods of diplomatic stagnation. The destructive impact of the "non-bloc status" policy is proven, as it artificially hindered defense sector reforms and is identified as a stage of lost opportunities that led to a decrease in national resilience on the eve of military challenges.

The fourth chapter reconstructs the development of Ukraine's defense potential amid Russian aggression. The role of NATO Trust Funds and personnel training programs, which became the basis for creating the Special Operations Forces as a model of full interoperability with the Alliance, is analyzed. The implementation of situational awareness and logistical control systems is highlighted, allowing for overcoming the technological gap with the world's leading armies. It is proven that the prioritization of practical reforms over diplomatic procedures granted Ukraine the status of a key defense bastion on NATO's eastern flank even before the full-scale invasion.

The scientific novelty of the results lies in the systematic rethinking of the nature and dynamics of Ukraine's interaction with NATO through the prism of state subjectivity transformation. For the first time, the concept of "hidden integration" is proposed and justified, characterized by the priority of achieving actual operational

interoperability of the Armed Forces of Ukraine with the Alliance over formal political procedures.

It is proven that this process was based on a radical restructuring of the military command system according to the J-structure standards, harmonizing staff procedures with NATO counterparts. The implementation of the "Mission Command" philosophy, which delegated initiative to junior commanders, was identified as a key factor of transformation. A significant role is attributed to the systemic digitalization of management processes, particularly the introduction of automated situational awareness and logistical support systems. It is substantiated that such multi-level modernization transformed the Ukrainian military into a de facto organic part of the Euro-Atlantic security space before officially obtaining de jure status as a member.

The phenomenon of "geopolitical awakening" of national elites after the Budapest Memorandum is conceptualized and defined as a turning point in the transition from declarative multi-vectorism to searching for effective tools for sovereignty protection. For the first time, Ukraine's status as a "strategic security donor" and an "intellectual outpost" of the Alliance's eastern flank is argued. It is proven that Ukraine's unique combat experience in countering hybrid and high-tech conventional aggression became a key factor in modernizing NATO defense doctrines. The periodization of relations was further developed, identifying stages from "partnership for stability" to "integration for survival and deterrence."

Summarizing the research results, it is established that Ukraine's Euro-Atlantic evolution in 1991–2022 was a process of large-scale transformation from an object of international support to the status of an active subject and strategic donor of transatlantic stability. It is proven that Ukraine's full integration into NATO is a necessary condition for completing the formation of an integral and indivisible European security architecture.

The practical significance of the results lies in the possibility of their implementation by the Ministry of Foreign Affairs, the Ministry of Defense, and the diplomatic corps in developing foreign policy strategies. The materials are highly

relevant for higher education institutions in creating courses on international relations, security studies, and political history.

Keywords: Ukraine, NATO, European Union, cooperation, foreign policy, Euro-Atlantic integration, security, partnership, international relations, military assistance, European security, cooperation, security system, Russian-Ukrainian war, Armed Forces of Ukraine.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані наукові результати дисертації

1. Владика В. В. Базові ціннісні орієнтири НАТО: безпека та демократія. Український шлях. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 72, т. 1. С. 37–42. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-1-5>. (*Наукове фахове видання категорії Б*);
2. Владика В. В. Розвиток співпраці між Україною та НАТО в період президентства Віктора Януковича. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 85, т. 1. С. 12–15. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/85-1-2>. (*Наукове фахове видання категорії Б*);
3. Владика В. В. Поглиблення партнерства з НАТО у 2014–2022 роках: Програма розширених можливостей і статус кандидата. *Літопис Волині*. 2025. Чис. 33. С. 54–58. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.33.08>. (*Наукове фахове видання категорії Б*);
4. Владика В. В., Алексієвець Л. М. Україна та НАТО у стратегічній культурі пострадянського простору: від історичного спадку до кризи 2014 року. *Вісник науки та освіти*. 2025. Вип. 11 (41). С. 3555–3566. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11\(41\)-3555-3566](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-3555-3566) (*Наукове фахове видання категорії Б*).
5. Владика В. В., Алексієвець Л. М. Еволюція та інституалізація євроатлантичного курсу України в умовах російської збройної агресії (2014–2021). *Вісник науки та освіти*. 2026. Вип. 2 (44). С. 3140–3154. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2\(44\)-3140-3154](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2(44)-3140-3154) (*Наукове фахове видання категорії Б*).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Владика В. В. Українсько-польські відносини в контексті інтеграції до ЄС та НАТО. *Об'єднані в Європі. Україна, Польща, Чехія* : матеріали міжнар. наук.-практ. саміту (м. Вроцлав, 2024 р.). Вроцлав, 2024. С. 45–47. URL: https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/konference/zbirnyk_United_Europe.pdf;

7. Владика В. В. Недоліки Ліги Націй та їхній вплив на пізніші міжнародні альянси, включаючи НАТО. *Велика війна в історії людства* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., приуроченої 110-й річниці початку Першої світової війни (м. Тернопіль, 2024 р.). Тернопіль, 2024. С. 104–108. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/34513/4/Konferenciya_Vijna.pdf;
8. Владика В. В. Партнерство заради миру як початковий етап у співпраці між НАТО та Україною. *Теорія модернізації в контексті сучасної світової науки* : зб. наук. пр. IV міжнар. наук. конф. (м. Мукачєво, 24 січ. 2025 р.). Мукачєво, 2025. С. 519–522. URL: <https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/issue/view/24.01.2025/30>;
9. Владика В. В. Аналіз російської агресії 2014 року та її вплив на взаємодію України з НАТО. *Відкрита наука сьогодні: основна місія, тенденції та інструменти, шлях та її розвиток* : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 23 трав. 2025 р.). Вінниця, 2025. С. 1131–1133. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/23.05.2025/40>

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	24
1.1. Історіографія дослідження.....	24
1.2. Джерельна база дослідження.....	36
1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження.....	43
РОЗДІЛ II. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З НАТО.....	68
2.1. Політична та соціальна ситуація у світі та регіоні впродовж останніх років існування СРСР.....	68
2.2. Політичний курс України у 1990-х: пошук партнерів та безпекові виклики.....	86
2.3. Становлення та інституалізація відносин України з НАТО на початковому етапі співпраці (1991–1996).....	107
РОЗДІЛ III. ОСНОВНІ ЕТАПИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З НАТО (1997–2022).....	135
3.1. Становлення особливого партнерства України з НАТО (1997–2000).....	135
3.2. Трансформація євроатлантичного курсу України: від Плану дій до політики позаблоковості (2000–2013).....	154
3.3. Трансформація євроатлантичного курсу України в умовах російської збройної агресії (2013–2022).....	168
РОЗДІЛ IV. СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ З НАТО, ЯК ОСНОВА ЗМІЦНЕННЯ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ.....	198
4.1. Досвід та потенціал Збройних Сил України як активний чинник модернізації системи трансатлантичної безпеки.....	198
4.2. Геополітична роль України у формуванні нової архітектури безпеки на східному фланзі Альянсу.....	224

ВИСНОВКИ.....	259
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	266

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДНЯЗ – Договір про нерозповсюдження ядерної зброї.

ЛитПолУкрБриг – Литовсько-польсько-українська бригада імені великого гетьмана Костянтина Острозького.

МВФ – Міжнародний валютний фонд.

НАТО – Організація Північноатлантичного договору.

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі.

ПДЧ – План дій щодо членства в НАТО.

РПАС – Рада євроатлантичного партнерства.

РНП – Річна національна програма.

СНД – Співдружність Незалежних Держав.

СНО-1 – Договір між СРСР і США про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь (START I) від 31 липня 1991 року.

ССО – Сили спеціальних операцій.

C4ISR – інтегрована система командування, управління, зв'язку, комп'ютеризації, розвідки, спостереження та рекогносцировки (Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance, and Reconnaissance).

C1 – Командування (Command); перший рівень системи військового управління.

DEEP – Програма вдосконалення військової освіти (Defence Education Enhancement Programme).

EOP – Статус партнера з розширеними можливостями (Enhanced Opportunities Partner).

JCATS – спільна імітаційна система моделювання конфліктів та тактичних ситуацій (Joint Conflict and Tactical Simulation).

LOGFAS – інтегрована система інформаційних сервісів для автоматизації логістичного забезпечення НАТО (Logistic Functional Area Services).

NCIA – Агенція НАТО зі зв'язку та інформації (NATO Communications and Information Agency).

NEL-1 – оцінка НАТО першого рівня (NATO Evaluation level 1); перевірка відповідності підрозділу стандартам Альянсу щодо структури та озброєння.

NEL-2 – оцінка НАТО другого рівня (NATO Evaluation level 2); перевірка здатності підрозділу виконувати завдання у складі багатонаціональних сил.

NRF – Сили реагування НАТО (NATO Response Force).

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена радикальною трансформацією системи міжнародної безпеки, розпочатою після розпаду СРСР, та її остаточним переформатуванням внаслідок сучасної російсько-української війни. Динаміка геополітичних змін у Східній Європі та повномасштабна агресія росії проти України у 2022 році актуалізували необхідність переосмислення тридцятирічного досвіду співпраці України з НАТО. Науковий аналіз цього процесу є критично важливим не лише для розуміння витоків сучасних загроз, а й для висвітлення трансформації України з об'єкта міжнародних відносин у ключового суб'єкта трансатлантичної безпеки, що визначає стабільність усього європейського континенту.

У цьому контексті еволюція внутрішньодержавних підходів до оборони демонструє, що становлення незалежної України актуалізувало необхідність формування ефективної системи національної безпеки. Якщо на початкових етапах державотворення євроатлантична інтеграція сприймалася як один із дієвих інструментів міжнародної підтримки, то з початком російської агресії у 2014 році орієнтація на стандарти та гарантії НАТО набула статусу єдиного життєздатного вектора збереження суб'єктності держави в умовах екзистенційної загрози.

Разом з тим, актуальність теми зумовлена необхідністю критичного переосмислення історичної трансформації зовнішньополітичного курсу України: від концепцій «багатовекторності» та позаблоковості до остаточного закріплення євроатлантичного вектору на конституційному рівні. Комплексний аналіз здобутків та стратегічних прорахунків на цьому шляху дає змогу не лише реконструювати історичну ретроспективу відносин, а й вибудувати ефективну стратегію повноправної інтеграції України в Альянс у майбутньому, спираючись на вивчений досвід минулих десятиліть.

Окремим аспектом актуальності дослідження є обґрунтування концепції взаємної стратегічної цінності та доцільності інтеграції України до

Північноатлантичного альянсу. Тема набуває особливої значущості не лише в контексті національних інтересів, а й у розрізі внутрішньої еволюції самої Організації Північноатлантичного договору. У роботі доводиться, що сучасна Україна виступає потужним «донором безпеки», володіючи унікальним бойовим та інституційним досвідом ведення високотехнологічної війни. Це перетворює вступ України до НАТО на необхідну передумову для зміцнення східного флангу Альянсу та завершення формування цілісного й стійкого безпекового простору на Європейському континенті.

Нарешті, актуальність теми визначається необхідністю завершення архітектури європейської єдності. Без України загальноєвропейський безпековий простір залишатиметься незавершеним і вразливим до зовнішніх експансій. У роботі обґрунтовано, що інтеграція України до НАТО є фінальним етапом об'єднання Європи, розпочатого після падіння Берлінського муру. Такий крок забезпечить стратегічну синергію обох сторін: Україна отримає фундаментальні безпекові гарантії, тоді як Альянс набуде унікального бойового досвіду держави, що стала ключовим форпостом захисту демократичних цінностей та стабільності на Сході Європи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках наукової проблематики кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Україна–Європа–Світ: цивілізаційні аспекти розвитку» (державний реєстраційний номер: 0120U101569), «Україна–Європа–Світ: історико-гуманітарний та безпековий вимір розвитку» (державний реєстраційний номер: 0125U003708).

Метою дисертаційного дослідження є: комплексний науковий аналіз історичної еволюції та стратегічної трансформації відносин між Україною та НАТО в контексті глобальних геополітичних змін кінця XX – початку XXI століття. Застосовуючи сучасний теоретико-методологічний інструментарій історичного пізнання та спираючись на репрезентативну джерельну базу, дослідження спрямоване на цілісну реконструкцію генезису та еволюції

взаємодії України з Альянсом, зокрема на аналіз якісного переходу від початкових форм співробітництва до формату поглибленого стратегічного партнерства. Робота також спрямована на виявлення ключових етапів, чинників та закономірностей перетворення України з об'єкта міжнародних впливів у провідного суб'єкта трансатлантичної безпеки, а також на концептуальне обґрунтування взаємної стратегічної цінності та доцільності інтеграції України до Альянсу як критичного фактора цілісності євроатлантичної безпекової архітектури.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних науково-дослідницьких завдань:

- з'ясувати стан історіографічного опрацювання теми, систематизувати репрезентативні групи джерел та окреслити теоретико-методологічний інструментарій, покладений в основу наукового пошуку;
- з'ясувати вплив трансформації глобальної безпекової системи на формування зовнішньої політики України та реконструювати процес інституціоналізації її відносин з Альянсом протягом 1991–1996 років;
- визначити ключові етапи та чинники еволюції взаємовідносин України з НАТО, проаналізувавши трансформацію зовнішньополітичного курсу від стратегії «особливого партнерства» до періодів багатовекторності та позаблоковості.
- розкрити динаміку трансформації стратегічної взаємодії України з Альянсом в умовах російської збройної агресії, обґрунтувавши перехід від позаблоковості до формату безпекового співробітництва на рівні стратегічної необхідності;
- обґрунтувати роль України як активного суб'єкта трансатлантичної безпеки, розкривши потенціал Збройних Сил України у модернізації оборонної системи Альянсу та визначивши стратегічну цінність держави у розбудові нової архітектури миру на європейському континенті.

Об'єкт роботи: процес становлення та еволюції взаємовідносин між Україною та Організацією Північноатлантичного договору наприкінці ХХ – на

початку ХХІ століття в контексті трансформації глобальної та регіональної систем безпеки.

Предметом дослідження є: історичні закономірності, ключові етапи та політико-правові механізми трансформації взаємовідносин України з НАТО, а також чинники, інструменти й наслідки становлення України як активного суб'єкта трансатлантичної безпеки в умовах сучасних геополітичних викликів.

Хронологічні межі роботи охоплюють період 1991–2022 років. Нижня межа обумовлена здобуттям Україною незалежності, що стало вихідною точкою формування власного зовнішньополітичного курсу та початком налагодження офіційних відносин із НАТО в нових геополітичних умовах. Верхня межа визначена початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну, що зумовило якісну зміну характеру відносин України з НАТО – від формату стратегічного партнерства до етапу поглибленої практичної інтеграції в безпековий простір Альянсу. Ця дата символізує суттєву трансформацію ролі України у системі трансатлантичної безпеки та початок нового етапу взаємодії, в межах якого український досвід набуває особливого значення для розвитку колективних оборонних механізмів НАТО.

Територіальні межі дослідження охоплюють державну територію України в межах її міжнародно визнаних кордонів, а також географічний простір країн-членів Організації Північноатлантичного договору. Разом з тим, для розкриття логіки трансформації геополітичного ландшафту на межі ХХ–ХХІ століть, аналіз виходить за межі вказаного регіону, охоплюючи глобальний контекст – зокрема позиції провідних світових акторів (США, КНР, Японії) та динаміку безпекових процесів на пострадянському просторі, що безпосередньо впливали на формування євроатлантичного курсу України.

Методологічну основу дисертації становить поєднання принципів історизму та наукової об'єктивності із системно-дисциплінарним підходом. Дослідницький інструментарій охоплює загальнонаукові методи (логічний аналіз, конкретизація, порівняння) та спеціальні історичні методи (хронологічний, синхронний, метод історичної періодизації). Плюралістична

парадигма дослідження забезпечує всебічний розгляд еволюції партнерства Україна – НАТО, спираючись на цілісний масив джерел, релевантних за просторово-часовими та об'єктно-предметними характеристиками.

Наукова новизна проведеного дослідження визначається системним переосмисленням теоретичних засад взаємодії України з Альянсом та цілісним аналізом динаміки цієї співпраці в період 1991–2022 років. На основі сформованої автором концепції зовнішньополітичної трансформації держави конкретизовано функціональну роль України у структурі євроатлантичної безпеки. Державу визначено не як буферну зону між Альянсом та російською федерацією, а як ключовий елемент східного флангу НАТО, що володіє унікальним бойовим досвідом та технологічним потенціалом для модернізації системи колективної оборони.

У дослідженні уперше:

- запропоновано концептуальну модель еволюції відносин України з НАТО, яка демонструє трансформацію країни від реципієнта безпекових гарантій у 1990-х роках до ключового контриб'ютора та активного чинника модернізації трансатлантичної системи безпеки в умовах російської агресії;
- обґрунтовано унікальну роль України як «східного щита» Альянсу, де поєднання практичного бойового досвіду ЗСУ та адаптації стандартів НАТО визначено як фундамент для формування нової архітектури стабільності в Чорноморсько-Балтійському регіоні;
- простежено системний зв'язок між внутрішніми трансформаціями пострадянського простору і поступовим набуттям Україною геополітичної суб'єктності, що дозволило подолати інерцію багатовекторності та визначити євроатлантичну інтеграцію як єдиний ефективний механізм стримування російського експансіонізму.

Набули подальшого розвитку:

- аналіз історико-політичних чинників утвердження міжнародної правосуб'єктності України як суверенного учасника системи міжнародних відносин;

- дослідження геополітичних детермінант, що сформували фундамент для безпекового самовизначення України та еволюції її відносин з НАТО;
- визначено динаміку трансформації взаємовідносин між Україною та Альянсом: від початкових етапів діалогу до рівня стратегічного партнерства;

Уточнено:

- геополітичну вагу партнерства України з Альянсом як фундаментального чинника підтримання стабільності та зміцнення архітектури безпеки в межах євроатлантичного регіону;
- періодизацію та змістовне наповнення основних етапів співробітництва України з НАТО, що дозволило виділити перехід від моделі «партнерства заради стабільності» до стадії «інтеграції заради виживання та стримування» в умовах системної російської агресії.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості імплементації теоретичних висновків та фактичного матеріалу в діяльність державних інституцій, дипломатичного корпусу та експертних центрів при формуванні зовнішньополітичних стратегій України. Глибокий аналіз трансформаційних процесів дозволяє фахівцям з міжнародної безпеки точніше прогнозувати динаміку поведінки російської федерації та розробляти заходи із запобігання потенційним ризикам у регіоні Східної Європи. Водночас матеріали дослідження можуть бути використані у вищій школі для розробки навчально-методичного забезпечення, підручників і спецкурсів з історії міжнародних відносин та безпекознавства. Отримані результати є релевантними для проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед широкої громадськості та патріотичного виховання молоді в загальноосвітніх закладах, сприяючи підвищенню рівня обізнаності громадян щодо процесів.

Апробація результатів праці. Результати дослідження були представлені науковій спільноті та апробовані у межах участі у міжнародних і всеукраїнських наукових заходах, зокрема: на науково-практичному саміті молодих вчених «Об'єднані в Європі: Україна, Польща, Чехія» (м. Тернопіль, 9 травня 2024 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Велика війна в історії людства»,

приуроченій до 110-ї річниці початку Першої світової війни (м. Тернопіль, 16 жовтня 2024 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інноваційні процеси освітньої сфери України та країн Центральної Європи: стан, проблеми і перспективи» (м. Тернопіль, 4 грудня 2024 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія модернізації в контексті сучасної світової науки» (м. Мукачево, 24 січня 2025 р.), а також на Міжнародній науковій конференції «Open science nowadays: main mission, trends and instruments, path and its development» (Вінниця — Відень, 23 травня 2025 р.).

Публікації. Зміст проведеного дослідження та його ключові результати відображено у 9 авторських публікаціях. Серед них 5 статей опубліковано у провідних фахових виданнях, що індексуються у міжнародних наукометричних базах даних, а також 4 праць оприлюднено у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація побудована за проблемно-хронологічним принципом і містить анотацію, зміст, перелік умовних позначень, список опублікованих праць за темою дисертації, вступ, чотири розділи, висновки, список використаних джерел (341 найменування). Повний обсяг роботи становить 299 сторінки, при цьому основний текст викладено на 188 сторінках.

РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія дослідження

Динаміка трансформації геополітичного середовища та постійні виклики національній безпеці зумовили особливу увагу наукової спільноти до зовнішньополітичного виміру державотворення України. У цьому контексті вивчення історико-політичного аспекту співпраці України з Організацією Північноатлантичного договору посідає центральне місце, оскільки саме євроатлантичний вектор став ключовим індикатором суб'єктності держави на міжнародній арені та головним інструментом забезпечення її суверенітету в умовах збройної агресії.

Дослідження проблем євроатлантичної інтеграції України розпочалося паралельно із процесами розбудови національної дипломатії у перші роки незалежності. Сучасна історіографія проблеми є багатогранною та репрезентативною, відображаючи складну еволюцію поглядів – від розробки перших концептуальних засад партнерства у 1990-х роках до аналізу глибинних трансформацій безпекового курсу в умовах гібридної війни та повномасштабного вторгнення 2014–2022 років.

Науковий доробок із зазначеної тематики охоплює не лише аналіз програмних документів зовнішньополітичної діяльності, а й дослідження інституційних механізмів взаємодії, воєнно-технічного співробітництва та динаміки суспільно-політичних настроїв в умовах глобальних геополітичних змін.

Важливо підкреслити, що історіографічний ландшафт дослідження зазнав кардинальної трансформації після 2014 року. Якщо праці попередніх десятиліть мали здебільшого теоретико-методологічний характер, то сучасний етап наукового осмислення зосереджений на прагматичних аспектах взаємосумісності, імплементації стандартів Альянсу та ефективності міжнародних безпекових гарантій. Важливим методологічним підґрунтям

сучасних досліджень є праця С. Толстова [1], у якій обґрунтовано теоретико-методологічні критерії та принципи системного аналізу міжнародних відносин, що дозволяє концептуалізувати співпрацю Україна–НАТО як складник трансформації глобальної архітектури безпеки.

Наукове осмислення історико-політичних аспектів співпраці України з НАТО формує репрезентативний та багатогранний масив досліджень, що відображає складну еволюцію поглядів на місце держави в системі міжнародної безпеки. Враховуючи високу динаміку зовнішньополітичного процесу та трансформацію безпекового середовища, вітчизняну історіографію доцільно систематизувати за проблемно-хронологічним принципом. Такий підхід дозволяє простежити розвиток української стратегічної думки як цілісний процес, у якому наукові пріоритети змінювалися відповідно до ключових етапів державотворення та зовнішніх викликів.

Окремого методологічного застереження потребує аналіз доробку російських авторів. Враховуючи те, що питання євроатлантичної інтеграції України є об'єктом прицільної уваги політикуму та спеціальних служб російської федерації, переважна більшість російських публікацій позбавлена наукової неупередженості та містить виразний пропагандистський елемент. Оскільки такі праці часто виступають інструментом інформаційно-психологічного впливу та мають на меті легітимізацію збройної агресії проти України, автор свідомо відмовляється від їх використання як джерел об'єктивної інформації. Такий підхід зумовлений прагненням забезпечити високу якість наукового аналізу, уникнути маніпулятивних впливів та дотриматися принципу академічної доброчесності й об'єктивності дослідження.

Загалом історіографічний ландшафт проблеми охоплює перехід від формування первинних теоретичних засад партнерства у 1990-х роках до концептуалізації ролі України як стратегічного суб'єкта та «форпосту» євроатлантичної стабільності в умовах сучасної воєнної агресії. Відповідно до логіки дослідження, увесь науковий доробок структуровано за трьома ключовими етапами, кожен з яких вирізняється власним вектором наукового

пошуку – від інституційного становлення до практичної військово-технічної інтеграції в систему колективної оборони Альянсу.

Основне місце у структурі досліджуваної проблеми посідає вітчизняна історіографія, аналіз якої дозволяє простежити еволюцію української стратегічної думки в контексті розбудови національної архітектури безпеки. Задля забезпечення глибини наукового аналізу, доробок українських дослідників доцільно структурувати за проблемно-хронологічним принципом, виокремивши три ключові етапи.

Перший етап (1991–2004 рр.) характеризується формуванням теоретичного фундаменту та переходом від декларативного партнерства до прагматичної військово-технічної експертизи, спрямованої на досягнення взаємосумісності. Другий період (2005–2013 рр.) позначений глибоким академічним синтезом та обґрунтуванням євроатлантичної інтеграції як безальтернативного цивілізаційного вибору й магістрального шляху модернізації держави. Третій етап (з 2014 р. по теперішній час) відображає радикальну зміну наукової парадигми, де фокус досліджень змістився на розробку стратегій протидії гібридним загрозам та інструментальне забезпечення інтеграції як єдиного гаранта збереження національного суверенітету в умовах воєнної агресії.

До першої групи (1991–2004 рр.) належать праці, присвячені періоду становлення та концептуалізації відносин України з Альянсом. Науковий дискурс цього етапу зосереджений на пошуку місця України у постбіполярній системі міжнародних відносин та правовому оформленні партнерства. Фундаментальне значення для розуміння витоків євроатлантичного курсу цього етапу має праця В. Горбуліна [2], у якій аналізуються засади національної безпеки та роль НАТО як ключового гаранта стабільності в Європі. Зокрема, у статтях раннього періоду, автор закладає теоретичний фундамент взаємодії з Альянсом, розглядаючи її як необхідний чинник зміцнення державної суб'єктності. Подальші рефлексії науковця щодо процесів державотворення та ролі особистості у виборі стратегічного вектору знайшли відображення у його

монографії [3]. Також одним із фундаторів курсу, що теж був безпосередньо учасником описуваних процесів є А. Зленко [4], у своїй праці він показує перехід від ідеалістичних уявлень до прагматичного підходу щодо вирішення зовнішньополітичних завдань, а також аналізує процеси еволюції зовнішньополітичної стратегії в 1990-х – початок 2000-х років. Зокрема, у дослідженнях А. Гальчинського [5] концептуалізовано засади національної безпеки та стратегічного самовизначення України в новій архітектурі Європи, тоді як праці дипломатів Ю. Щербака [6] та В. Хандогія [7], Д. Базіва [8] дозволяють детально простежити процес інституціоналізації відносин з Альянсом. Науковий доробок цих авторів вирізняється поєднанням глибокого теоретичного аналізу з практичним досвідом реалізації перших інтеграційних кроків, що забезпечило формування доктринального підґрунтя євроатлантичного вектору України на межі століть.

Вагомий пласт наукових напрацювань першого періоду представлений класичною академічною школою, представниками якої є С. Віднянський [9], Л. Гайдуков [10], А. Кудряченко [11], О. Ковальова [12], Ю. Макар [13], Я. Малик [14] які заклали методологічний фундамент у питанні вивчення зовнішньої політики України.

Еволюцію європейського вектора зовнішньої політики та реалізацію багатовекторної моделі у відносинах з Альянсом у цей період ґрунтовно досліджено у розвідках С. Прийдуна [15; 16]. Міжнародний вимір партнерства України з НАТО у 1990-х роках, зокрема крізь призму концепції «братерства по зброї», проаналізовано у праці Т. Мелещенко [17]. Дослідниця обґрунтовує багатовекторність тодішнього зовнішньополітичного курсу України як історично зумовлену необхідність перехідного періоду.

Окреме місце у цьому ряду посідає спільне дослідження Л. Гайдукова та С. Терешка [18], у якому ретельно проаналізовано еволюцію сприйняття Альянсу в українському суспільстві та політикумі – від інерційного «образу ворога», успадкованого від радянської доби, до формування моделі конструктивного порозуміння та співробітництва. Загалом зазначені автори у своїх працях

аналізують стосунки із НАТО у контексті всесвітньо-історичних процесів, де євроатлантичний курс постає як ключовий інструмент утвердження міжнародної суб'єктності та повернення держави до європейського безпекового простору. Характерною особливістю цієї групи дослідників є акцент на організаційному оформленні відносин, детальному вивченні нормативно-правового підґрунтя партнерства та висвітленні ролі України у зміцненні регіональної стабільності в умовах постбіполярної трансформації. Системний виклад еволюції зовнішньополітичних пріоритетів України цього періоду міститься у дослідженнях Л. Чекаленко [19], де НАТО розглядається як ключовий фактор стабілізації Центрально-Східної Європи.

До вузькогалузевих спеціалізації першої групи можна виокремити праці О. Кокошинського [20], Т. Боєцького [21], О. Зуйка [22], В. Собка [23], В. Белашова [24], В. Смолянюка [25], які уніфіковано у межах військово-політичного аспекту дослідження. Роботи цих авторів детально аналізують процеси впровадження цивільно-військового контролю, трансформацію воєнної доктрини та перші практичні кроки щодо досягнення взаємосумісності стандартам НАТО. Науковий доробок цієї групи дослідників є критично важливим для розуміння переходу від декларативного партнерства до реальної технічної та інституційної адаптації українського війська до євроатлантичних стандартів на початковому етапі співпраці. Концептуальним узагальненням цієї фази стали праці Т. Брежнєвої, О. Їжака, А. Шевцова [26] та матеріали конференції за редакцією А. Шевцова [27] де військово-політична сумісність була оцінена вже не як окремий процес, а як системна стратегія вступу. Цю лінію інституційної готовності Збройних Сил України остаточно закріпив у своїх студіях Л. Голопатюк [28], тоді як праця за редакцією А. Шангіна [29] забезпечила зазначеному військовому прагматизму необхідне історико-ціннісне обґрунтування. У сукупності ці дослідження не лише підбили підсумок десятиліттю партнерства, а й сформували зрілий методологічний фундамент для наступного періоду інтенсифікації відносин з Альянсом.

Економічний та інституційний виміри співпраці України та НАТО на початковому етапі розкрито у працях Б. Лессера [30], а також у ранніх роботах О. Соскіна [31] та Л. Чаповської [32], у яких акцентовано увагу на взаємозв'язках між впровадженням євроатлантичних стандартів і формуванням сприятливого інвестиційного клімату. У цих працях представлено наукове осмислення економічної вигоди від зближення з Альянсом як інструменту системної модернізації національного господарства. Водночас дослідження Л. Чаповської дозволяють глибше проаналізувати інституційну трансформацію правової системи України та адаптацію державного апарату до нових зовнішньополітичних реалій.

Академічний фундамент першого етапу сформували праці, спрямовані на системний синтез та стратегічне моделювання зовнішньої політики держави. Засадничою у цьому контексті стала фундаментальна монографія О. Івченка [33], де вперше у широкій історичній ретроспективі було визначено місце України в системі міжнародних відносин, що заклало підґрунтову базу для подальших історіографічних студій. Елемент прогнозування у цьому напрямі представлений у колективній праці за редакцією О. Гончаренка [34], у яких євроатлантичний вектор розглядався крізь призму стратегічних сценаріїв розвитку держави на межі тисячоліть. Завершальну ж цілісність цьому блоку надали праці П. Демчука [35], який систематизував вузлові проблеми міжнародних відносин у контексті інтеграції.

Значний пласт наукових праць, присвячених аналізу трансформаційних процесів у країнах колишнього СРСР, що дозволяє окреслити регіональний контекст зовнішньополітичного вибору України, представлений роботами Т. Орлової [36], К. Пашаєвої [37], І. Ткаченка [38] у яких реконструйовано особливості подолання тоталітарного спадку в країнах Південного Кавказу та Центральної Азії у 90-х роках ХХ століття. Глобальні передумови цих змін, пов'язані з дезінтеграцією радянської системи, ґрунтовно осмислені у праці С. Плохія [39]. Окрему увагу приділено «балтійському сценарію» як успішному прикладу європейської та євроатлантичної інтеграції; цей аспект знайшов

відображення у розробках О. Палія [40], В. Завадського [41], В. Коренькової [42] та М. Сидорука [43]. Підсумковим науковим доробком першого етапу та водночас програмною основою для наступного періоду стала монографія Г. Перепелиці [44] у якій здійснено критичну ревізію попередніх етапів співпраці та вперше концептуалізував ідею, що євроатлантична інтеграція потребує не лише дипломатичних зусиль, а насамперед радикальних внутрішніх реформ. Суміжні думки висвітлено у працях В. Горбуліна [45], О. Зарубінського [46], у яких закладено інтелектуальний фундамент для якісної зміни зовнішньополітичного дискурсу, переорієнтувавши увагу наукової спільноти з декларативного партнерства на практичну імплементацію стандартів Альянсу.

Таким чином, перший етап наукового доробку формувало концептуальне бачення НАТО як ключового гаранта безпеки та інструмента модернізації України, що створило необхідну теоретичну базу для здійснення подальших досліджень. У свою чергу другий етап історіографії (2005–2013 рр.) вирізняється якісною зміною наукового дискурсу, що була зумовлена інтенсифікацією курсу на Захід після Помаранчевої революції, а також пошуками подальшої реалізації поставлених цілей. У цьому етапі прослідковується зміщення акцентів від інституціоналізації до критичного аналізу конкретних питань, таких як План дій щодо членства чи наукового осмислення наслідків запровадження «позаблокового статусу» тощо. Тобто, відбулось суттєве розширення тематичного спектру праць та залученні нових методологічних інструментів оцінки ефективності зовнішньополітичного курсу. Вагоме місце у аналізі політичної трансформації другого етапу посідають праці щодо висвітлення проблем внутрішньополітичного консенсусу щодо НАТО та аналізу стратегічного курсу України після 2005 року.

Дослідженням зазначеної проблематики займалися В. Горбулін [47], С. Андрущенко (Гринько) [48], А. Гальчинський [49], О. Палій [50], Я. Малик [51], С. Жильцов [52]. Дослідження військово-технічної модернізації та оборонного планування заданого другого періоду слід приписати В. Бадряку [53], у праці якого основна увага зосереджена на оперативній сумісності, а також

проаналізована спроможність українського оборонно-промислового комплексу працювати за натівськими стандартами, а у праці В. Піскунова [54] розроблено правові механізми адаптації оборонних програм. Н. Стевенс [55; 56] дослідила еволюцію нормативної бази військового співробітництва, що дозволило перейти від декларацій до спільних навчань та операцій.

Важливим напрямом історіографії другого періоду стало дослідження суспільно-політичних аспектів інтеграції та вивчення досвіду держав-членів Альянсу, представлене у працях О. Соскіна [57; 58]. У працях здійснено ґрунтовний аналіз трансформаційних процесів у країнах Центрально-Східної Європи, адаптуючи їхній успішний досвід до українських реалій. Ці роботи зафіксували активізацію суспільного дискурсу навколо питання вступу до НАТО як стратегічного вибору України, що було особливо актуальним напередодні та під час Бухарестського саміту 2008 року. Доповненням до суспільно-політичного дискурсу стали розробки М. Павлюка [59], присвячені аналізу відносин Україна–НАТО у контексті міжнародних угод. Динаміку інституційного розвитку Альянсу крізь призму еволюції рішень самітів НАТО (від Бухарестського 2008 р. до Гаазького 2025 р.) реконструйовано у спільних студіях Л. Алексієвець, М. Алексієвця та В. Знака [60]. Водночас роль Великої Британії у становленні безпекової політики Європи та її стратегічне партнерство з Україною ґрунтовно висвітлено у працях А. Грубінка та Н. Буглай [61; 62].

Історико-філософське осмислення європейської ідентичності України та її місце у світовому історичному процесі, а також узагальнюючу оцінку зовнішньополітичного розвитку держави від початку незалежності можна простежити у працях С. Віднянського [63], Тодорова [64; 65], Л. Алексієвець [66], Л. Алексієвець & М. Алексієвця [67], А. Киридона [68], Л. Алексієвець & С. Прийдуна [69].

Важливим джерельним та аналітичним доповненням другого етапу стала анотована історична хроніка С. Віднянського, О. Горенка та А. Мартинова [70], що охоплює ключовий відрізок зовнішньополітичної активності України у 2004–2007 роках. Робота дає змогу реконструювати події євроатлантичного зближення

в умовах трансформації міжнародних відносин, формуючи ґрунтовне фактологічне підґрунтя для концептуальних студій І. Тодорова та стратегічних оцінок А. Киридона. Видання Інституту історії України Національної академії наук України зафіксувало динаміку міжнародних процесів на етапі інтенсифікованого діалогу з Альянсом, ставши важливою основою для подальшої історіографічної рефлексії цього періоду.

Особливе методологічне значення має праця Л. Білоус [71], яка фактично завершує другий період історіографічного осмислення та відкриває третій. Виступаючи своєрідним рефлексивним підсумком, авторка здійснила критичний огляд напрацювань 1991–2013 років, проаналізувавши еволюцію наукових підходів від початкового партнерства до етапу інтенсифікованого діалогу.

У межах третього етапу (2014–2022 р.) пріоритетне місце посідає блок праць, присвячених фундаментальному аналізу стратегічного курсу в умовах глобальної нестабільності.

Ключове значення на цьому етапі посідає доробок В. Горбуліна [72], у якому пріоритетне місце займають роботи, присвячені фундаментальному аналізу стратегічного курсу України в умовах глобальної нестабільності. Особливу увагу привертає його аналітична праця, спрямована на системний розгляд становища держави та пошук варіантів рішень для протидії зовнішній агресії [73]. Автор не лише реконструює перебіг «світової гібридної війни», а й обґрунтовує євроатлантичну інтеграцію як єдиний дієвий механізм збереження суверенітету. Логічним доповненням цієї стратегічної лінії є дослідження О. Власюка [74], у якому еволюція проблем внутрішньої політики аналізується крізь призму національної безпеки, що дозволяє глибше зрозуміти інституційний вимір стійкості держави.

Цивілізаційно-історичний аспект трансформації зовнішньої політики України – від початкової «багатовекторності» до сучасної стратегічної безальтернативності – ґрунтовно висвітлено у серії праць М. Алексієвця, Л. Алексієвця та їхніх співавторів (Я. Сека, І. Дацків, В. Знак) [75-79]. Автори приділяють особливу увагу еволюції відносин від декларативного партнерства

до формування стійкої моделі взаємодії, у якій євроатлантичний курс постає не лише як безпековий чинник, а як ключовий шлях інтеграції України до європейського цивілізаційного простору. Крім того, їхні дослідження забезпечують систематизацію наукових поглядів на трансформацію українсько-натовських відносин протягом трьох десятиліть незалежності.

Системним узагальненням цього вибору стала «Національна доповідь» під редакцією С. Пирожкова, А. Кудряченка та І. Кресіної [80], яка зафіксувала стратегічну зрілість євроатлантичного вектора. Особливе місце у сучасній історіографії посідає доробок І. Тодорова зокрема його фундаментальний навчальний посібник [81] та колективна монографія у співавторстві з С. Віднянським та І. Артёмовим [82], що охоплює період 2014–2022 років.

Важливим внеском у детальний аналіз Річних національних програм як практичного інструменту інтеграції є праці І. Тодорова [83] та І. Тодорова & Н. Тодорової [84] де автори доводять, що саме через механізм Річних національних програм відбувається реальна інституційна трансформація держави, що випереджає політичні темпи вступу. Цю лінію аналізу здобутків та перспектив доповнюють напрацювання Т. Мелещенко & І. Волошина [85]. Зокрема, С. Прийдун [86] деталізує аспекти співпраці у 2019–2022 роках, а Т. Мелещенко [87] концептуалізує проблеми та перспективи партнерства України з Альянсом у контексті безпекової політики ХХІ століття. Теоретичне підґрунтя цих процесів у контексті викликів багатополярності та новітніх механізмів безпекової співпраці держав ЄС розкрито у працях С. Толстова [88; 89].

Трансформація відносин від партнерства до стратегії набуття повноправного членства в умовах відсічі збройній агресії російській федерації представлена у серії праць А. Кліша [90-92], де автор акцентує на зміні ролі держав та міжнародних організацій у забезпеченні колективної безпеки. Вагомим доповненням до вивчення зовнішньополітичного контексту союзницької підтримки України є напрацювання А. Грубінка та Н. Буглай [93], у яких безпекові парадигми аналізуються крізь призму позицій провідних європейських держав – Великої Британії, Франції та Німеччини. Водночас

особливості військово-політичної взаємодії в умовах повномасштабного вторгнення ретельно реконструйовані у новітніх студіях М. Алексієвця, Л. Алексієвця та В. Знака [94; 95], що дозволяє простежити динаміку співпраці безпосередньо в період 2022–2025 років.

Військово-політичний та технічний аспекти співпраці на сучасному етапі стали об'єктом прицільної уваги групи дослідників, серед яких особливе місце посідають праці П. Проховника [96-98]. Автор ретельно реконструює контекст міжнародного військового співробітництва Збройних Сил України в роки російської агресії, виокремлюючи історичні етапи трансформації оборонного сектору. Прагматичний аналіз оперативної сумісності, впровадження стандартів НАТО та складних процесів кодифікації предметів постачання деталізовано у розвідках С. Петкова & І. Копотуна & І. Коропатніка & О. Кривенка & М. Ануфрієва [99], Б. Демідова & С. Герасимова & В. Борисенка [100], В. Знака [101] та О. Аніщенко [102].

Питання зміни ідеології військово-технічного співробітництва в умовах великої війни отримали концептуальне висвітлення у роботах В. Шемаєва & В. Бегми & С. Сидоренка [103], І. Стецури & Д. Морганюка & М. Панасюка [104] та О. Джуса [105]. Завершальним штрихом у сучасній історіографії є геополітичний вимір союзницького стримування, представлений у новітній праці О. Потехіна та Ю. Клименка [106], що дозволяє інтегрувати український кейс у глобальний безпековий контекст. Таким чином, сучасний доробок вітчизняних науковців еволюціонував від аналізу дипломатичних жестів до ґрунтового обґрунтування повної військово-технічної та інституційної інтеграції України в оборонну систему Альянсу.

Завершальним етапом сучасної української історіографічної рефлексії стали праці 2024–2025 років. Зокрема, у дослідженнях С. Толстова [107; 108] та Т. Мелещенко [109] концептуалізовано кризу системи європейської безпеки та трансформацію безпекового ландшафту після вступу до НАТО Фінляндії та Швеції, а також безпекову політику в системі НАТО–ЄС у ХХІ столітті [110].

Водночас аналіз динаміки союзницької підтримки у працях А. Грубінка [111-113] дозволяє підсумувати тридцятирічний шлях взаємодії, визначаючи екзистенціальний смисл російсько-української війни як вирішального чинника формування майбутнього світового порядку.

Важливим сегментом історіографічного ландшафту є доробок зарубіжних наукових шкіл, представники яких проаналізували трансформацію взаємовідносин України з Північноатлантичним Альянсом крізь призму глобальної безпеки. Зокрема, у працях Дж. Шерра [114], М. Боте [115] та М. Маршалека [116] фокус дослідницької уваги зосереджений на історико-політичних детермінантах співпраці, правових аспектах забезпечення миру та функціонуванні натівської системи кризового менеджменту. Своєю чергою, такі автори як Дж. Бертон [117], М. Шнайдер [118], Р. Мур та Д. Колетта [119] акцентують увагу на прикладних викликах безпекового партнерства. Їхні розвідки охоплюють широке коло питань: від інституційної адаптації НАТО до кіберзагроз та аналізу російської ядерної стратегії до переосмислення ролі України в умовах сучасної європейської безпекової кризи, що дозволяє інтегрувати український кейс у загальноєвропейський контекст стримування агресії.

1.2. Джерельна база

Формування об'єктивного наукового дискурсу щодо генези та трансформації безпекового партнерства України з Альянсом у період 1991–2022 років зумовило необхідність залучення розгалуженої та багатовекторної джерельної бази. Реалізація цілісного аналізу еволюції цих взаємовідносин вимагала опрацювання репрезентативного масиву матеріалів як національного, так і закордонного походження. Системний підхід до вивчення означеної проблеми базується на комплексному аналізі чотирьох ключових груп: нормативно-правових актів та офіційних документів України і НАТО; статистично-аналітичних даних міжнародних інституцій; документальних свідчень регіонального співробітництва, а також цифрових ресурсів та офіційних медіа-архівів.

Аналіз джерелознавчого підґрунтя обраної теми засвідчує, що інтенсифікація діалогу між Києвом та Брюсселем зумовила динамічне зростання обсягу археографічних матеріалів, що дозволяють реконструювати ключові етапи та специфіку військово-технічної взаємодії сторін. Попри сформованість бази, достатньої для неупередженого висвітлення історичних фактів, автор зосередив увагу на систематизації та критичній інтерпретації різножанрових джерел у світлі сучасних геополітичних реалій.

Таке структурне розмаїття та оновлена методологічна основа дозволили не лише відтворити тривалу хронологію розбудови відносин, а й представити власне авторське бачення переходу України від пострадянської безпекової невизначеності до статусу ключового донора євроатлантичної стабільності. При цьому враховано, що джерельний фонд дослідження продовжує динамічно поповнюватися новими оригінальними даними, що відкриває додаткові можливості для наукового осмислення ролі України у сучасній архітектурі безпеки.

Першу та найбільш вагому групу джерел складають нормативно-правові акти та офіційні документи, які сформували інституційний та доктринальний фундамент українсько-натовських відносин упродовж 1991–2022 років.

Опрацювання цієї групи дозволило простежити складну еволюцію стратегічного курсу України: від перших кроків у межах програми «Партнерство заради миру» (ПЗМ) [120] до закріплення курсу на повноправне членство в Альянсі на конституційному рівні [121]. Сюди слід віднести нормативно-правові акти, що формують інституційний та доктринальний фундамент дослідження. До міжнародно-правового блоку віднесено засадничі документи, зокрема Хартію про особливе партнерство (1997 р.) [122] яка заклала правову основу для поглиблення взаємин. Важливе значення для аналізу переходу до системного програмного планування мають Державна Програма співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору на 2001–2004 роки [123] та План дій Україна–НАТО (2002 р.) [124], які заклали правову основу для переходу від загального співробітництва до етапу інституційної інтеграції.

Національний сегмент групи представлений базовим законодавством України, передусім Законами «Про основи національної безпеки» (2003 р.) [125] та «Про національну безпеку» (2018 р.) [126], а також Стратегіями національної безпеки (2020 р.) [127] та зовнішньополітичної діяльності (2021 р.) [128]. У поєднанні з аналізом Річних національних програм [129; 130; 131; 132; 133] та Комплексного пакета допомоги (2016 р.) [134], ці джерела дозволили документально підтвердити поступову імплементацію стандартів НАТО та перехід від політичних декларацій до практичної військово-технічної сумісності.

Окремий масив джерел складають нормативно-правові акти, що регулювали питання розподілу спадщини колишнього СРСР та визначали характер взаємовідносин із російською федерацією у воєнно-політичній сфері. Зокрема, для розуміння витоків політики багатовекторності та аналізу стратегічної культури рф проаналізовано низьку угод щодо розподілу Чорноморського флоту та контролю над воєнно-технічним комплексом [135; 136; 137; 138; 139]. Аналіз цих документів дозволив простежити процес інституціоналізації російської військової присутності в Криму як ключового стримуючого чинника української суб'єктності.

Важливий пласт інформації щодо стратегічних розбіжностей та перспектив інтеграції України до НАТО отримано через аналіз матеріалів ключових самітів Альянсу. Мадридський саміт (1997 р.) [140] започаткував інституційні основи відносин, тоді як Празький саміт (2002 р.) [141] офіційно зафіксував намір України приєднатися до Альянсу, розпочавши етап глибокого реформування сектору безпеки.

Бухарестський саміт (2008 р.) [142] створив ситуацію «безпекової невизначеності», водночас задекларувавши стратегічну перспективу членства. Уельський (2014 р.) [143] та Варшавський (2016 р.) [144] саміти стали переломними у контексті переходу до практичної підтримки модернізації Збройних Сил України в умовах агресії. Особливу цінність для аналізу еволюції політики «відкритих дверей» має Брюссельський саміт (2018 р.) [145], де НАТО вперше офіційно визнало за Україною статус країни-аспіранта, а також рішення Північноатлантичної ради (2020 р.) [146] про надання нашій державі статусу партнера з розширеними можливостями. Завершальні документи Брюссельського (2021 р.) [147] та Мадридського (2022 р.) [148] самітів остаточно зафіксували вихід України з «сірої зони» безпеки та її трансформацію у ключового контриб'ютора євроатлантичної стабільності.

Важливе місце у структурі джерельної бази дослідження посідає мемуарна спадщина – джерела особистого походження, що належать провідним державним діячам, дипломатам та учасникам безпосереднього процесу прийняття зовнішньополітичних рішень. Використання мемуаристики дозволило не лише реконструювати атмосферу знакових дипломатичних зустрічей, а й здійснити критичний аналіз суб'єктивних чинників, що впливали на динаміку відносин між Україною та НАТО. Свідчення очевидців та безпосередніх архітекторів євроатлантичної безпеки дають змогу з'ясувати реальні позиції ключових держав-членів Альянсу, які часто залишалися за лаштунками офіційних комюніке та декларацій.

Важливим джерелом для дослідження є спогади українського дипломата та державного діяча Анатолія Зленка «Дипломатія і політика. Україна у

міжнародних відносинах 1991–2003 років» [149], у яких автор системно висвітлює становлення зовнішньополітичного курсу незалежної України, зокрема процес формування її відносин із державами Заходу та розвиток партнерської співпраці з Організацією Північноатлантичного договору. Суттєву наукову цінність становлять також мемуари третього Президента України Віктора Ющенка «Недержавні таємниці: Нотатки на берегах пам'яті» [150], у яких докладно розкрито внутрішньополітичні процеси періоду його президентства та висвітлено особливості просування курсу на євроатлантичну інтеграцію, що дозволяє глибше зрозуміти мотиви та складнощі формування зовнішньополітичної стратегії України в зазначений період.

Особливе значення для розуміння впливу закордонних політичних рішень на розвиток євроатлантичних прагнень України є мемуари ключових зарубіжних діячів того часу. Так, у спогадах 43-го президента США Джорджа Буша-молодшого «Decision Points» [151] відображено бачення американської зовнішньої політики на початку XXI ст. та роль США у підтримці євроатлантичних прагнень України. Мемуари колишнього президента Франції Франсуа Олланда «Уроки влади» [152] висвітлюють дипломатичні процеси навколо врегулювання російсько-українського конфлікту після 2014 року та роль Франції у координації політики західних держав. У спогадах колишньої канцлерки Німеччини Ангели Меркель «Свобода. Спогади 1954–2021» [153] детально розкрито позицію Берліна щодо європейської безпеки та обережної політики стосовно інтеграції України до НАТО. Разом ці джерела дозволяють простежити стратегічний вплив провідних світових держав на розвиток євроатлантичних відносин України та зрозуміти контекст прийняття ключових рішень.

У джерельну базу дослідження включено також офіційні документи та заяви різних структур НАТО, а також виступи, заяви і коментарі українських та зарубіжних політичних і державних діячів, дипломатів; матеріали міжнародних наукових конференцій, наукові збірники та публікації; сучасні інформаційні й аналітичні видання, серед яких матеріали Національного центру з питань

євроатлантичної інтеграції України [154] та Відділу громадської дипломатії штаб-квартири НАТО [155].

Важливе значення мають періодичні публікації Відділу інформації та преси НАТО в Брюсселі, зокрема серія інформаційних бюлетенів та офіційних довідників [156], що дозволили простежити еволюцію стандартів Альянсу; а також щорічні видання Міністерства оборони України, передусім серія «Біла книга» (2005–2021 рр.) [157] та Стратегічний оборонний бюлетень України [158], опрацювання яких дало змогу статистично та аналітично підтвердити динаміку впровадження стандартів НАТО в оборонному секторі України.

Важливий сегмент фактичного матеріалу було сформовано на основі аналізу спеціалізованої військової періодики та офіційних інформаційних вісників. Залучення матеріалів військової преси дозволило реконструювати динаміку міжнародного оборонного співробітництва та простежити концептуальну еволюцію поглядів вищого державного й військового керівництва України на розвиток партнерства з НАТО.

Окрему групу джерел становлять матеріали спеціалізованих медіаресурсів сектору безпеки й оборони. На особливу увагу заслуговує агентство Міністерства оборони України «АрміяInform». Його публікації вирізняються системністю висвітлення реформ та високим рівнем фактологічної точності. Водночас, для реконструкції подій 1990-х років було залучено матеріали його історичного попередника – часопису «Народна армія», що дозволило простежити еволюцію підходів до імплементації стандартів НАТО з перших років незалежності.

Важливе допоміжне значення мають загальнонаціональні медіа та аналітичні платформи. Використання матеріалів видань «Голос України», «Українська правда» та «Укрінформ» дало змогу відтворити широкий суспільно-політичний контекст та еволюцію публічного дискурсу. Цінним доповненням стали матеріали сучасних аналітичних медіаплатформ (зокрема Good Times Bad Times), які дозволили зафіксувати актуальні експертні інтерпретації безпекових трансформацій.

Особливу цінність у контексті вивчення міжнародного досвіду становить медіаресурс Міністерства оборони США DVIDS (Defense Visual Information Distribution Service), що є важливим джерелом первинної фактологічної інформації та дозволяє верифікувати практичну реалізацію спільних навчань та механізмів оборонної співпраці.

Значне місце посідають напрацювання недержавних аналітичних центрів. Аналітичні звіти Центру Разумкова, New Europe Center та Центру міжнародної безпеки та партнерства відображають сучасні експертні оцінки регіональної безпеки, що робить їх важливим складником історіографічного та джерельного підґрунтя обраної теми.

Узагальнений аналіз джерельної бази свідчить про її комплексний та багатовекторний характер, що забезпечує всебічне висвітлення еволюції відносин України з НАТО протягом 1991–2022 років. Використання широкого спектра джерел – від нормативно-правових актів і офіційних документів до мемуарів провідних українських і зарубіжних діячів, аналітичних публікацій та матеріалів спеціалізованих медіаресурсів – дозволило не лише реконструювати хронологію ключових подій, а й критично оцінити суб'єктивні та об'єктивні чинники, що впливали на формування зовнішньополітичного курсу України. Нормативно-правові документи та програми співробітництва підтвердили поступовий перехід від декларативних домовленостей до практичної імплементації стандартів НАТО, тоді як матеріали самітів Альянсу дали змогу простежити етапи інтеграційного процесу та зміну позицій ключових держав-членів. Мемуарна спадщина українських та закордонних лідерів забезпечила унікальну можливість зрозуміти мотивацію й логіку прийняття рішень, а матеріали спеціалізованої періодики, офіційних інформаційних агентств і аналітичних центрів – підтвердити фактологічну точність подій і оцінок. Разом такий різнобічний підхід до джерельної бази дозволив відтворити стратегічний контекст еволюції безпекового партнерства України з НАТО, оцінити роль державних та недержавних гравців, а також забезпечити науково обґрунтовану

платформу для подальших досліджень у сфері євроатлантичної інтеграції та регіональної безпеки.

1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження

Вивчення історичного процесу розвитку відносин між Україною та Організацією Північноатлантичного договору упродовж останніх тридцяти років вимагає фундаментального наукового обґрунтування. Складність обраної проблематики зумовлена її багатогранністю: вона охоплює трансформацію світоустрою, реформування сектору безпеки, зміцнення обороноздатності та збереження стабільності в Європейському просторі. Специфіка дослідження сучасної історії полягає в тому, що значна частина процесів зовнішньополітичної діяльності України, зокрема її курс на євроатлантичну інтеграцію, ще не завершені і тривають у динаміці реального часу, що створює певні виклики для наукової об'єктивності.

Автор усвідомлює, що розгляд відносин Україна – НАТО часто ускладнюється особистими політичними симпатіями дослідника, суспільно-політичною боротьбою та тривалим періодом маніпуляцій, що використовувалися як мобілізаційний фактор в електоральних кампаніях. З огляду на це, методологічну основу праці становить переконання, що дослідник сучасної історії сам є певною мірою об'єктом пізнання. Тому вибір інструментарію спрямований на створення синергетичної системи, яка дозволяє перетворити емпіричний набір фактів у цілісну систему історичних знань, вільну від застарілих стереотипів та ідеологічних штампів [159, с. 4-5].

Важливим пріоритетом дослідження є з'ясування та фіксація понятійно-категоріального апарату. Від точного змісту ключових дефініцій залежить об'єктивність виявлення основних тенденцій трансформації відносин між Україною та Альянсом.

Центральним поняттям є «Організація Північноатлантичного договору (НАТО)». Спираючись на визначення Б. Гуменюка, ми розглядаємо Альянс як міжнародну військово-політичну організацію, засновану на праві держав на колективну оборону згідно зі статтею 51 Статуту ООН. Проте в межах праці акцентується увага на еволюції сприйняття НАТО: від суто військового блоку радянського зразка до сучасної політико-науково-військової системи. Сьогодні

Альянс забезпечує не лише фізичну безпеку країн-членів, а й формує простір спільних гуманітарних цінностей – демократії, захисту прав людини та верховенства права [160, с. 226].

Категорія «зовнішня політика» залишається дискусійною у вітчизняній історіографії. Спираючись на напрацювання Г. Удовенка, Д. Кавки та О. Черниша, автори трактують її як загальний курс держави у міжнародних справах, що регулює взаємовідносини з іншими суб'єктами відповідно до потреб внутрішньої політики [161, с. 22]. Водночас ми дотримуємося позиції А. Суботіна, який визначає зовнішню політику як систему дій актора, спрямовану на забезпечення впливу та пристосування до наслідків процесів міжнародної системи [162, с. 528-529]. У нашому дослідженні зовнішня політика розглядається як велика, складна дипломатична система, що є органічним продовженням внутрішньої, але має виразну специфіку через елемент випадковості та непередбачуваності міжнародного середовища.

Поняття «міжнародні відносини» у роботі розглядається як специфічна форма соціальних відносин, призначення якої полягає в реалізації цивілізаційної єдності людства. В межах цього поняття зовнішньополітична діяльність України спрямовується на забезпечення найсприятливіших умов для розвитку країни та досягнення загальної безпеки.

Особливе місце у роботі займає концептуалізація «євроатлантичної інтеграції» та «євроатлантичного вибору». Інтеграція розглядається як складна сукупність форм співпраці у всіх сферах суспільного життя – від політичного та економічного до військового та соціально-гуманітарного зближення. Це не просто декларація, а форма прояву глобалізації суспільних систем. «Євроатлантичний вибір» при цьому визначається як незворотний стратегічний курс, що став основним пріоритетом сучасної зовнішньої політики держави.

Важливим теоретичним складником є розкриття суті «національних інтересів». Це реальна причина дій нації, спрямованих на виживання та функціонування. До них відноситься внутрішня стабільність, національна злагода, економічне процвітання та безпека. Питання безпеки розглядається у

широкому, комплексному розумінні, за думкою С. Федуняком. «Безпека» – це не лише відсутність загроз, а складне явище, що поділяється на тематичні компоненти: політичний, військовий, економічний, енергетичний та інформаційний» [163, с. 116].

У межах теоретичного обґрунтування роботи особливу увагу приділено дефініції понять, що описують динаміку безпекового статусу України. Терміни «вакуум безпеки» та «сіра зона» (або «буферна зона») застосовуються для характеристики геополітичного становища держави у період 1990-х років. Після розпаду СРСР та набуття позаблокового статусу Україна опинилася у стані стратегічної невизначеності – «вакуумі безпеки», що позначав відсутність реальних зовнішніх гарантій захисту суверенітету.

Поняття «сіра зона» (або «буферна зона») у дослідженні трактується як проміжний геополітичний статус України між розширеним Альянсом та ревізіоністською російською федерацією. Перебування у «сірій зоні» означає відсутність чіткої інтеграційної приналежності, що перетворює територію держави на об'єкт геополітичних торгів та конкуренції великих держав. Читачеві слід сприймати цей статус як ключовий дестабілізуючий чинник: саме перебування України в режимі «позаблоковості» (де-факто – у «сірій зоні») було інтерпретовано агресором як слабкість і відсутність колективного захисту, що зрештою призвело до руйнації регіонального порядку [164; 165].

Словосполучення «вакуум безпеки» вживається для опису критичного стану міжнародної підсистеми, що виник після розпаду біполярного світу, коли Україна, відмовившись від ядерного арсеналу, опинилася поза межами ефективних систем колективної оборони. Це стан стратегічної незахищеності, за якого національні інтереси держави не підкріплені реальними міжнародно-правовими чи воєнними гарантіями з боку провідних акторів, що створює сприятливе підґрунтя для зовнішньої агресії та територіальних претензій.

Трансформація зовнішньополітичної стратегії України після 2014 року зумовила переосмислення її ролі в архітектурі євроатлантичного простору, що концептуально закріплено у поняттях «східний щит» та «донор безпеки».

Значення терміна «східний щит» розкривається через функцію України як стратегічного форпосту та передової лінії оборони західної цивілізації від авторитарної експансії. Цей статус маркує перетворення колишньої «сірої зони» на надійний фізичний бар'єр, що забезпечує стратегічну глибину Альянсу та мінімізує безпекові ризики для країн Центральної та Західної Європи.

Водночас категорія «донор безпеки» акцентує на суб'єктності України як активного постачальника стабільності, що не лише споживає ресурси НАТО, а й суттєво посилює його сукупний оборонний потенціал. Практичне значення цього статусу полягає у здатності України стримувати масштабну конвенційну агресію власними силами, нівелюючи критичне навантаження на армії країн-членів Альянсу та безпосередньо гарантуючи недоторканність їхніх кордонів [166].

Поняття «гнучка безпека» у контексті українського досвіду означає здатність держави швидко адаптувати власні військові, політичні та технологічні ресурси до мінливих загроз, інтегруючи їх із механізмами колективної безпеки НАТО. Це дозволяє Україні не чекати централізованих рішень великих альянсів, а оперативно формувати власний порядок денний у сфері оборони. Термін «вакууми сили» відображає прогалини у регіональній оборонній спроможності, що виникають через недостатню присутність або повільну реакцію союзників. Здатність України компенсувати такі вакууми власними ресурсами демонструє її реальну суб'єктність у забезпеченні безпеки та підвищує стійкість Східного флангу Альянсу.

Теоретико-концептуальним підґрунтям дослідження стали праці вітчизняних учених: В. Горбуліна, С. Віднянського, А. Кудряченка, Л. Чекаленко та І. Тодорова. Особливу увагу приділено концепції академіка В. Горбуліна щодо «геополітичної піраміди» та ролі національних цінностей як основи безпекової політики. Важливе значення має теза про те, що важливе геополітичне розташування України є одночасно джерелом проблем (об'єкт імперських зазіхань) та джерелом переваг, що можуть бути конвертовані в ефективну зовнішню політику через поглиблення партнерства з Альянсом [167].

Методологічним фундаментом роботи стали основоположні принципи історизму та об'єктивності. Принцип історизму забезпечив розгляд подій у динаміці їхнього виникнення та розвитку, дозволивши виокремити етапи трансформації відносин – від простих форм співпраці 90-х років до стратегічного партнерства.

Принцип об'єктивності спонукав до неупередженого аналізу суперечливих фактів, зокрема при розгляді періоду «позаблоковості» (2010–2014 рр.) та забезпечив достовірність наукових узагальнень.

Таким чином, використання цілісної системи теоретичних основ та понятійно-категоріального апарату дозволяє дослідити історичний процес відносин Україна–НАТО як цілісну систему, що розвивається у тісному зв'язку з глобальними геополітичними трансформаціями та потребами національного державотворення.

Ефективність та наукова достовірність отриманих результатів у даному дослідженні безпосередньо залежать від комплексного та системного застосування широкого спектра науково-дослідницьких методів. Автор використовує синергію загальнонаукових, спеціально-історичних та міждисциплінарних методів, що уможлиблює цілісний розгляд усіх аспектів становлення й розвитку зовнішньополітичної діяльності України у контексті євроатлантичної інтеграції протягом 1991–2022 років. Вибір методологічного інструментарію зумовлений потребою неупередженого вивчення зовнішньої політики, з'ясування чинників, що визначали її зміст, та аналізу динаміки реалізації стратегічних завдань.

Базовими для роботи є загальнонаукові методи аналізу і синтезу. Метод аналізу дозволив розчленувати складну, багат шарову структуру євроатлантичного курсу на окремі автономні складові: політико-дипломатичну, воєнно-технічну, економічну та інституційно-правову. Це дало змогу вивчити кожну сферу співпраці як відокремлений феномен із власними функціями. У свою чергу, метод синтезу забезпечив зворотне поєднання отриманих даних у єдину, несуперечливу систему знань про динаміку відносин Україна–НАТО.

Саме синтетичне мислення дозволило сформувати цілісну картину еволюції безпекового сектору України, де приватні факти співпраці, розглядаються як елементи глобальної стратегії зміцнення суверенітету.

Для висвітлення генези політичної дійсності окресленого періоду ключове значення має історико-генетичний метод. Його застосування дозволило послідовно розглянути процес формування українсько-натовських стосунків у контексті глобалізаційних процесів, простежити поступовий розвиток і трансформаційні зміни у двосторонньому співробітництві. Завдяки цьому методу в роботі з'ясовано причинно-наслідкові зв'язки між внутрішніми політичними кризами та змінами у зовнішньополітичній риториці держави. Автор врахував вплив не лише об'єктивних чинників (розширення Альянсу, зміна воєнних доктрин), а й суб'єктивних факторів, пов'язаних із діяльністю провідних українських та зарубіжних політиків, що дозволило уникнути сухого фактологічного викладу та надати дослідженню історичної глибини.

Історико-хронологічний метод забезпечив розгляд подій у їхній суворій часовій послідовності. Це дозволило автору не лише зафіксувати факти, а й дослідити їх у динаміці розвитку, виокремлюючи якісні переходи від одного етапу до іншого.

Особливе місце в методологічній архітектурі роботи посідає порівняльно-історичний (компаративний) метод, застосування якого дозволило здійснити системне зіставлення стратегій євроатлантичної інтеграції України з релевантним досвідом держав Центрально-Східної Європи. Використання інструментарію компаративістики сприяло висвітленню цілісності та взаємопов'язаності зовнішньополітичних процесів, а також дозволило виявити приховані суперечності у формуванні та практичній реалізації безпекового курсу нашої держави. Орієнтуючись на пошук спільних рис і специфічних відмінностей, автор зміг об'єктивно оцінити динаміку трансформації відносин Україна–НАТО протягом 1991–2022 років, виокремивши як тотожні, так і суттєві розбіжності, зумовлені унікальним геополітичним положенням України та агресивним втручанням російської федерації. Такий аналітичний підхід

допоміг чіткіше окреслити автентичність українського шляху до Альянсу, проаналізувати ефективність імплементації закордонних моделей безпекового партнерства та верифікувати унікальні виклики внутрішньополітичного характеру, що супроводжували євроатлантичний поступ держави.

Специфіка об'єкта дослідження, що лежить на стику історії, політології та безпекознавства, зумовила використання міждисциплінарного підходу, який інтегрує в історичне полотно прикладні методи політичного аналізу та математичної статистики. Це дозволило вийти за межі суто описової історії та надати роботі доказової бази.

Метод контент-аналізу офіційних документів та програмних заяв був застосований автором для глибокої студії урядових програм, щорічних послань Президента та стратегій національної безпеки. Шляхом формалізованого підрахунку частоти вживання ключових маркерів (таких як «НАТО», «стандарти Альянсу», «колективна безпека») було виявлено реальну ієрархію зовнішньополітичних пріоритетів. Аналіз дозволив математично довести диспропорцію між декларативними заявами про інтеграцію та їх реальним відображенням у державних документах у різні історичні періоди, що стало маркером політичних коливань керівництва держави.

Застосування статистично-аналітичного інструментарію дозволило верифікувати прагматичний вимір взаємодії України з Альянсом через призму кодифікації оборонних стандартів. Шляхом проведення дескриптивного аналізу динаміки впровадження регламентів STANAG у вітчизняному безпековому секторі було виокремлено етапи нерівномірної імплементації реформ. Математична обробка масивів даних дала змогу зафіксувати амплітуду реформування: від періодів високої інтенсивності (понад 70 стандартів щорічно у постмайданний період) до фаз уповільнення темпів адаптації, що виявило пряму детермінованість технічного прогресу Збройних Сил загальним вектором державної політики

Системно-структурний підхід сприяв сприйняттю відносин Україна–НАТО як цілісної системи, де кожна секторальна сфера (політична, військова,

інформаційна) перебуває у стані взаємообумовленості. Використання цього підходу дозволило автору довести, що зовнішня політика є динамічною структурою, яка постійно змінюється під тиском внутрішніх та зовнішніх детермінант.

Застосування методу періодизації (діахронного аналізу) дозволило структурувати динаміку взаємовідносин України з Альянсом через ідентифікацію якісних трансформацій у їхньому змістовному наповненні, що стало підґрунтям для архітектоніки дослідження. У межах запропонованого підходу виокремлено три засадничі фази: період інституційного становлення та правової легітимізації партнерства (1991–2004 рр.), етап політичної інтенсифікації, що завершився переходом до концепту «позаблоковості» (2005–2013 рр.), та сучасну стадію стратегічної адаптації сектору безпеки в умовах збройного протистояння агресору (2014–2022 рр.), де кожна фаза відображає еволюцію державної стратегії від декларативного партнерства до фактичної інтеграції в безпековий простір НАТО.

На завершення варто підкреслити роль історико-типологічного методу, який був спрямований на впорядкування величезного масиву джерельної бази та історіографії. Це дозволило класифікувати науковий доробок за конкретними ознаками, виокремивши пріоритети зовнішньої політики, кожен з яких має власні сутнісні характеристики.

Комплексне застосування вищезазначених теоретико-методологічних засад дозволило автору здійснити всебічний та неупереджений аналіз історико-політичного аспекту співпраці України з НАТО. Поєднання традиційних історичних методів із сучасними політологічними інструментами забезпечило високу наукову якість роботи, відповідність принципам академічної доброчесності та дозволило сформулювати обґрунтовані висновки щодо перспектив євроатлантичного курсу України.

Висновки до Розділу I

Аналіз масиву вітчизняної та зарубіжної літератури дозволяє констатувати, що динаміка взаємовідносин України з Альянсом перебуває у фокусі перманентної уваги наукової спільноти та громадськості. Актуальність означеної проблематики суттєво зросла в умовах повномасштабної російської агресії, коли євроатлантичний курс перетворився з теоретичного вектора на стратегічний інструмент виживання держави та фундаментальний чинник переформатування глобальної системи безпеки. У цьому контексті критичний перегляд і систематизація історіографічного доробку попередніх періодів, зокрема 1991–2013 років, постає як пріоритетне завдання для сучасної історичної науки, що дозволяє об'єктивно оцінити еволюцію безпекової політики України та її роль у розбудові нового світового порядку.

Сформований дослідницький комплекс джерел характеризується високим рівнем верифікованості та змістовної повноти, що є необхідною передумовою для об'єктивного аналізу українсько-натовського партнерства. Різноманітність залучених матеріалів дає змогу всебічно дослідити роль України в інтеграційних процесах та її вплив на архітектуру континентальної безпеки. Це дозволяє стверджувати, що обраний документальний масив є достатньою базою для досягнення мети дисертаційного дослідження та отримання достовірних наукових результатів.

Дослідження багатогранної природи відносин між Україною та НАТО ґрунтується на застосуванні сучасної методологічної матриці, що охоплює систему наукових принципів, спеціальних методів та релевантного понятійно-термінологічного апарату. Теоретико-методологічний каркас роботи визначений її стратегічною метою та завданнями, що корелюють із засадами функціонування універсальних систем колективної та національної безпеки. Комплексне використання наукового інструментарію дозволило забезпечити об'єктивність аналізу, логічну послідовність викладу та високий ступінь достовірності сформульованих результатів.

Список використаних джерел до розділу I

1. Толстов С. В. Теоретико-методологічні критерії та принципи системного аналізу міжнародних відносин. *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. № 3 (23). С. 18–66.
2. Горбулін В. П. Національна безпека України та міжнародна безпека. *Політична думка*. 1997. № 1. С. 76–88.
3. Концептуальні підходи до членства в НАТО: досвід держав – членів Альянсу / за ред. В. П. Горбуліна. Київ : [б. в.], 2005. 208 с.
4. Зленко А. М. Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму : виступи, промови, інтерв'ю, статті. Київ : Етнос, 2001. 370 с.
5. Гальчинський А. С. Україна на перехресті геополітичних інтересів. Київ : Знання України, 2002. 180 с.
6. Щербак Ю. М. Україна: виклик і вибір : перспективи України в глобалізованому світі XXI ст. Київ : Довіра, 2003. 578 с.
7. Хандогій В. Д. Євроатлантична інтеграція України: реалії та перспективи. *Україна – НАТО*. 2007. № 1/2. С. 45–51).
8. Базів Д. П. Геополітична стратегія України. Київ : [б. в.], 2000. 192 с.
9. Віднянський С. В. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1993–2003). Київ : Інститут історії України НАН України, 2004. 614 с.
10. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000-ні роки) : підручник / В. А. Манжола, М. М. Білоусов, Л. Ф. Гайдуков та ін. Київ : Либідь, 2001. 622 с.
11. Кудряченко А. І. Геополітичні дилеми сучасної України. *Україна дипломатична : науковий щорічник*. 2006. Вип. 7. С. 502–523.
12. Ковальова О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України. Київ, 2003. 622 с.
13. Макар Ю. Зовнішня політика України: наміри та реалії. *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2008. Вип. 1. С. 189–198.

14. Україна в міжнародних відносинах ХХ ст. / за ред. Я. Й. Малика. Львів : Світ, 2004. 468 с.
15. Прийдун С. В. Відносини Україна–НАТО в контексті реалізації багатовекторної моделі зовнішньої політики України (1994–2004 рр.). *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2024. Вип. 1 (9). С. 36–47.
16. Прийдун С. В. Європейський вектор зовнішньої політики України (1995–2004 рр.): еволюція та проблеми реалізації. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2024. Вип. 1. С. 50–57.
17. Meleshchenko T. Brothers in Arms: Features of the Ukraine – NATO Partnership in the 1990s. *Studia Warmińskie*. 2021. Vol. 58. P. 477–492.
18. Гайдуков Л., Терешко С. НАТО: від образу ворога до порозуміння та співробітництва. *Політика і час*. 2005. № 7. С. 14–28.
19. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів) : підручник. Київ : Кондор, 2011. 281 с.
20. Кокошинський О. Деякі актуальні питання дискусії щодо НАТО: подолати стереотипи. *Економічний часопис – XXI*. 2006. № 7–8. С. 16–17.
21. Боецький Т. Доцільність вступу України до НАТО. *Економічний часопис – XXI*. 2006. № 9–10. С. 8–9.
22. Зуйко О. Основні пріоритети євроатлантичної інтеграції України. *Економічний часопис – XXI*. 2006. № 9–10. С. 10–11.
23. Собко В. Україна на шляху до євроатлантичної спільноти. *Економічний часопис – XXI*. 2006. № 7–8. С. 10–12.
24. Белашов В. Три роки особливого партнерства: про партнерство між Україною і НАТО. *Голос України*. 2000. 25 лип. (№ 132).
25. Смолянчук В. Фактор НАТО у формуванні військової могутності української держави. *Людина і політика*. 2000. № 3. С. 24–33.
26. Брежнева Т., Їжак О., Шевцов А. Євроатлантична інтеграція України: військово-політичні аспекти. Дніпропетровськ : Пороги, 2003. 160 с.

27. Вступ України до НАТО: реалії та перспективи : матер. міжнар. конф. (Київ, 27 лют. 2003 р.) / за ред. А. І. Шевцова. Дніпропетровськ, 2006. 183 с.
28. Голопатюк Л. Військові аспекти співробітництва України з НАТО: стан і перспективи розвитку. *Національна безпека і оборона*. 2004. № 8. С. 31–33.
29. Шангін А. Україна – НАТО: майбутнє в руках минулого. Київ : Заповіт, 2004. 176 с.
30. Лессер Б. Економічні аспекти розширення НАТО. Київ : К.І.С, 2002. 82 с.
31. Соскін О. Відносини Україна – НАТО: економічний аспект. Київ : ІТС, 2003. 119 с.
32. Чаповська Л. Взаємовідносини Україна – НАТО: проблеми та перспективи. *Політика і час*. 2004. № 6. С. 23–29.
33. Івченко О. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан. Київ : РІЦ УАННП, 1997. 688 с.
34. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку / ред. кол.: О. М. Гончаренко (голова) та ін. Київ : НІСД, 1999. 384 с.
35. Демчук П. Міжнародні відносини та проблеми євроатлантичної інтеграції. Київ : ППП, 2004. 264 с.
36. Орлова Т. В. Історія нових незалежних держав: Postsovieticum : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 487 с.
37. Пашаєва К. Внутрішньополітична трансформація Грузії на початку ХХІ століття. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 21. С. 159–165.
38. Ткаченко І. В. Особливості подолання тоталітарного спадку в Вірменії у 90-х роках ХХ століття. *Особливості демонтажу тоталітарного спадку пострадянських країн у 1990-х роках : зб. тез / за заг. ред. А. І. Кудряченка*. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 111–117.
39. Плохій С. М. Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу / пер. з англ. А. Савченко. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 512 с.

40. Палій О. А. Специфіка та наслідки інтеграції країн Балтії до євроатлантичних структур безпеки. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки*. 2002. Т. 20. С. 55–60.
41. Завадський В. М. Політичні передумови європейської інтеграції країн Балтії. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2009. № 2. С. 24–29.
42. Коренькова В. С. Досвід країн Балтії у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2017. Вип. 21. С. 176–183.
43. Сидорук М. Особливості інтеграції держав Балтії до ЄС. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Міжнародні відносини*. 2010. Вип. 2. С. 97–104.
44. Перепелиця Г. М. Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства. Київ : Стилос, 2004. 400 с.
45. Концептуальні підходи до членства в НАТО: досвід держав – членів Альянсу / за ред. В. П. Горбуліна. Київ : [б. в.], 2005. 208 с.
46. Зарубінський О. О. Україна і НАТО: від співробітництва до інтеграції. *Голос України*. 2003. 27 берез.
47. Горбулін В. П. Внутрішні трансформації та зовнішні загрози. Євроатлантична інтеграція як інструмент політики національної безпеки України. *День*. 2008. 4 лип. (№ 116). С. 3–4.
48. Андрущенко (Гринько) С. В. Україна в сучасному геополітичному середовищі. Київ : Логос, 2005. 288 с.
49. Гальчинський А. С. Нотатки радника Президента. Десять років з Президентом Леонідом Кучмою. Київ : Либідь, 2013. 584 с.
50. Палій О. М. Навіщо Україні НАТО? Київ : Дніпро, 2006. 144 с.
51. Малик Я. Й. Організація Північноатлантичного Договору: зміст і характер діяльності. Львів : ПАІС, 2006. 90 с.

52. Жильцов С. С. Еволюція зовнішньої політики України: сучасний етап (1991–2013). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2013. Вип. 20(2). С. 13–23.
53. Бадрак В. Випробування на сумісність: Україна намагається «підлаштуватися» під стандарти НАТО. *День*. 2006. 16 берез.
54. Піскунов В. Механізми адаптації переліку, змісту і структури оборонних програм процесу оборонного планування МО України до стандартів НАТО. *Вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. 2006. Вип. 44. С. 127–133.
55. Стевенс Н. Військове співробітництво України з НАТО в 90-х роках ХХ – на початку ХХІ ст. (історико-аналітичний аспект). Черкаси, 2008. 190 с.
56. Стевенс Н. Становлення і розширення нормативно-правової бази у взаєминах між збройними силами України і НАТО. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2008. С. 265–287.
57. Соскін О. Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива. Київ : Інститут трансформації суспільства, 2007. 336 с.
58. Соскін О. Вступ до НАТО – стратегічний вибір України. Київ : Інститут трансформації суспільства, 2008. 192 с.
59. Павлюк М. Відносини Україна – НАТО у контексті міжнародних угод. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 626–632.
60. Алексієвець Л. М., Алексієвець М. М., Знак В. М. Історія самітів НАТО: від Бухарестського до Гаазького саміту (2008–2025 рр.). *Вісник науки та освіти. Серія «Історія та археологія»*. 2025. Вип. 11 (41). С. 3471–3487.
61. Грубінко А. В. Роль Великої Британії у становленні зовнішньої і безпекової політики Європейського Союзу (1990–2019 рр.). *Сторінки історії*. 2021. Вип. 52. С. 254–272.
62. Грубінко А. В., Буглай Н. М. Історичний шлях українсько-британських відносин (до 30-річчя стратегічного партнерства). *Український історичний журнал*. 2022. Чис. 1. С. 206–219.

63. Віднянський С. Спроба осмислення минулого України в контексті всесвітньої історії. *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини.* 2008. Вип. 1. С. 257–269.
64. Тодоров І. Я. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2006. 268 с.
65. Тодоров І. Історичні, геополітичні та політико-правові засади співробітництва України та НАТО. *Культурологічний часопис «І».* 2014. Чис. 77. С. 84–108.
66. Алексієвець Л. Україна – Європа – Світ: «єдність у різноманітті» як відповідь на виклики ХХІ ст. (есеї). *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини.* 2012. Вип. 10. С. 173–177.
67. Алексієвець Л., Алексієвець М. Історія України – органічна частина всесвітньої історії. *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини.* 2012. Вип. 9. С. 13–22.
68. Киридон А. Євроінтеграційний курс України: адекватність реалій зовнішньополітичного вибору. *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини.* 2008. Вип. 1. С. 270–277.
69. Алексієвець Л., Прийдун С. Україна в системі міжнародних відносин: деякі особливості й проблеми (1991–2011). *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини.* 2012. Вип. 10. С. 179–183.
70. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2017–2019) / упоряд. А. Ю. Мартинов ; відп. ред. С. В. Віднянський. Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2020. 430 с.
71. Білоус Л. Україна і НАТО: до питання історіографії дослідження проблеми. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка.* 2014. № 3(27). С. 108–121.
72. Світова гібридна війна: український фронт / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
73. Горбулін В. П. Становище України у 2017 році: аналіз проблем і варіанти рішень. Харків : Фоліо, 2018. 927 с.

74. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2017. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-01/Vlasuk-fin-99d56.pdf> (дата звернення: 17.02.2026).
75. Alexiyevets L., Alexiyevets M. Ukraine – the NATO: mutual relations and partnerships main states. *East European Historical Bulletin*. 2020. No. 14. S. 175–189.
76. Алексієвець Л., Алексієвець М. Трансформація відносин України та НАТО в 1991–2019: історичний аспект. *Український історичний журнал*. 2020. Вип. 1. С. 126–142.
77. Алексієвець М., Алексієвець Л., Знак В. Україна – НАТО: історіографія відносин (1991–2020). *Сторінки історії*. 2022. № 55. С. 315–337.
78. Алексієвець М., Секо Я. Зовнішня політика України: від багатовекторності до безальтернативності. *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2016. Вип. 17. С. 34–49.
79. Алексієвець Л., Алексієвець М., Дацків І. Україна – Європа – Світ: цивілізаційно-історичний дискурс. *Український історичний журнал*. 2020. Вип. 5. С. 204–220.
80. Пирожков С., Кресіна І., Кудряченко А., Шемшученко Ю. Євроатлантичний вектор України: національна доповідь. Київ : НАН України, 2019. 328 с.
81. Тодоров І. Євроатлантична інтеграція України. Історія та сучасність : навч. посіб. Ужгород : РІК-У, 2022. 376 с.
82. Артёмов І., Віднянський С., Тодоров І., Токар П. Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи реалізації (2014–2022 рр.) : монографія. Ужгород : УжНУ, 2022. 284 с.
83. Тодоров І. Річні національні програми в контексті євроатлантичної інтеграції України. *Матеріали наукової конференції (2015–2016 рр.)*. *Збірники наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса*. Вінниця : ДонНУ, 2016. С. 128–129.

84. Тодоров І., Тодорова Н. Річні національні програми як інструмент євроатлантичної інтеграції України. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2018. Вип. 2 (21). С. 42–55.
85. Мелещенко Т., Волошин І. Шлях України до НАТО: основні проблеми, здобутки та перспективи євроатлантичної інтеграції. *Український історичний журнал*. 2021. № 4(559). С. 104–113.
86. Прийдун С. В. Актуальні аспекти співробітництва України і НАТО 2019–2022 рр. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2023. Вип. 2 (6). С. 33–39.
87. Мелещенко Т. В. Україна–НАТО: проблеми і перспективи партнерства. *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. № 4 (24). С. 113–127.
88. Політичні та безпекові виклики багатополарності. *Україна і світ в умовах воєнних викликів : колективна монографія / за заг. ред. Ю. В. Подрез*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2023. С. 160–185.
89. Толстов С. В. Структури та механізми багатосторонньої співпраці держав ЄС у сфері безпеки й оборони. *Україна дипломатична*. 2024. Вип. XXV. С. 768–783.
90. Кліш А. Співпраця України – НАТО (1991–2023 рр.): від партнерства до членства. *Вісник науки та освіти. Серія: Історія та археологія*. 2024. Вип. 1 (19). С. 1422–1433.
91. Кліш А. Україна – НАТО в сучасній системі міжнародної безпеки. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2023. Вип. 2 (6). С. 22–32.
92. Кліш А. Б. Україна в контексті колективної безпеки Європи: роль держав та міжнародних організацій. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2023. Вип. 1 (5). С. 8–17.
93. Буглай Н. М., Грубінко А. В. Парадигми європейської безпеки у зовнішній політиці Франції, Німеччини та Великої Британії (2014–2022 рр.). *Український історичний журнал*. 2023. Чис. 6. С. 268–287.
94. Алексієвець М. М., Алексієвець Л. М., Знак В. М. Військово-політична співпраця України і НАТО періоду російсько-української війни (історичний аспект). *Сторінки історії*. 2025. Вип. 60. С. 306–326.

95. Алексієвець М., Алексієвець Л., Знак В. Взаємодія України–НАТО в умовах повномасштабного вторгнення. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 9 (39). С. 1912–1937.
96. Проховник П. М. Міжнародне військове співробітництво Збройних Сил України в роки російської агресії (2014–2021 рр.): історичний контекст : дис. ... канд. іст. наук : 032 – Історія та археологія. Львів, 2023. 265 с.
97. Бураков Ю. В., Проховник П. М. Міжнародні навчання за участю Збройних Сил України під час російсько-української війни: воєнно-історичний аналіз перебігу та навчально-бойової спрямованості. *Воєнно-історичний вісник*. 2024. № 50 (4). С. 12–17.
98. Проховник П. М. Історичні аспекти військово-технічного співробітництва Україна – НАТО на сучасному етапі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. 2020. Вип. 30. С. 54–60.
99. Петков С., Копотун І., Коропатнік І., Кривенко О., Ануфрієв М. Стандарти НАТО та їх адаптація в Україні під час дії воєнного стану. *Матеріально-технічне забезпечення за стандартами НАТО в Україні 2022*. Київ : Професіонал, 2022. 496 с.
100. Демідов, Б. & Герасимов, С. & Борисенко, В. Пропозиції удосконалення системи кодифікації предметів постачання Збройних сил України. Харків: Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, 2015. С. 163-166.
101. Знак, В. Військова співпраця України з НАТО (1991–2019). Україна–Європа–Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини», 2019. Вип. 23. С. 166–175.
102. Аніщенко О. Сучасні тенденції військового співробітництва Збройних Сил України з НАТО та ЄС. *Воєнно-історичний вісник*. 2021. № 4 (42). С. 117–133.
103. Шемаєв В., Бегма В., Сидоренко С. Пріоритети нової ідеології військово-технічного співробітництва України з іноземними державами. *Наука і оборона*. 2018. № 4. С. 49–52.

104. Стецура І., Морганюк Д., Панасюк М. Окремі аспекти військово-технічного співробітництва України з країнами-членами Північноатлантичного Альянсу на сучасному етапі. *Молодий вчений*. 2020. № 6 (82). С. 73–78.
105. Джус О. А. Міжнародне військове партнерство: поняття та сутність. *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 127. С. 319–324.
106. Потехін О. В., Клименко Ю. П. Геополітика проти безпеки: союзницьке стримування агресії в Європі ХХ – початку ХХІ ст. Київ : Дух і літера, 2023. 552 с.
107. Толстов С. В. Криза системи європейської безпеки: причини та наслідки. *Проблеми всесвітньої історії*. 2025. № 4 (32). С. 21–45.
108. Екзистенціальний смисл російсько-української війни. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. С. 671–678.
109. Meleshchenko T. Transformation of the European security system in the light of Sweden and Finland's accession to NATO. *Foreign Affairs*. 2024. Vol. 34, No. 2. P. 36–42.
110. Мелещенко Т. В. НАТО–ЄС: безпекова політика у ХХІ столітті. *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № 39. С. 59–66.
111. Грубінко А. В. Генеза відносин НАТО — ЄС в умовах історичних трансформацій світової системи безпеки. *Україна дипломатична*. 2024. Вип. XXV. С. 784–801.
112. Грубінко А. В. Зовнішня політика Великої Британії в умовах російсько-української війни (2022–2025 рр.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2025. Вип. 34. С. 85–105.
113. Грубінко А. В. Українсько-британські відносини на етапі російсько-української війни (2022–2025 роки). *Україна дипломатична*. 2025. Вип. XXVI. С. 118–134.

114. Sherr J. After Yugoslavia: Whither Ukraine? *Between Russia and the West: Foreign and Security Policy of Independent Ukraine* / ed. by K. Spillmann, A. Wenger, D. Miller. Berlin : Peter Lang Verlag, 1999. P. 123–144.
115. Боте, М. Обеспечение международного мира и безопасности и право вооруженных конфликтов. *Международное право*. Москва: Инфотропик Медиа, 2011. С. 832.
116. Marszalek, M. NATO Crisis Management System. *Bezpecnostne Forum* 2013. *Security Forum* 2013. Banska Bystrica: Fakulta polityckych vied a medzinarodnych vzt'ahov. P. 87-100
117. Burton, Joe. NATO's cyber defence: strategic challenges and institutional adaptation, *Defence Studies*. Volume 15, Number 4, 2 October. 2015. P. 297-319.
118. Schneider, Mark B. Russian Nuclear Weapons Policy and Programs, the European Security Crisis, and the Threat to NATO. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, 2017. P. 305-339. URL: <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep20098.13.pdf?refreqid=excelsior%3A92659b6cf> (дата звернення: 02.02.2026).
119. Moore, R., & Coletta, D. *NATO's Return to Europe: Engaging Ukraine, Russia, and Beyond*. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2017. 290 p.
120. Рамковий документ «Партнерство заради миру» : Міжнародний документ від 10 січ. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001#Text (дата звернення: 02.02.2026).
121. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 02.02.2026).
122. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору : Міжнародний документ від 09 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text (дата звернення: 02.02.2026).
123. Про Державну програму співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору на 2001–2004 роки : Указ Президента України

від 27 січ. 2001 р. № 58/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/58/2001> (дата звернення: 07.02.2026).

124. План дій Україна-НАТО : Міжнародний документ від 22 листоп. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_002#Text (дата звернення: 02.02.2026).

125. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення: 02.02.2026).

126. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 02.02.2026).

127. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 02.02.2026).

128. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України» : Указ Президента України від 26 серп. 2021 р. № 448/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#Text> (дата звернення: 02.02.2026).

129. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік : Указ Президента України від 28 берез. 2018 р. № 89/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/89/2018#Text> (дата звернення: 02.02.2026).

130. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2019 рік : Указ Президента України від 10 квіт. 2019 р. № 117/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117/2019#Text> (дата звернення: 02.02.2026).

131. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік : Указ Президента України від 26 трав. 2020 р. № 203/2020.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/2020#Text> (дата звернення: 02.02.2026).

132. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік : Указ Президента України від 11 трав. 2021 р. № 189/2021.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189/2021#Text> (дата звернення: 02.02.2026).

133. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2022 рік : Указ Президента України від 31 серп. 2022 р. № 619/2022.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/619/2022#Text> (дата звернення: 02.02.2026).

134. Comprehensive Assistance Package for Ukraine : NATO Official Document, 09 July 2016. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_133681.htm (дата звернення: 02.02.2026).

135. Угода між Україною та Російською Федерацією про невідкладні заходи по формуванню Військово-Морських Сил України та Військово-Морського Флоту Росії на базі Чорноморського флоту від 03 серпня 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006 (дата звернення: 07.02.2026).

136. Угода між Україною та Російською Федерацією про невідкладні заходи щодо подальшого формування Військово-Морських Сил України та Військово-Морського Флоту Росії на базі Чорноморського флоту від 17 червня 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_007 (дата звернення: 07.02.2026).

137. Протокол про врегулювання проблем Чорноморського флоту від 03 вересня 1993 р. (Масандра). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_008 (дата звернення: 07.02.2026).

138. Угода між Україною та Російською Федерацією про поетапне врегулювання проблеми Чорноморського флоту від 15 квітня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_010 (дата звернення: 07.02.2026).

139. Про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом Чорноморського флоту та перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України

: Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації від 28 травня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_077 (дата звернення: 07.02.2026).

140. Madrid Summit Declaration : Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Madrid, 29 June 2022. URL:https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm (дата звернення: 02.02.2026).

141. Prague Summit Declaration : Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague on 21 November 2002. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19442.htm (дата звернення: 02.02.2026).

142. Bucharest Summit Declaration : Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_8443.htm (дата звернення: 02.02.2026).

143. Wales Summit Declaration : Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales, 05 September 2014. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (дата звернення: 02.02.2026).

144. Warsaw Summit Communiqué : Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw, 8-9 July 2016. URL:https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (дата звернення: 02.02.2026).

145. Brussels Summit Declaration : Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels, 11-12 July 2018. URL:https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm (дата звернення: 07.02.2026).

146. NATO recognises Ukraine as Enhanced Opportunities Partner : Press release by NATO North Atlantic Council, 12 June 2020. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_176327.htm (дата звернення: 07.02.2026).

147. Brussels Summit Communiqué : Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels, 14 June 2021. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm (дата звернення: 02.02.2026).
148. Madrid Summit Declaration : Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Madrid, 29 June 2022. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm (дата звернення: 02.02.2026).
149. Зленко А. М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних змін. Харків : Фоліо, 2003. 559 с.
150. Ющенко В. А. Недержавні таємниці: нотатки на берегах пам'яті / за ред. О. Зінченка. Харків : Фоліо, 2014. 511 с.
151. Буш Дж. В. Точки прийняття рішень (Decision Points) / пер. з англ. Нью-Йорк : Crown, 2010. 497 с.
152. Олланд Ф. Уроки влади (Les leçons du pouvoir) / пер. з франц. Париж : Stock, 2018. 528 с.
153. Меркель А. Свобода. Спогади 1954–2021 (Freiheit: Erinnerungen 1954–2021) / пер. з нім. Кельн : Kiepenheuer & Witsch, 2024. 736 с.
154. Україна–НАТО: від знайомства до повноправного членства: Інформаційно-аналітичні матеріали / Нац. центр з питань євроатлантичної інтеграції України. Київ : Фенікс, 2008. 120 с.
155. NATO–Ukraine: A Distinctive Partnership : Public Diplomacy Division. Brussels: NATO HQ, 2015. 32 p. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20151105_nato-ukraine_partnership_en.pdf (дата звернення: 07.02.2026).
156. NATO Handbook: Office of Information and Press. Brussels : NATO Office of Information and Press, 2001. 405 p.
157. Біла книга 2016. Збройні Сили України : щорічне видання / М-во оборони України. Київ : МОУ, 2017. 114 с.

158. Стратегічний оборонний бюлетень України : Міністерство оборони України. Київ : МОУ, 2016. 88 с.
159. Касьянов Г. Сучасна історія України: проблеми, версії, міркування. *Український історичний журнал*. 2006. № 4. С. 4–15.
160. Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.
161. Удовенко Г., Кавка Д., Черниш О. Зовнішня політика. *Політологічний енциклопедичний словник*. Київ : Генеза, 2004. 736 с.
162. Суботін А. Зовнішня політика України. *Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.*
163. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. Київ : Генеза ; Довіра, 1996. 942 с.
164. Гончар М. Безпекові вакууми як наслідок війни Росії проти України: оцінка впливу і можливі шляхи подолання : аналіт. зап. Київ : Центр глобалістики «Стратегія ХХІ», 2022. URL: <https://geostrategy.org.ua/node/2253> (дата звернення: 09.02.2026).
165. Allison R. Russia, Ukraine and state survival through neutrality. *International Affairs*. 2022. Vol. 98, Issue 6. P. 1849–1871. URL: <https://academic.oup.com/ia/article/98/6/1849/6783052> (дата звернення: 09.02.2026).
166. Президент України. (2023). *Our state can and will definitely become a donor of global security – address by the President of Ukraine* [Виступ]. Офіційний сайт Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/nasha-derzhava-mozhe-stati-j-obovyazkovo-stane-donorom-globa-85989>
167. Горбулін В. П. Україна на розломі глобальної системи безпеки. *Майдан Моніторинг: інформаційний центр*. 2014. 5 черв. URL: <http://maidan.org.ua/2014/06/volodymyr-horbulin-ukrajina-na-rozloomi-hlobalnoji-systemy-bezpeky/> (дата звернення: 09.02.2026).

РОЗДІЛ II ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З НАТО

2.1. Політико-соціальні трансформації у світовому та регіональному вимірах наприкінці існування СРСР

Процеси системної дезінтеграції Радянського Союзу на зламі 1980–1990-х років мали невідворотний характер, ставши логічним завершенням глибокої ерозії комуністичної доктрини та вичерпаності ресурсного потенціалу радянської наддержави. Ці події спричинили радикальну трансформацію глобальної геополітичної архітектури, фактично поклавши край епосі ідеологічного та військово-політичного протистояння, що визначало розвиток міжнародних відносин упродовж другої половини ХХ століття. Крах комуністичних режимів у країнах Центрально-Східної Європи, що відбувся внаслідок «оксамитових революцій», став прелюдією до руйнації біполярної системи та Ялтинсько-Потсдамського світоустрою. В умовах нівелювання радянського впливу світова спільнота зіткнулася з необхідністю перегляду фундаментальних принципів безпеки, оскільки зникнення СРСР як одного з двох ключових центрів сили кардинально порушило глобальну рівновагу [1, с. 482-485].

Трансформація світопорядку ознаменувалася переходом від жорсткої двосистемності до динамічної багатополюсності з виразним домінуванням Сполучених Штатів Америки як переможця у «холодній війні». Проте такий стан речей сприймався неоднозначно іншими впливовими центрами. Зокрема, Франція, Німеччина та Італія ще до остаточного розпаду Радянського Союзу усвідомлювали, що наслідком дезінтеграції наддержави стане зростання активності США на континенті як єдиного глобального гегемона. У цій геополітичній реальності для держав Західної та Центральної Європи ключовим інструментом збереження суб'єктності та провідної ролі в європейській архітектурі безпеки стала інтенсифікація інтеграційних процесів [2, с. 160].

Стратегічні можливості, що відкрилися на пострадянському просторі, були оперативно використані «Старою Європою» для розширення економічного та політичного впливу на схід. Перетворення Європейського Співтовариства на Європейський Союз та перспектива приєднання колишніх членів «Варшавського договору» ознаменували новий етап боротьби за геополітичні інтереси. Цей процес супроводжувався деідеологізацією міжнародних відносин та актуалізацією національних пріоритетів як головного рушія зовнішньої політики новоутворених держав. Крім того, спостерігалася прихована конкуренція між прагненнями Вашингтона закріпити свій вплив через розширення НАТО та намаганнями провідних європейських столиць вибудувати самостійний політико-економічний полюс сили [3, с. 218].

Водночас зникнення екзистенційної загрози «експорту революції» та прямої агресії з боку соціалістичного табору докорінно змінило функції Північноатлантичного альянсу. В умовах відсутності глобального антагоніста НАТО розпочала складний процес структурної адаптації. Пріоритетним завданням Альянсу стало не просто колективне стримування, а підтримання стабільності на континенті та врегулювання конфліктів на етнонаціональному ґрунті у посткомуністичних регіонах [4].

У цей перехідний період викристалізувалася нова парадигма співробітництва, де НАТО перебрало на себе роль гаранта демократичних транзитів через активну взаємодію з іншими інституціями – Європейським Союзом, Організацією з безпеки і співробітництва в Європі та Радою Європи. Таким чином, події кінця 1980-х років створили унікальне історичне вікно можливостей, у межах якого колишні радянські республіки, включно з Україною, вперше отримали шанс самостійно визначити вектор свого безпекового розвитку в нових геополітичних координатах.

Усвідомлення неминучості колапсу радянської системи викликало у Вашингтоні складну реакцію, де тріумф від ідеологічної перемоги поєднувався з глибоким занепокоєнням щодо регіональної стабільності. Ключовим викликом для адміністрації президента Джорджа Буша-старшого стала загроза

неконтрольованої, насильницької дезінтеграції СРСР, що в умовах розпорошеності ядерного арсеналу між республіками створювало безпрецедентні ризики для глобальної безпеки. Саме цим прагматизмом та «ядерним стримуванням розпаду» пояснювалася початкова стриманість Білого дому щодо підтримки повної незалежності союзних республік [1, с. 205-206].

Проте події 1991 року змусили США до швидкої адаптації своєї стратегії. У щорічному зверненні до Конгресу 28 січня 1992 року Джордж Г.В. Буш, підбиваючи підсумки завершення «холодної війни», де-факто проголосив початок епохи американського лідерства у новому світопорядку. Заявивши, що «милістю Божою Америка перемогла у Холодній війні», президент окреслив перехід від політики стримування до активного просування свободи та демократії як запоруки безпеки майбутніх поколінь. Риторика адміністрації чітко засвідчила відмову від ізоляціонізму на користь глобального активізму, де «використання сили задля миру» розглядалося як легітимний інструмент зовнішньої політики [1, с. 480].

Крах комуністичних режимів визначив нову парадигму американської дипломатії, спрямовану на інституціоналізацію власного впливу через трансформацію провідних міжнародних організацій. ООН, МВФ, Світовий банк та НАТО у прискореному режимі адаптувалися до динамічних змін міжнародного середовища. У межах цієї стратегії особлива увага приділялася східному вектору: інтеграція колишніх сателітів СРСР до західних безпекових структур стала пріоритетом. Знаковою віхою цього процесу став Мадридський саміт 1997 року, де було не лише ухвалено рішення про першу хвилю розширення Альянсу за рахунок Угорщини, Польщі та Чехії, а й закладено фундамент особливих відносин із Києвом через підписання Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО. Таким чином, американська політика 1990-х років пройшла шлях від обережного збереження статус-кво до активного формування нового безпекового контуру в Центрально-Східній Європі [5, с. 235-236; 6, с. 445].

Водночас аналіз трансформації світового порядку на зламі десятиліть був би неповним без урахування позиції провідних азійських центрів сили. Розгляд стратегій Японії та Китаю щодо дезінтеграції СРСР є необхідним для розуміння того, наскільки всеохопним був крах біполярної системи. Проте, попри зростання їхньої економічної потужності, ці держави залишалися зосередженими на власних регіональних сферах впливу на Сході, фактично дистанціюючись від безпекових процесів у Центрально-Східній Європі.

Це дозволяє глибше охарактеризувати зовнішньополітичне середовище, у якому опинилася Україна: світ де-факто став однополярним, де єдиним глобальним центром сили та гарантом стабільності виступав євроатлантичний блок. Географічна та стратегічна віддаленість азійських центрів сили означала, що для України, як і для країн Балтії (Литви, Латвії, Естонії), реальний безпековий простір міг бути знайдений лише на Заході. Таким чином, майбутній вибір Києва на користь НАТО був зумовлений відсутністю реальних альтернативних безпекових гарантій на Сході та об'єктивною необхідністю інтеграції до єдиної дієвої системи колективної безпеки, що існувала на той час.

На відміну від Сполучених Штатів, які розглядали дезінтеграцію СРСР крізь призму глобальної ідеологічної перемоги, реакція Японії була значно стриманішою та зумовленою передусім регіональними безпековими й економічними розрахунками. Будучи ключовим союзником США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та поділяючи загальні західні цінності, офіційне Токіо водночас виявляло серйозне занепокоєння щодо потенційної дестабілізації в Східній Азії – зоні своїх стратегічних інтересів.

Основним чинником, що детермінував японську політику щодо СРСР та його правонаступниці, залишалася багаторічна територіальна суперечка довкола Курильських островів. Попри певну інтенсифікацію діалогу під час візиту М. Горбачова до Токіо у квітні 1991 року та обговорення питань роззброєння в координації з Вашингтоном, стратегічні інтереси Японії залишалися вузькорегіональними. З приходом до влади Б. Єльцина та відновленням

безкомпромісної позиції Москви, сподівання Токіо на швидке розв'язання територіального питання не справдилися [7, с. 57-58].

У цих умовах політичне керівництво Японії зосередилося на стратегії «прагматичного очікування» та економічної експансії, насамперед у регіоні російського Далекого Сходу. Японська дипломатія свідомо уникала глобальних політичних декларацій, фокусуючись на збереженні стабільності у власній зоні інтересів – Східній Азії. Таким чином, зусилля Токіо у 1990-х роках мали виразно локальний характер, спрямований на посилення впливу через інструменти економічної дипломатії та уникнення прямої конфронтації з Москвою [8, с. 20-21].

Для України, як і для держав Балтії, такий регіональний егоцентризм Японії означав відсутність будь-яких дієвих безпекових альтернатив на Сході. Географічна віддаленість та стратегічна сфокусованість Токіо на власних кордонах лише підкреслювали однополярність тодішнього світоустрою, де єдиним реальним джерелом безпекових гарантій для посткомуністичних країн Європи залишався Північноатлантичний альянс.

Окрему стратегічну позицію щодо дезінтеграційних процесів у СРСР зайняла Китайська Народна Республіка. Для Пекіна крах радянської наддержави став передусім об'єктом ідеологічного аналізу та стимулом для інтенсифікації власних ринкових реформ («соціалістична ринкова економіка з китайською специфікою»), спрямованих на недопущення аналогічного системного колапсу на власній території [9].

Радикальне послаблення Москви відкрило для КНР нові геополітичні можливості, проте вони були чітко обмежені регіоном Центральної Азії. Підписання Шанхайської угоди у 1996 році та формування «Шанхайської п'ятірки» засвідчили прагнення Пекіна заповнити вакуум впливу на своїх кордонах, уникаючи при цьому прямої конфронтації з російською федерацією та зосереджуючись на залученні інвестицій [10, с. 115].

Така стратегія економічного прагматизму та регіональної експансії Китаю в Азії де-факто означала його самоусунення від вирішення безпекових проблем

у Східній Європі. Для України, яка опинилася в епіцентрі розпаду СРСР, Пекін міг виступати лише торговельним партнером, але аж ніяк не гарантом суверенітету чи противагою російському тиску. В умовах формування однополярного світоустрою, де східні центри сили свідомо обмежували свій вплив власними регіонами, Північноатлантичний альянс залишався єдиною глобальною структурою, здатною надати молодій Українській державі інституційні інструменти захисту незалежності та вивести її з-під ідеологічного впливу Москви [11, с. 163].

Таким чином, на межі 1980-1990-х років навколо Радянського Союзу сформувалося принципово нове зовнішньополітичне середовище. У той час як США прагнули забезпечити керованість процесу дезінтеграції під власним контролем, а країни Європи та Азії вибудовували прагматичні стратегії адаптації до багатополюсності, зовнішня підтримка радянської державної моделі фактично зникла. Ізоляція СРСР на міжнародній арені та втрата ідеологічного впливу на колишніх сателітів стали зовнішнім фоном, який лише прискорив внутрішню деструкцію. Однак остаточний вирок існуванню наддержави винесла не зовнішня кон'юнктура, а глибинна системна криза союзної влади, яка виявилася неспроможною трансформувати імперську структуру в життєздатну демократичну федерацію.

Ця інституційна паралізація центру стала каталізатором відцентрових тенденцій, найгостріше проявившись у площині міжнаціональних відносин. Події кінця 1980-х – початку 1990-х років виявили остаточну неспроможність національної політики КПРС, стратегічною метою якої була штучна уніфікація соціально-економічного розвитку та формування наднаціональної спільноти – «радянського народу». Курс на нівелювання національних ідентичностей та надмірну централізацію культурно-політичного життя союзних республік в умовах «перебудови» спровокував зворотну реакцію. Лібералізація режиму актуалізувала латентні суперечності, оголивши глибину міжетнічних нерівностей та накопиченого десятиліттями невдоволення, яке союзний центр тривалий час ігнорував [12, с. 173].

Всеохопна криза радянської державності стала визначальним чинником радикалізації суспільно-політичних процесів. Ерозія домінуючої ролі комуністичної партії, гостра конфронтація між реформістськими та консервативними групами у владних ешелонах, а також катастрофічне падіння довіри до центральних органів управління призвели до руйнації механізмів контролю, що забезпечували цілісність СРСР. Політичні інститути стрімко втрачали легітимність, демонструючи інституційну неспроможність адекватно реагувати на виклики, що генерувалися в кожній окремій республіці [13, с. 598].

Паралельно з політичним паралічем відбувалося безпрецедентне погіршення економічної кон'юнктури. Хронічний дефіцит товарів першої необхідності, падіння продуктивності праці та неефективність половинчастих ринкових реформ підірвали фундамент радянської господарської моделі. У цій ситуації республіки з потужнішою економічною базою – насамперед країни Балтії, Україна, Грузія та Вірменія – дедалі активніше висували вимоги щодо перегляду системи розподілу ресурсів та здобуття фінансової самостійності. Економічний колапс став ключовим тригером політичного відчуження республіканських еліт від союзного центру [14, с. 92].

За таких обставин етнополітична мобілізація набула невідворотного характеру. Політика «гласності» спричинила вибухове зростання національних рухів, до масштабу яких партійна номенклатура виявилася не готовою. Формування Народних фронтів, висунення вимог державного суверенітету та масові протести запустили ескалаційну динаміку, на яку влада намагалася відповідати репресіями або силовим розгоном демонстрацій. Особливо виразно цей процес проявився у балтійському регіоні, де національні сили перетворили питання мовної політики та історичної пам'яті на інструменти боротьби за повну державну незалежність. Аналогічні тенденції, хоча й у більш конфліктних формах, спостерігалися на Південному Кавказі та в Середній Азії [15, с. 66].

Намагаючись випередити остаточну дезінтеграцію, союзне керівництво ініціювало спробу реформування договірних засад існування держави. IV з'їзд народних депутатів СРСР у грудні 1990 року та Ново-Огарьовський процес

квітня 1991 року мали на меті створення оновленої демократичної федерації – Союзу Суверенних Держав. Однак навіть компромісний варіант нового Союзного договору сприймався консервативним крилом керівництва як загроза імперській системі. Це зумовило спробу державного перевороту 19 серпня 1991 року. Створення Державного комітету з надзвичайного стану (ДКНС) на чолі з Г. Янаєвим, В. Крючковим та Д. Язовим стало фінальним актом агонії режиму [16].

Провал серпневого путчу та остаточної паралізація союзного центру де-факто легітимізували процес регіональної фрагментації імперії. У цих умовах аналіз відцентрових процесів у союзних республіках є критично важливим для розуміння диференціації безпекових стратегій на пострадянському просторі. У міру руйнації союзного центру кожна з новоутворених держав була змушена самотійно вирішувати дилему виживання, шукаючи зовнішні «союзи» та гарантії безпеки. Цей процес став серйозним викликом для НАТО, оскільки Альянс вперше зіткнувся з необхідністю вибудувати відносини не з одним монолітним блоком, а з багатьма суб'єктами, що мали діаметрально протилежні вектори розвитку: від відкритої атлантизації в Балтії до збройної ескалації на Кавказі. Для України досвід цих республік став ключовим чинником формування власної «багатовекторної» моделі, яка б дозволила уникнути конфліктів за кавказьким сценарієм, водночас зберігаючи перспективу західної інтеграції за прикладом Балтії [17].

Політична та соціально-економічна ситуація в Литві, Латвії та Естонії наприкінці 1980-х років стала каталізатором загальносоюзних дезінтеграційних процесів. Сукупність факторів – від екологічних викликів та демографічних диспропорцій до економічної стагнації – наклалась на глибоку кризу радянської ідентичності в регіоні. Політика «гласності» та реформи «перебудови» стали тим вікном можливостей, що дозволило латентному спротиву трансформуватися у потужні національно-демократичні рухи [18, с. 131].

Центральною силою литовського відродження став заснований у 1988 році рух «Саюдіс». Об'єднавши інтелектуальну еліту та широкі верстви населення,

організація висунула стратегічну вимогу відновлення державної незалежності. Аналогічні процеси охопили сусідні республіки: Народний фронт Латвії та Народний фронт Естонії пройшли стрімку еволюцію від підтримки курсу реформ Горбачова до відкритого проголошення мети виходу зі складу СРСР. Ключовою особливістю балтійського сценарію стала апеляція до міжнародного права – концепція «окупації 1940 року», що робило перебування у складі Союзу юридично нікчемним [19, с. 148].

Найвиразнішим проявом національної солідарності став «Балтійський шлях» 23 серпня 1989 року. Ця безпрецедентна акція, під час якої близько двох мільйонів людей утворили живий ланцюг завдовжки понад 600 км, не лише продемонструвала єдність Литви, Латвії та Естонії, а й перетворила балтійське питання на пріоритет міжнародного порядку денного [20].

Логічним наслідком суспільної мобілізації стала перемога національних сил на виборах 1990 року, що започаткувало юридичний етап розриву з Москвою. 11 березня 1990 року Литва першою серед союзних республік проголосила відновлення суверенітету. Латвія (4 травня 1990 р.) та Естонія (протягом 1990–1991 рр.) обрали шлях поступового відновлення чинності довоєнних правових актів, що завершилося остаточним закріпленням незалежності у серпні 1991 року [21, с. 25].

Реакція союзного центру була жорсткою: від економічної блокади Литви до прямих силових акцій. Трагічні події січня 1991 року у Вільнюсі (штурм телецентру) та Ризі (протистояння на барикадах) продемонстрували готовність кремля до кровопролиття заради збереження імперії. Однак загибель мирних громадян лише остаточно дискредитувала союзну владу та позбавила її будь-яких важелів морального чи політичного впливу в регіоні [22, с. 57].

Серпневий путч 1991 року в Москві став фінальним тригером, який дозволив країнам Балтії завершити міжнародно-правове оформлення свого суверенітету. Вже у вересні того ж року їхня незалежність була офіційно визнана світовою спільнотою, а самі держави стали членами ООН [23, с. 177].

Таким чином, досвід Литви, Латвії та Естонії став еталонним прикладом ненасильницького, але безкомпромісного спротиву системі. Використавши стратегічну гнучкість та міжнародну підтримку, Балтійські держави не лише першими залишили радянську геополітичну орбіту, а й створили прецедент, який значною мірою визначив подальшу долю України та всього пострадянського простору [24, с. 98].

На тлі радикального балтійського сценарію процеси дезінтеграції в Молдові та Білорусі демонстрували альтернативні моделі розпаду імперського простору. Якщо в Молдові національне відродження призвело до гострого внутрішнього протистояння та територіального розколу, то в Білорусі шлях до незалежності мав виразно консервативний, еволюційний характер, зумовлений специфікою місцевих еліт та станом суспільної свідомості.

Республіка Молдова наприкінці 1980-х років увійшла у фазу активної етнополітичної мобілізації. Провідною силою перетворень став Народний фронт Молдови, який висунув вимоги не лише демократизації, а й визнання ідентичності молдовського народу як частини румунського етнокультурного простору. Важливою віхою стало надання молдовській мові статусу державної у 31 серпня 1989 року, що викликало опір у промислових регіонах Лівобережжя та півдня. Прийняття Декларації про суверенітет 23 червня 1990 року та перейменування республіки засвідчили незворотність курсу на незалежність [25, с. 2].

Однак молдовський шлях до суверенітету був ускладнений виникненням прорадянських анклавів у Придністров'ї та Гагаузії. Місцеві еліти Лівобережжя, апелюючи до захисту прав російськомовного населення та побоюючись «румунізації», проголосили створення самопроголошеної Придністровської Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки 2 вересня 1990 року. Вирішальним фактором дестабілізації стала присутність російської 14-ї армії, яка перетворилася з радянського військового з'єднання на інструмент підтримки сепаратизму. Попри офіційне проголошення незалежності Республіки Молдова 27 серпня 1991 року та її міжнародне визнання (включно з членством в ООН у

березні 1992 р.), країна розпочала своє самостійне існування в умовах гострого збройного конфлікту, що на десятиліття заморозив питання територіальної цілісності [26, с. 163].

На противагу молдовському драматизму, ситуація в Білоруській РСР вирізнялася стабільністю та домінуванням номенклатурного консерватизму. Попри активність Білоруського народного фронту «Відродження» на чолі з Зеноном Пазняком, ідеї радикального розриву з Москвою не мали широкої підтримки серед населення, значною мірою асимільованого та позбавленого тривалої традиції дисидентського руху. Водночас Чорнобильська катастрофа та викриття масових поховань жертв сталінізму в Куропатах стали потужними чинниками морального відчуження інтелігенції від радянського ладу [27, с. 150].

Важливим досвідом для Білорусі була її участь у діяльності ООН, що сприяло формуванню професійних дипломатичних кадрів ще в межах СРСР. 27 липня 1990 року Верховна Рада БРСР прийняла Декларацію про державний суверенітет, яка, проте, тривалий час мала декларативний характер. Незалежність Білорусі стала реальністю не внаслідок потужного тиску знизу, а через колапс союзного центру після серпневого путчу 1991 року. 25 серпня 1991 року Декларації було надано статус конституційного закону, що фактично означало вихід республіки зі складу СРСР. Проте, на відміну від України чи Балтії, цей перехід відбувся у формі «бюрократичної формальності», де стара партійно-господарська еліта зуміла зберегти важелі управління, заклавши підґрунтя для подальшої реставрації авторитарних практик [28, с. 318].

Таким чином, Молдова та Білорусь представили дві різні траєкторії посткомуністичного транзиту: від конфліктної суверенізації на ґрунті національної ідентичності до вимушеної незалежності за збереження спадкоємності радянських управлінських структур. Обидва ці сценарії суттєво доповнювали загальну картину дезінтеграції СРСР, демонструючи, що геополітичний розрив із Москвою на західних окраїнах імперії мав багатовекторний та неоднозначний характер.

Водночас, якщо на західному напрямку дезінтеграційні процеси значною мірою стримувалися спробами збереження економічних зв'язків, то на південному векторі пострадянського простору розпад імперії набув значно гостріших та деструктивніших форм.

Південний Кавказ історично сформувався як складний конфліктогенний регіон, де переплелися вузли соціально-економічних, етнотериторіальних, конфесійних та геополітичних інтересів. Будучи стратегічним мостом між Азією, Європою та Близьким Сходом, цей регіон вирізняється унікальним етнокультурним розмаїттям, що в умовах системної кризи радянської державності стало каталізатором відцентрових процесів. Зростання корінного націоналізму, витoki якого сягають періоду «хрущовської відлиги», на зламі 1980–1990-х років трансформувалося у рішучі кроки до відновлення державного суверенітету, що супроводжувалося гострими міжетнічними зіткненнями.

Процес дезінтеграції в регіоні характеризувався поєднанням легітимних парламентських процедур та радикального силового протистояння з союзним центром. Точкою неповернення для Грузії стала трагедія 9 квітня 1989 року в Тбілісі, яка остаточно делегітимізувала радянську владу. 31 березня 1991 року в республіці було проведено референдум про відновлення державної незалежності, за результатами якого 9 квітня 1991 року (символічно у другу річницю трагедії) Верховна Рада Грузії проголосила суверенітет. Попри те, що формальний процес виходу тривав до остаточного колапсу СРСР у грудні 1991 року, Грузія де-факто стала першою республікою регіону, яка обрала шлях повної політичної незалежності на основі правонаступництва від Грузинської Демократичної Республіки 1918–1921 років [29, с. 159].

Специфіка суверенізації Вірменії була тісно пов'язана з конфліктом навколо Нагірного Карабаху, що прискорило консолідацію нації. 23 серпня 1990 року Верховна Рада республіки прийняла Декларацію про незалежність, змінивши назву на «Республіка Вірменія». Остаточне юридичне закріплення суверенітету відбулося після всенародного референдуму 21 вересня 1991 року, на якому 94 % громадян підтримали вихід зі складу СРСР. Для Вірменії цей крок

став не лише політичним самовизначенням, а й способом забезпечення національної безпеки в умовах загострення регіонального конфлікту [30, с. 112].

Для Азербайджану шлях до незалежності також був позначений апеляцією до історичної пам'яті та боротьбою з імперським центром (зокрема, після подій «Чорного січня» 1990 року в Баку). 30 серпня 1991 року було ухвалено Декларацію про відновлення державної незалежності, а 18 жовтня 1991 року Верховна Рада затвердила Конституційний акт про державну незалежність. Згідно з цим документом, сучасний Азербайджан проголошувався правонаступником Азербайджанської Народної Республіки (1918–1920 рр.), що підкреслювало тяглість державотворчої традиції та розрив із радянською спадщиною [31, с. 132].

Таким чином, розпад СРСР дозволив країнам Південного Кавказу відновити перервані політичні та економічні зв'язки з країнами Близького Сходу та світовим співтовариством. Проте спадщина радянської національної політики у формі «заморожених конфліктів» та територіальних суперечок залишилася ключовим фактором нестабільності в регіоні. Кавказький сценарій дезінтеграції, обтяжений війнами та гуманітарними кризами, став для України вагомим аргументом на користь мирного, конституційного шляху до незалежності через інструмент загальнонаціонального референдуму [32, с. 110].

Процеси суверенізації в республіках Центральної Азії – Казахстані, Киргизстані, Узбекистані, Туркменістані та Таджикистані – суттєво відрізнялися від радикальних сценаріїв Балтії чи Кавказу. Цей регіон демонстрував найвищий ступінь лояльності до союзного центру, що було зумовлено глибокою економічною взаємозалежністю та консервативністю місцевих еліт. Наприкінці серпня та у вересні 1991 року, під впливом колапсу Державний комітет з надзвичайного стану у Москві, Узбекистан, Киргизстан і Таджикистан офіційно проголосили свою незалежність, проте цей крок був значною мірою вимушеною реакцією на політичний вакуум у центрі. Туркменістан завершив цей процес лише у жовтні, а Казахстан – останнім серед усіх союзних республік – 16 грудня 1991 року, коли розпад єдиної держави став доконаним фактом [33, с. 56].

Попри формальне проголошення суверенітету, лідери цих держав до останнього намагалися зберегти контури єдиного економічного простору, що чітко проявилось під час Ново-Огарьовського процесу та зустрічей в Ашгабаті у грудні 1991 року. Для більшості середньоазійських республік незалежність стала не стільки результатом тривалої боротьби за вихід із Союзу, скільки наслідком остаточного інституційного саморуйнування імперії. Цей «вимушений суверенітет» заклав специфічні підвалини для подальшого розвитку регіону, де політичні еліти намагалися поєднати національну атрибутику з авторитарними методами управління радянського зразка [33, с. 47].

Аналіз початкового етапу становлення української зовнішньої політики потребує широкого компаративного контексту, оскільки дезінтеграція СРСР спричинила виникнення «параду векторів» серед новоутворених незалежних держав. У цей період кожна з пострадянських республік розпочала пошук власних центрів тяжіння, виходячи з географічної близькості, культурної спорідненості та економічної доцільності.

Країни Центральної Азії та частково Південного Кавказу обрали модель багатовекторності, де поруч із російським впливом почали стрімко зростати капітальні та інфраструктурні інтереси Китаю, а також культурно-економічна експансія Туреччини. Для країн Балтії єдиним екзистенційним орієнтиром став Захід, що проявилось у негайній та безкомпромісній орієнтації на НАТО та ЄС. Натомість Білорусь, після нетривалого періоду пошуку, фактично повернулася до стратегічного союзу з рф, тоді як Молдова та країни Кавказу опинилися у стані внутрішніх конфліктів, що ускладнювало їхнє зовнішньополітичне самовизначення.

Окреме місце у цьому розподілі впливів посіла Японія, яка через механізми фінансової допомоги та інвестицій намагалася посилити свою присутність у Центральній Азії як альтернатива китайському домінуванню. Таким чином, на відміну від держав Азії, які мали альтернативні центри впливу (КНР, Японія, Туреччина), Україна перебувала в епіцентрі безпосереднього зіткнення інтересів Заходу та рф. Відтак, вибір євроатлантичного вектору був продиктований не

лише ідеологічними вподобаннями, а й відсутністю іншого інституційно спроможного механізму стримування російського ревізйонізму в Чорноморсько-Балтійському регіоні.

На тлі політичної радикалізації Балтійських республік, конфліктної динаміки на Кавказі та інерційного консерватизму Центральної Азії, позиція Української РСР стала одним із ключових системоутворюючих чинників, що істотно підірвали можливість збереження Союзу в будь-якій реформованій формі. Системна криза, що охопила всі сфери життєдіяльності республіки, трансформувалася у потужний рух за незалежність, детермінований трьома фундаментальними чинниками: стрімким політичним відродженням, усвідомленням економічної вичерпності союзної моделі та катастрофічними наслідками аварії на Чорнобильській атомній електростанції.

Політика «гласності» стала катализатором переосмислення історичної ролі України. Зняття цензурних бар'єрів дозволило інтелектуальній еліті актуалізувати теми, що десятиліттями були під забороною: Голодомор 1932–1933 років, репресії проти інтелігенції, колективізація. Публікації у виданнях «Поступ», «Вибір», «Український вісник» не просто інформували, а формували нову національну ідентичність, опозиційну до радянського режиму [34].

Центральною подією політичного структурування стало виникнення Народного Руху України (НРУ) у 1989 році. Ініційований Спілкою письменників України, НРУ перетворився на масштабну координаційну платформу, що об'єднала дисидентів, ліберальну інтелігенцію та навіть реформаторську частину партійної номенклатури. Політична суб'єктність суспільства проявилася у нових формах масового спротиву: від «Живого ланцюга» 21 січня 1990 року до багатотисячних мітингів, які демонстрували світові єдність українських земель. Важливим елементом стало виникнення першої формальної альтернативи КПРС – Української національної партії, що засвідчило перехід до реального політичного плюралізму [35].

Громадський спротив підживлювався глибокою економічною деградацією. Система централізованого планування у 1989–1991 років продемонструвала

повний параліч: темпи приросту продукції впали нижче 3%, дефіцит товарів став тотальним, а інфляція знецінила доходи населення. Економіка УРСР була гіпертрофовано орієнтована на важку промисловість (70% виробництва), що працювала на потреби союзного воєнно-промислового комплексу, тоді як сфера споживання залишалася хронічно недофінансованою [36, с. 488].

Особливого значення набув рух гірників Донбасу, який розпочався у липні 1989 року на шахті «Ясинуватська-Глибока». Пізніше суспільно економічні страйки поширилися на нові промислові центри України (Стаханова, Червонограда, Павлограда) та швидко еволюціонували від суто економічних вимог (заробітна плата, побутові умови) до політичних – ліквідації монополії КПСР та забезпечення економічного суверенітету України. У суспільстві та серед «червоного директорату» утвердилося переконання, що Україна, володіючи чвертю аграрного та промислового потенціалу СРСР, зможе забезпечити добробут лише за умови повного розпорядження власними ресурсами та розриву з неефективним московським центром [37, с. 151].

Аварія на Чорнобильській атомній електростанції 26 квітня 1986 року стала точкою остаточного морального розриву між Україною та кремлем. Кримінальне приховування правди про масштаби трагедії союзним керівництвом виявило антигуманну сутність системи. Забруднення понад 50 тис. кв. км території та постраждали мільйони людей перетворили екологічну проблематику на потужний політичний інструмент. Виникнення організацій «Зелений світ» та Союз «Чорнобиль» ознаменувало появу «екологічного націоналізму». Як зазначають дослідники, зокрема І. Патриляк, ліквідація наслідків аварії поглинула до 30% ВВП країни, що остаточно «перебило ноги» радянській економіці. Чорнобиль довів: перебування у складі СРСР є смертельно небезпечним для самого існування української нації, що зробило ідею незалежності питанням фізичного виживання [38, с. 125].

Конституційне оформлення та міжнародна легітимізація. Поєднання цих факторів призвело до ухвалення Декларації про державний суверенітет 16 липня 1990 року, яка заклала фундамент інституційної окремішності. Спроба

серпневого путчу 1991 року в Москві лише прискорила неминуче. 24 серпня 1991 року Верховна Рада України, реагуючи на загрозу реставрації диктатури, ухвалила Акт проголошення незалежності [39, с. 638].

Фінальним акордом, що юридично та політично завершив історію СРСР, став Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 року. Понад 90% голосів «ЗА» надали українській незалежності беззаперечну легітимність, яку не міг ігнорувати світ. Саме цей народний мандат дозволив українському керівництву під час Біловезьких угод 8 грудня 1991 року констатувати припинення існування Радянського Союзу як суб'єкта міжнародного права. Таким чином, Україна пройшла шлях від об'єкта імперської політики до головного суб'єкта дезінтеграції СРСР, чия воля стала ключовим чинником у формуванні нової геополітичної реальності [39, с. 640].

Узагальнюючи аналіз політико-соціальних трансформацій кінця 1980-х – початку 1990-х років, можна констатувати, що дезінтеграція радянської системи не лише завершила епоху «холодної війни», а й докорінно змінила функціональне призначення та операційне середовище Північноатлантичного альянсу. У межах переходу до нової системи колективної безпеки саме державне самовизначення України стало вирішальним фактором остаточного демонтажу біполярного світу, що змусило НАТО еволюціонувати від стратегії колективного стримування до ролі головного гаранта стабільності та демократичного транзиту в Європі.

Системний параліч союзного центру, обтяжений наслідками Чорнобильської катастрофи та економічним колапсом, створив для Альянсу безпрецедентний виклик – необхідність розробки нових механізмів взаємодії з пострадянськими державами для недопущення хаотичного розпаду ядерної наддержави. Розмаїття сценаріїв суверенізації республік – від успішної атлантизації Балтії до дестабілізуючих конфліктів на Кавказі – продемонструвало Альянсу, що саме відносини з Україною стають архітектурним елементом стабільності в Центрально-Східній Європі.

Таким чином, глобальна геополітична невизначеність та виникнення «безпекового вакууму» в регіоні детермінували необхідність переходу України від декларативного суверенітету до активного формування власного зовнішньополітичного курсу. Це сформувало запит на нову модель партнерства, де НАТО постало як безальтернативний інструмент легітимізації державної незалежності України та стратегічний запобіжник проти її втягування в зону конфліктогенності, що заклало логіку подальшої інституціоналізації двосторонніх відносин.

2.2. Політичний курс України у 1990-х: пошук партнерів та безпекові виклики

Набуття Україною незалежності та крах Радянського Союзу кардинально змінило геополітичну мапу світу. Поява незалежної України та інших союзних республік стала однією із ключових історичних подій ХХ століття, що спричинило радикальну трансформацію архітектури Старого Світу після Першої та Другої світових воєн [40, с. 19].

Після розпаду СРСР Україна стала новою незалежною країною, територія якої дорівнювала території Франції, а населення якої становило 52 мільйонів осіб станом на 1991 рік. Попри значний економічний та культурний потенціал, що давав підстави для швидкої інтеграції до групи найрозвиненіших економік європейського регіону, Україна зіткнулася із низкою проблем, на розв'язання яких європейським народам знадобилися століття. У даному контексті йдеться про формування національних інститутів, відновлення національно-культурної ідентичності, перехід до засад ринкової економіки, розбудова громадського суспільства, а головне створення нової правової й демократичної моделі суспільних відносин [41, с. 15].

Водночас, становлення глобальної системи міжнародних відносин вимагало від України чіткої дефініції національних інтересів у різних регіонах світу, виділення зовнішньополітичних пріоритетів і ключових партнерів, а також ефективного самоствердження у світовій політиці [40, с. 21].

Тривала відсутність національної державності призвела до нівелювання інституційних традицій української дипломатії. При цьому існування Міністерства закордонних справ УРСР та статус співзасновниці ООН мали виключно атрибутивне значення, символізуючи лише декларативний суверенітет радянської України [42, с. 34].

Водночас Україна не мала стабільної системи гарантій безпеки, а її міжнародна суб'єктність перебувала лише на початковому етапі формування. Відсутність власних дипломатичних традицій, організованих механізмів

колективної безпеки та військових альянсів робила державу вразливою перед зовнішніми впливами та потенційним тиском великих держав [43, с. 179].

Складність геополітичного становища України детермінувалася відсутністю досвіду повноцінної міжнародної суб'єктності до моменту проголошення незалежності. Цей процес відбувався на тлі радикальної трансформації світоустрою, спричиненої розпадом СРСР та руйнацією біполярної структури міжнародних відносин. Географічна специфіка держави, зумовлена її перебуванням на перетині європейського та євразійського просторів, визначала як її стратегічну значущість, так і суперечливість зовнішньополітичних пріоритетів [44, с. 58].

На початку 1990-х років, попри значний оборонний потенціал, Україна не володіла повноцінною військовою промисловістю, здатною створювати озброєння за повним циклом, оскільки її оборонний комплекс залишався інтегрованою частиною колишнього радянського військово-промислового комплексу. Хоча на її території функціонували потужні підприємства й конструкторські бюро, зокрема конструкторське бюро «Південне» та виробниче об'єднання «Південмаш», власне виробництво озброєнь було суттєво обмежене через недофінансування та розірвання виробничих зв'язків із російською федерацією [41, с. 17].

В умовах загального зниження рівня воєнної загрози після розпаду СРСР та прагнення до міжнародної легітимації, Україна свідомо відмовилася від ядерного арсеналу, успадкованого від Радянського Союзу. Ця політика відповідала загальноєвропейській тенденції до демілітаризації та мінімізації надлишкового озброєння, яке більшість європейських держав прагнула реалізувати або утилізувати [44, с. 104].

Таким чином, поєднання колосального потенціалу з гострою інституційною вразливістю поставило українське керівництво перед необхідністю негайної конвертації декларативного суверенітету в реальну політичну стратегію. Об'єктивна потреба у подоланні «сірої зони» безпеки зумовила специфіку формування перших зовнішньополітичних кроків Києва.

Саме цей гострий дисонанс між амбітними цілями та обмеженим інструментарієм їх досягнення став тим фундаментом, на якому почала вибудовуватися складна і часто суперечлива архітектура української дипломатії. Відтак, пошук балансу між внутрішніми викликами та тиском глобальних трансформацій став не лише питанням престижу, а передусім умовою виживання молодого держави на міжнародній арені.

Становлення Української держави відбулося в умовах бурхливих змін світопорядку, що висунуло перед державою необхідність вироблення ефективної стратегії інтеграції в об'єктивно існуючу архітектуру міжнародних відносин. Складність перехідного періоду між завершенням «холодної війни» та формуванням нового світового порядку, що була обумовлена синергією прогресивних тенденцій та реліктів минулого, визначила особливі підходи зовнішньополітичного курсу України [40, с. 19].

З набуттям незалежності Україна постала перед необхідністю одночасного вирішення двох стратегічних завдань: розбудови національної суверенної держави та паралельної інтеграції до впливових міжнародних структур [45, с. 32].

Ключовою рисою зовнішньополітичного курсу України на початку 1990-х років була відсутність чіткого стратегічного вектору. Причиною цього були різноспрямовані інтереси політичних еліт, недостатнє усвідомлення власної ідентичності, успадковане від радянського минулого, економічна залежність від російської федерації та суперечливі очікування міжнародних партнерів. Сукупність усіх цих факторів призвела до формування вимушеної моделі багатовекторної політики, яка передбачала політичне маневрування [45, с. 40].

Позиція багатовекторності української зовнішньої політики були закладені ще у Декларації про державний суверенітет у липні 1990 року. Згодом вони були чіткіше сформовані у документі «Основні напрями зовнішньої політики», схваленому Верховною Радою 2 липня 1993 року [46]. Цей нормативно-правовий акт став концептуальною основою визначення базових національних інтересів,

окреслив завдання зовнішньої політики та закріпив основні зовнішньополітичні пріоритети [47, с. 100-101].

У документі вказувалося: «Україна здійснює активну, гнучку і збалансовану зовнішню політику на таких напрямках: розвиток двосторонніх міждержавних відносин; розширення участі в європейському регіональному співробітництві; співробітництво в рамках СНД; членство в ООН та інших універсальних міжнародних організаціях» [46].

Реалізуючи власний суверенний статус, Україна позиціонувала себе як рівноправний суб'єкт міжнародних відносин і урочисто декларувала намір набути у перспективі статусу постійно нейтральної, позаблокової та неядерної держави.

У зверненні «До парламентів і народів світу», ухваленому 5 грудня 1991 року, Верховна Рада України задекларувала намір будувати вільну й незалежну державу на засадах демократії, свободи, гуманізму, рівності, соціальної справедливості. Підкреслювалося, що зовнішня політика України ґрунтуватиметься на загальновизнаних нормах міжнародного права [48].

Фактор ядерного потенціалу, успадкованого Україною від Радянського Союзу, відігравав значну роль у зовнішньополітичному дискурсі держави. Міжнародна спільнота сприймала ядерний потенціал України як серйозний ризик для міжнародної безпеки, що істотно посилювало інтерес США та європейських держав до української політики [49, с. 76].

Дискусії щодо доцільності збереження чи ліквідації успадкованого ядерного потенціалу дуже часто точилися всередині країни. Ця дискусія мала суперечливий характер: вона посилювала дипломатичну суб'єктність України, а водночас і створювала потужний зовнішній тиск з боку США, РФ та інших міжнародних гравців, що визначив багато аспектів політичного курсу країни [49, с. 77].

У перші роки незалежності Україна перебувала у процесі пошуку чітко окресленої стратегії зовнішньої політики. Це зумовило концентрацію її дипломатичних зусиль передусім на поступовому відході від російського геополітичного домінування та на спробах вибудувати новий формат

двосторонніх взаємин, заснований на повазі до суверенітету й принципах добросусідства. Офіційно визнавши перевагу міжнародно-правових норм над внутрішньодержавним правом, Україна задекларувала готовність до активної участі у загальноєвропейському процесі та інтеграції в оновлену систему міжнародних відносин [50, с. 45]. У перші роки незалежності Україна перебувала у процесі пошуку чітко окресленої стратегії зовнішньої політики. Це зумовило концентрацію її дипломатичних зусиль передусім на поступовому відході від російського геополітичного домінування та на спробах вибудувати новий формат двосторонніх взаємин, заснований на повазі до суверенітету й принципах добросусідства. Офіційно визнавши перевагу міжнародно-правових норм над внутрішньодержавним правом, Україна задекларувала готовність до активної участі у загальноєвропейському процесі та інтеграції в оновлену систему міжнародних відносин [51, с. 35].

Однак задекларований «романтизм» європейських прагнень швидко зіткнувся з жорсткими реаліями постсоціалістичної трансформації та зовнішнього тиску. Неможливість негайного втілення прозахідних пріоритетів за умови збереження глибокої системної вразливості держави призвела до формування специфічної моделі зовнішньополітичного балансування [52, с. 52].

Цей вимушений курс, що отримав назву «багатовекторність», став практичною стратегією адаптації до умов, де Україна не мала ані достатніх внутрішніх ресурсів, ані стійких зовнішніх гарантій безпеки. Багатовекторність була не стільки свідомим ідеологічним вибором, скільки інструментом виживання в «сірій зоні» між НАТО та російською федерацією [53, с. 54].

Визначальним чинником, що зумовив обережність Києва, залишалася критична сировинна та економічна залежність від рф. Станом на 1991 рік частка росії у товарообігу України сягала 80%, що фактично консервувало інтегрованість країни в єдиний радянський господарський комплекс і робило будь-який радикальний геополітичний розворот економічно ризикованим [54].

Особливо гострою була енергетична залежність, яка унеможливлювала швидко диверсифікацію зовнішньої політики. Уже в 1960-1980-х роках

внаслідок політики СРСР відбулося витіснення місцевого вугілля природнім газом із росії [54]. Це спричинило структурне переформатування економіки: більшість промислових підприємств, теплоенергетики та комунальних систем України стали працювати на імпортованому паливі. Власний видобуток газу у 1990-х роках становив лише 19-20 млрд м³ на рік при загальній потребі понад 75 млрд м³, а залежність від російського газу досягала 90 %. Імпорт нафти з рф становив близько 88 % [55].

Таким чином, будь-яка спроба різкого геополітичного розвороту загрожувала економічним колапсом: зупинкою підприємств, енергетичними шоками, соціальною нестабільністю. Росія постійно використовувала цю залежність як інструмент політичного впливу – через ціновий тиск, боргові механізми та контроль над газовими потоками. За таких умов багатовекторність стала прагматичним способом пом'якшення ризиків та забезпечення базової економічної стабільності.

Другим фундаментальним чинником, що визначав багатовекторність, були безпекові обмеження, успадковані від СРСР. Україна отримала не цілісні Збройні Сили, а фрагменти радянської військової інфраструктури, непристосовані до потреб суверенної держави. Хоча Україна успадкувала другу за чисельністю частину радянської армії, що становила близько 780 000 військовослужбовців (726,5 тис. військових та 180 тис. працівників у 1991 році), а також значну кількість формувань (п'ять сухопутних, чотири повітряні, одну протиповітряну оборону та одну стратегічну ракетну армію) та третій за розміром авіаційний парк, цей спадок виявився тягарем. Значна частина цього майна мала застарілий термін придатності, що вимагало значних витрат на утилізацію, і таким чином, перетворювало його на фінансове обтяження, а не на стратегічний актив [56, с. 150].

Контроль над радянськими військами в Україні встановлювався поступово, а частина структур залишалася під впливом москви. Зокрема, питання Чорноморського флоту перетворилося на одне із перших зовнішньополітичних

конфліктів між Києвом та Москвою, що завершився вразливими для України угодами.

Україна успадкувала близько 30 % радянських оборонних підприємств і конструкторських установ. Однак ці підприємства були інтегровані в єдину пострадянську виробничу мережу: понад 70% українських компаній критично залежали від росії щодо постачання найнеобхідніших комплектуючих. Брак автономності військово-промислового комплексу істотно обмежував здатність України швидко формувати незалежну оборонну політику [57].

Паралельно з політикою обережного балансування Україна з перших років незалежності орієнтувалася на поступову інтеграцію в європейські та євроатлантичні структури. Цей процес був стратегічним цивілізаційним вибором, спрямованим на закріплення державного суверенітету та забезпечення політичної незалежності. Участь у таких структурах, як ЄС, Рада Європи та ОБСЄ, створювала механізми міжнародного контролю та підтримки, обмежувала прямий тиск росії і формувала імідж України як суб'єктної держави на міжнародній арені [58, с. 458].

Угода про партнерство та співробітництво 1994 року започаткувала регулярний діалог із ЄС та адаптацію законодавства до *acquis communautaire* [59]. Цей термін охоплює цілісний доробок європейської інтеграції, що включає спільні правові норми, політичні принципи та стандарти ЄС, обов'язкові для прийняття країнами-партнерами. Подальші саміти та національні стратегії інтеграції формалізували цей процес, перетворюючи гармонізацію українського права із загальноєвропейським на фундамент для підвищення ефективності державного управління та зміцнення демократичних стандартів [52, с. 49].

Крім політичного та інституційного аспектів, європейська інтеграція відкривала Україні конкретні економічні перспективи. Доступ до великого ринку ЄС та можливість залучення інвестицій сприяли модернізації виробництва та інтеграції у глобальні виробничі ланцюги. Узгодження нормативної бази з ЄС стимулювало реформування внутрішніх ринків, впровадження сучасних

стандартів торгівлі та економічного регулювання, що робило європейську інтеграцію одночасно стратегічним та економічним вибором [60].

Проте швидкість і глибина інтеграції були обмежені реаліями 1990-х років. Економічна залежність від росії, слабкість державних інституцій та внутрішньополітичний дуалізм суспільства стримували повну реалізацію європейського курсу. В цих умовах європейський та євроатлантичний вектор залишався не лише стратегічним цивілізаційним вибором, а й вимушеною зовнішньополітичною стратегією, що балансувала між прагненням до модернізації і необхідністю враховувати внутрішні та зовнішні обмеження.

Вагомим внутрішнім чинником, що зумовив вибір курсу на багатовекторність, став суспільно-політичний дуалізм та внутрішній дисбаланс позицій еліт та суспільства. Політичне бачення розвитку країни в 1990-ті роки було строкатим та поляризованим. Суспільство поділялося умовно на два табори: значна частина населення, посилаючись на історичну тяглість, схилилася до орієнтації на Схід із російською федерацією, тоді як інша частина відстоювала прискорену інтеграцію із Заходом [58, с. 430].

Цей суспільний дисбаланс пояснює складність здійснення Україною різкого та однозначного зовнішньополітичного вибору на користь західного спрямування, навіть попри очевидні економічні та безпекові вигоди. Фактично, політика багатовекторності виступала компромісом між прозахідними та проросійськими групами національних еліт. Більше того, політичні еліти нерідко використовували цей поділ у ході електоральних процесів, перетворюючи його на інструмент політичного маніпулювання. З огляду на це, багатовекторність слід розглядати також як механізм мінімізації внутрішніх конфліктів і забезпечення консолідації на критичному етапі державотворення.

Наведена вище політика багатовекторності, спрямована на внутрішній компроміс та зовнішнє маневрування, виявилася вразливою, оскільки систематично піддавалася тиску з боку російської федерації. Хоча Україна прагнула збалансованого розвитку відносин, ця стратегія була перманентно підірвана стратегічною культурою російської федерації, яка категорично

відмовлялася визнавати український суверенітет і вимагала збереження пострадянського простору як своєї «привілейованої сфери впливу». Таким чином, для повного розуміння безпекових викликів 1990-х років та причин, що змушували Київ до постійної адаптації, необхідно детально проаналізувати саме ідеологічну основу та інструменти впливу цієї ревізійоністської стратегії Москви.

Сприйняття Євроатлантичного простору в стратегічній культурі Росії безсумнівно розглядається як загроза національним інтересам держави. Ця позиція не є новою у сучасному російському баченні, а є успадкованою доктриною СРСР, згідно з якою НАТО розглядалося як головний противник та інструмент Сполучених Штатів на європейському континенті. Варто зауважити, що після розпаду Радянського Союзу політичний наратив «загроза національній безпеці», «оточення НАТО» став постійним елементом світогляду російської політичної культури. Таке бачення ґрунтується на декількох елементах – ідеї про послаблення впливу Росії, обмеження її статусу «великої держави» та геополітичних амбіцій, а також цілеспрямоване стримування з боку західних країн [61, с. 100].

Поняття стратегічної російської культури ґрунтується на ревізійонізмі, що прагне перегляд геополітичних результатів розпаду СРСР 1991 року. Ця культура вважає розпад Радянського Союзу найбільшою геополітичною катастрофою ХХ століття та розглядає втрати впливу на пострадянському просторі як несправедливість. Основоположним елементом є імператив збереження «статус великої держави». У цьому контексті, існування незалежної, суверенної України, що рухається у напрямку Заходу, сприймається як екзистенційна загроза, оскільки підриває основи імперського спадку [61, с. 134].

Держави, що колись входили до складу Радянського Союзу, розглядаються Кремлем як особлива сфера впливу сучасної Росії. Ця концепція в російській зовнішній політиці сформувалася ще на початку 1990-х роках під назвою «близьке зарубіжжя». Починаючи з 2008 року. Офіційно використовується вже термін «привілейованих інтересів», згаданих тодішнім президентом Дмитром Медведевим, який означає особливу роль Росії у політиці сусідніх держав [62].

Небажання росіян переосмислити історичні події кінця ХХ століття та збереження старих імперських підходів у зовнішній політиці викликає острах у колишніх радянських республік, що, своєю чергою, об'єктивно віддаляє їх від росії та не сприяє розвитку тісних зв'язків – соціальні, економічні, політичні тощо. Російська федерація, проголошуючи себе правонаступницею СРСР, де-факто успадкувала його зовнішньополітичну парадигму, де образ Євроатлантичних структур як ворога продовжував активно оперувати в публічній сфері та офіційній доктрині, унеможливаючи повну суб'єктність сусідів.

Інструменти реалізації цієї політики росії щодо України були різноманітними та комплексними. Серед основних важелів можна виділити політичний тиск, енергетичний шантаж, пропагандистський вплив, роботу спецслужб, економічний примус та військовий інструмент. Активне застосування кожного із цього переліку інструментів можна прослідкувати починаючи ще з 1990-х років.

Саме тому російський напрям залишався ключовим безпековим фактором, який визначав межі політики балансування України у 1990-х роках. Невирішені суперечності, успадковані від СРСР, сформували комплекс проблем, що обмежували зовнішньополітичні маневри Києва та створювали потенційні точки дестабілізації. Центральне місце серед них посідала проблема ядерного потенціалу, Чорноморського флоту та пов'язана з нею територіальна чутливість щодо питання Криму.

Власне, проблематика Чорноморського флоту виявилася однією з найгостріших у двосторонніх відносинах, оскільки Україна обґрунтувала своє право на флот принципом правонаступництва та суверенітету над усім майном і військовими формуваннями на власній території. Натомість російська федерація прагнула зберегти повний контроль над флотом як критично важливим елементом проєкції військової сили в Чорноморському регіоні. Враховуючи значний масштаб успадкованих ресурсів, що за свідченнями Г. Касьянова

склалися з 440 кораблів, 200 допоміжних суден, 300 літаків та 70 тисяч особового складу, боротьба набула стратегічного значення [63, с. 113-114].

Розходження у правових підходах доповнювалося питанням ядерної зброї, яка частково перебувала на озброєні флоту. Київ одразу відмовився від претензій на ядерний компонент, але наполягав на рівноправному поділі решти матеріальних ресурсів, посилаючись на Акт Верховної Ради України від 24 серпня 1991 року про підпорядкування їй всіх військових формувань, дислокованих на території країни [64].

Першим проявом ревізійністських намірів прийняття парламентом російської федерації у травні 1992 року постанови про юридичне скасування чинності попереднього рішення Президії Верховної Ради РРФСР «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до УРСР» було першим проявом цих ревізійністських намірів [65]. Це посилювало внутрішньополітичну нестабільність на півострові, де проросійські сили прагнули розширення автономії або навіть відокремлення, що Москва підтримувала і сприймала як інструмент впливу на Київ.

Окрім політичного тиску, російській федерації вдалося відновити фактичний контроль над значною частиною корабельного складу, використовуючи механізм офіцерських зборів на яких більшість військовослужбовців виявила лояльність до командування СНД (фактично росії), а не до присяги Україні. На тлі таких дій конфлікт посилювався, і українська сторона заявила про повне неприйняття відповідного указу, апелюючи зокрема до Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо майна за якою після дезінтеграції держави кожна з її частин має право на справедливую частку [66, с. 211].

Пошук компромісів між двома сторонами тривав протягом декількох років і супроводжувався коливаннями між загостренням та частковими домовленостями. Перші кроки до врегулювання конфлікту були започатковані Ялтинською угодою від 3 серпня 1992 року, яка передбачала встановлення п'ятирічного перехідного терміну для розподілу Чорноморського флоту.

Ключовим інституційним рішенням стало виведення флоту зі складу Об'єднаних Збройних Сил СНД і його спільне підпорядкування очільникам України та російської федерації [67].

Проте Ялтинські домовленості визначили загальні рамки співпраці, тоді як необхідність переходу до конкретного механізму розподілу майна зумовила підписання Московських угод. Ці угоди від 17 червня 1993 року започаткували фактичну фазу розподілу Чорноморського флоту. Згідно з ними, було встановлено паритетний розподіл активів 50 % на 50 %. Угода також передбачала зобов'язання російської федерації фінансувати соціально-економічний розвиток територій України, призначених для базування російської частини флоту [68].

Окрім питання розподілу Чорноморського флоту, окреме місце мало питання передачі ядерних боєголовок, що обговорювалося у так званих Масандрівських домовленостях 3 вересня 1993 року, де Україна передала ядерні боєголовки росії в обмін на знижки на постачання газу. Це продемонструвало, як Москва використовувала економічні важелі для досягнення стратегічних цілей [69].

У наслідок підписання наступних домовленостей у Москві 15 квітня 1994 року умови розподілу були вкрай не вигідними Україні, оскільки їй відводилося тільки 15-20% кораблів та суден Чорноморського флоту. Незважаючи на це, наступним кроком стало підписання угоди між президентами Л. Кучмою та Б. Єльциним у Сочі 9 червня 1995 року, яка зафіксувала згоду України на розміщення Чорноморського флоту російської федерації у Севастополі. Хоча угода формально підтверджувала паритетний розподіл майна (50% на 50%), фактичний розподіл корабельного складу та суден був вкрай нерівнозначним: частка, що відійшла Україні, становила лише 18,3%, тоді як російській федерації – 81,7% [70].

Нова криза виникла у жовтні 1996 року у зв'язку з прийняттям російським парламентом провокаційного закону «Про припинення розподілу Чорноморського флоту» [71]. Однак, попри маніпуляції, робота щодо

остаточного вирішення цього питання продовжувалася. Завершальний етап настав у 1997 році, коли було підписано пакет трьох міждержавних базових угод [72, с. 160].

Перша Угода про параметри поділу Чорноморського флоту була укладена на основі попередніх Сочинських домовленостей. Зокрема, цей документ офіційно визначав Севастополь як основну базу Чорноморського флоту російської федерації та встановлював перелік інших пунктів і місць дислокації, які залишалися у користуванні української сторони. Крім того, Угода чітко регламентувала кількісні обмеження для перебування російського флоту на території України [72, с. 165].

Друга угода із пакету 1997 року регламентувала правовий статус Чорноморського флоту російської федерації на території України. Згідно з її положеннями, російська сторона брала на себе зобов'язання інформувати Київ про призначення командування флоту, а також про загальну чисельність особового складу та озброєння. Критично важливим елементом було зобов'язання російських військових формувань поважати суверенітет України та утримуватися від будь-якого втручання у її внутрішню політику. Зі свого боку, Україна надавала низку соціальних преференцій для сімей російських військовослужбовців, які дислокувалися на її території. Термін дії цієї базової угоди було встановлено на 20 років із можливістю автоматичної пролонгації на наступні п'ятирічні терміни [73, 416-417].

Третя міжурядова угода про взаємні розрахунки між Україною та російською федерацією стала практичною реалізацією Масандрівських домовленостей 1993 року. Відповідно до її положень, вартість переданих росії кораблів та суден Чорноморського флоту здійснювалася за рахунок списання з державного боргу України суми у розмірі 526,509 млн доларів США, що оформлювалося як погашення кредитної заборгованості у частині енергоресурсів. Окремо було визначено, що оплата оренди земельних ділянок, об'єктів інфраструктури, акваторій і бухт, які використовуватиме Чорноморський флот російської федерації, відбуватиметься шляхом додаткового

зменшення державного боргу України перед росією на суму 97,75 млн доларів США [74].

Сукупність трьох міждержавних угод 1997 року стала основною формою врегулювання відносин із кремлем. Хоча ці документи створили нормативно-правову основу для діалогу, засадничі проблеми двосторонніх відносин не були вирішені, а лише відтерміновані. Пакет угод мав значною мірою символічний характер: попри взаємні зобов'язання, ключове питання делімітації державного кордону залишилося відкритим. З огляду на фундаментальну відмінність зовнішньополітичних цілей (Україна прагнула зберегти суверенітет у кордонах 1991 року, а рф – зберегти пострадянські республіки у своїй сфері впливу), можна дійти висновку, що російська федерація та Україна ніколи не були справжніми стратегічними партнерами [75, с. 118].

Крім того, критичним безпековим викликом залишилося питання успадкованого ядерного арсеналу, яке перебувало під сильним зовнішнім тиском з боку російської федерації та західних держав.

На початку 1990-х років на території України було зосереджено значний ядерний потенціал, що становив приблизно 15% світового запису, і за своїми масштабами він був третій у світі після Сполучених Штатів Америки та російської федерації. Цей арсенал включав 220 одиниць стратегічних носіїв, оснащених близько 1900 стратегічними ядерними боєголовками та 2500 одиницями тактичної ядерної зброї. До складу міжконтинентальних балістичних ракет входило 130 одиниць SS-19 та 46 одиниць SS-24, які сумарно несли 1240 боєголовок. При цьому основну ударну міць становили 46 твердопаливних МБР SS-24, кожна з яких мала по десять боєголовок і дальність польоту, що перевищувала 10 тисяч кілометрів. Додатково ядерний потенціал підкріплювався стратегічною авіацією: 25 одиниць Ту-95 та 19 одиниць Ту-160 – стратегічних бомбардувальників, здатних нести крилаті ракети з ядерними боєголовками [76].

Росія мала особливий інтерес у визначенні українського арсеналу, оскільки отримувала найцінніші ядерні компоненти, послаблювала обороноздатність

України та усувала потенційного конкурента на ринку озброєнь. Крім того, Москва прагнула, щоб без'ядерна Україна втратила стратегічний інтерес для Заходу і поступово повернулася до сфери російського впливу.

США та інші західні партнери так само наполягали на скороченні арсеналу. Вашингтон відстоював принцип недопущення появи кількох нових ядерних держав на пострадянському просторі, розглядаючи питання роззброєння України як ключовий елемент глобальної стабільності. Практичні дії США чітко підкреслювали цей тиск. Зокрема, надання значної фінансової допомоги за Законом про підтримку свободи (FREEDOM Support Act) було тісно пов'язане із зобов'язанням України щодо денуклеаризації. Крім того, через Програму спільного зменшення загрози Нанна-Лугара (Nunn–Lugar), США надавали фінансування, яке слугувало прямим інструментом для прискорення утилізації зброї. Політичний тиск також посилювався: Джеймс Бейкер назвав «неволодіння ядерною зброєю» одним із головних критеріїв, якими керуватимуться Сполучені Штати та весь західний світ при визнанні нових незалежних держав, а адміністрація Білла Клінтона наполегливо вимагала негайного приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та ратифікації Договору про скорочення стратегічних наступальних озброєнь (СНО-1) без застережень, заявляючи, що цей крок не лише прискорить процес ядерного роззброєння, але й загалом «відкриє шлях» до поглиблення американсько-українських відносин [77].

Таким чином, Україна опинилася у класичній безпековій дилемі: зберегти ядерну зброю – означало ризикувати міжнародною ізоляцією; відмовитися від неї – означало посилити власну вразливість перед РФ. Під тиском зовнішніх факторів, та прагнучи врегулювати статус арсеналу, Україна розпочала переговори про умови ядерного роззброєння. 11 квітня 1992 року у Москві відбулася зустріч представників України, російської федерації, Білорусі та Казахстану, де було визначено базові умови вивезення ядерної зброї: надання гарантій безпеки з боку ядерних держав; фінансова допомога для процесу

знищення ядерного арсеналу; отримання компенсації у тому числі для вирішення пов'язаних екологічних проблем [66, с. 341].

23 травня 1992 року у Лісабоні було підписано Протокол Договору про скорочення стратегічних наступальних озброєнь, який: обмежував кількість стратегічних носіїв і боєголовок; зобов'язував Україну, Білорусь та Казахстан відмовитися від ядерної зброї СРСР; визначав майбутнє приєднання цих держав до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї у статусі неядерних [78, с. 634].

Українське керівництво намагалося поєднати необхідність міжнародної легітимації та потребу зберегти національні інтереси. Верховна Рада України ратифікувала Договір СНО-1 лише 19 листопада 1993 року із істотними правками, що вимагали чітких та юридично оформлених гарантій безпеки, а також знищення частини боєголовок, а не їх прямої передачі рф. Ці поправки ускладнили переговори, а міжнародний тиск знову посилювався. Під час перемовин у Вашингтоні у січні 1994 року від України знову вимагали передачі всього арсеналу росії без висунення додаткових умов.

Попри різні політичні думки у парламенті, у політичному керівництві України на початку 1990-х років існувало загальне розуміння неминучості відмови від ядерного арсеналу як передумови міжнародної легітимації держави [76].

Ці рішення обґрунтовувалося не лише політичними, а й технологічними чинниками. Перший Президент України Леонід Кравчук зазначав, що відмова від арсеналу була вимушеною через критичний стан його обслуговування: «Якби ми чекали до 1998-го року, то стали б заручниками ще страшнішого Чорнобиля, ніж пережили... Тому альтернативи в нас не було. Ми не готові були виготовляти боєголовки, щоб їх замінити, не мали жодної інфраструктури для використання та заміни ядерної зброї». Ці слова знайшли наукове підкріплення у твердженнях В. Горбуліна, який підкреслював, що технічні, технологічні та фінансові обмеження об'єктивно робили утримання арсеналу неможливим і зумовлювали ухвалення непростих політико-стратегічних рішень [79, с. 6].

Таким чином, Україна опинилася у критичному геополітичному положенні, що фактично позбавляло її стратегічного вибору. З одного боку, збереження ядерного потенціалу неминуче призводило б до повної міжнародної ізоляції з боку Заходу, унеможливаючи отримання життєво необхідної фінансової допомоги та визнання. З іншого боку, в умовах критичної економічної залежності від енергоносіїв та постійного загострення відносин із російською федерацією, будь-яка конфронтація чи ізоляція мала б не менш згубні наслідки, загрожуючи економічному суверенітету та внутрішній стабільності [80, с. 163]. Ця подвійна пастка змусила Київ обрати ядерне роззброєння як єдиний шлях до легітимації та мінімізації ризиків. Факт цього жорсткого тиску підтверджував і ексглава Міністерства закордонних справ України Анатолій Зленко, який зазначав, що «питання фактично стояло так: або відмова від ядерної зброї й визнання України повноправним членом світового співтовариства, або збереження атомного арсеналу й імовірність міжнародної ізоляції» [81].

Фінальне рішення Києва про повне ядерне роззброєння було оформлене Будапештським меморандумом 1994 року, що став формальною ціною, яку ядерні держави погодилися заплатити за відмову України від третього у світі ядерного арсеналу.

30 вересня 1994 року новий Президент України Леонід Кучма ініціював процес укладення багатостороннього меморандуму за участю України, російської федерації, США, Великої Британії (з пропозицією включення Франції). Міністерство закордонних справ України провело низку переговорів та консультацій із представниками зазначених країн, що дозволило вийти на узгоджений текст Меморандуму про гарантії безпеки України у зв'язку із приєднанням до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї [72, с. 200].

Вже у період 7–9 листопада 1994 року Міністерство закордонних справ України отримало підтвердження від усіх країн-учасниць про їхню готовність підписати фінальний текст документа.

Як стверджує колишній посол США в Україні, Стівен Пайфер, під час переговорів виникла гостра дискусія навколо вибору терміна для позначення безпекових зобов'язань «guarantees» (гарантії) чи «assurances» (запевнення). Перший термін який використовувався для членів НАТО, передбачає прямі військові зобов'язання у разі нападу. Проте американська адміністрація була не готова надати Україні такі серйозні зобов'язання, оскільки Сенат США не ратифікував у такому випадку договір [82, с. 454].

Таким чином, за свідченнями С. Пайфера, Меморандум планували як політичну угоду, який передбачав «запевнення, але не військові гарантії. Америки було зрозуміло використання цього терміну, а саме, що американська сторона не стане застосовувати силу в цьому випадку» [83].

5 грудня 1994 року в Будапешті під час засідання Наради з безпеки та співробітництва в Європі зазначений документ було підписано. Його закріпили підписами Президенти України Леонід Кучма, російської федерації Борис Єльцин, а також Прим'єр-міністр Великої Британії Джон Мейнджор. При цьому, дві інші ядерні держави та постійні члени Ради Безпеки ООН – Китай та Франція – офіційно висловили схожі безпекові запевнення Україні, але формально не приєдналися до Будапештського меморандуму як підписанти. Уряд КНР обмежився відповідною заявою, датованою 4 грудня 1994 року, тоді як Франція надала окрему Декларацію із супровідним листом від Президента Франсуа Міттерана 5 грудня 1994 року [84, с. 192].

Документ включав шість зобов'язань, які брали на себе держави-гаранти – Сполучені Штати Америки, Сполучене Королівство, російської федерації – щодо безпеки та суверенітету України, зокрема:

1. зобов'язання поважати незалежність, суверенітет України та існуючі кордони;
2. зобов'язання утримуватися від загрози силою або її застосування проти політичної незалежності чи територіальної цілісності України. Крім того, гаранти забезпечують, що їхня зброя за жодних обставин не буде використана

проти України, окрім випадків, визначених Статутом ООН, зокрема самооборони;

3. зобов'язання утримуватися від будь-якого економічного тиску, метою якого є підпорядкування інтересам держав-гарантів здійснення Україною її суверенних прав, або отримання гарантами будь-яких односторонніх переваг;

4. зобов'язання закликати Раду Безпеки Організації Об'єднаних Націй до вжиття негайних заходів для надання допомоги Україні (як неядерній державі-учасниці) у випадку, якщо вона стане жертвою агресії або об'єктом загрози агресії із застосуванням ядерної зброї;

5. зобов'язання не застосовувати ядерну зброю проти будь-якої держави-учасниці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), яка сама не володіє ядерною зброєю. Виняток становлять лише випадки нападу такої неядерної держави на гарантів, їхні території, збройні сили чи союзників, якщо цей напад здійснюється спільно або у союзі з іншою ядерною державою;

6. зобов'язання щодо проведення консультацій між Україною, Російською Федерацією, Сполученим Королівством та Сполученими Штатами Америки у разі виникнення будь-якої ситуації, яка порушує або ставить під сумнів виконання викладених вище безпекових зобов'язань [85].

На думку О. Івченка, Будапештський меморандум фактично змінив геополітичну картину в Європі. Дослідник акцентує увагу на безпрецедентності цієї ситуації та на тому, що даний документ, будучи міжнародно-правовим актом, чітко фіксує територіальну цілісність та суверенітет України [86, с. 252].

Дійсно, з юридичної точки зору, Будапештський меморандум не є міжнародним договором у тому розумінні, як це сформульовано у Віденській конвенції про право міжнародних договорів. Хоча за своєю суттю зафіксовані в ньому зобов'язання є міжнародно-правовими, вони були оформлені формально як політичні запевнення (*assurances*), а не як юридичні гарантії (*guarantees*) [87, с. 109].

Незважаючи на юридичні обмеження, у складних історичних умовах Будапештський меморандум став важливим зовнішньополітичним здобутком

молодої української держави. Україні вдалося вийти з фактичної міжнародної ізоляції та досягти політичних запевнень безпеки та компенсації в обмін на ядерне роззброєння, що мало суттєве значення для глобального скорочення озброєнь. Більше того, на етапі формування постбіполярної системи міжнародних відносин Меморандум був вагомим документом, оскільки він являв собою політично зобов'язуючий акт для трьох ядерних держав, які є постійними членами Ради Безпеки ООН (США, рф, Велика Британія), надаючи йому значної морально-політичної ваги [72, 202].

Таким чином, Будапештський меморандум, як легітимізуючий чинник ядерного роззброєння, відіграв вирішальну роль у становленні зовнішньої політики України в нових геополітичних умовах. Він дозволив реалізувати стратегію суб'єктності у міжнародних відносинах. Адже в тогочасних умовах збереження ядерного потенціалу несло пряму загрозу повній міжнародній ізоляції, що могло б призвести до втрати суверенітету та підпорядкування росії. Більше того, без ратифікації Україною Договору про СНО-1 та приєднання до ДНЯЗ було неможливим формування нової постбіполярної системи міжнародних відносин та зміцнення режиму непоширення ядерної зброї. Отримання фінансової допомоги та запевнень безпеки від ядерних держав дозволило Україні продовжити інтеграцію в загальноєвропейські фінансові та безпекові структури, що сприяло здійсненню ринкових реформ та лібералізації суспільно-політичного життя.

У підсумку політичний курс України 1990-х років формувався під впливом двох ключових чинників: гострою необхідністю подолання внутрішньої інституційної слабкості та протистояння зовнішньому тиску, головним джерелом якого виступала російська федерація. Загальний стратегічний курс базувався на принципі багатовекторності, що був, однак, не стратегією вибору, а тактикою виживання [58, с. 548]

На початковому етапі незалежності, багатовекторність була єдиним реалістичним курсом, оскільки дозволяла балансувати між російською федерацією та Заходом, уникаючи повної ізоляції. Проте, цей курс не міг

забезпечити необхідних гарантій національної безпеки, оскільки був побудований на політичних деклараціях, а не на інституціональних механізмах.

Об'єктивні обмеження такої політики балансування стали очевидними на тлі агресивної геополітичної стратегії Кремля. Стратегічна культура російської федерації у 1990-х роках була чітко ревізійною, розглядаючи пострадянський простір як свою виключну зону впливу. Це проявилось у використанні жорстких інструментів тиску: територіальні претензії щодо Криму, маніпуляції питанням Чорноморського флоту, а також використання економічної залежності (газові угоди, списання боргу) для отримання політичних та військових поступок.

Ядерне роззброєння яке було вимушеним як технологічними, так і політичними чинниками (зокрема, уникнення міжнародної ізоляції), призвело до підписання Будапештського меморандуму. Проте, юридично цей документ закріпив лише політичні запевнення, а не військові гарантії. Таким чином, Україна обміняла свій стратегічний потенціал на політичний акт, який не мав механізму примусу до виконання.

Як наслідок, до кінця 1990-х років стало очевидно: ні багатовекторність, ні політичні декларації Будапештського меморандуму не змогли компенсувати втрату ядерного статусу та військово-стратегічну перевагу росії. Крихкість імplementованої системи безпеки в умовах перманентного тиску російської федерації створила об'єктивну передумову для пошуку більш надійних та інституціоналізованих механізмів колективної безпеки.

2.3. Становлення та інституалізація відносин України з НАТО на початковому етапі співпраці (1991–1996)

У дослідженні еволюції відносин Україна – НАТО першочергово слід звернутися до класифікації співпраці. У сучасній українській історіографії та політології немає єдиного підходу до визначення хронологічних меж та змісту етапів партнерства, проте більшість дослідників виділяють період 1991–1997 роках як початковий, що має вирішальне значення для формування зовнішньополітичного курсу держави. Серед ключових класифікацій виділяють:

- Класифікація В. Хандогія: цей підхід пропонує поділ на чотири етапи, де перший етап охоплює період від здобуття незалежності України до підписання Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО [88, с. 46].
- Класифікація Л. Білоуса: дослідниця акцентує на трьох етапах співпраці. Перший етап (1992–2004 рр.) характеризується декларативністю: цілеспрямована державна політика на євроінтеграцію не проводилася, попри формальні заяви тогочасного керівництва. Це пов'язується з тим, що українське керівництво, на думку авторки, не бажала поглиблення відносин з Альянсом через його заклики до реформування системи державного управління [89, с. 114].
- Класифікація Л.М. Алексієвець та М.М. Алексієвця: ця періодизація є однією із найбільш деталізованих і складається із п'яти елементів. Перший етап (1991–1997 рр.) визначається як підготовчо-початковий, сфокусований на розбудові нормативно-правових та інституційних осередків, здійсненні візитів і проведенні консультацій щодо теоретико-концептуальних основ та програмних завдань [90, с. 128].
- Класифікація В. Знака: дослідник подає своє бачення, що складається з шести етапів. Перший етап (1991–1997 рр.) тут ідентифікується як початок конструктивного діалогу та «дипломатична розвідка» щодо поглядів нововідродженої держави [91, с. 177].

Таким чином, у науковому середовищі існує консенсус щодо того, що період 1991–1997 років був етапом початкового діалогу та дипломатичної розвідки.

Саме політична декларативність цього періоду, коли Україна лише шукала зовнішні механізми безпеки, обумовила його важливість як історичної передумови для подальшої інституціоналізації відносин з НАТО.

Першим практичним кроком, що засвідчив наміри України щодо співпраці з Альянсом, стала Декларація про державний суверенітет, ухвалена Верховною Радою 16 липня 1990 року [92]. Хоча в українській історіографії не існує єдиної позиції щодо початку фактичної співпраці з НАТО, більшість науковців вважає, що основи євроатлантичного курсу були закладені саме у цьому документі. Вони аргументують це тим, що у Декларації Українська РСР проголошувалася рівноправним суб'єктом міжнародного права, який активно сприяє зміцненню загального миру та міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах [93, с. 26]. Такий підхід розглядає Декларацію як перше юридичне оформлення зовнішньополітичної суб'єктності України, що стала необхідною передумовою для майбутнього діалогу з Альянсом.

Водночас Декларація про державний суверенітет України містила обмежувальні рамки майбутньої безпекової політики, що детермінували розвиток відносин із міжнародними структурами переважно на рівні діалогу. Зокрема, у документі зазначалося: «Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках...» [92].

Такий статус, хоча й відповідав геополітичним реаліям та потребі уникнути конфронтації на етапі становлення, формально обмежував можливості швидкого зближення з військово-політичними блоками, включно з НАТО. Натомість, політика Києва була спрямована на встановлення робочих контактів із західними безпековими структурами на рівні діалогу [94, с. 182-183].

Цей запит на обережне, але послідовне залучення до західного безпекового простору збігся в часі з глобальною трансформацією самого Північноатлантичного альянсу. Усвідомлюючи незворотність краху біполярної системи, Брюссель ініціював розбудову якісно нових майданчиків для взаємодії

з країнами колишнього «соціалістичного табору», що відкрило перед Києвом перше вікно можливостей для легітимізації свого суверенітету на міжнародній арені [95, с. 65].

На початку 1990-х років, після закінчення Холодної війни, Альянс активно розробляв нові формати співпраці з посткомуністичними країнами. У результаті цієї стратегії була створена Рада Північноатлантичного співробітництва (РПАС), перше засідання якої відбулося 20 грудня 1991 року у штаб-квартирі НАТО в Брюсселі. На цьому засіданні зібралися представники 16 держав Альянсу та 9 країн Центральної та Східної Європи, які щойно здобули суверенітет. Створення Ради Північноатлантичного співробітництва засвідчило готовність НАТО до інституціонального зближення з новими незалежними державами регіону [96, с. 10].

Готовність Альянсу до прямого діалогу з Україною була засвідчена на найвищому рівні 23–23 лютого 1992 року, коли відбувався перший офіційний візит сьомого Генерального секретаря НАТО, німецького політика, дипломата та військового Манфреда Вернера до Києва. Ця подія мала цілеспрямовану мету – пропозицію офіційного долучення незалежної держави до новоствореної ради. У рамках візиту М. Вернер провів зустрічі з Президентом України Леонідом Кравчуком та Міністром закордонних справ Анатолієм Зленком, де обговорювалися принципи майбутнього діалогу та регіональної безпеки. Як результат цього активного дипломатичного кроку, 10 березня 1992 року Україна офіційно приєдналася до Ради північноатлантичного співробітництва, чим було покладено початок активному інституційному діалогу з Альянсом, а вже 8 липня 1992 року тодішній Президент України Л. Кравчук здійснив візит до штаб-квартири Альянсу в Брюсселі [97].

Слід розуміти, що участь у раді як інструмент залучення посткомуністичних держав була доволі обмеженою, адже не передбачалося перспективи членства чи чогось подібного. Рада виступала скоріше форумом для діалогу й консультацій з питань політики та безпеки, що сприяє розвитку партнерства [98, с. 34].

Продовжуючи розвиток двостороннього діалогу, 28–29 квітня 1992 року Київ прийняв делегацію Постійного представництва США при НАТО. Метою цього візиту було обговорення питань розширення участі країн СНД у діяльності Альянсу, зокрема в роботі Ради Північноатлантичного Співробітництва. Предметом переговорів стало налагодження політичних і військових зв'язків між державами НАТО та членами СНД, а також координація зусиль із надання гуманітарної допомоги [99, с. 32-22].

Важливою дипломатичною подією став візит Президента України Л. Кравчука до штаб-квартири Альянсу в Брюсселі 8 липня 1992 року, що став дипломатичною відповіддю на попередні контакти з високопоставленими представниками організації [100, с. 27].

Інституційним оформленням діалогу стало відкриття у вересні 1992 року Посольства України у Брюсселі. Хоча посольство юридично було акредитовано на Бельгію, все ж фактично стало «плацдармом» для продовження контактів із НАТО. Таким чином, на початку 90-х років відносини з Альянсом ще не були настільки інституціоналізовані, та не потребували окремої місії чи представництва [100, с. 30].

Інтенсифікація відносин стрімко продовжилася, оскільки обидві сторони були зацікавлені у поглибленому вивченні ситуації як в Україні, так і в структурі НАТО. Наступним кроком стало відвідання 16 листопада 1992 року української столиці головнокомандувача збройних сил альянсу в Європі генералом Джоном Шалікашвілі, а у 1993 році – візит міністра закордонних справ України А. Зленка до штаб-квартиру НАТО [101, с. 40].

Серед перших безпосередніх контактів України з НАТО слід визначити співпрацю з Парламентською асамблеєю НАТО (Північноатлантичною асамблеєю), яка є консультативним майданчиком, покликаним забезпечувати зв'язок між парламентами держав-членів Альянсу та створювати можливості для врахування його інтересів під час формування національного законодавства. Початковим практичним проявом цієї взаємодії став семінар Північноатлантичної асамблеї «Україна і європейська безпека», що відбувся у

Києві 20–23 червня 1993 року. Захід засвідчив зростання зацікавленості з боку держав-членів НАТО у безпековій ролі України на європейському просторі та її внутрішніх трансформаціях. У межах семінару учасники зосередили увагу на ключових питаннях внутрішньої й зовнішньої політики України, проблематиці ядерного озброєння, розміщеного на її території, а також на перспективах реалізації економічних і конверсійних програм. Надалі подібні конференції та робочі зустрічі за участю депутатів Верховної Ради та високопосадовців України регулярно відбувалися як на території України, так і в державах-членах НАТО [102, с. 1].

На цьому початковому етапі двосторонньої співпраці активізація дипломатичних зусиль між обома сторонами сприяла послідовному поглибленню відносин, що мало взаємне схвалення. Цей період позначився проведенням значної кількості зустрічей та візитів на високому рівні. Ці контакти були критично важливими для формування політико-правового фундаменту взаємодії, визначення ключових програмних завдань державної політики у військово-технічній та цивільній сферах. Центральне місце у виробленні спільних принципів займало підтвердження суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів України, а також підтримка її демократичного розвитку [103, с. 68].

Більш чіткою спробою окреслення зовнішньополітичного вектора України стала постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України», ухвалена 2 липня 1993 року [48]. Цей документ засвідчив відхід від концепції абсолютного позаблокового статусу та декларував, що участь України у формуванні всеосяжного міжнародного, зокрема загальноєвропейського, механізму безпеки розглядається як один із ключових елементів забезпечення національної безпеки.

Ключові статті постанови містили норми про перегляд оголошеного раніше наміру щодо нейтралітету: «В умовах зникнення блокового протистояння в Європі пріоритетного значення набуває проблема створення загальноєвропейської структури безпеки на базі існуючих міжнародних

інститутів, таких як НБСЄ, РПАС, НАТО, ЗЄС. Безпосереднє та повне членство України в такій структурі створюватиме необхідні зовнішні гарантії її національної безпеки. З огляду на кардинальні зміни, які відбулися після розпаду СРСР і які визначили сучасне геополітичне становище України, проголошений нею свого часу намір стати майбутньому нейтральною та позаблоковою державою має бути адаптований до нових умов і не може вважатися перешкодою її повномасштабної участі у загальноєвропейській структурі безпеки» [48].

Таким чином, постанова від 2 липня 1993 року зафіксувала попередні результати взаємодії, досягнуті сторонами, та водночас, слугувала політичним підґрунтям для подальшої інтенсифікації контактів, оскільки НАТО офіційно визнавалося елементом загальноєвропейської безпеки, що усувало ідеологічні бар'єри для подальшої повноцінної співпраці [48].

Водночас помилковим було б тлумачити цей документ як закріплення курсу України на членство в НАТО. В першу чергу, йшлося скоріше про окреслення принципів загальноєвропейської системи безпеки. Дотримуючись обережної лінії, українська держава допускала можливість поглиблення співпраці у сфері безпеки з різними інтеграційними об'єднаннями за умови зміни політичних обставин. Враховуючи тодішню геополітичну ситуацію, керівництво країни розуміло, що міжнародна суб'єктність України значною мірою визначається характером її залучення до інтеграційних процесів. За таких умов формування власної зовнішньополітичної стратегії вимагало балансу між інтеграційними прагненнями, недопущенням загострення відносин з Росією та збереженням територіальної цілісності держави.

Будь-які форми взаємодії України з НАТО сприймалися керівництвом російської федерації з підозрою. У 1993 році Північноатлантичний альянс фактично розглядався в росії як структура, потенційно ворожа її інтересам, а відповідні інтерпретації почали активно поширюватися в російському інформаційному просторі [104, с. 48].

Тому вже Воєнна доктрина, затверджена Верховною Радою 19 жовтня 1993 року, містила унікальний випадок поєднання положення про «дотримання

позаблокового статусу» з декларуванням «Україна виступає за створення всеохоплюючих систем універсальної та загальноєвропейської безпеки і вважає участь у них важливим компонентом своєї національної безпеки». Фактично, подібне протиріччя в концепції обнулило прикладну значущість цього документу [105, с. 16-17].

Американська історикиня зі Школи передових міжнародних досліджень Джонса Гопкінса Мері Саротт у своїй книзі «Жодного дюйма» аналізуючи дії Білого дому 1990-х років, пише що у політичному керівництві США точилися жваві дискусії стосовно перспектив співпраці НАТО з посткомуністичними країнами. Вашингтону через політичні зволікання не подобалася Рада Північноатлантичного співробітництва, тому США працювало над винайденням ефективнішого інструменту для роботи з країнами Центральної та Східної Європи, таким чином виник формат «Партнерства заради миру» [106, с. 174].

Із кожним роком російська федерація дедалі більше сприймала НАТО як загрозу втрати сфери впливу на пострадянському просторі, у зв'язку з чим на упродовж 1994 року в її взаєминах з Альянсом почала чітко проявлятися зростаюча напруженість. Особливо це стало помітно після Брюссельського саміту у січні 1994 року, на якому було окреслено нову стратегічну лінію НАТО, що передбачала подальше східне розширення та зробила перспективу членства пострадянських і посткомуністичних держав реальною. У цьому ж контексті було офіційно започатковано програму «Партнерство заради миру», участь у якій Альянс запропонував усім європейським державам, що не мали статусу його членів, як інструмент поступового залучення до євроатлантичних безпекових процесів [107, с. 23].

Підписання Україною 9 лютого 1994 року Рамкового документу програми «Партнерства заради миру», проголошував, що: «Це Партнерство започатковується як вираз спільної переконаності у тому, що стабільність і безпека в Євро-Атлантичному регіоні може бути досягнута лише шляхом співробітництва і спільних дій» [108]. Уже 25 травня цього ж року до штаб-

квартири НАТО було передано український Презентаційний документ для участі у цій програмі.

Згідно з Рамковим документом програми Партнерства заради миру, співробітництво України та НАТО спрямована на реалізацію низки стратегічних напрямів, що охоплюють як внутрішні реформи так і посилення зовнішньої взаємодії. Програма передбачає досягнення декількох цілей: сприяння підвищенню прозорості у сфері національного оборонного планування та відкритості при формуванні військового бюджету; забезпечення демократичного контролю над збройними силами; підтримання необхідної здатності та готовності військових підрозділів брати участь (у межах, визначених Конституцією України) в операціях, які здійснюються під егідою Організації Об'єднаних Націй та в рамках відповідальності Організації з безпеки і співробітництва в Європі. Крім того, співробітництво передбачає розвиток військової взаємодії з НАТО з метою спільного планування, проведення військової підготовки та навчальних маневрів, що мають підвищити спроможність українських сил виконувати завдання, пов'язані з миротворчою діяльністю, пошуково-рятувальними операціями, наданням гуманітарної допомоги, а також іншими місіями, які можуть бути додатково узгоджені. У тривалій перспективі це партнерство націлене на формування таких Збройних Сил, які зможуть забезпечити високий рівень оперативної сумісності та краще взаємодіяти з військовими підрозділами країн-членів НАТО [108].

Аналіз змісту програми ПЗМ свідчить, що цей документ мав значно ширший контекст, ніж суто підтримання стабільності; він заклав ідеологічний фундамент для захисту демократичних цінностей та прав людини. Як зазначав тогочасний міністр закордонних справ А. Зленко, схвалення програми ПЗМ стало для України підтвердженням її фундаментальних політичних пріоритетів та стратегічного вибору на користь повернення до європейського цивілізаційного простору, від якого вона тривалий час була штучно відмежована [52, с. 238].

У межах приєднання до програми «Партнерство заради миру» Україна, керуючись нормами чинного національного законодавства, задекларувала готовність залучити 1291 військовослужбовця, надати 10 літаків, 6 гелікоптерів, 2 кораблі, підрозділи воєнізованої цивільної оборони, а також два навчально-тренувальні полігони [109, с. 112].

Знаковим етапом у поглибленні взаємодії став початок прямих консультацій між Україною та Альянсом у форматі «16+1», ініційованих 3 березня 1994 року. Ця модель співпраці передбачала діалог України з усіма тогочасними шістнадцятьма державами-членами НАТО. Зміст цих переговорів не лише розвивав попередні домовленості, а й фокусувався на критично важливих для Києва аспектах: міжнародному визнанні територіальної цілісності, непорушності державних кордонів та легітимізації без'ядерного статусу України в новій архітектурі безпеки [110, с. 8-9].

Іншим результатом поступового усвідомлення керівництвом України зовнішньополітичних можливостей, детермінованих взаємодією з НАТО, став механізм «спеціального партнерства», зокрема механізму консультацій, закріпленого у параграфі 8 Рамкового документа програми «Партнерство заради миру». Згідно з цим положенням, Альянс зобов'язувався проводити консультації з будь-яким активним учасником програми, якщо той вбачатиме пряму загрозу власному суверенітету, політичній незалежності або територіальній цілісності. Впровадження цієї норми розглядалося як вагомий політико-дипломатичний запобіжник проти потенційних територіальних зазіхань щодо України [111].

Процес інституціалізації завершився створенням постійної інфраструктури зв'язку: відповідно до Адміністративної угоди та Угоди у сфері безпеки укладених весною 1995 року, було відкрито офіційні представництва України безпосередньо у штаб-квартирі НАТО та Координаційному центрі партнерства. Призначення перших офіцерів зв'язку до цих структур ознаменувало перехід до щоденної робочої взаємодії на військовому та політичному рівнях [112, с. 8].

Черговим етапом розвитку двосторонніх відносин став 1995 рік, упродовж якого відбувся поступовий перехід від загальних декларацій до практичної реалізації спільних проєктів. У цьому контексті визначальним став візит Президента України Леоніда Кучми до штаб-квартири НАТО 1 червня 1995 року. Під час зустрічі з тогочасним Генеральним секретарем Альянсу Віллі Клаасом український лідер офіційно підтвердив намір Києва вивести партнерство між Україною та НАТО на якісно новий рівень [113, с. 41].

Цей політичний імпульс швидко трансформувався у конкретні кроки з розбудови інституційних зв'язків, зокрема по лінії парламентської дипломатії. Важливим аспектом стало залучення українських законодавців до вивчення західних стандартів цивільно-військових відносин. Так, Постановою Президії Верховної Ради України від 26 червня 1995 року було погоджено пропозицію профільних постійних комісій щодо відрядження до Німеччини групи народних депутатів для участі у семінарі Північноатлантичної асамблеї «Оборона в демократичних суспільствах». Проведення таких заходів свідчило про початок системної підготовки національних кадрів у межах євроатлантичного вектору безпеки» [114].

Формально процедура приєднання України до програми Партнерства заради миру завершилась ухваленням першої Індивідуальної програми партнерства між Україною та Організацією Північноатлантичного договору відбулася у червні–липні 1995 року. Цей процес було реалізовано шляхом офіційного обміну листами між Генеральним секретарем НАТО та главою зовнішньополітичного відомства України [115, с. 24-25]. Офіційне затвердження Індивідуальної програми партнерства відбулося 14 вересня 1995 року на спеціальному засіданні Північноатлантичної Ради НАТО. За результатами діяльності 1996 року Україна виконала програму на 38 %, взявши участь у 113 з 268 заходів [116, с. 10-11].

Практичне наповнення співробітництва з 1995 року відбувалося через залучення України до «Процесу планування та оцінки сил» (PARP). Це дало змогу розпочати підготовку українських військових підрозділів до спільних

операцій з силами НАТО, а також налагодити обмін досвідом у сферах оборонного будівництва та бюджетного планування [39, с. 145].

Під час візиту Міністра закордонних справ України Геннадія Удовенка до штаб-квартири НАТО на спеціальне засідання Північноатлантичної ради у форматі «16+1» сторони провели ґрунтовні консультації з актуальних питань архітектури європейської безпеки. Результатом проведених переговорів стало оприлюднення Спільної заяви, що закріпила ключові засади співробітництва України та НАТО як у контексті ПЗМ, так і в позапрограмих сферах. Ключовою подією стало представлення українською стороною документа під назвою «Основні параметри Угоди про встановлення відносин спеціального партнерства між Україною та Організацією Північноатлантичного договору». Ця ініціатива Києва стала відправною точкою для інтенсивного політичного діалогу, спрямованого на підготовку та підписання фундаментальної угоди про особливе партнерство, яка б мала зобов'язувальний характер для обох сторін [117].

Упродовж січня–березня 1996 року Україна та НАТО узгодили спільний документ «Реалізація розширення і поглиблення відносин між Україною і НАТО». 3 квітня того ж року відбулося перше засідання політичного комітету Альянсу, присвячене формуванню загальноєвропейської архітектури безпеки, гарантуванню безпеки України як держави, що добровільно відмовилася від ядерної зброї, підтриманню миру в регіоні, а також подальшому розвитку співпраці з НАТО. Таке особливе партнерство розглядалося Києвом як інклюзивна модель взаємодії, що передбачала масштабування співробітництва з Альянсом у політичній, військовій, економічній, екологічній та науково-технічній сферах. Для України такий формат став засадничою умовою реалізації національних інтересів та стратегічним інструментом недопущення нової геополітичної фрагментації континенту. Прагнення до особливого статусу базувалося на бажанні запобігти появі нових «сфер впливу» або формуванню дестабілізуючих «сірих зон» безпеки в Центрально-Східній Європі. Претендуючи на такий рівень відносин, українська дипломатія апелювала до свого унікального геополітичного положення: перебуваючи між майбутніми

членами НАТО на заході та росією і Білоруссю на сході, Україна опинилася в епіцентрі розбіжностей щодо євроатлантичної експансії, що вимагало специфічних гарантій стабільності [118, с. 390].

Співпраця України з НАТО у військовій сфері поступово інтенсифікувалася. Зокрема, у 1994 році в межах програми ПЗМ Україна була залучена до двох військових навчань. У 1995 році вона взяла участь у 98 спільних заходах, зокрема в 11 військових навчаннях. 1996 рік ознаменувався участю вже у 53 заходах, включно з 18 військовими навчаннями, три з яких – «Щит миру-96», «Козацький степ» та «Козацька безпека-96» [119, с.25].

Перший візит нового Генерального секретаря НАТО Хав'єра Солана до України 15-16 квітня 1996 року сприяв продовженню конструктивного діалогу та зближенню України з НАТО, підтверджуючи її прагнення до євроатлантичної інтеграції. Цей візит заклав основи для напрацювань щодо майбутнього підписання Хартії про особливе партнерство Україна–НАТО у 1997 році [120, с. 43].

Інтенсифікація політичних контактів вимагала створення відповідної правової бази для практичної взаємодії, зокрема в межах спільних миротворчих та навчальних заходів. Як наслідок, уже 6 травня від імені уряду України стало підписання низки міжнародних угод, що врегульовували правовий статус військовослужбовців Збройних Сил України під час їх участі у військових навчаннях та інших заходах на території держав-членів НАТО і країн-партнерів, а також перебування іноземних військових контингентів в Україні. Йдеться, зокрема, про Угоду між державами – сторонами Північноатлантичного договору та іншими учасниками програми Партнерства заради миру щодо статусу їхніх збройних сил і Додатковий протокол до неї [121, с. 64].

Паралельно здійснювалося формування внутрішніх механізмів координації співробітництва з Альянсом. З цією метою розпорядженням Президента України від 21 травня 1996 року було створено Міжвідомчу робочу групу з питань участі України в програмі ПЗМ, а у квітні наступного року – Державну міжвідомчу комісію з питань співробітництва України з НАТО.

Остання виконувала дорадчі функції щодо підготовки пропозицій у сфері взаємодії з керівними та виконавчими структурами НАТО, державами-членами Альянсу й країнами-партнерами, а також забезпечення координації та контролю реалізації відповідних рішень органами державної влади України [121, с. 65].

1–2 липня 1996 року відбулися перші ознайомчі візити послів України, акредитованих у країнах-членах НАТО, Європейському Союзу до штаб-квартири НАТО в Брюсселі, штабу Верховного головнокомандувача Об'єднаними збройними силами НАТО в Європі та Координаційного центру Партнерства. Аналогічні візити здійснили 18–22 травня 1997 року послы України в державах Центрально-Східної Європи та Балтії. Крім того, восени 1996 року штаб-квартиру НАТО відвідав новопризначений міністр оборони України Олександр Іванович Кузьмук, що вже засвідчило посилення військово-політичного співробітництва [122, с. 33].

Стрімкий розвиток взаємостосунків між Україною та Альянсом зумовив необхідність створення посади Головного координатора у співробітництві України з НАТО і Західноєвропейським союзом задля систематизації та координування переговорів між сторонами щодо особливого партнерства та інтеграції, а також роботу з Європейським союзом. У серпні 1996 року місце очільника новоствореної посади посів перший Міністр оборони України Костянтин Петрович Морозов [88, с. 49].

Події середини та кінця 1996 року стали фінальним підготовчим етапом на шляху до якісної трансформації відносин України з Організацією Північноатлантичного договору. Знаковою подією став візит до Києва 29–30 серпня Верховного головнокомандувача Об'єднаних збройних сил НАТО в Європі генерала Джорджа Джоулвена. Протягом 13–19 вересня за сприяння Міністерства закордонних справ та Верховної Ради України було організовано черговий семінар Північноатлантичної асамблеї з питань європейської безпеки [105, с. 17].

Водночас 16–20 вересня 1996 року у Львові відбулося виїзне засідання Комітету НАТО з питань планування цивільної оборони за участю держав-

партнерів. Захід супроводжувався спільними навчаннями з реагування на надзвичайні ситуації цивільного характеру, у яких взяв участь помічник Генерального секретаря НАТО з питань інфраструктури, логістики та цивільного планування віцеадмірал Й. Х. ван Форест [88, с. 49].

Загалом 1996 рік відзначився інтенсифікацією зусиль України, спрямованих на просування національних інтересів у контексті першої хвилі східного розширення Альянсу. Ключовими векторами роботи стали: формування унікального формату «особливого партнерства», наполягання на нерозміщенні ядерної зброї на території нових держав-членів НАТО та врегулювання питання українсько-румунського кордону. Як результат, більшість принципових положень української сторони було враховано в Заключному комюніке засідання Північноатлантичної ради на рівні міністрів закордонних справ від 10 грудня 1996 року. Зокрема, Альянс офіційно підтвердив відсутність намірів щодо розміщення ядерної зброї на території нових членів, визнав доцільність формалізації особливих відносин із Києвом, а також ухвалив рішення про створення Центру інформації та документації НАТО в Україні.

Аналіз початкового етапу відносин України з НАТО (1991–1996 рр.) дозволяє стверджувати, що цей період став етапом інтенсивної соціалізації та дипломатичної адаптації молодій державі до нової архітектури європейської безпеки. Велика кількість візитів, зустрічей, конференцій та семінарів, що відбулися у цей час, не були суто декларативними заходами; вони виконували функцію «взаємного зондування» та «прощупування обстановки». Для України це був спосіб легітимізувати свій суверенітет і знайти компенсатори безпеки в умовах відмови від ядерної зброї, тоді як для НАТО – можливість оцінити стабільність та передбачуваність нового пострадянського суб'єкта.

Таким чином, через механізми Ради Північноатлантичного співробітництва та програми «Партнерство заради миру» відбулася поступова інституціоналізація діалогу, яка дозволила вийти за межі первинного романтичного нейтралітету. Численні робочі контакти 1995–1996 років підготували ґрунт для переходу від формату «одного з багатьох партнерів» до

унікального статусу «особливого партнерства». Це свідчить про те, що саме накопичений критичний масив «дипломатичних розвідок» дозволив Україні уникнути остаточного поглинання «сірою зоною» безпеки та сформувавши суб'єктну позицію, зафіксовану в Заключному комюніке Північноатлантичної ради 1996 року.

Висновки до Розділу II

Комплексний аналіз історичних передумов співпраці України з Організацією Північноатлантичного договору у період 1991–1996 років дозволяє сформулювати низку концептуальних висновків, що визначають логіку становлення євроатлантичного курсу держави.

По-перше, встановлено, що дезінтеграція радянської системи стала не лише завершенням глобального біполярного протистояння, а й докорінно змінила стратегічну ідентичність самого Північноатлантичного альянсу. В умовах зникнення екзистенційної загрози з боку соціалістичного табору, НАТО еволюціонувало від інструменту колективної оборони до ролі головного фасилітатора демократичних транзитів у Центральній-Східній Європі. Для України це створило унікальне «вікно можливостей»: Альянс став єдиною міжнародною структурою, здатною заповнити «безпековий вакуум», що виник на руїнах Ялтинсько-Потсдамського світоустрою. Глобальні трансформації за участю США, Китаю та Японії підтвердили багатополюсність нового світу, де євроатлантичний вектор виявився найбільш інституціоналізованим та ресурсно забезпеченим напрямом для молодшої української держави.

По-друге, доведено, що політичний курс України у 1990-х роках формувався під тиском критичної безпекової дилеми. З одного боку, успадкований ядерний арсенал та потужний військовий потенціал створювали ілюзію самостійності, а з іншого – ставали чинником міжнародної ізоляції та об'єктом жорсткого ревізійського тиску з боку російської федерації. Проблема Чорноморського флоту, статус Криму та територіальні претензії Москви виявили неспроможність моделі «нейтралітету» забезпечити національний суверенітет. За таких умов ядерна денуклеаризація та підписання Будапештського меморандуму 1994 року стали «ціною» виходу України з геополітичного заціпеніння. Оскільки меморандум надав лише політичні запевнення, а не військові гарантії, Україна об'єктивно потребувала пошуку більш надійних, інституційних механізмів безпеки, які міг запропонувати лише НАТО.

По-третє, період 1991–1996 років ідентифіковано як етап активної «дипломатичної розвідки» та системної інституціоналізації відносин. Початкова декларативність і багатовекторність Києва поступово трансформувалися у конкретні механізми взаємодії. Участь у Раді північноатлантичного співробітництва та приєднання до програми «Партнерство заради миру» дозволили Україні вийти за межі формальних контактів. Створення мережі офіцерів зв'язку, відкриття посольства у Брюсселі, участь у перших миротворчих навчаннях та запровадження Індивідуальної програми партнерства ознаменували перехід від політичного зондування до щоденної робочої сумісності.

По-четверте, встановлено, що саме в цей період Україна виборола право на унікальний статус у відносинах з Альянсом. На відміну від країн Балтії, які обрали шлях негайної інтеграції, або країн Кавказу, що поринули у внутрішні конфлікти, Україна реалізувала модель «спеціального партнерства».

Узагальнюючи викладене, слід підкреслити, що історичні передумови 1991–1996 років створили необхідний політико-правовий та інституційний фундамент, без якого було б неможливим подальше підписання Хартії про особливе партнерство 1997 року. Співпраця з НАТО на цьому етапі стала для України стратегічним інструментом легітимізації державної незалежності та головним компенсатором безпекових ризиків, спричинених агресивним ревізіонізмом росії. Таким чином, передумови співпраці були детерміновані не лише волею політичних еліт, а й об'єктивною логікою виживання України як суверенного суб'єкта в новій архітектурі європейської безпеки.

Список використаних джерел до Розділу II

1. Плохій С. Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу / пер. з англ. А. Савченко. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 512 с.
2. Сейл Т. Е. Міцний Альянс: історія НАТО й глобального післявоєнного порядку / пер. з англ. О. Камишникової. Харків : Фабула, 2023. 368 с.
3. Джадт Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року / пер. з англ. К. Дисі. Київ : Наш Формат, 2021. 928 с.
4. Міжнародні наслідки розпаду СРСР та утворення нових незалежних держав. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/MVZP/91.htm> (дата звернення: 04.02.2026).5) Asmus R. D.
5. *Opening NATO's Door: How the Alliance Remade Itself for a New Era.* – New York : Columbia University Press, 2002.
6. Хижняк І. А. *Нова історія міжнародних відносин у системному вимірі (1914-1991)* : навч. посіб. – Київ : Либідь, 2004. – С. 430-450.
7. Удовік В. Зовнішня політика Японії на пострадянському просторі (1991-2016 рр.). *Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки.* 2016. Т. 21, вип. 2 (27). С. 56-63.
8. Кулінич М. Сонце в Україну йде з Далекого Сходу. *Зовнішні справи.* 2009. № 8/9. С. 20-23.
9. Стендіш Р. Як Китай став впливовим гравцем на пострадянському просторі після краху СРСР? *Радіо Свобода.* 2021. 15 груд. URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/kytay-srsrrosiya/31610709.html> (дата звернення: 04.02.2026).
10. Наумов С. О. Вплив розпаду Радянського Союзу на Китай і трансформація світового порядку. *Україна – Європа – Світ.* 2023. Вип. 28. С. 113-122
11. Покась М. С. Встановлення кордонів КНР із країнами Центральної Азії: історія та наслідки. *Політичне життя.* 2025. № 2. С. 160-166.
12. Бойко О. Д. 30 років незалежності України : навч. посіб. : у 2 т. Київ : Академія, 2021. Т. 1. 248 с.

13. Кульчицький С. В. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі : у 3 кн. Київ : Темпора, 2013. Кн. 2. 628 с.
14. Тумашов А. В. Передумови та історичні наслідки розпаду СРСР. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Держава та армія. 2002. № 451. С. 88-96.
15. Кононенко В. В. Національна політика в СРСР у добу перебудови (1985–1991 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Історія. 2021. Вип. 35. С. 64-72.
16. Голод І. СРСР №2. Як Україну намагалися втягнути у новий союз. *Історична правда*. 2011. 26 груд. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/12/26/66360/> (дата звернення: 04.02.2026).
17. Економічна історія України : історико-економічне дослідження : в 2 т. / ред. рада: В. М. Литвин (голова) та ін. Київ : Ніка-Центр, 2011. Т. 2. 608 с. В. На фініші історії: будівельники та руйнівники СРСР. *Голос України*. 2020. 5 груд. URL: <https://www.golos.com.ua/article/339014> (дата звернення: 04.02.2026).
18. Білоножко С. В. Західний вектор зовнішньої політики країн Балтії: шлях від незалежності до євроінтеграції. *Наукові праці факультету історії Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 44 (2). С. 130-135.
19. Скриль С. А. Трансформація політичних систем Латвії, Литви та Естонії в умовах інтеграції в європейське співтовариство. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 54. С. 146–152.
20. Пилип Л. «Балтійський шлях». Протест проти окупації країн Балтії наблизив розпад СРСР. *Радіо Свобода*. 2019. 22 серп. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30122586.html> (дата звернення: 05.02.2026).
21. Завадський В. М. Політичні передумови європейської інтеграції країн Балтії. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2009. № 2. С. 24–29.
22. Палій О. А. Специфіка та наслідки інтеграції країн Балтії до євроатлантичних структур безпеки. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки*. 2002. Т. 20. С. 55-60.

23. Коренькова В. С. Досвід країн Балтії у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2017. Вип. 21. С. 176-183.
24. Сидорук М. Особливості інтеграції держав Балтії до ЄС. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Міжнародні відносини*. 2010. Вип. 2. С. 97-104.
25. Грек И., Негуца А., Приэжмиряну Д. Концепция государственной национальной политики и ее противники. *Независимая Молдова*. 2003. 7 окт. С. 2.
26. Вітман К. Концепція державної національної політики Республіки Молдова. *Політичний менеджмент*. 2006. № 6. С. 161–169.
27. Смалянчук А. Білорусь у ХХ столітті: геополітичне становище і спроби формування власної політики. *«І» : незалежний культурологічний часопис*. 2000. № 18. С. 241-253.
28. Польовий Т. Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2015. № 31-32. С. 317-323.
29. Пашаєва К. Внутрішньополітична трансформація Грузії на початку ХХІ століття. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 21. С. 159-165.
30. Ткаченко І. В. Особливості подолання тоталітарного спадку в Вірменії у 90-х роках ХХ століття. *Особливості демонтажу тоталітарного спадку пострадянських країн у 1990-х роках* : зб. тез / за заг. ред. А. І. Кудряченка. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 111-117.
31. Махмудлу Я. Азербайджан: короткі нариси історії / пер. з азерб. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 154 с.
32. Осмоловська О. Історичні передумови генезису етнополітичних конфліктів у регіоні Південного Кавказу. *Гілея: науковий вісник*. 2010. Вип. 33. С. 109–113.

33. Інтеграційні виміри трансформації пострадянського простору : монографія / за ред. А. Г. Бульвінського. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2020. 560 с.
34. Адамович С. Діалог між Галичиною і Донбасом у період розпаду СРСР. *Вперед : мережеве видання*. 2014. 20 листоп. URL: <https://vpered.wordpress.com/2014/11/20/adamovitsch-dialog/> (дата звернення: 05.02.2026).
35. 1990: символічний ланцюг злуки «Українська хвиля» від Києва до Львова : історичний календар. *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/sichen/21/1990-symvolichnyy-lancyug-zluku-ukrayinska-hvylya-vid-kyyeva-do-lvova> (дата звернення: 11.02.2026).
36. Економічна історія України : історико-економічне дослідження : в 2 т. / ред. рада: В. М. Литвин (голова) та ін. Київ : Ніка-Центр, 2011. Т. 2. 608 с.
37. Агапов В. Перші шахтарські страйки часів горбачовської «перебудови» в УРСР (1988 — перше півріччя 1989 рр.): історіографія питання, сучасний погляд. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. XXXVIII. С. 350–355.
38. Барановська Н. П. Вплив Чорнобильської катастрофи на трансформаційні процеси у суспільстві (до 25-річчя трагічних подій). *Український історичний журнал*. 2011. № 2. С. 123-142.
39. Здобуття незалежності України 1991. Історія проголошення, документи, свідчення : у 2 т. / Асоц. народ. депутатів України ; ред. О. Барабаш, Я. Зайко. – Житомир : Рута, 2011. – Т. 1. – 752 с.
40. Віднянський С. Особливості становлення зовнішньої політики незалежної України. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2011. Вип. 20. С. 18-40.
41. Гайдуков Л., Терешко С. НАТО: від образу ворога до порозуміння та співробітництва. *Політика і час*. 2005. № 7. С. 14-28.
42. Прийдун С. В. Трансформація зовнішньої політики України: європейсько-атлантичний аспект (1991–2015): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 «Всесвітня

історія» / Прийдун Степан Васильович. – Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2019. – 302 с.

43. Алексієвець Л., Прийдун С. Україна в системі міжнародних відносин: деякі особливості й проблеми (1991–2011). *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. Вип. 10. С. 179–183.

44. Щербак Ю. М. Україна: виклик і вибір. Перспективи України в глобалізованому світі XXI століття. Київ : Дух і Літера, 2003. 574 с.

45. Гальчинський А. С. Україна на перехресті геополітичних інтересів. Київ : Знання України, 2002. 180 с.

46. Про Основні напрями зовнішньої політики України : Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. № 3360-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12> (дата звернення: 06.02.2026).

47. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів) : підручник. Київ : Кондор, 2011. 281 с.

48. До парламентів і народів світу : Звернення Верховної Ради України від 5 грудня 1991 р. № 1930-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1930-12> (дата звернення: 06.02.2026).

49. Горбулін В. П. Національна безпека України та міжнародна безпека. *Політична думка*. 1997. № 1. С. 76-88.

50. Прийдун С. В. Відносини Україна–НАТО в контексті реалізації багатовекторної моделі зовнішньої політики України (1994–2004 рр.). *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2024. Вип. 1 (9). С. 36–47.

51. Зленко, В. Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму: Виступи. Промови. Інтерв'ю. Статті. Київ, 2001. 370 с.

52. Прийдун С. В. Європейський вектор зовнішньої політики України (1995–2004 рр.): еволюція та проблеми реалізації. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2024. Вип. 1. С. 50–57.

53. Базів Д. П. Геополітична стратегія України. Київ : [б. в.], 2000. 192 с.
54. Енергетичний аспект гібридної війни Росії проти України : лекція 3. URL: [https://share.google/iEFvFdOABzcYP48T7] (дата звернення: 06.02.2026).
55. Звіт про роботу торговельно-економічної місії у складі Посольства України в РФ за квітень 1997 року. Державний архів МЗС України (ДА МЗС України). Ф. 5. Оп. 1. Спр. 8682. Арк. 64-74.
56. Сегеда С. П., Шевчук В. П. Створення та розвиток Збройних сил України: історіографічний вимір. *Український історичний журнал*. 2021. № 4. С. 148–166.
57. Тиравський В. Як змінювалися збройні сили, поліція та прикордонники в Україні з 1991 року. *Foreign Ukraine*. 2025. 3 лют. URL: <https://foreignukraines.com/2025/02/03/how-the-armed-forces-police-and-border-guards-in-ukraine-have-changed-over-the-past-35-years/> (дата звернення: 06.02.2026).
58. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000-ні роки) : підручник / В. А. Манжола, М. М. Білоусов, Л. Ф. Гайдуков та ін. Київ : Либідь, 2001. 622 с.
59. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012 (дата звернення: 06.02.2026).
60. Кордон М. В. Співробітництво України з Європейським Союзом. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/5438/1/Кордон.pdf> (дата звернення: 06.02.2026).
61. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
62. Литвиненко О. Стратегічна культура Росії. Висновки для України. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2013. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/anons2013/Lytvynenko_strateg_kultura_Rosii.htm (дата звернення: 23.11.2025).
63. Касьянов Г. В. Україна 1991–2007: нариси новітньої історії. Київ : Наш час, 2008. 432 с.

64. Про військові формування на Україні : Постанова Верховної Ради України від 24 серпня 1991 р. № 1431-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 506. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1431-12> (дата звернення: 07.02.2026).
65. Про правову оцінку рішень вищих органів державної влади РРФСР щодо зміни статусу Кримської області : Постанова Верховної Ради Російської Федерації від 21 трав. 1992 р. URL: <https://www.aalер.eu/historical-facts-about-development-statehood-crimea> (дата звернення: 07.02.2026).
66. Зленко А. М. Дипломатия и политика. Украина в процессе динамических геополитических перемен. Харьков : Фолио, 2004. 559 с.
67. Угода між Україною та Російською Федерацією про невідкладні заходи по формуванню Військово-Морських Сил України та Військово-Морського Флоту Росії на базі Чорноморського флоту від 03 серпня 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006 (дата звернення: 07.02.2026).
68. Угода між Україною та Російською Федерацією про невідкладні заходи щодо подальшого формування Військово-Морських Сил України та Військово-Морського Флоту Росії на базі Чорноморського флоту від 17 червня 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_007 (дата звернення: 07.02.2026).
69. Протокол про врегулювання проблем Чорноморського флоту від 03 вересня 1993 р. (Масандра). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_008 (дата звернення: 07.02.2026).
70. Угода між Україною та Російською Федерацією про поетапне врегулювання проблеми Чорноморського флоту від 15 квітня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_010 (дата звернення: 07.02.2026).
71. Щодо прийняття Державною Думою Федеральних Зборів Російської Федерації в першому читанні проекту Закону Російської Федерації «Про припинення розподілу Чорноморського флоту» : Заява Верховної Ради України від 18 жовт. 1996 р. № 435/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-96> (дата звернення: 07.02.2026).

72. Кудряченко А., Рудич Ф., Храмов В. Геополітика : навч. посіб. Київ : МАУП, 2004. 293 с.
73. Кудряченко А. Геополітичні дилеми сучасної України // Україна дипломатична. Науковий щорічник. Випуск 7. К., 2006 . С. 502–523.
74. Про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом Чорноморського флоту та перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України : Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації від 28 травня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_077 (дата звернення: 07.02.2026).
75. Прийдун С. Проблеми розподілу Чорноморського флоту СРСР у зовнішній політиці України (1991–1997 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2008. Вип. 1. С. 113-120.
76. Біляк Т. Міжнародно-правова оцінка тексту Будапештського меморандуму 1994 р. (частина 1). *Free Voice Information Analysis Center*. 2015. 13 груд. URL: <http://iac.org.ua/mizhnarodnopravova-otsinka-tekstu-budapeshtskogo-memorandumu-1994-r-chastina-1/> (дата звернення: 07.02.2026).
77. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 4. Спр. 6974. 38 арк.
78. Нариси з історії дипломатії України / за заг. ред. В. А. Смолія. Київ : Альтернативи, 2001. 736 с.
79. Горбулін В. П. Військово-ядерний тупик: український варіант. *Дзеркало тижня*. 2015. 13 берез. (№ 8). С. 1, 4.
80. Політичні та безпекові виклики багатополлярності. *Україна і світ в умовах воєнних викликів : колективна монографія* / за заг. ред. Ю. В. Подрез. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2023. С. 160–185.
81. Як позбулися ядерного «щита». *Львівська Пошта*. 2009. 31 січ. (№ 10). URL: <http://www.lvivpost.net/suspilstvo/n/3127> (дата звернення: 09.02.2026).
82. Ковальова О. О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України. Київ : [б. в.], 2003. 622 с.

83. Pifer S. Ukraine crisis' impact on nuclear weapons. *CNN*. 2014. Mar. 4. URL: <http://edition.cnn.com/2014/03/04/opinion/pifer-ukraine-budapest-memorandum/> (дата звернення: 09.02.2026).
84. Макар Ю. І. Зовнішня політика України: наміри та реалії. *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2008. Вип. 1. С. 189–198.
85. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05 грудня 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158 (дата звернення: 09.02.2026).
86. Івченко, О. Україна в системі міжнародних відносин: Історична ретроспектива та сучасний стан. К.: «РІЦ УАННП», 1997. 688 с.
87. Прийдун С. В. Будапештський меморандум в контексті ядерного роззброєння України. *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2016. Вип. 17. С. 106–114.
88. Хандогій В. Д. Євроатлантична інтеграція України: реалії та перспективи. *Україна – НАТО*. 2007. № 1/2. С. 45–51.
89. Білоус, Л. Україна і НАТО: до питання історіографії дослідження проблеми. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*, 2014. №3(27). С. 108-121.
90. Алексієвець, Л. & Алексієвець, М. Трансформація відносин України та НАТО в 1991–2019: історичний аспект. *Український історичний журнал*. 2020. Вип. 1. С. 126–142.
91. Знак В. Основні етапи співпраці України і НАТО (1991–2021). *Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* Тернопіль : ЗУНУ, 2021. С. 175–189.
92. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (дата звернення: 09.02.2026).
93. Віднянський С. Незалежна Україна: двадцять років між Європою та Євразією. *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць*. 2008. Вип. 6–7. С. 24–38.
94. Meleshchenko T. Brothers in Arms: Features of the Ukraine – NATO Partnership in the 1990s. *Studia Warmińskie*. 2021. Vol. 58. P. 477–492.

95. Орлова Т. В. Історія нових незалежних держав: Postsovieticum : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 487 с.
96. Собко, В. Україна на шляху до євроатлантичної спільноти. Економічний часопис – XXI, 2006. №7 – 8. С. 10 – 12.
97. Довідник НАТО. Brussels : Office of Information and Press, 2001. 608 с.
98. Вступ України до НАТО: реалії та перспективи: матер. міжнар. конф. (Київ, 27 лютого 2003 р.). За ред. А.І. Шевцова. Дніпропетровськ, 2006. 183 с.
99. Доповіді начальнику Головного штабу ЗСУ та його заступникам, листування з міністерством та відомствами. *Галузевий державний архів Міністерства оборони України*. Ф. 3657. Оп. 18640. Спр. 5. Кор. 4650. Арк. 32–33, 95–97, 153–158, 189–196.
100. Україна в міжнародних відносинах ХХ ст. / За ред. професора Малика Я. Й. Львів: Світ, 2004. 468 с.
101. Демчук, П. Міжнародні відносини та проблеми євроатлантичної інтеграції. К.: «ППП», 2004. 264 с.
102. Книш В. Україна і європейська безпека. *Народна армія*. 1993. 24 червня (№ 117). С. 1.
103. Шангін, А. Україна – НАТО: майбутнє в руках минулого. За ред. А. Шангіна. К.: Заповіт, 2004. 176 с.
104. Кульчицький С., Міщенко М. Україна на порозі об'єднаної Європи. Київ : Центр Разумкова, 2018. 232 с.
105. Кокошинський, О. Деякі актуальні питання дискусії щодо НАТО: подолати стереотипи. Економічний часопис – XXI, 2006. №7 – 8. С. 16-17.
106. Sarotte M. E. Not One Inch: America, Russia, and the Making of Post–Cold War Stalemate. Princeton, NJ : Princeton University Press, 2021. 520 p.
107. Чаповська, Л. Взаємовідносини Україна – НАТО: проблеми та перспективи. *Політика і час*, 2004. №6. С. 23-29.
108. Рамковий документ «Партнерство заради миру» : Міжнародний документ від 10 січ. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001#Text (дата звернення: 02.02.2026).

109. Гончаренко, О. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. Ред. авт. кол. О.М. Гончаренко. К.: НІСД, 1999. 384 с.
110. Боєцький, Т. Доцільність вступу України до НАТО. Економічний часопис XXI, 2006. Вип. 9-10. С. 8-9.
111. Белашов В. Три роки особливого партнерства: про партнерство між Україною і НАТО. *Голос України*. 2000. 25 липня (№ 132).
112. Partnership for Peace. NATO summit Brussels 10th January 1994. Brussels : NATO Graphics studio, 1994. 8 p.
113. Соскін, О. Відносини Україна НАТО: економічний аспект. За ред. О.І. Соскіна. К.: ІТС, 2003. 119 с.
114. Про відрядження народних депутатів України для участі в семінарі Північноатлантичної асамблеї «Оборона в демократичних суспільствах» : Постанова Президії Верховної Ради України від 12.06.1995 № 406/95-ПВ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/406/95-пв> (дата звернення: 10.02.2026).
115. Співробітництво України з НАТО в рамках програми «Партнерство заради миру» (інформаційна довідка). *Наука і оборона*. 1998. № 4. С. 23–32.
116. Зуйко, О. Основні пріоритети євроатлантичної інтеграції України. Економічний часопис – XXI, 2006. №9 – 10. С. 10-11.
117. Зарубінський О. О. Україна і НАТО: від співробітництва до інтеграції. *Голос України*. 2003. 27 берез.
118. Храбан І. А. Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур : монографія. Київ : Варта, 2005. 544 с.
119. Смолянчук, В. Фактор НАТО у формуванні військової могутності української держави. *Людина і політика*, 2000. №3. С. 24-33.
120. Брежнева, Т. & Їжак, О. & Шевцов, А. Євроатлантична інтеграція України: військово-політичні аспекти. Дніпропетровськ: Пороги, 2003. 160 с.
121. Концептуальні підходи до членства в НАТО: досвід держав – членів Альянсу / за ред. В. П. Горбуліна. Київ : [б. в.], 2005. 208 с.
122. Голопатюк, Л. Військові аспекти співробітництва України з НАТО: стан і перспективи розвитку. *Національна безпека і сторона*. 2004. №8. С. 31-33.

РОЗДІЛ III. ОСНОВНІ ЕТАПИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З НАТО (1997–2022)

3.1. Становлення особливого партнерства України з НАТО (1997–2000)

1997 рік став новим етапом у динаміці взаємовідносин України з НАТО, ознаменувавши перехід до вищого рівня партнерства, що характеризувався не лише участю у багатосторонніх форумах, а й переходом до конкретних взаємних зобов'язань. Знаковим прологом до цієї трансформації стала серія стратегічних консультацій секретаря РНБО України В.П. Горбуліна з вищим військово-політичним керівництвом Альянсу в січні 1997 року. Зокрема, під час переговорів із Верховним головнокомандувачем Об'єднаних збройних сил НАТО в Європі генералом Дж. Джоулвенном було детально опрацьовано питання оперативного співробітництва, що свідчило про високий рівень довіри та ґрунтовну технічну підготовку до зміни формату взаємодії [1, с. 3-4].

Цей візит фактично став фінальною стадією прелімінарних переговорів напередодні укладання Хартії про особливе партнерство. Секретар РНБО вкотре артикулював офіційну позицію Києва щодо розширення Альянсу, наголосивши на критичній необхідності надання Україні дієвих безпекових гарантій з боку західних держав. В умовах трансформації архітектури європейської безпеки питання отримання чітких преференцій та запобігання появі нових розділових ліній залишалося для української дипломатії пріоритетним і не до кінця врегульованим аспектом, що вимагало специфічного юридичного оформлення відносин із Брюсселем [2, с. 142].

Логічним розвитком діалогу став візит української делегації до Брюсселя 20 березня 1997 року, що ознаменував початок першого раунду повномасштабних переговорів щодо формалізації відносин. Високий представницький рівень делегації під керівництвом Міністра закордонних справ Г. Й. Удовенка, за участю секретаря РНБО В. П. Горбуліна та представника

Адміністрації Президента В. С. Огризка, підкреслював стратегічну значущість завдання для національної безпеки [3, с. 167-168].

Під час зустрічі з делегацією Альянсу на чолі з Х. Соланою та виступу Г. Й. Удовенка на спеціальному засіданні Північноатлантичної ради у форматі «16+1», українська сторона представила консолідоване бачення партнерства. Це фактично запустило офіційний процес інституціалізації «особливого статусу» України в новій архітектурі безпеки [4].

Висока динаміка переговорів навесні 1997 року дозволила завершити підготовку засадничого документа у стислі терміни. Після двох раундів експертних консультацій у квітні, остаточне узгодження положень Хартії відбулося 1 травня 1997 року під час візиту Хав'єра Солани до Києва. Такий інтенсивний графік контактів свідчив про особливу увагу Брюсселя до українського вектора євроатлантичної інтеграції напередодні Мадридського саміту [5, с. 20].

Травень 1997 року став періодом інтенсивної розбудови двосторонньої інфраструктури. Знаковим кроком стало відкриття 7 травня в Києві Центру інформації та документації НАТО (ЦІДН) – першої установи такого типу на пострадянському просторі. Створений на основі Меморандуму про взаєморозуміння, Центр мав на меті подолання стереотипів «холодної війни» та поширення об'єктивних відомостей про стратегічні цілі Альянсу [6, 78]. Дзеркальним актом у зміцненні дипломатичної присутності стало відкриття того ж дня Представництва України при НАТО в Брюсселі, що забезпечило сталий прямий зв'язок між Києвом та штаб-квартирою Альянсу [7, с. 465].

Візит Х. Солани до української столиці 7 травня не обмежився інфраструктурними рішеннями, а став платформою для інтенсивного політичного діалогу на рівні Президента Л. Кучми, Голови Верховної Ради О. Мороза та очільника МЗС Г. Удовенка. Публічний виступ Генерального секретаря в центрі «Український дім» продемонстрував готовність НАТО до прямої комунікації з громадянським суспільством, підкреслюючи стратегічну значущість майбутньої Хартії як результату широкого консенсусу [8, с. 40].

Завершальним акордом переговорного марафону стала зустріч міністрів закордонних справ країн-членів Альянсу 29 травня 1997 року в Сінтрі (Португалія). Саме там Х. Солана та Г. Удовенко офіційно парафували проєкт «Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору», що відкрило шлях до її урочистого підписання на Мадридському саміті [9, с. 544].

Парафування документа стало необхідною юридичною передумовою для його підписання на найвищому рівні, закріпивши статус України як ключового партнера Альянсу в Центрально-Східній Європі. Мадридський саміт 1997 року став історичною віхою трансформації НАТО, де паралельно з офіційним курсом на розширення (запрошенням Польщі, Угорщини та Чехії) відбувалося формування специфічних механізмів взаємодії з країнами, що залишалися поза межами Альянсу [10].

Логічним завершенням багаторічного діалогу в межах переформатування європейської архітектури безпеки стало підписання 9 липня 1997 року в Мадриді Президентом України Л. Кучмою та Генеральним секретарем НАТО Х. Соланою засадничого документа – «Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору» [11].

Хартія юридично зафіксувала намір сторін розвивати особливе та ефективне партнерство задля зміцнення стабільності та спільних демократичних цінностей у регіоні. Цей акт став найвищим рівнем політичної легітимізації суверенітету України з боку Альянсу, конвертувавши її стратегічну вагу в інституціоналізовану форму співпраці [12, с. 1425].

Комплексний аналіз архітектури Хартії про особливе партнерство дає змогу стверджувати, що документ став не просто політичною декларацією, а розгалуженою правовою основою для інституційної інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір без формального членства на цьому етапі. Структурно Хартія наповнює концепцію «особливого статусу» конкретним змістом через п'ять розділів, що визначають вектори подальшої трансформації відносин.

У першому розділі документа – «Розбудова розширених та поглиблених відносин» – зафіксовано перехід від стандартної співпраці в межах ПЗМ до моделі «особливого партнерства». Альянс офіційно визнав Україну невід’ємною частиною Центрально-Східної Європи та ключовим суб’єктом регіональної стабільності. Важливо, що підтвердження принципу «відкритих дверей» (відповідно до ст. 10 Вашингтонського договору) заклало стратегічну перспективу майбутнього вступу України до Організації [10].

Розділ «Принципи розвитку відносин» мав особливе значення як «м’який безпековий запобіжник». Спираючись на Статут ООН та Гельсінський заключний акт, сторони закріпили право України самостійно обирати безпекові союзи та підтвердили непорушність її територіальної цілісності. У контексті тодішнього російського ревізіонізму – зокрема претензій щодо статусу Севастополя та Криму, а також складних переговорів про розподіл Чорноморського флоту – ці положення стали вагомим інструментом міжнародної підтримки українського суверенітету проти концепції «сфер впливу» Москви [10].

Для Українського політичного керівництва було критично важливо продемонструвати, що застосування з боку російської федерації інструментів політичного чи економічного тиску, а також присутності її флоту на території України не є свідченням того, що держава є військово-політичним сателітом Москви, а навпаки, залишається інтегрованою до європейської системи безпеки. У цьому ключі закріплення в Хартії принципів ОБСЄ була для України своєрідним дипломатичним щитом у процесі досягнення складних і часто болісних компромісів із Кремлем.

Принципово важливим стало підтвердження з боку НАТО підтримки державного суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів України як засадничих чинників регіональної безпеки. Це дозволило Україні остаточно позбутися статусу «геополітичної периферії» та стати невід’ємним суб’єктом безпекового континууму Європейського континенту [13. с. 89].

Аналіз третього розділу Хартії – «Сфери консультацій та співробітництва» – дає змогу констатувати перехід до якісно нового рівня практичної взаємодії. Ключовим аспектом стало нормативне закріплення участі України у міжнародних миротворчих операціях, що відкрило шлях до інтеграції національних підрозділів у склад Об'єднаних загальновійськових тактичних сил. Принципове стратегічне значення мало положення про залучення Києва до планування операцій на ранніх стадіях: це де-факто легітимізувало Україну як активного суб'єкта європейської безпеки та надійного контриб'ютора міжнародної стабільності [10].

Таким чином, для України появилася можливість створення легітимного поля для модернізації українського воєнного сектору за стандартами НАТО. По-перше, документ надавав Києву статус не просто спостерігача, а активного учасника миротворчих процесів та військового планування, що дозволяло інтегрувати українські підрозділи в європейську систему безпеки через механізм ОЗТС. По-друге, співробітництво у таких сферах як, цивільний контроль над армією, ядерна безпека та оборонні конверсії фактично були вже готовими планами реформування цих систем, ще й підсиленими експертно-консультативним супроводом з боку Альянсу. Усталені стереотипи «холодної війни», залишені Україні радянським спадком почали змінюватися завдяки створенню Центру документації НАТО та започаткувало процес трансформації суспільної свідомості, що була важливим елементом з реалізації довгострокової євроатлантичної інтеграції [10]

Четвертий розділ Хартії – «Практичні механізми для консультацій та співробітництва» – закріпив формування унікальної інституційної вертикалі, що вивела Україну на рівень привілейованого партнера Альянсу. Ключовим інструментом цієї трансформації стало запровадження регулярних засідань на рівні Північноатлантичної ради та розгортання військової місії зв'язку України при штаб-квартирі НАТО в Брюсселі. Це дозволило перейти від епізодичних контактів до безперервного професійного діалогу на рівні генеральних штабів,

забезпечивши безпосередню присутність українських представників у центрі прийняття стратегічних рішень [10]

Інституційне значення цього розділу полягало у створенні механізмів, що гарантували тяглість євроатлантичного курсу незалежно від внутрішньополітичної кон'юнктури. Зокрема, закріплення принципу «динамічного процесу» та залучення парламентського виміру (через Верховну Раду та Північноатлантичну Асамблею) надало Україні інструменти реального впливу на формування архітектури безпеки в регіоні. Таким чином, Хартія сформувала сталу дипломатичну та військову інфраструктуру, яка інтегрувала Україну в операційне середовище Альянсу на постійній основі [11].

Ключовим досягненням стало створення Комісії України–НАТО, яка стала постійно діючим механізмом реалізації положень документа. У межах комісії почали працювати спільні робочі групи з питань військової реформи, озброєнь, економічної безпеки, планування на випадок надзвичайних ситуацій, питань науки й захисту довкілля.

Як зазначає дослідник І. Тодоров, цей консультативний орган надав Києву теоретичну можливість ініціювати прямий діалог з Альянсом у разі виникнення безпосередньої загрози національній безпеці [14, с. 117].

У межах Комісії, що мала збиратися щонайменше двічі на рік, було розгорнуто роботу профільних спільних робочих груп: з питань військової реформи, озброєнь, економічної безпеки та екологічного захисту. Практична інтенсифікація взаємодії проявилася у масштабному залученні України до заходів Альянсу [15, с. 118].

У розділі п'ять «Співробітництво заради більш стабільної Європи» проголошено створення кризового консультативного механізму, що активізується у разі випадках виникнення, на думку української сторони, прямої загрози незалежності, безпеці або територіальній цілісності держави.

Цей розділ виступає ядром Хартії. Він перетворює Україну з об'єкта міжнародної політики на суб'єкт, чия безпека офіційно визнається НАТО критично важливою для всього континенту.

Аналізуючи п'ятий розділ Хартії можна вважати, що Україна отримала найвищий рівень безпекових запевнень, які могли бу бути надані державі, що не являється безпосередньо членом Північноатлантичної організації. Найважливішим у п'ятому розділі стало заснування кризового консультативного механізму, що мало вирішальне значення для національної безпеки. За допомогою цього інструменту Київ отримував право ініціювати термінові консультації з НАТО у разі виникнення прямої загрози територіальної цілісності чи політичній незалежності. Важливою перевагою у цьому розділі стало закріплення у пункті 17 вільної згоди на присутність іноземних військ відповідно до міжнародного права та вільно висловленій згоді держави, що посилювало позиції України у переговорах щодо виведення чи обмеження перебування Чорноморського флоту російської федерації. Крім того, Організація північноатлантичного договору офіційно підтвердила чинність Будапештського меморандуму 1994 року, інтегрувавши гарантії ядерних держав у багатосторонній контекст відносин з Альянсом [15, с. 6].

Попри стратегічне значення, Хартія мала певні внутрішні суперечності. Зокрема, експертне середовище вказувало на те, що ініціатива в тлумаченні змісту угоди фактично залишалася за Брюсселем, а статус партнера не надавав Україні прямого доступу до системи колективної оборони. Можна констатувати, що документ відвів Україні хоча й значущу, проте певною мірою пасивну роль у системі європейської безпеки на той час [16, с. 10].

Проте, підписання Хартії про особливе партнерство 1997 року стало логічним завершенням інтенсивного діалогу 1991-1996 років та юридично закріпило за Україною статус унікального стратегічного партнера Альянсу. Документ відіграв фундаментальну роль у становленні сучасної української державності, виступивши дієвим інструментом підтримки національного суверенітету, територіальної цілісності та курсу на євроатлантичну інтеграцію.

Хартія не лише запровадила постійно діючі механізми консультацій та військової допомоги, а й перетворила Україну на невід'ємний елемент нової архітектури безпеки на континенті. Попри певну обмеженість документа щодо

прямого доступу до колективної оборони, він став законодавчим підґрунтям для глибокої військової реформи та політичного визнання України ключовим фактором стабільності в Центрально-Східній Європі. У підсумку, Мадридська Хартія офіційно виокремила «українське питання» в системі європейської безпеки, створивши передумови для переходу від формального співробітництва до практичної взаємозалежності та довгострокового стратегічного діалогу [16, с. 10].

Прийняття Хартії детермінувало необхідність негайної конвертації політичних преференцій у прикладні інструменти взаємодії. Це зумовило перехід до етапу інтенсивної імплементації досягнутих домовленостей, де критерієм успішності «особливого партнерства» стала не лише розбудова дипломатичної інфраструктури, а й реальна оперативна сумісність Збройних Сил України з військовими структурами Альянсу.

Важливим показником інтенсифікації відносин у цей період стало стрімке зростання кількості спільних заходів: якщо у 1996 роках українська сторона взяла участь у 53 заходах (включно з 18 навчаннями), то упродовж 1997 року цей показник зріс до 157, зокрема було проведено 22 військові навчання [17]. Така динаміка свідчила про тісну синхронізацію політичного діалогу з практичною військовою співпрацею.

Показово, що підписання Хартії відбулося в період проведення спільного багатонаціонального військового навчання «Спільний сусід» 1–15 липня 1997 року, до якого було залучено близько 2 000 військовослужбовців із 15 країн [18, с. 137]. Це підкреслювало прагнення сторін перейти до реалізації домовленостей без зволікань, не очікуючи завершення всіх юридичних формальностей.

Наступним кроком у впровадженні принципів військового співробітництва, задекларованих у Хартії, стало проведення поблизу озера Донузлав у Криму та на Широколанівському полігоні у Миколаївській області маневрів «Сі Бриз» 25–31 серпня 1997 року. Співорганізаторами цих перших в історії та згодом регулярних навчань виступили Україна та США [19, с. 46-47].

Крім того, починаючи з 1997 року, систематичного характеру набули тристоронні українсько-британсько-польські навчання «Козацький степ», під час яких відпрацьовувалися алгоритми спільного виконання завдань у миротворчих операціях [120, с. 182]. До міжнародної підготовки активно залучалися й вузькопрофільні фахівці, зокрема підрозділи військ зв'язку, які з 1997 року стали щорічними учасниками багатонаціональних навчань «Комбайнд Ендевор». Стабільне зростання кількості та складності спільних навчань у наступні роки дозволило українським військовослужбовцям не лише обмінюватися досвідом, а й інтегруватися у систему особистих професійних комунікацій з представниками армій країн-членів Альянсу.

Паралельно з інтенсифікацією військових навчань активно впроваджувалися заходи у сфері парламентської дипломатії та інституційного співробітництва. Одразу після підписання Хартії, 24–27 вересня 1997 року, відбувся семінар Північноатлантичної асамблеї та Верховної Ради України на тему «Економічна безпека України». Участь у заході представників профільних міністерств, членів уряду, вітчизняних парламентарів, а також керівництва комітетів Парламентської асамблеї НАТО засвідчила прагнення сторін залучити законодавчу гілку влади до обговорення стратегічних аспектів безпеки, що повністю відповідало положенням 13-го пункту Хартії [21].

Важливим етапом інституціоналізації особливого партнерства стало формування постійної дипломатичної інфраструктури в Брюсселі. 9 жовтня 1997 року офіційно розпочала роботу Місія України при НАТО. Ця подія мала знаковий характер, оскільки Україна разом з Угорщиною першими серед держав-партнерів відкрили дипломатичні представництва безпосередньо при Альянсі. Створення такої інфраструктури дозволило вже 10 жовтня 1997 року провести інаугураційне засідання Комісії Україна-НАТО (КУН) на рівні послів. Участь у засіданні Глави Місії, Посла Б. Тарасюка, ознаменувала запуск вищого органу прийняття рішень, що перевело політичні декларації Хартії у площину щоденної професійної взаємодії та стратегічного планування [22].

Завершальним етапом розбудови договірно-правової бази у 1997 році стало розширення взаємодії на гуманітарну та техногенну сфери. 16 грудня 1997 року Міністр України з питань надзвичайних ситуацій В. Кальченко та Генеральний секретар НАТО Х. Солана підписали Меморандум про взаєморозуміння щодо планування при надзвичайних ситуаціях цивільного характеру та готовності до катастроф. Документ мав виняткове значення для України в контексті подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та залучення експертного потенціалу Альянсу до цивільного захисту населення [23, с. 376-377].

Подальшим продовженням розбудови інституційних механізмів особливого партнерства у 1998 році набуло практичного виміру, вийшовши за межі декларативної політики та зосередившись на експертній роботі. Суттєвим кроком на цьому шляху стало друге засідання Комісії України-НАТО на рівні міністрів закордонних справ у Люксембурзі 29 травня 1998 року. На цьому засіданні було засновано Центр підготовки миротворчого персоналу на базі Львівського загальновійськового полігону для подальшої фахової підготовки українських контингентних сил відповідно до норм Альянсу [24, с. 72].

Активізація воєнно-політичного діалогу набула практичного виміру у червні 1998 року під час візиту помічником Генерального секретаря К. П. Кляйбера разом із делегацією НАТО та першого візиту експертів Спільної робочої групи Україна–НАТО з питань військової реформи до Києва [25, с.77].

Робота Спільної робочої групи забезпечила перехід від теоретичних обговорень проблем демократичного цивільного контролю над оборонним сектором до практичної реалізації, зосередившись на розбудові цивільної вертикалі в структурі Міністерства оборони України. Спільно напрацьовані рекомендації започаткували базис для подальшого формування методичної бази у частині реформування військової організації держави [26, с. 222].

Знаковим підтвердженням високого рівня партнерства став офіційний візит Генерального секретаря НАТО Х. Солани до України 8–9 липня 1998 року приурочений до першої річниці підписання Хартії про особливе партнерство.

Окрім стратегічних перемовин із вищим керівництвом держави, візит мав важливий регіональний вимір: відвідання заводу «Південмаш» у Дніпропетровську продемонструвало зацікавленість Альянсу у високотехнологічному потенціалі українського військово-промислового комплексу та прагнення розширювати співпрацю у науково-технічній сфері [27, с. 46-47].

Накопичений протягом року досвід інтенсивних консультацій та результати політичного діалогу дозволили українській стороні акумулювати необхідну базу для переходу до системного державного планування. Вирішальним кроком у цьому напрямі стало видання Указу Президента України від 4 листопада 1998 року, яким було затверджено «Державну програму співробітництва України з Організацією Північно-Атлантичного договору на період до 2001 року [28].

Затверджена Програма виступила ключовим механізмом практичної імплементації положень Хартії, детермінувавши перехід від декларативної фази взаємовідносин до системного виконання спільних завдань. Змістовний аналіз документа дозволяє визначити його як першу в історії України цілісну «дорожню карту» комплексної трансформації сектору безпеки та оборони, що заклала підґрунтя для адаптації національної оборонної системи до євроатлантичних стандартів [27, с. 47].

Суттєвим нововведенням стало залучення Генеральної військової інспекції при Президентові України для контролю за фінансовими витратами та якістю виконання військових заходів. Такий підхід засвідчував намір українського керівництва забезпечити підвищену прозорість співпраці та надати їй належного інституційного й політичного значення [28].

Питання пріоритету військової та операційної взаємосумісності вважався одним із ключових. Він визначив конкретні механізми адаптації Збройних Сил України до стандартів Альянсу. Ключовими напрямками стали: участь у процесі планування та оцінки сил; створення системи перекладу та впровадження

нормативних документів НАТО; використання української інфраструктури для спільних навчань; мовна підготовка офіцерського складу тощо.

У межах програми вперше було системно розписано механізм впровадження цивільного керівництва над збройними силами. Передбачалося вивчення досвіду країн НАТО для реформування оборонного бюджету та посилення ролі Верховної Ради України у сфері безпеки й оборони. Реалізація цих положень безпосередньо відповідала вимогам Хартії про особливе партнерство 1997 року щодо утвердження демократичних засад у суспільному розвитку [29].

Формування кризового консультативного механізму стало важливою складовою програми, що визначав порядок реагування у разі виникнення загроз територіальній цілісності України. Безпекові запевнення, зафіксовані у Хартії, отримали реальне втілення, а саме: було передбачено можливість скликання прямих консультацій між Президентом України та Генсеком НАТО впродовж 12 годин [28].

Програма започатковувала співпрацю у сфері високих технологій, екологічної безпеки та наукових досліджень під егідою Національного інституту стратегічних досліджень, який відігравав роль «мозкового центру» у забезпеченні аналітичного супроводу співпраці з Альянсом. Окрім цього, у межах програми було задекларовано намір України долучитися до спільних форматів співпраці «Україна – НАТО – країни-кандидати» (Польща, Чехія, Угорщина), що дозволяло отримувати інтеграційний досвід безпосередньо від держав, які перебували на завершальному етапі вступу до Альянсу [30, с. 18].

Прийняття Державної програми співробітництва України з Організацією Північно-Атлантичного договору на період до 2001 року стала механізмом практичної реалізації положень Хартії, перевівши зовнішньополітичні зобов'язання у формат внутрішньої реформаторської політики. Таким чином НАТО було включено до процесу трансформації сектору безпеки України не тільки в ролі «зовнішнього партнера», а й як одного з чинників внутрішніх

реформ, що забезпечило основу для подальшого посилення курсу на членство в Альянсі.

Значний обсяг завдань, передбачених Державною програмою 1998 року, та необхідність залучення понад двох десятків цивільних відомств до процесів євроатлантичної інтеграції вимагали створення принципово нових механізмів постійної координації. Логічним продовженням роботи у цьому напрямі стало відкриття в Києві Офісу зв'язку НАТО, на який поклалися завдання щодо сприяння контактам між структурами Альянсу та цивільними і військовими відомствами України, залученими до участі у програмі «Партнерство заради миру» та виконання Робочого плану Комісії Україна–НАТО [7, с. 412].

Ключовим юридичним базисом, що уможливив поглиблення міжінституційних зв'язків стало підписання 9 грудня 1998 року Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України та НАТО щодо призначення Офіцерів зв'язку НАТО в Україні [31].

Зазначений Меморандум слугував нормативним підґрунтям для діяльності Офісу зв'язку НАТО в Україні, відкритого у квітні 1999 року. На цю інституцію було покладено завдання із забезпечення оперативної взаємодії між структурами Альянсу та відповідними цивільними й військовими відомствами України в межах програми «Партнерство заради миру» та Робочого плану Комісії Україна–НАТО [32, с. 24].

Функціонування Офісу зв'язку, очолюваного представницею Канади Сюзан Понд та підполковником Джорджем Бакманом, мало на меті фахове супроводження інтеграційних ініціатив у рамках Партнерства заради миру. Пріоритетним вектором роботи установи стало створення умов для повноцінної імплементації положень Робочого плану, затвердженого Комісією Україна–НАТО [32, с. 24].

Примітним є той факт, що на той момент це був перший у світі випадок відкриття подібного органу НАТО в державі, яка не є його членом. Концепція «особливого партнерства» виходила за межі дипломатичної риторики і все

більше набувала рис дієвої стратегічної інтеграції України до євроатлантичного безпекового простору.

Візит президента України Л. Кучми на перше засідання Комісії Україна–НАТО, що відбулося 24 квітня 1999 року в межах Вашингтонського саміту Альянсу надав потужного стратегічного імпульсу особливому партнерству, результати якого були закріплені у спільній «Декларації глав держав та урядів – учасників саміту Комісії Україна–НАТО» [33]. Підписання цього документа заклало фундаментальні підвалини для подальшої конвергенції підходів сторін до вирішення актуальних проблем європейської безпеки та продемонструвало перехід до якісно нового рівня взаємодії.

Паралельно з прийняттям Декларації на саміті було ухвалено Стратегічну концепцію НАТО, яка змінила саму природу організації та, як наслідок, місце України у системі євроатлантичної безпеки. Концепція офіційно закріпила партнерство як одне з п'яти фундаментальних завдань Альянсу, а в параграфі 37 документа було окремо зазначено, що Україна посідає особливе місце в архітектурі безпеки, і розвиток відносин із нею є стратегічним пріоритетом [34, с. 307].

Для української сторони принципове значення мало проголошення готовності НАТО проводити операції з реагування на кризи поза межами своєї території, так звані «операції поза межами статті 5». Це відкрило для України можливість брати участь у реальних миротворчих місіях Альянсу без формального набуття членства в організації. Крім того, підтвердження «політики відкритих дверей» для європейських демократій стало потужним політичним сигналом, що підживлював євроатлантичні амбіції української політичної еліти та стимулював подальше виконання внутрішніх реформ [35, с. 190].

Ухвалення нової Стратегічної концепції НАТО стало поворотним моментом у розвитку відносин України з альянсом, оскільки не лише юридично підтвердило статус України як стратегічного партнера, що відіграє критичну роль у стабільності Європи, а й створило необхідні умови для практичного залучення національних військових контингентів до операцій Альянсу.

Початковою перевіркою на взаємосумісність у рамках цієї нової доктрини стала участь України у миротворчій місії в Косово (KFOR), що розпочалася влітку того ж року [34, с. 308].

Паралельно з інтенсифікацією політичного діалогу, 1999 рік позначився розширенням галузевої експертної взаємодії, що стало практичним втіленням положень Державної програми 1998 року. Зокрема, травневий візит помічника Генерального секретаря НАТО І. Сілларда заклав підвалини для участі України у «Науковій програмі НАТО», сприяючи інтеграції вітчизняних дослідників у міжнародні проєкти з безпеки довкілля та високих технологій. Червневі візити делегацій Оборонного коледжу НАТО та Північноатлантичної асамблеї підсилили освітній і парламентський компоненти демократичного контролю над сектором безпеки. Особливу роль у підготовці нормативно-правового базису відносин відіграли липневий та вересневий робочі візити юридичних експертів Альянсу на чолі з Б. Де Відтсом, спрямовані на правову адаптацію спільних заходів, тоді як жовтневий візит керівника Економічного директорату НАТО Д. Жоржа засвідчив увагу сторін до питань воєнної економіки та конверсії військово-промислового комплексу [36, с. 127-128].

Сформований експертний та правовий фундамент дозволив суттєво активізувати практичну складову співробітництва, де ключовим критерієм успішності Державної програми 1998 року став якісний та кількісний ріст спільних військових навчань. Протягом 1998–2000 років у межах Індивідуальної програми партнерства українська сторона взяла участь у 369 заходах, серед яких 38 масштабних військових маневрів, а саме «Щит миру», «Сі-Бриз», «Козацький степ» тощо. Це свідчило про перехід від ознайомчого діалогу до системної підготовки військ з метою досягнення оперативної сумісності [18, с. 139].

Етап 1998 року характеризувався помітним посиленням тактичної підготовки та розширенням її географії. Важливою подією стали навчання «Козацький степ–98» у Великій Британії, де вперше відпрацьовувалася наступальна операція за участю об'єднаного українсько-польсько-британського контингенту [18, с. 140]. Поряд із цим, знакова серія маневрів «Щит миру–98» та

«Сі Бриз–98» проводилася безпосередньо на території України. Варто зауважити, що попри залучення російських і білоруських військових до окремих етапів, навчання «Сі Бриз–98» спричинили гостру критику з боку РФ через сценарій, що передбачав реагування на збройні сутички у «Приморській республіці», де Альянс підтримав територіальну цілісність України [37].

У 1999 році військово-співробітництво набуло виразного політико-стратегічного змісту. На тлі підготовки до розгортання операції в Косові, ключові навчання – «Козацький експрес–99», «Козацький степ–99» та «Чорноморське партнерство–99» – були спрямовані на відпрацювання алгоритмів миротворчих дій під егідою ООН та командуванням НАТО. Особливу роль відіграли комп'ютерні командно-штабні навчання «Щит миру–99» та «Кооператив саппорт–99», які дозволили українським штабним офіцерам опанувати процедури НАТО з управління ресурсами та логістикою, що стало вирішальним фактором для успішного входу українського контингенту до складу міжнародної миротворчої місії KFOR у вересні 1999 року [38].

Завершальний етап періоду позначився вдосконаленням нормативно-правової бази: прийняття Закону України «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України» [39] остаточно легітимізувало присутність іноземних військ під час маневрів. Це дозволило провести серію масштабних заходів, серед яких «Кооператив Партнер–2000» та «Щит миру–2000», де штаби миротворців були інтегровані в єдину мережу з Болгарією та Естонією. Показовим став сценарій навчань «Козацький степ–2000» поблизу Феодосії, де відпрацьовувалося придушення зовнішньо підтримуваних етнічних конфліктів, що демонструвало готовність Альянсу сприяти Україні у підтриманні конституційного ладу [40].

Інтенсивна програма багатонаціональних навчань та активізація галузевих контактів у період 1998–2000 років трансформували Збройні Сили України з пострадянської структури на дієвого партнера, здатного до виконання складних завдань у складі багатонаціональних сил. Сформований рівень інституційної готовності та довіри створив необхідні передумови для переходу до найбільш

відповідального етапу практичної співпраці – залучення національного миротворчого контингенту до операції НАТО в Косові.

У межах цієї місії Україна виявила готовність не лише бути отримувачем безпекових гарантій, а й активним її контрибутором, задіявши контингент миротворчих сил загальною чисельністю 800 військових. Функціональні обов'язки українського військового підрозділу входило: чергування на блокпосту у Джаковіце, патрулювання, супровід конвоїв і місцевого населення, охорона мостів і тунелів. Вертолітний компонент контингенту виконував завдання з логістичного забезпечення, транспортування особового складу та матеріальних ресурсів, а також медичної евакуації поранених [41, с. 25].

Ефективність участі українських миротворчих підрозділів у місії в Косові отримала високе визнання на міжнародному рівні. Зокрема, тогочасний Генеральний секретар НАТО Лорд Дж. Робертсон, даючи оцінку цій співпраці, заявив: «НАТО й Україна продовжують співпрацювати на Балканах. Наша спільна робота в Косові демонструє, що... спільно ми залишаємося відданими стабільності в Балканському регіоні та іншим питанням регіональної безпеки» [15, с. 9].

Водночас, висока інтенсивність воєнно-політичної взаємодії доповнювалася увагою до соціальних аспектів реформування оборонного сектору. Важливим кроком у цьому напрямі стало підписання 11 жовтня 1999 року Угоди про навчання цивільним спеціальностям офіцерів Збройних Сил України, звільнених у запас. Цей документ започаткував масштабну програму соціальної адаптації військовослужбовців, спрямовану на їхню професійну перепідготовку та працевлаштування в цивільному секторі. Реалізація зазначеної ініціативи за фінансової підтримки Альянсу стала свідченням того, що особливе партнерство охоплювало не лише оперативні завдання, а й питання соціального захисту, що було критично важливим в умовах реструктуризації та скорочення чисельності національного війська [42].

Кульмінаційною подією, що засвідчила високу динаміку «особливого партнерства» та підбила підсумки трирічної реалізації положень Хартії про

особливе партнерство 1997 року, став безпрецедентний візит до Києва Північноатлантичної ради 1–2 березня 2000 року. У межах візиту відбулося 16-те засідання Комісії Україна–НАТО на рівні послів за участю Міністра закордонних справ України. Унікальність цього заходу полягала в тому, що він став першим в історії Альянсу робочим засіданням Північноатлантичної ради, проведеним за межами країн-членів НАТО (за участі Генерального секретаря лорда Дж. Робертсона та послів усіх 19 країн-членів) у країні-партнері. Такий формат став потужним сигналом визнання стратегічної ролі України у зміцненні європейської безпеки та підтвердженням відкритості Альянсу до поглибленого діалогу з Києвом [43, с.109].

Під час засідання Комісії Україна–НАТО було детально проаналізовано прогрес у реформуванні оборонного сектору та відзначено успішну трансформацію Збройних Сил України, продемонстровану під час спільних навчань та операції KFOR у Косові. Генеральний секретар НАТО підкреслив, що візит Ради є «символом нової ери» у відносинах, де Україна виступає не лише об'єктом, а й активним суб'єктом розбудови архітектури безпеки на континенті. Крім того, сторони обговорили перспективи подальшої інституційної інтеграції, що фактично завершило етап становлення механізмів співпраці та відкрило шлях до переходу на якісно новий рівень взаємодії на початку 2000-х років [43, с. 109].

Дослідження процесу становлення особливого партнерства між Україною та НАТО у 1997–2000 років дозволяє констатувати перехід від декларативної фази взаємовідносин до етапу глибокої інституційної та оперативної конвергенції. Підписання Хартії про особливе партнерство стало стратегічною точкою біфуркації, що юридично виокремила «українське питання» в системі європейської безпеки та трансформувала державу з об'єкта міжнародної політики на суб'єкт, чия стабільність була визнана Альянсом критично важливою для всього континенту. Створення унікального кризового консультативного механізму надало Києву дієвий дипломатичний інструмент захисту суверенітету та територіальної цілісності в умовах системного ревізійністського тиску з боку російської федерації.

Важливим результатом періоду стала розбудова постійної інфраструктури взаємодії – Місії при НАТО, Комісії Україна–НАТО та Офісу зв'язку НАТО в Києві, що забезпечило сталість контактів на політичному та військовому рівнях. Прийняття Державної програми співробітництва детермінувало перехід до системного державного планування, ставши першою в історії країни «дорожньою картою» комплексної перебудови сектору безпеки. Це дозволило не лише впровадити механізми цивільного демократичного контролю, а й перетворило Альянс на дієвий чинник внутрішньої трансформації національної оборонної системи на засадах євроатлантичних стандартів.

Практичний вимір партнерства характеризувався якісним зростанням оперативної сумісності та довіри. Інтенсифікація спільних навчань та успішна участь національного контингенту в миротворчій операції KFOR у Косові продемонстрували перехід України від статусу «споживача безпеки» до ролі її активного та визнаного на міжнародному рівні контриб'ютора. Завершальним акордом етапу стало виїзне засідання Північноатлантичної ради в Києві, що засвідчило високий рівень стратегічного партнерства. Таким чином, у 1997–2000 років було сформовано унікальну модель взаємодії та стали нормативно-правову базу, що зробили євроатлантичний курс інституційно незворотним і заклали фундамент для проголошення майбутнього курсу на повноправне членство в Альянсі.

Підрозділ 3.2. Трансформація євроатлантичного курсу України: від Плану дій до політики позаблоковості (2000–2013)

Початок 2000-х років став періодом радикального переорієнтування зовнішньополітичного вектора України. Попри задекларовану раніше політику багатовекторності, комплекс зовнішніх та внутрішніх чинників змусив українське керівництво перейти до етапу офіційного проголошення курсу на повноправне членство в Організації Північноатлантичного договору. Цей період характеризується створенням найбільш динамічної нормативно-правової бази та інституційної інфраструктури, яка мала на меті не лише військову співпрацю, а й системну трансформацію держави за євроатлантичними стандартами [44, с. 25].

Період 2002–2004 років, став унікальним прикладом того, як внутрішньополітичні кризи та геополітична турболентність можуть стати каталізатором радикальної зміни зовнішньополітичного вектора держави. Попри традиційну для президента Л. Кучми політику «багатовекторності», саме в цей час було закладено фундамент, на якому й досі базується архітектура відносин Україна–НАТО [13, с. 49].

Головним імпульсом до офіційного проголошення курсу на членство стала гостра криза міжнародної довіри до українського керівництва. «Кольчужний скандал» пов'язаний зі звинуваченнями США щодо можливих поставок систем пасивної радіотехнічної розвідки до Іраку в обхід санкцій ООН, а також резонансна справа Георгія Гонгадзе, поставили офіційний Київ перед загрозою повної дипломатичної ізоляції. У цій ситуації активізація євроатлантичного напрямку була використана як дієвий інструмент відновлення статусу України як надійного суб'єкта міжнародної безпеки [13, с. 50].

Доленоснім стало засідання Ради національної безпеки та оборони України 23 травня 2002 року, на якому під головуванням Л. Кучми було ухвалено рішення «Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору» [45]. Цей документ мав революційне значення, оскільки вперше на державному рівні було зафіксовано: євроатлантична інтеграція, кінцевою метою якої є набуття

повноправного членства в НАТО, є суттєвим фактором зміцнення національної безпеки. Це рішення, введене в дію Указом Президента від 8 липня 2002 року, не лише визначало зовнішньополітичні орієнтири, а й надавало гарантії для внутрішніх демократичних та економічних перетворень [5, с. 345].

Законодавче закріплення нових реалій відбулося у червні 2003 року з прийняттям Закону України «Про основи національної безпеки України». У статті 8 цього Закону було чітко прописано намір держави щодо «набуття членства в Організації Північноатлантичного договору». Прийняття такої норми Верховною Радою засвідчило наявність певного політичного консенсусу та системної підтримки євроатлантичного курсу навіть у складі тогочасного парламенту. Показово, що законодавство того періоду намагалося збалансувати цей курс із «збереженням стратегічного партнерства з РФ», що створювало певну внутрішню напругу в тексті нормативних актів [46].

Для практичної реалізації Стратегії була створена розгалужена інституційна мережа. Указом Президента від 30 серпня 2002 року було засновано Державну раду з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України [47]. Окрему роль відіграв Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції (створений у січні 2003 р.), який став головним консультативно-дорадчим органом. Функції Центру, очолюваного В. Горбуліним, включали не лише моніторинг виконання програм, а й підготовку пропозицій щодо координації органів виконавчої влади та фінансового забезпечення реформ. Важливим штрихом до політичного портрета епохи стало призначення у лютому 2003 року Миколи Азарова на посаду Уповноваженого з питань інтеграції. Це рішення було спрямоване на те, щоб залучити ресурси Міністерства фінансів до адаптації українського сектору безпеки до фінансових стандартів Альянсу [48, с.89].

Окремої уваги заслуговує підготовка кадрового потенціалу. У грудні 2003 року Л. Кучма затвердив Державну програму підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері інтеграції на 2004–2007 роки. Ця ініціатива мала на меті створення цілісної системи навчання управлінців, здатних працювати за стандартами НАТО на всіх рівнях – від міністерств до

органів місцевого самоврядування. Разом із програмами інформування громадськості це свідчило про спробу влади зробити євроатлантичний процес незворотним через формування професійного прошарку бюрократії [49].

У міжнародному вимірі кульмінацією періоду став Празький саміт НАТО 21 листопада 2002 року, де було підписано План дій Україна–НАТО. Цей документ де-факто став заміною Плану дій щодо членства на той час. План містив п'ять фундаментальних розділів: політичні та економічні питання; питання безпеки та оборони; військові питання; захист та безпека інформації; правові питання. Україна зобов'язалася привести внутрішнє законодавство у відповідність до правил євроатлантичного простору, зокрема у сфері розподілу гілок влади, незалежності судів та політичного плюралізму [36, с. 130].

Військово-технічна співпраця в цей період розвивалася найбільш успішно. Ратифікація Верховною Радою у 2002 році Угоди про безпеку між Урядом України і НАТО дозволила розпочати реальний обмін таємною інформацією. Ключовим актом став Меморандум про підтримку операцій НАТО з боку України, підписаний у Києві у 2002 році та ратифікований у 2004 році. Це дало змогу Альянсу використовувати українську транспортну авіацію (літаки Ан-124 «Руслан») для стратегічних перевезень, що стало неоціненним внеском України в операції в Афганістані та на Балканах [50].

Доказом високого рівня довіри у військовій сфері стала презентація у квітні 2004 року Стратегічного оборонного бюлетеня на період до 2015 року. Цей «білий документ», підготовлений під керівництвом міністра оборони Є. Марчука за участі експертів НАТО, став першою спробою довгострокового планування розвитку Збройних Сил України на засадах сумісності з Альянсом. Генерал Х. Куйят, голова Військового комітету НАТО, у 2004 році оцінив рівень співпраці у військовій сфері як «відмінний», особливо відзначаючи внесок України у боротьбу з тероризмом в Іраку [51].

Конкретизація намірів України щодо приєднання до Альянсу знайшла відображення у новій редакції Воєнної доктрини, затвердженій Указом Президента 15 червня 2004 року. Документ визначав проведення політики

євроатлантичної інтеграції, кінцевою метою якої є вступ до НАТО, як основу загальноєвропейської системи безпеки. Окремо наголошувалося, що інтереси національної безпеки зумовлюють істотне поглиблення відносин із НАТО та підготовку до повноправного членства в організації. Активізація цього курсу визнавалася одним із найважливіших пріоритетів як зовнішньої, так і внутрішньої політики держави. Пов'язане з цим глибоке реформування оборонної сфери мало відбуватися у чіткій відповідності до європейських стандартів [52].

Окрім військової лінії, розвивалися й інші вектори. Наукова програма НАТО «Безпека через науку» у 2004 році виділила понад 1,5 млн євро на реалізацію 46 українських проєктів. Також Україна активно долучилася до роботи Комітету з викликів сучасному суспільству, де обговорювалися питання екологічної безпеки та захисту населення від наслідків катастроф. Це демонструвало всеосяжний характер «євроатлантичних прагнень», які намагалися охопити всі сфери життєдіяльності суспільства [15, с. 8].

Однак, попри потужний інституційний старт, політична складова процесу почала стрімко деградувати. Західні лідери висловлювали дедалі більше зауважень щодо обмеження свободи ЗМІ та використання адмінресурсу напередодні виборів 2004 року. Стамбульський саміт НАТО 28 червня 2004 року став точкою охолодження. Попри сподівання Є. Марчука на отримання ПДЧ, Альянс утримався від цього кроку, закликавши Україну дотримуватися демократичних норм. Реакція Л. Кучми була гострою: через тиск рф та невдачу в Стамбулі він видав Указ, яким вилучив положення про вступ до НАТО як стратегічну мету з Воєнної доктрини України [53, с. 499].

Це «загальмовування» у 2004 році продемонструвало головну проблему періоду: євроатлантичний курс за часів Л. Кучми був значною мірою інструментальним. Він успішно розбудовувався на рівні технічних протоколів та середньої ланки виконавчої влади, але залежав від політичної кон'юнктури та відносин президента із Заходом. Проте створена за цей період правова база

(особливо Закон про основи нацбезпеки) та підготовлені кадри створили умови для нового імпульсу, який відбувся вже після зміни влади у 2005 році [54, с. 20].

Перемога Помаранчевої революції наприкінці 2004 року та обрання Віктора Ющенка Президентом України докорінно змінили парадигму взаємовідносин нашої держави з Організацією Північноатлантичного договору. На відміну від попереднього десятиліття, де інтеграція часто використовувалася як інструмент зовнішньополітичного балансування, нова політична еліта проголосила євроатлантичний курс безальтернативним стратегічним вибором. В. Ющенко чітко артикулював, що членство в Альянсі є єдиним надійним гарантом збереження державного суверенітету, територіальної цілісності та національної ідентичності України. В основі цієї стратегії лежало розуміння того, що НАТО є не лише військовим блоком, а насамперед союзом демократичних держав, приєднання до якого вимагає глибокої внутрішньої трансформації [55, с. 60].

Першочерговим завданням нового керівництва стало відновлення правової легітимності курсу, яка була суттєво підірвана наприкінці каденції Л. Кучми. Указом Президента від 2 квітня 2005 року «Питання Воєнної доктрини України» до тексту головного стратегічного документа країни було повернуто положення про те, що кінцевою метою політики держави є повноправний вступ до НАТО. Це рішення фактично скасувало «позаблокові» вагання попередньої влади та задало темп для інтенсифікації політичного діалогу на найвищому рівні. Вже 22 лютого 2005 року В. Ющенко взяв участь у роботі Брюссельського саміту Комісії Україна-НАТО, де представив стратегічну програму «Назустріч людям» та офіційно підтвердив готовність України до переходу від формату партнерства до виконання Плану дій щодо членства [56, с. 42].

Якісним проривом у двосторонніх відносинах став квітень 2005 року. Під час засідання Комісія Україна-НАТО на рівні міністрів закордонних справ у Вільнюсі 21 квітня було офіційно започатковано Інтенсифікований діалог з питань членства та відповідних реформ. Цей формат став стратегічним «передпокоєм» до ПДЧ і передбачав глибоку перевірку відповідності України

критеріям Вашингтонського договору 1949 року. В межах Інтенсифікованого діалогу держави-члени Альянсу висунули до України пакет вимог, що включав: неухильне дотримання принципів верховенства права та прав людини, мирне вирішення міжнародних суперечок, встановлення дієвого демократичного цивільного контролю над збройними силами та органами безпеки [57].

Для інституційного забезпечення цих масштабних завдань була побудована розгалужена вертикаль координації. 27 грудня 2005 року було введено в дію рішення РНБО «Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин з НАТО», що стало правовою основою для створення Міжвідомчої комісії з питань підготовки України до вступу в НАТО [58].

У березні 2006 року Президент підписав Указ «Про Національну Систему координації співробітництва з Організацією Північноатлантичного договору», що запровадив інститут національних координаторів у кожному міністерстві та відомстві. Це дозволило перетворити євроатлантичну інтеграцію з суто зовнішньополітичного гасла на щоденну роботу державного апарату [59]. Окреме місце посіло видання спеціалізованих науково-практичних часописів «Україна–НАТО» та «Атлантична панорама», які стали головними майданчиками для фахового обговорення стандартів Альянсу та стратегічного планування оборонного сектору [60, с.270].

Практичний вимір співпраці в цей період досяг рівня реальної оперативної сумісності. Україна стала першою державою-партнером, яка приєдналася до військово-морської антитерористичної операції «Активні зусилля» у Середземному морі. Це рішення мало не лише воєнне, а й вагомим політичне значення, оскільки демонструвало здатність українського флоту виконувати складні завдання в межах колективної безпеки [61]. Паралельно з цим, під егідою агентства NAMSO в Україні розпочався найбільший у світовій історії проєкт із гуманітарної демілітаризації. Його метою було безпечне знешкодження 1,5 мільйона одиниць стрілецької зброї та 133 тисяч тонн надлишкових боєприпасів, які становили потенційну загрозу для мирного населення. Лише за один тиждень у 2006 році було знищено понад 1 тисячу переносних зенітно-ракетних

комплексів, що підтвердило статус України як відповідального гравця на міжнародному ринку озброєнь [62, с. 283].

Надзвичайно важливим напрямом стала екологічна безпека, зокрема утилізація рідкого ракетного палива – «меланжу». На території України після розпаду СРСР залишилося понад 16,7 тисяч тонн цього високотоксичного окислювача. Спільний проєкт НАТО та ОБСЄ дозволив залучити західні технології та фінансування для знешкодження цієї речовини, що запобігло техногенним катастрофам у багатьох регіонах країни. Це довело, що співпраця з НАТО приносить конкретні дивіденди не лише армії, а й цивільному суспільству [63, с. 117].

Науково-технічний вектор співпраці продемонстрував глибоку інтеграцію української інтелігенції в європейське дослідницьке поле. У межах програми «Безпека через науку» НАТО щорічно інвестувало в українські розробки понад 2 мільйони євро. Ці кошти спрямовувалися на розвиток національної науково-освітньої мережі УРАН (Ukrainian Research and Academic Network), що отримала значні гранти для модернізації обладнання в Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського та інших провідних вишах. Проєкти з біологічного захисту в Київському університеті імені Тараса Шевченка та створення нових матеріалів для індивідуального захисту в Харкові довели високу конкурентність української науки. Соціальний вимір інтеграції реалізовувався через Трастовий фонд НАТО, який у 2006 році відкрив у Хмельницькому Центр соціальної адаптації військовослужбовців. За підтримки Нідерландів (бюджет 429 тис. євро) сотні офіцерів отримали професійну перепідготовку, що дозволило їм успішно інтегруватися у цивільне життя після скорочення армії [64, с. 55].

Особливе значення для розвіювання міфів про Альянс мала стратегія публічної дипломатії. У жовтні 2005 року відбулася унікальна подія – перший в історії спільний саміт Північноатлантичної ради та РНБО України під головуванням Президента України. Після засідання послы держав-членів відвідали регіони України. Зокрема, делегація послів США та країн Балтії відвідала Донецьк, де в національному університеті було відкрито Центр

євроатлантичного співробітництва. Це була спроба влади подолати регіональний розкол у сприйнятті НАТО та продемонструвати, що Альянс є партнером у розвитку науки та освіти навіть у традиційно скептичних регіонах Сходу та Півдня [14, с. 178-179].

Проте внутрішньополітична ситуація залишалася хиткою. Повернення В. Януковича на посаду прем'єр-міністра у 2006 році спричинило системну кризу євроатлантичного курсу. Його виступ у Брюсселі 14 вересня 2006 року про необхідність «відкласти ПДЧ» став ударом по міжнародному іміджу країни. Це рішення суперечило конституційним повноваженням Президента, проте відображало реальний розкол в українському суспільстві, де проросійські сили (зокрема комуністи) розгорнули шалену антинатівську пропаганду. Навіть підписання Універсалу національної єдності, який мав зафіксувати компроміс щодо продовження співпраці, не зупинило внутрішню боротьбу. Дослідники зазначають, що в цей період в українській політиці панувала «дипломатична утопія» – ідеалістичне переконання Ющенка в тому, що Росію можна переконати у безпечності розширення НАТО через демократичні цінності, у той час як кремль уже тоді готував інструменти прямої агресії [65, с. 637].

Кульмінація євроатлантичної драми припала на 2008 рік. 15 січня було оприлюднено «Лист трьох» – офіційну заявку до Генерального секретаря НАТО з проханням приєднати Україну до Плану дій щодо членства, підписану Президентом, Прем'єркою та Спікером. Це призвело до блокування парламенту та загострення суспільного протистояння [66]. Адміністрація США на чолі з Дж. Бушем та 12 країн Центральної Європи активно лобіювали інтереси Києва. Однак на Бухарестському саміті 3 квітня 2008 року стався фатальний розлам: Німеччина та Франція, прагнучи зберегти стабільність у відносинах із Кремлем та побоюючись прямого конфлікту з РФ, заблокували надання ПДЧ Україні та Грузії. Підсумкова Декларація містила компромісне формулювання: «Україна стане членом НАТО», але без жодних інструментів та термінів реалізації цієї мети. Це рішення де-факто залишило Україну в «сірій зоні» безпеки рамок [67].

Відмова у ПДЧ в Бухаресті мала трагічні наслідки: через 4 місяці рф напала на Грузію, що стало першим відкритим воєнним викликом європейському порядку. Проте на технічному рівні співпраця України з НАТО не зупинилася. У серпні 2009 року було підписано Декларацію про доповнення Хартії про особливе партнерство, яка запровадила новий формат – Річні національні програми (РНП) [68, с. 125]. Перша РНП на 2009 рік за своєю суттю була ідентичною Плану дій щодо членства, охоплюючи всі сфери: від правосуддя до оборонного планування. Це дозволило зберегти динаміку реформ, але без надання Україні юридичних гарантій безпеки [69, с. 128-129].

Окрему увагу варто приділити Спільній робочій групі з оборонної реформи. Вона стала аналітичним центром, де розроблялася нова концепція безпеки та здійснювалося професійне оборонне планування. У 2006 році в Кракові засідання цієї групи вперше пройшло за участю неурядових організацій, що підкреслило роль громадянського суспільства у демократизації армії. Спроба створити мережу партнерства громадських організацій у 2007 році засвідчила прагнення залучити «третій сектор» до інтеграційних процесів, хоча ефективність цього механізму виявилася нижчою за очікувану [70, с. 48].

Важливим юридичним кроком стало прийняття у листопаді 2004 року Закону «Про організацію оборонного планування» [71], який заклав засади сумісності з Альянсом у сфері бюджетування та закупівель. Також у 2007 році В. Ющенко затвердив першу Стратегію національної безпеки України, де приєднання до євроатлантичних систем безпеки було визначено стратегічним пріоритетом [72]. Незважаючи на отримання статусу країни з ринковою економікою у 2005 році та вступ до Світової організації торгівлі у 2008 році, Україні не вдалося повністю подолати «втому від розширення» серед західних еліт. Теза єврочиновників «усе, крім членства» та світова економічна криза 2008 року суттєво обмежили зовнішньополітичні маневри Києва [12, с. 92].

Для подолання скепсису всередині країни уряд затвердив Державну цільову програму інформування громадськості на 2008–2011 роки. Її метою було роз'яснення переваг членства в Альянсі та подолання радянських стереотипів

про НАТО як «агресивний блок». Програма передбачала проведення відкритих дискусій, видання навчальних посібників та активізацію роботи з молоддю, що мало на меті створити умови для свідомого самовизначення громадян [73].

Підсумовуючи період 2005–2009 років, слід констатувати, що це був час найбільш інтенсивної розбудови відносин за всю історію незалежності до 2014 року. Було створено зразкову інституційну модель, досягнуто високої військової сумісності та розпочато глибоку демілітаризацію. Однак стратегічна помилка європейських лідерів у Бухаресті, зумовлена тиском РФ та браком єдності всередині України, не дозволила конвертувати цей прогрес у юридичний статус кандидата. Це залишило Україну вразливою перед зовнішньою агресією, проте сформований за ці роки нормативний та кадровий фундамент став основою для майбутнього відновлення євроатлантичного курсу [74, с. 180].

Період 2010–2013 років увійшов в історію української зовнішньої політики як етап радикального перегляду стратегічних орієнтирів та законодавчого закріплення так званого «позаблокового статусу». Прихід до влади Віктора Януковича ознаменував згорання активної фази євроатлантичної інтеграції, що супроводжувалося демонтажем інституційної інфраструктури та ревізією оборонних реформ, розпочатих у попередні десятиліття. Цей період характеризується спробою «всидіти на кількох стільцях» – формальним збереженням технічного партнерства з НАТО при фактичному розвороті в бік стратегічних інтересів російської федерації [75, с. 267].

Першим кроком нової адміністрації став швидкий демонтаж органів, відповідальних за підготовку до членства в Альянсі. Вже у квітні 2010 року Президент розпустив Міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО та ліквідував Національний центр із питань євроатлантичної інтеграції. Юридичним завершенням цього регресу стало прийняття 1 липня 2010 року Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Стаття 11 цього Закону офіційно визначила Україну «європейською позаблоковою державою», що означало неучасть у будь-яких військово-політичних союзах. Це рішення не лише скасувало євроатлантичний курс, а й

позбавило державу стратегічної мети, вписаної в національне законодавство ще у 2003 році [76].

Одночасно із цим відбулося закріплення російської військової присутності через підписання Харківських угод 21 квітня 2010 року. Пролонгація перебування Чорноморського флоту рф у Криму до 2042 року в обмін на сумнівні економічні преференції, а саме знижка на газ у розмірі 100 дол. за тис. куб. м стала актом прямого підризу національної безпеки. Як зазначають експерти, це рішення не просто «оздоровило атмосферу» відносин із москвою, а фактично легалізувало довгостроковий воєнний плацдарм агресора на українській території, що згодом стало ключовим фактором в анексії півострова [77, с. 41].

Попри антинатовську риторику, повний розрив відносин з Альянсом виявився неможливим через глибоку інерцію попередніх програм та потребу у міжнародній легітимності. НАТО, зі свого боку, у новій Стратегічній концепції ухваленої у Лісабоні в 2010 року підтвердило готовність до партнерства навіть за умов «позаблоковості», наголошуючи, що «НАТО – це не блок у радянському розумінні». В. Янукович був змушений видавати укази про виконання Річних національних програм, проте їхнє планування та звітування набуло формального, декларативного характеру [78].

Проте за ширмою «конструктивного партнерства» відбувався плановий розвал Збройних Сил України. З 2010 року Міністерство оборони під керівництвом М. Єжеля розпочало ліквідацію управлінських структур, створених за стандартами НАТО. Зокрема, було розформовано Об'єднане оперативне командування (ООК), яке мало унікальний досвід координації миротворчих місій. Скорочення армії супроводжувалося ліквідацією 8-го Армійського корпусу у Житомирі та Центру управління військами берегової оборони в Криму. Такі дії «обезголовлювали» Збройних Сил України, роблячи їх абсолютно вразливими до «агентів впливу» рф, які масово інтегрувалися у структури українського командування [79, с. 18].

Геополітична стратегія В. Януковича призвела до витіснення України в «сіру зону безпеки». У Стратегії національної безпеки 2012 року «Україна у світі,

що змінюється» визнавалося, що «заморожені» конфлікти біля кордонів несуть загрозу, проте документ продовжував наполягати на позаблоковості. Наукова дискусія того часу демонструвала розкол: якщо проурядові аналітики (А. Орел) називали нейтралітет гарантією миру, то незалежні дослідники (Б. Парахонський) справедливо доводили, що самоізоляція від систем колективної безпеки перетворює Україну на периферію світової політики [14, с. 215-217].

Спроба «всидіти на трьох стільцях» (росія, ЄС, США) закінчилася крахом у листопаді 2013 року, коли В. Янукович відмовився від підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Це спровокувало Революцію Гідності та подальшу втечу президента. Відмова від євроатлантичного щита та свідоме послаблення обороноздатності протягом 2010–2013 років створили ідеальні умови для російської інтервенції 2014 року. Події того часу підтвердили пророчі слова В. Ющенка 2009 року: позаблоковість не стала «щитом», а навпаки – позбавила Україну єдиної реальної можливості захистити свою незалежність, залишивши її сам на сам з агресором у найкритичніший момент історії [80, с. 240-242].

У підсумку, за часів Януковича відбулася не просто зміна курсу, а системна деструкція безпекового фундаменту держави. Позаблоковість стала юридичною ширмою для воєнної кастрації країни, що проявлялася у розформуванні боєздатних частин, скороченні армії та відмові від оперативних стандартів НАТО. Це призвело до того, що на початку 2014 року Україна зустріла агресію з дезорієнтованим керівництвом та технічно ослабленими збройними силами, що стало прямою наслідком ігнорування євроатлантичних гарантій колективної безпеки [80, с. 240-242].

Аналіз трансформації євроатлантичного курсу України у період 2002–2013 роках дає змогу констатувати складну та суперечливу динаміку відносин з НАТО, що пройшла шлях від офіційного проголошення мети членства до законодавчого закріплення позаблоковості. Проведене дослідження дозволяє виділити кілька ключових етапів, кожен із яких мав визначальний вплив на стан національної безпеки та міжнародну суб'єктність України.

По-перше, період 2002-2004 років став етапом концептуального визначення. Попри внутрішньополітичну кризу, саме тоді було закладено фундамент євроатлантичної інтеграції: прийнято План дій Україна–НАТО та вперше на законодавчому рівні закріплено прагнення до членства в Альянсі. Однак «багатовекторність» Л. Кучми та тактичні відступи перед виборами 2004 року продемонстрували вразливість курсу перед політичною кон'юнктурою, що не дозволило Україні отримати ПДЧ на Стамбульському саміті.

По-друге, каденція В. Ющенко (2005-2009 рр.) стала часом найвищої інтенсивності відносин та «євроатлантичного ідеалізму». Започаткування Інтенсифікованого діалогу, реалізація масштабних проєктів демілітаризації (NAMSO) та наукова інтеграція вивели співпрацю на рівень реальної оперативної сумісності. Проте стратегічна помилка лідерів Західної Європи на Бухарестському саміті 2008 року, спричинена тиском РФ, заблокувала надання Україні ПДЧ. Це призвело до трансформації формату відносин у Річні національні програми, які, попри високий змістовний рівень, не надали Україні юридичних гарантій колективної безпеки.

По-третє, період 2010–2013 років характеризується системною деструкцією попередніх здобутків. Законодавче закріплення «позаблокового статусу» та підписання Харківських угод не лише зупинили політичну інтеграцію, а й створили умови для послаблення обороноздатності держави. Свідомий демонтаж натівських структур управління Збройними Силами та скорочення армії на тлі посилення російського впливу перетворили Україну на вразливу «сіру зону» безпеки. Формальне продовження співпраці з НАТО в цей час слугувало лише ілюзорною завісою для реального роззброєння країни.

Загалом, десятирічна еволюція курсу довела, що політика «позаблоковості» не стала дієвим щитом проти іноземної агресії. Навпаки, досвід 2002–2013 років підтвердив тезу, що лише повноправне членство в системі колективної безпеки є синонімом державної незалежності України. Відмова від євроатлантичного щита на користь ефемерного нейтралітету за часів В. Януковича стала головною геополітичною помилкою, яка залишила Україну сам

на сам з агресором у 2014 році, підкресливши безальтернативність євроатлантичного вибору для збереження української державності.

Підрозділ 3.3. Трансформація євроатлантичного курсу України в умовах російської збройної агресії (2013–2022)

Період кінця 2013 та початку 2014 років став переломним моментом для української державності, що докорінно змінила вектор відносин з Організацією Північноатлантичного договору. Трагічні події Революції Гідності, окупація Криму та початок російської збройної агресії змусили офіційний Київ здійснити фундаментальну переоцінку зовнішньополітичних пріоритетів, перейшовши від декларативної багатовекторності до стратегії виживання через євроатлантичну інтеграцію [77, с. 40]. До цього моменту Україна виступала активним контрибутором міжнародної безпеки, беручи участь у миротворчих місіях Альянсу, проте суспільна підтримка членства залишалася низькою. Це зумовлювалося потужним впливом російської пропаганди та ілюзорною вірою в дієвість безпекових гарантій Будапештського меморандуму. Проте «гібридна війна», розпочата кремлем, миттєво актуалізувала безпековий аспект, зробивши орієнтацію на НАТО безальтернативною для більшості населення [81].

Ситуація кардинально змінилася після лютого 2014 року, коли українські державні інститути опинилися в умовах неоголошеної війни. Активність Києва на світовій арені протягом 2014–2019 років була спрямована на захист суверенітету та забезпечення зовнішньої підтримки у протистоянні рф [82, с. 185–186]. Важливо зазначити, що до 2014 роках співпраця базувалася на таких документах як Рамковий документ «Партнерство заради миру» та «Хартія про особливе партнерство». Відповідно до положень останньої, Комісія Україна–НАТО могла скликатися на вимогу України, якщо вона відчувала пряму загрозу своїй територіальній цілісності. Саме до цього механізму вдалася Україна у березні 2014 року [83, с. 104].

2 березня 2014 року в Брюсселі відбулося екстрене засідання Комісії Україна–НАТО, присвячене ситуації в Криму. Результатом стала Заява Північноатлантичної Ради, в якій було офіційно засуджено воєнну ескалацію рф, визнано дії росії порушенням міжнародного права та закликано москву вивести свої сили на бази дислокації. Протягом весни та літа 2014 року інтенсивність

засідань була безпрецедентною: 12 березня відбулося засідання Комітету НАТО з планування на випадок надзвичайних ситуацій, 14 березня – екстрене засідання Ради євроатлантичного партнерства, а 1 квітня – зустріч міністрів закордонних справ у форматі Комісії Україна–НАТО [84]. Важливу роль відіграв формат «Групи друзів України в НАТО», започаткований Литвою за участі Канади, Великої Британії, Польщі та інших держав [85, с. 97].

Особливе місце в хронології 2014 року посідає період боїв за Іловайськ. 29 серпня, у зв'язку з відкритим вторгненням регулярних російських військ, Україна вдруге ініціювала екстрене засідання Комісії Україна–НАТО. У ході цих зустрічей держави-члени Альянсу одностайно визнали дії РФ актом прямої агресії. НАТО негайно згорнуло всі програми практичного співробітництва з росією та кардинально обмежило політичний діалог з Кремлем [85, с. 95]. Одночасно країни Альянсу запровадили багаторівневу систему санкцій: адресні обмеження проти посадовців, фінансово-економічні санкції проти банківського сектору та секторальні обмеження (енергетика та військово-промисловий комплекс). Хоча санкції коштували росії близько \$20 млрд на рік (1–1,5% ВВП), вони не призвели до негайної деокупації територій через її агресивну позицію [85, с. 125].

Фундаментальні рішення щодо практичної допомоги Україні були прийняті на Уельському саміті НАТО 4–5 вересня 2014 року. Саме тоді було засновано п'ять цільових (трастових) фондів які стали відповіддю на критичні прогалини в обороноздатності України [86]. Перший фонд був присвячений управлінню, контролю, зв'язку та комп'ютеризації (С4), що було критично для координації військ у зоні Антитерористичної операції (АТО). Другий фонд стосувався логістики та стандартизації, третій – кібернетичної безпеки. Четвертий та п'ятий фонди мали соціально-гуманітарний характер: перепідготовка та соціальна адаптація військових, а також медична реабілітація. У 2015 році за запитом Києва було започатковано шостий фонд – для боротьби з саморобними вибуховими пристроями та утилізації боєприпасів [87].

Детальніше слід зупинитися на Цільовому фонді з кіберзахисту. У жовтні 2014 року було підписано Міжвідомчу декларацію про співробітництво у цій сфері. Головна мета фонду полягала у наданні допомоги Україні в розробці технічних сил для протидії кіберзагрозам, які стали невід’ємною частиною російської «гібридної» тактики [88]. В рамках реалізації цієї угоди у 2015 року Служба безпеки України підписала Угоду з Румунською службою інформації, що дозволило залучити передовий досвід НАТО для захисту державних інформаційних ресурсів [89].

Юридичне закріплення розриву з політикою «позаблоковості» відбулося 23 грудня 2014 року, коли Верховна Рада України 303 голосами ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості» [90]. Цим документом у правове поле було повернуто стратегічну мету держави – поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору для набуття членства в ній. Таке рішення стало фактичним відновленням євроатлантичного курсу, перерваного у 2010 році, та заклало фундамент для подальшої інституційної інтеграції України в систему колективної безпеки Альянсу. Невдовзі, 27 січня 2015 року, Парламент ухвалив Звернення до світової спільноти, в якому Росія вперше була офіційно визнана державою-агресором, а окремі райони Донецької та Луганської областей окупованими територіями [91].

У 2015 році співпраця перейшла у русло системної інституційної розбудови. 21–22 вересня відбувся офіційний візит Генерального секретаря НАТО Єна Столтенберга до України, під час якого було підписано Угоду про статус Представництва НАТО. Це рішення було унікальним. Представництво об’єднало Офіс зв’язку та Центр інформації та документації, отримавши статус дипломатичної місії з відповідними імунітетами. Це дозволило експертам Альянсу безпосередньо консультувати українські відомства щодо реформи сектору безпеки [92]. Також було підписано Дорожню карту зі стратегічних комунікацій та Спільну декларацію про посилення оборонно-технічного співробітництва. Остання трансформувалася у «Дорожню карту Україна–НАТО

з оборонно-технічного співробітництва» підписану 17 грудня 2015 року, яка визначила пріоритети модернізації ЗСУ, зокрема в питаннях взаємосумісності з силами Альянсу [93].

Надзвичайно важливою стала допомога у сфері медицини та реабілітації. У вересні 2015 року було підписано Імплементативну угоду з підтримки та постачання, що дозволило Україні долучитися до проєктів НАТО з медичної реабілітації постраждалих учасників АТО. В умовах дефіциту ресурсів та досвіду лікування складних бойових травм, ця підтримка стала незамінною для збереження життя та здоров'я українських захисників. За словами Й. Столтенберга, Альянс перейшов від моральної підтримки до практичного навчання, допомоги в системі логістики та командування, що фактично розпочало процес перебудови українського війська за західним зразком ще до офіційного отримання ПДЧ [94].

Важливим аспектом трансформації євроатлантичного курсу в цей період стало переосмислення фундаментальних засад національної безпеки на рівні стратегічних документів. Протягом 2015 року було розроблено та ухвалено нову Стратегію національної безпеки та Воєнну доктрину України. У цих документах Організація Північноатлантичного договору вперше за багато років була визначена не просто як партнер, а як ключовий орієнтир для розбудови безпекового сектору. Зокрема, у Воєнній доктрині 2015 року було чітко зафіксовано, що пріоритетним завданням є досягнення до 2020 року повної взаємосумісності Збройних Сил України з силами країн-членів Альянсу. Це означало перехід від закупівлі окремих зразків техніки до глибинної структурної перебудови: від системи логістики та зв'язку до стандартів оперативного планування [95; 96].

Особливе значення для практичної взаємодії мало розширення масштабів спільних військових навчань. В умовах активних бойових дій на Сході, навчання серії «Rapid Trident» та «Sea Breeze» трансформувалися з «тренувань заради партнерства» на майданчики для передачі реального бойового досвіду та опанування західних тактик ведення бою. У 2015 році на базі Міжнародного

центру миротворчості та безпеки на Яворівському полігоні розпочала роботу «Об'єднана багатонаціональна група з підготовки – Україна», до складу якої увійшли інструктори зі США, Канади, Великої Британії та Литви. Це дозволило розпочати системну підготовку українських підрозділів за методологією НАТО, що включала не лише вогневу підготовку, а й тактичну медицину, протидію снайперам та використання засобів радіоелектронної боротьби [97, с.74-75].

Аналізуючи стан впровадження стандартів НАТО у 2014–2015 роках, слід підкреслити роль Міністерства оборони України у створенні спеціалізованих робочих груп. Якщо до 2014 року процес стандартизації мав переважно формальний характер і стосувався лише підрозділів, що брали участь у миротворчих місіях, то з 2015 року він охопив увесь спектр військового будівництва. Було розпочато роботу над впровадженням «Цілей партнерства», які охоплювали 219 конкретних стандартів. Станом на кінець 2015 року було досягнуто значного прогресу у сфері розвідки, топографічного забезпечення та зв'язку [98, с. 171]. Важливою віхою стало підписання Імплементативної угоди щодо логістичного співпраці, яка відкрила Україні доступ до електронних каталогів НАТО з матеріально-технічного забезпечення, що дозволило розпочати перехід армії на якісно новий рівень постачання [99].

Паралельно з посиленням обороноздатності, трансформація курсу потребувала впровадження ефективного цивільного контролю над безпековим сектором – однієї з фундаментальних вимог НАТО. У 2015 році за сприяння Представництва Альянсу в Україні було ініційовано функціональний аудит системи управління Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України [100, с. 42-43]. Це стало відправною точкою для переходу на стандартизовану «J-структуру», спрямовану на чітке розмежування повноважень між формуванням оборонної політики, стратегічним плануванням та оперативним управлінням [98, с. 171]. Такий підхід мав на меті усунути радянську модель дублювання функцій, забезпечуючи інституційну сумісність українського війська з механізмами Альянсу, що детально аналізується у подальших розділах дослідження [101, с. 50].

Варто також звернути увагу на роль Річних національних програм, які у 2014 та 2015 роках зазнали суттєвого змістовного наповнення. Якщо попередні програми часто мали декларативний характер, то Річна національна програма-2015 була сфокусована на конкретних заходах з відбиття агресії та зміцнення стійкості державних інституцій. Вона включала пункти щодо реформування спецслужб, зокрема Служби безпеки України, боротьби з корупцією в оборонній сфері та прозорості оборонних закупівель. Незважаючи на те, що виконання Річної національної програми у цей період стикалося з хронічним недофінансуванням та опором старої бюрократії, сама програма стала інструментом тиску західних партнерів на українську владу з метою просування демократичних стандартів [102, с. 49].

На завершення аналізу періоду 2014–2015 років необхідно підкреслити, що трансформація євроатлантичного курсу в цей час відбувалася у форматі «наздоганяючого розвитку». Держава змушена була одночасно вести війну та проводити глибинні реформи. Це створило унікальний прецедент у відносинах з НАТО: Україна стала практичним майданчиком для апробації механізмів реагування на гібридні загрози, що зробило співпрацю взаємовигідною. Альянс отримував безцінні дані про російську тактику та техніку, а Україна – шанс на повне переозброєння та перехід до сучасної західної моделі безпеки. Цей фундамент, закладений у перші два роки війни, дозволив перейти до наступного етапу – системної інтеграції, що була закріплена на Варшавському саміті 2016 року.

Період 2016–2019 років став етапом переходу від антикризового реагування до системної трансформації сектору безпеки та оборони України. Якщо у 2014–2015 роках пріоритетом було забезпечення обороноздатності в умовах збройної агресії, то наступний етап характеризувався інституційною перебудовою на засадах стандартів і принципів НАТО за активної консультативної підтримки Альянсу [103, с. 10-12]. Йшлося не лише про поглиблення партнерства, а про досягнення функціональної сумісності та

наближення організаційної моделі управління до євроатлантичних підходів [100, с. 52].

Ключовим документом, що визначив динаміку реформ, став Стратегічний оборонний бюлетень України, підписаний у травні 2016 року. Цей документ, розроблений у тісній співпраці з радниками стратегічного рівня від країн НАТО, фактично став «дорожньою картою» військової реформи до 2020 року. Стратегічний оборонний бюлетень визначив п'ять стратегічних цілей: від впровадження демократичного цивільного контролю до створення ефективної системи логістики та медичного забезпечення, таким чином став підґрунтям для ухвалення на Варшавському саміті НАТО у липні 2016 року історичного Комплексного пакета допомоги [104].

Комплексний пакет допомоги, ухвалений на Варшавському саміті НАТО у 2016 році, став безпрецедентним інструментом підтримки країни-партнера, об'єднавши понад 40 цільових напрямів співпраці. У межах цього механізму особливої ваги набула трансформація системи управління та контролю відповідно до стандартів Альянсу [100, с. 61]. Запровадження Комплексного пакету допомоги засвідчило перехід від надання окремих консультацій до комплексної розбудови спроможностей оборонного сектору України, що стало ключовим чинником забезпечення її стратегічної стійкості.

Важливим вектором трансформації у 2017 році стало повернення питання Плану дій щодо членства у центр політичного дискурсу. 8 червня 2017 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо зовнішньополітичного курсу України», де членство в НАТО вперше після 2010 року було чітко проголошено пріоритетним стратегічним інтересом [105]. Це дозволило українській дипломатії перейти до активнішого тиску на Брюссель. Як наслідок, у березні 2018 року Україна офіційно отримала статус країни-аспіранта. Хоча цей статус не гарантував негайного вступу, він юридично зафіксував, що НАТО визнає прагнення України до членства, що стало потужним ударом по російській концепції «нейтральної України» [106].

Завершальним етапом інституціалізації євроатлантичного курсу у досліджуваний період стало ухвалення Закону України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 року. Цей нормативно-правовий акт заклав фундамент правового забезпечення трансформації сектору безпеки й оборони відповідно до принципів та критеріїв членства в НАТО. Законом було нормативно закріплено перехід до сучасної моделі стратегічного управління, заснованої на демократичному цивільному контролі, а також чітко розмежовано повноваження між формуванням оборонної політики, стратегічним плануванням і безпосереднім управлінням військовими операціями. Імплементация цих положень сприяла наближенню України до стандартів Альянсу та мінімізації дублювання функцій у системі військового управління. Практичні аспекти реалізації зазначених змін детально проаналізовано у четвертому розділі роботи [107].

Однак процес трансформації курсу у 2017–2018 років зіткнувся з серйозним зовнішнім опором, що прийшов не лише з боку рф, а й зсередини самого Альянсу. Ухвалення Закону «Про освіту» у вересні 2017 року [108] стало приводом для Угорщини розпочати системне блокування засідань Комісії Україна–НАТО на високому політичному рівні. Будапешт фактично використав право вето в НАТО як інструмент тиску на Київ у двосторонньому мовному питанні. Це змусило Україну шукати альтернативні формати діалогу, такі як «Група друзів України в НАТО» або використання Трастових фондів як неофіційних майданчиків для координації. Цей кейс є критично важливим для дисертації, оскільки він показує, як внутрішні закони країни-кандидата можуть впливати на її глобальний безпековий статус [109].

Кульмінацією періоду 2014–2019 років стало конституційне закріплення євроатлантичного курсу України 7 лютого 2019 року. Верховна Рада України внесла зміни до Преамбули та статей 85, 102 і 116 Конституції України, якими було закріплено стратегічний курс держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та НАТО. Це рішення підтримали 334 народні депутати, що стало підтвердженням нерозривності зовнішньополітичного курсу країни та

підкріпило його правову силу на найвищому конституційному рівні [110]. Ухвалення цих змін вивело питання євроатлантичної інтеграції з площини політичного вибору окремих гілок влади у площину обов'язкового виконання всіма гілками державної влади відповідно до Основного Закону України. Водночас конституційне закріплення курсу на НАТО та ЄС стало відповіддю на триваючу безпекову загрозу і посилило стратегічну орієнтацію держави на інтеграцію з євроатлантичними структурами, створивши правову основу для продовження реформ та зовнішньо-політичних ініціатив у таких рамках, як співпраця з Альянсом та інші формати взаємодії [111].

Двосторонній аспект оборонної співпраці України у 2018–2019 роках посилювався завдяки рішенням провідних партнерів щодо допомоги у сфері безпеки. У 2018 році Сполучені Штати погодили надання Україні переносних протитанкових ракетних комплексів Javelin у рамках військової допомоги, що стало важливим кроком у посиленні обороноздатності країни та підтвердженням партнерських відносин між Києвом і Вашингтоном [112]. Після загострення ситуації в Керченській протоці в листопаді 2018 року США й Велика Британія оголосили про наміри зміцнювати спроможності Військово-морських сил України, включно з фінансовою підтримкою та підготовкою персоналу, як частину відповіді на російську агресію в Азовському морі [113].

Таким чином, на кінець президентського терміну П. Порошенка Україна підійшла з повністю сформованою законодавчою базою, статусом країни-аспіранта та розгорнутою системою Трастових фондів. Це створило ситуацію, за якої будь-яка зміна влади у 2019 році вже не могла змінити стратегічний вектор без радикального порушення Основного Закону та міжнародних зобов'язань.

Зміна політичних еліт у 2019 році стала одним із найскладніших етапів у процесі реалізації євроатлантичного курсу України. Попри побоювання міжнародної спільноти щодо можливої ревізії зовнішньополітичних пріоритетів новою адміністрацією В. Зеленського, інституційна інерція та конституційні запобіжники, встановлені у лютому 2019 року, забезпечили тяглість курсу. Проте характер взаємодії з Альянсом набув нових специфічних рис: від акценту

на швидкому політичному результаті до поступового усвідомлення необхідності виконання масштабної «домашньої роботи» [114, с. 33].

Першим критичним маркером став червень 2019 року. У своїй інавгураційній промові Президент В. Зеленський хоч і зосередився на припиненні вогню, проте вже наступного дня під час зустрічі з представниками адміністрації США закликав до посилення санкційного тиску на рф. Його перший закордонний візит до Брюсселя 4–5 червня мав на меті зняти будь-які підозри щодо зміни вектору. Під час спільної пресконференції з Генсеком Є. Столтенбергом було чітко артикульовано: стратегічний курс на НАТО закріплений у Конституції і залишається незмінним пріоритетом. Цей період можна охарактеризувати як етап «політичного підтвердження», коли нова влада намагалася довести свою відданість західним стандартам на фоні звинувачень у «недосвідченості» [115, с. 178].

Важливим етапом у розвитку політичного діалогу між Україною та НАТО став дводенний візит Північноатлантичної ради до України 30–31 жовтня 2019 року. Під час цього візиту представники усіх 29 держав-членів Альянсу на чолі з генеральним секретарем Єнсом Столтенбергом відвідали Одесу та Київ, де зустрілися з українським політичним та військовим керівництвом і обговорили подальші аспекти співпраці в секторі безпеки та оборони. Візит був сприйнятий як потужний політичний сигнал підтримки суверенітету України та підтвердження готовності НАТО до активного поглиблення партнерства в умовах триваючої російської агресії [116].

Проте за фасадом високої дипломатії почали накопичуватися внутрішні деструктивні процеси. Монополізація влади в руках однієї політичної сили не призвела до очікуваної синергії. Навпаки, суперечливі структурно-кадрові реорганізації негативно вплинули на ефективність державних інституцій. Зокрема, вакантність посади директора Урядового офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції протягом майже двох років (листопад 2019 – вересень 2021) стала серйозним регресом у сфері координації реформ. Брак інституційної пам'яті та постійні ротації відповідальних осіб створили

ситуацію, за якої стратегічні завдання часто підмінялися поточним кризовим менеджментом [117, с. 98-98].

Якісним стрибком у відносинах стало рішення Північноатлантичної ради від червня 2020 року надати Україні статус партнера з розширеними можливостями (Enhanced Opportunities Partner, EOP) [118]. Це рішення стало не лише визнанням високого рівня взаємосумісності Збройних Сил України, а й свідченням їхнього успішного досвіду участі в операціях під проводом Альянсу.

Приєднання України до вузького кола держав-партнерів (на той час – Швеції, Фінляндії, Грузії, Австралії та Йорданії) відкривало нові горизонти стратегічного партнерства. Воно забезпечувало поглиблений доступ до програм взаємосумісності та багатонаціональних навчань НАТО, розширення каналів обміну оперативною інформацією та розвідданими, а також можливість залучення представників України до штабних посад у структурах командування Альянсу [97, с. 76].

Незважаючи на отримання статусу партнера з розширеними можливостями, внутрішній порядок денний у 2020 році був ускладнений пандемією COVID-19. Як засвідчує аналіз, увага влади до євроатлантичного напрямку почала дещо «розмиватися» на тлі внутрішніх проблем. У публічній комунікації теми НАТО відійшли на другий план, поступившись європейській інтеграції та боротьбі з пандемією. Більше того, спроби знайти компроміс з РФ у межах Нормандського формату викликали занепокоєння як серед патріотичної спільноти всередині країни, так і серед експертів Альянсу [83, с. 106-107]. Реформа Служби безпеки України та розвідувальних органів, яка мала стати «маркером готовності», фактично загальмувалася через небажання влади відмовлятися від невластивих спецслужбі функцій, що неодноразово підкреслювалося у листах представництва НАТО та посольства США [119].

Завершальний етап досліджуваного періоду характеризувався глибоким когнітивним дисонансом між активізацією зовнішньополітичної риторики та уповільненням внутрішньої динаміки інституційних трансформацій. Аналіз інституціоналізації євроатлантичного курсу у цей час виявляє суперечливу

динаміку: на тлі вимог Києва щодо чітких термінів надання Плану дій щодо членства в НАТО всередині країни спостерігалася певна «бюрократична втома» та сповільнення технічної інтеграції. Це підтверджують цифри: у піковий період 2019 року за два місяці було імплементовано до 76 нормативних документів НАТО, тоді як у наступні два роки темпи впровадження стандартів скоротилися, склавши станом на липень 2021 року лише 62,6 % від запланованого обсягу [14, с. 333–334].

Така стагнація урядової комунікації та інституційна пауза у низці реформ, зокрема у секторі безпеки, створювали ілюзію послаблення євроатлантичного вектору. Водночас це не слід трактувати як відмову від стратегічного курсу. Навпаки, де-пріоритизація публічного дискурсу та дипломатичне маневрування, зокрема акцент на двосторонній співпраці у Стратегії нацбезпеки 2020 року та паузи у реформі Служби безпеки України, мали ознаки свідомого стратегічного стримування. Політичне керівництво намагалося уникнути зайвої медійної ескалації щодо членства у НАТО, водночас використовуючи цей час для максимального внутрішнього переозброєння та підготовки Збройних Сил.

Саме на фоні цього публічного «інформаційного вакууму» відбувалася безпрецедентна за глибиною трансформація оборонного сектору. Поки цивільна влада фокусувалася на боротьбі з пандемією та європейській інтеграції, у Міністерстві оборони та Збройних Силах України завершувалося впровадження «J-структури», філософії Mission Command та підготовка офіцерського складу за стандартами НАТО. Ця «тиха інтеграція» дозволила на момент початку повномасштабного вторгнення досягти найвищого в історії рівня фактичної взаємосумісності, який залишався прихованим за бюрократичною інерцією цивільних міністерств.

Набута внутрішня інституційна готовність стала ключовим ресурсом для синхронізації практичних досягнень із агресивним дипломатичним наступом на міжнародній арені. У 2021 році зовнішньополітична ситуація вимагала максимальної консолідації зусиль держави та Альянсу. Брюссельський саміт 14 червня 2021 року, попри відсутність прямого рішення щодо ПДЧ, став потужним

політичним сигналом: у фінальному Комюніке Україна згадувалася 28 разів, а лідери держав-членів підтвердили непорушність положень Бухарестського саміту 2008 року. У відповідь на зростаючі загрози Київ намагався форсувати внутрішню трансформацію через Указ Президента України від 23 липня 2021 року «Про невідкладні заходи щодо поглиблення інтеграції України до Організації Північноатлантичного договору» [120], проте ескалація з боку рф перевела дипломатичний діалог у площину «кризового стримування».

Остання фаза перед повномасштабним вторгненням ознаменувалася безкомпромісною позицією Альянсу щодо російських ультиматумів про «сфери впливу». Заяви Генерального секретаря Є. Столтенберга на засіданні міністрів закордонних справ у Ризі у грудень 2021 році про те, що «Росія не має права вето на розширення НАТО», стали апогеєм політичної підтримки України за весь досліджуваний період [121]. За оцінкою тогочасного очільника Міністерства закордонних справ України Д. Кулеби, напередодні 2022 року відносини перебували у стані очікування конкретних «вказівників» до членства, які мали стати ключовим результатом Мадридського саміту 2022 року, проте початок повномасштабної війни остаточно перевів євроатлантичну інтеграцію з площини планових реформ у площину практичного бойового партнерства [122].

Таким чином, період 2020–2022 років демонструє парадоксальне поєднання політичного реалізму та військового прагматизму. Зовнішні недоліки урядової комунікації та затримки з окремими політичними реформами виступали своєрідною «димовою завісою», за якою Збройні Сили України активно готувалися до великої війни. Висока ефективність відсічі агресії у лютому 2022 року продемонструвала, що попри декларативні суперечності українська військова машина діяла здебільшого за євроатлантичними стандартами, що стало вирішальним чинником збереження державності.

Еволюція євроатлантичного курсу України у 2013–2022 роках засвідчила остаточний перехід від декларативної багатовекторності до стратегії виживання через глибоку інституційну інтеграцію. Попри виявлений у 2019–2021 роках парадокс – риторичне «розмивання» теми НАТО в урядовому дискурсі на тлі

бюрократичної втоми – державі вдалося реалізувати стратегію «тихої інтеграції» на рівні оборонного сектору. Впровадження J-структури, філософії Mission Command та стандартів взаємосумісності заклали той фундамент, який дозволив Україні не лише зберегти суб'єктність у лютому 2022 року, а й перевести співпрацю з Альянсом у формат практичного бойового партнерства.

Таким чином, період восьмирічного протистояння російській агресії перетворив євроатлантичну інтеграцію з суто зовнішньополітичного вибору на екзистенційну основу національної безпеки. Досягнутий рівень військово-технічної сумісності та політичної солідарності трансформував Україну з реципієнта допомоги на ключового контрибутора трансатлантичної стабільності.

Висновки до Розділу III

У третьому розділі дослідження проведено комплексний ретроспективний аналіз еволюції відносин між Україною та Організацією Північноатлантичного договору протягом 1997–2022 років. На основі вивченого матеріалу було виокремлено ключові етапи, що відображають складну динаміку перетворення України з регіонального партнера на ключового контрибутора трансатлантичної безпеки.

По-перше, встановлено, що етап становлення «особливого партнерства» (1997–2000 рр.) заклав нормативно-правовий фундамент, який визначив суб'єктність України в архітектурі європейської безпеки. Підписання Хартії про особливе партнерство 1997 року стало точкою відліку, що дозволило Києву вийти за межі загальної програми «Партнерство заради миру» та створити унікальний механізм консультацій – Комісію Україна–НАТО. Цей період характеризувався формуванням інституційної пам'яті та першими кроками у напрямі військової сумісності, що переважно реалізовувалися через участь українських контингентів у миротворчих місіях Альянсу на Балканах.

По-друге, аналіз періоду 2002–2013 років продемонстрував нелінійність євроатлантичного шляху України, де періоди інтенсивного зближення чергувалися з етапами стагнації та геополітичних розворотів. Прийняття Плану дій Україна–НАТО у 2002 році вперше офіційно зафіксувало намір України інтегруватися до Альянсу, проте внутрішньополітична нестабільність та потужний зовнішній тиск російської федерації призвели до дипломатичної невдачі на Бухарестському саміті 2008 року. Наступний період «позаблоковості» (2010–2013 рр.) став часом втрачених можливостей, коли задеклароване партнерство набуло формального характеру, що суттєво послабило національну стійкість перед обличчям майбутніх загроз.

По-третє, доведено, що події 2014 року та початок російської збройної агресії стали найпотужнішим каталізатором інституціалізації євроатлантичного курсу. Трансформація відносин у 2014–2022 роках відбувалася у форматі «наздоганяючого розвитку», де держава була змушена одночасно відбивати

напад та проводити докорінні реформи сектору оборони. Відмова від позаблокового статусу, конституційне закріплення курсу на членство в НАТО та отримання статусу партнера з розширеними можливостями у 2020 році стали юридичними маркерами незворотності цього шляху.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що станом на початок 2022 року Україна завершила етап формування політико-правової рамки відносин з НАТО. Весь шлях від 1997 року довів, що євроатлантична інтеграція перестала бути лише зовнішньополітичним інструментом, перетворившись на екзистенційну основу національного виживання. Ефективність відсічі повномасштабному вторгненню стала головним верифікатором успішності попередніх десятиліть співпраці.

Отже, результати аналізу третього розділу дають підстави стверджувати, що сформований інституційний фундамент та накопичений досвід бойової взаємодії суттєво трансформували роль України в системі міжнародних відносин. Держава фактично перейшла від статусу «споживача безпеки» до ролі її активного суб'єкта та співтворця, перетворившись на одного з гарантів стабільності в євроатлантичному безпековому просторі.

Список використаних джерел до Розділу III

1. Горбулін В. П. Внутрішні трансформації та зовнішні загрози. Євроатлантична інтеграція як інструмент політики національної безпеки України. *День*. 2008. 4 лип. (№ 116). С. 3–4.
2. Бень Я. О. Євроатлантична інтеграція України: від Хартії про особливе партнерство до Основного Закону держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 8. С. 141–147.
3. Андрущенко (Гринько) С. В. Україна в сучасному геополітичному середовищі. Київ : Логос, 2005. 288 с.
4. Круглий стіл «Україна – НАТО: 20 років Хартії про особливе партнерство» : веб-сайт / Нац. ін-т стратег. дослідж. URL: <https://niss.gov.ua/news/novini-nisd/krugliy-stil-ukraina-nato-20-rokiv-khartii-pro-osoblive-partnerstvo> (дата звернення: 10.02.2026).
5. Перепелиця Г. М. Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства / за заг. ред. Г. М. Перепелиці. Київ : Стилос, 2004. 400 с.
6. Брежнєва, Т. & Їжак, О. & Шевцов, А. Євроатлантична інтеграція України: військово-політичні аспекти. Дніпропетровськ: Пороги, 2003. 160 с.
7. Віднянський С. В. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1993–2003). Київ : Інститут історії України НАН України, 2004. 614 с.
8. Малик Я. Й. Організація Північноатлантичного Договору: зміст і характер діяльності. Львів : ПАІС, 2006. 90 с.
9. Довідник НАТО. Brussels : Office of Information and Press, 2001. 608 с.
10. Ліпкевич С. Я. Правові аспекти співробітництва України з НАТО. URL: http://vlp.com.ua/files/28_5.pdf (дата звернення: 10.02.2026).
11. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору : Міжнародний документ від 09 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text (дата звернення: 02.02.2026).

12. Кліш А. Б. Співпраця України – НАТО (1991–2023 рр.): від партнерства до членства. *Вісник науки та освіти. Серія: Історія та археологія*. 2024. Вип. 1 (19). С. 1422–1433.
13. Тодоров І. Історичні, геополітичні та політико-правові засади співробітництва України та НАТО. *Культурологічний часопис «І»*. 2014. Чис. 77. С. 84–108.
14. Тодоров, І. Євроатлантична інтеграція України. Історія та сучасність: навчальний посібник. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2022. 376 с.
15. Поляков Л. Україна – НАТО: 10 років співробітництва в ім'я безпеки та миру. *Вісник України*. 2007. № 7. С. 6–9.
16. Толстов С. Після «Холодної війни». *Політика і час*. 1999. № 3. С. 9–19.
17. Хронологія участі Збройних Сил України у заходах програми «Партнерство заради миру». *Радіо Свобода*. 2006. 9 черв. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/946376.html> (дата звернення: 10.02.2026).
18. Недзельський Ю. О. Участь Збройних Сил України у програмі «Партнерство заради миру» (історичний огляд). *Воєнно-історичний вісник*. 2012. № 1 (3). С. 135–144.
19. Стевенс, Н. Військове співробітництво України з НАТО в 90-х роках ХХ – на початку ХХІ ст. (Історико-аналітичний аспект). Черкаси, 2008. 190 с.
20. Савін С. Л. Потенціал українсько-британського партнерства та можливості його реалізації у процесі європейської та євроатлантичної інтеграції. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 1. С. 182–189.
21. Інформаційні матеріали щодо зовнішньої політики України у її відносинах з НАТО : веб-сайт / Запорізька обл. держ. адміністрація. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/17998/informatsiyni-materiali-shodo-zovnishnoji-politiki-ukrajini-u-jiji-vidnosin-z-nato.html> (дата звернення: 10.02.2026).
22. Стан взаємовідносин НАТО та України : веб-сайт / Центр безпекових досліджень «СЕНСС». URL: <https://censs.org/stan-vzayemovidnosyn-nato-ta-ukrayinu/> (дата звернення: 10.02.2026).

23. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000-ні роки) : підручник / В. А. Манжола, М. М. Білоусов, Л. Ф. Гайдуков та ін. Київ : Либідь, 2001. 622 с.
24. Лухтан А. І. Міжнародне військове співробітництво України: історико-теоретичний аспект. *Військово-науковий вісник*. 2017. Вип. 27. С. 71–88.
25. Горбулін В. П. Національна безпека України та міжнародна безпека. *Політична думка*. 1997. № 1. С. 76–88.
26. Авдошин І. В. Правове регулювання міжнародного співробітництва України у військовій сфері. *Стратегічна панорама*. 2008. № 2. С. 220–226.
27. Бень Я. О. Організаційно-правовий механізм співробітництва України з НАТО: напрацювання та недоліки. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2021. Vol. IX, № 46, Iss. 254. С. 45–48.
28. Про Державну програму співробітництва України з Організацією Північно-Атлантичного Договору (НАТО) на період до 2001 року : Указ Президента України від 04.11.1998 № 1209/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209/98> (дата звернення: 10.02.2026).
29. Парламентський вимір співробітництва України з НАТО : веб-сайт / Міністерство закордонних справ України. 2021. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/parlamentskijvimir-spivrobit-nictva-ukrayini-z-nato> (дата звернення: 10.02.2026).
30. Палій О. М. Навіщо Україні НАТО? Київ : Дніпро, 2006. 144 с.
31. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Організацією Північноатлантичного договору про заснування Центру інформації та документації НАТО в Україні від 07.05.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_019 (дата звернення: 10.02.2026).
32. Бондаренко В. Взаємини України з НАТО в контексті захисту державних інтересів та національної безпеки. *Економічний часопис – XXI*. 2008. № 1–2. С. 24–26.
33. Declaration of the Heads of State and Government participating in the NATO-Ukraine Commission Summit, Washington D.C., USA, 24 April 1999 : official text.

NATO Official Texts. URL: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/1999/04/24/declaration> (accessed: 10.02.2026).

34. Головіна К. Г. Стратегічні концепції НАТО 1991, 1999 та 2010 років: трансформація ролі Альянсу. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2011. Вип. XXXI. С. 305–312.

35. Кундеус О. Стратегічні концепції НАТО: еволюція головних положень та зміни у пріоритетах. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2025. № 1 (64). С. 187–198.

36. Алексієвець, Л. & Алексієвець, М. Трансформація відносин України та НАТО в 1991–2019: історичний аспект. *Український історичний журнал*. 2020. Вип. 1. С. 126–142.

37. Sea Breeze-98 Underway. *The Jamestown Foundation*. 1998. October 27. URL: <https://jamestown.org/program/sea-breeze-98-underway/> (дата звернення: 10.02.2026).

38. Active participation in military exercises under NATO Aegis. *The Jamestown Foundation*. 1999. September 22. URL: <https://jamestown.org/program/active-participation-in-military-exercises-undernato-aegis/> (дата звернення: 10.02.2026).

39. Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України : Закон України від 22 лют. 2000 р. № 1479-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1479-14> (дата звернення: 10.02.2026).

40. NATO exercise strengthens Ukraine's ties with the Alliance. *The Jamestown Foundation*. 2000. September 15. Vol. 6, iss. 171. URL: <https://jamestown.org/program/nato-exercise-strengthens-ukraines-ties-withthe-alliance/> (дата звернення: 10.02.2026).

41. Войціховський А. В. Співробітництво України з НАТО у миротворчій діяльності. *Право і безпека*. 2009. № 3. С. 24–29.

42. Про звільнення в запас військовослужбовців та черговий призов громадян України на строкову військову службу в жовтні — грудні 1999 року : Указ Президента України від 02 верес. 1999 р. № 1103/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103/99> (дата звернення: 10.02.2026).

43. Марчук Є. К. На шляху до НАТО / ред.-уклад. Б. В. Клименко. Київ : Київ-Париж-Дакар, 2016. 608 с.
44. Віднянський С. Незалежна Україна: двадцять років між Європою та Євразією. *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць*. 2008. Вип. 6–7. С. 24–38.
45. Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО) : Указ Президента України від 23.05.2002 № 477/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/477/2002> (дата звернення: 10.02.2026).
46. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 10.02.2026).
47. Про Державну раду з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України : Указ Президента України від 30 серп. 2002 р. № 791/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/791/2002> (дата звернення: 10.02.2026).
48. НАТО: історія, структура, діяльність, перспективи : навч. посіб. / С. В. Федонюк, В. Й. Лажнік, А. А. Моренчук, Н. І. Романюк. Луцьк : РВВ, 2008. 259 с.
49. Про Державну програму підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004–2007 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05 листоп. 2003 р. № 1719. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1719-2003-п> (дата звернення: 10.02.2026).
50. Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України і штабом Верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО на Атлантиці та штабом Верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО в Європі щодо забезпечення підтримки операцій НАТО з боку України : від 09 лип. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_005 (дата звернення: 10.02.2026).
51. Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року : схвалений Розпорядженням Президента України від 22 черв. 2004 р. № 143/2004-

- рп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-04> (дата звернення: 10.02.2026).
52. Про Воєнну доктрину України : Указ Президента України від 15.06.2004 № 648/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004> (дата звернення: 10.02.2026).
53. Гальчинський А. С. Нотатки радника Президента. Десять років з Президентом Леонідом Кучмою. Київ : Либідь, 2013. 584 с.
54. Жильцов С. С. Еволюція зовнішньої політики України: сучасний етап (1991–2013). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2013. Вип. 20(2). С. 13–23.
55. Соскін, О. Вступ до НАТО – стратегічний вибір України. За заг. ред. О. І. Соскіна. К.: Вид-во „Інститут трансформації суспільства”, 2008. 192 с.
56. Дем’янчук Ю. На шляху до НАТО: сучасні виклики та перспективи реалізації політики безпеки. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2018. Вип. 46. С. 42.
57. Бадрак, В. Випробування на сумісність: Україна намагається «підлаштуватися» під стандарти НАТО. День. 16 березня 2006.
58. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 року «Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)» : Указ Президента України від 27.12.2005 № 1861/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861/2005> (дата звернення: 10.02.2026).
59. Про національну систему координації співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) : Указ Президента України від 15.02.2006 № 132/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/2006> (дата звернення: 10.02.2026).
60. Киридон, А. Євроінтеграційний курс України: адекватність реалій зовнішньополітичного вибору. Україна – Європа – Світ: міжн. зб. наук. праць: Серія: «Історія, міжнародні відносини», 2008. Вип. 1. С. 270-277.

61. Військово-Морські Сили ЗС України: від радянської спадщини до сучасних стандартів (частина 2). *АрміяInform*. 2021. 3 груд. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/12/03/vijskovo-morski-syly-zs-ukrayiny-vid-radyanskoji-spadshhyny-do-suchasnyh-standartiv-chastyna-2/> (дата звернення: 10.02.2026).
62. Стевенс, Н. Становлення і розширення нормативно-правової бази у взаєминах між збройними силами України і НАТО. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*, 2008. С. 265-287.
63. Соскін, О. Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива? За заг. ред. О. І. Соскіна. К.: Вид-во „Інститут трансформації суспільства”, 2007. 336 с.
64. Лепявко С. А., Магомедов А. О. Започаткування процесу співпраці на рівні «Україна-НАТО», його головні напрями та перспективні сфери розвитку партнерських відносин. *Молодий вчений*. 2018. № 6 (58). С. 55–60.
65. Павлюк, М. Відносини Україна – НАТО у контексті міжнародних угод. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 626-632.
66. Стенограма пленарного засідання : Засідання № 21 (10 січ. 2008 р.) / Верховна Рада України. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/34.html> (дата звернення: 10.02.2026).
67. Bucharest Summit Declaration : Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_8443.htm (дата звернення: 02.02.2026).
68. Мелешенко Т. В. Україна–НАТО: проблеми і перспективи партнерства. *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. № 4 (24). С. 113–127.
69. Тодоров І. Річні національні програми в контексті євроатлантичної інтеграції України. *Матеріали наукової конференції (2015–2016 рр.). Збірники наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса*. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2016. С. 128–129.

70. Тодоров І. Я. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2006. 268 с.
71. Про організацію оборонного планування : Закон України від 18 листоп. 2004 р. № 2198-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-15> (дата звернення: 10.02.2026).
72. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12.02.2007 № 105/2007 (у редакції від 08.06.2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007> (дата звернення: 10.02.2026).
73. Про затвердження Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008–2011 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 № 594. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/594-2008-п> (дата звернення: 10.02.2026).
74. Алексієвець Л., Прийдун С. Україна в системі міжнародних відносин: деякі особливості й проблеми (1991–2011). *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. Вип. 10. С. 179–183.
75. Віднянський, С. Спроба осмислення минулого України в контексті всесвітньої історії. *Україна – Європа – Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини»*, 2008. Вип. 1. С. 257-269.
76. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 10.02.2026).
77. Алексієвець, М. & Секо, Я. Зовнішня політика України: від багатовекторності до безальтернативності. *Україна – Європа – Світ: Міжн. зб. наук. праць: Серія: «Історія, міжнародні відносини*. 2016. Вип. 17. С. 34–49.
78. Григораш Б. Ю. Порівняльний аналіз Стратегічних концепцій НАТО 2010 та 2022 років / наук. кер. Т. В. Сидорук. *Студентські публікації ННІ міжнародних відносин та національної безпеки НаУОА*. 2025. 25 берез. URL: <https://naub.oa.edu.ua/porivnyalnyj-analiz-stratehichnyh-kontseptzij-nato-2010-ta-2022-rokiv/> (дата звернення: 10.02.2026).

79. Щурін В. В. Історія становлення та розвитку відносин України та НАТО. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. Т. 34 (73). № 2. С. 14–20.
80. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / пер. з англ. Р. Клочко. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 496 с.
81. Проховник П. Міжнародне військове співробітництво Збройних Сил України в роки російської агресії (2014–2021 рр.): історичний контекст. 2023. URL: [https://shron1.chtyvo.org.ua/Prokhovnyk_Pavlo/Mizhnarodne_viiskove_spivrobotnytstvo_Zbroinykh_Syl_Ukrainy_v_roky_rosiiskoi_ahresii_2014__2021_rr_i.pdf?] (дата звернення: 10.02.2026).
82. Alexiyevets L. & Alexiyevets M. Ukraine – the NATO: mutual relations and partnerships main states. *East European Historical Bulletin*. 2020. 14. S. 175-189.
83. Мелещенко Т., Волошин І. Шлях України до НАТО: основні проблеми, здобутки та перспективи євроатлантичної інтеграції. *Український історичний журнал*. 2021. № 4(559). С. 104–113.
84. Комісія Україна–НАТО (1997–2023). *NATO : official website*. Оновлено 18.07.2023. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_50319.htm (дата звернення: 10.02.2026).
85. Пирожков, С. & Кресіна, І. & Кудряченко, А. & Шемшученко, Ю. *Євроатлантичний вектор України: національна доповідь*. К.: НАН України, 2019. 328 с.
86. Wales Summit Declaration : Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales, 05 September 2014. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (дата звернення: 02.02.2026).
87. Відносини Україна – НАТО. *NATO : офіційний сайт*. Оновлено 10.01.2026. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm (дата звернення: 10.02.2026).

88. Угода про реалізацію Трестового фонду Україна – НАТО з питань кібербезпеки : Угода між Службою безпеки України та Організацією НАТО із зв'язку та інформації від 18.12.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642_063 (дата звернення: 10.02.2026).
89. Угода про реалізацію Трестового фонду Україна – НАТО з питань кібербезпеки між Службою безпеки України та Румунською службою інформації від 23.07.2015 р. *База даних «Законодавство України» / Верховної Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642_063 (дата звернення: 10.02.2026).
90. Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості : Закон України від 23.12.2014 р. № 35-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-19> (дата звернення: 10.02.2026).
91. Про звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи... щодо визнання Російської Федерації державою-агресором : Постанова Верховної Ради України від 27.01.2015 р. № 129-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19> (дата звернення: 10.02.2026).
92. Угода між Урядом України та Організацією Північноатлантичного договору про статус Представництва НАТО в Україні від 22.09.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_033 (дата звернення: 11.02.2026).
93. Україна та НАТО підписали Дорожню карту з оборонно-технічного співробітництва : повідомлення від 17.12.2015 р. *Місія України при НАТО : офіційний сайт.* URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/news/43333-ukrajina-ta-nato-pidpisali-dorozhnyu-kartu-z-oboronno-tehnicnogo-spivrobitnictva> (дата звернення: 11.02.2026).
94. Імплементативна угода між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про реалізацію співпраці у сфері медичної реабілітації від 22.09.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_034 (дата звернення: 11.02.2026).
95. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України

від 24.09.2015 р. № 555/2015. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443> (дата звернення: 11.02.2026).

96. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070> (дата звернення: 11.02.2026).

97. Стецура І., Морганюк Д., Панасюк М. Окремі аспекти військово-технічного співробітництва України з країнами-членами Північноатлантичного Альянсу на сучасному етапі. *Молодий вчений*. 2020. № 6 (82). С. 73–78.

98. Знак, В. Військова співпраця України з НАТО (1991–2019). Україна–Європа–Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини», 2019. Вип. 23. С. 166–175.

99. Щодо підписання Імплементативної угоди між Міністерством оборони України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про надання послуг з підтримки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2015 р. № 464-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-2015-p> (дата звернення: 11.02.2026).

100. Петков С. & Копотун І. & Коропатнік І. & Кривенко О. & Ануфрієв М. Стандарти НАТО та їх адаптація в Україні під час дії воєнного стану. Матеріальнотехнічне забезпечення за стандартами НАТО в Україні 2022 (озброєння, спеціальна техніка, витратні матеріали). К.: «Професіонал». 2022. 496 с.

101. Шемаєв В., Бегма В., Сидоренко С. Пріоритети нової ідеології військово-технічного співробітництва України з іноземними державами. *Наука і оборона*. 2018. № 4. С. 49–52.

102. Тодоров, І. & Тодорова, Н. Річні національні програми як інструмент євроатлантичної інтеграції України. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2018. Вип. 2 (21). С. 42-55.

103. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2017–2019) / упоряд. А. Ю. Мартинов ; відп. ред. С. В. Віднянський ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2020. 430 с.
104. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» : Указ Президента України від 06.06.2016 р. № 240/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/2016> (дата звернення: 11.02.2026).
105. Про внесення змін до деяких законів України щодо зовнішньополітичного курсу України : Закон України від 08.06.2017 р. № 2091-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2091-19> (дата звернення: 11.02.2026).
106. НАТО визнало за Україною статус країни-аспіранта. *Європейська правда*. 10.03.2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/03/10/7078572/> (дата звернення: 11.02.2026).
107. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 11.02.2026).
108. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 11.02.2026).
109. Угорщина заблокувала грудневе засідання комісії Україна-НАТО через Закон «Про освіту» // *Європейська правда*. 27 жовт. 2017. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/10/27/7072892/> (дата звернення: 11.02.2026).
110. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 07.02.2019 р. № 2680-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19> (дата звернення: 11.02.2026).
111. Україна, НАТО, ЄС. Що зміниться після закріплення євроатлантичного курсу країни в Конституції : новина. *Європейська правда*. 07.02.2019. URL:

- <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/02/07/7091907/> (дата звернення: 11.02.2026).
112. США надасть Україні Javelin : новина. *Українська правда*. 17.01.2018. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/01/17/7168701/> (дата звернення: 11.02.2026).
113. U.S., Britain Vow To Support Ukraine’s Navy After November Kerch Strait Attack : news. *RFE/RL*. 22.12.2018. URL: <https://www.rferl.org/a/us-britain-lithuania-nato-pledge-support-ukraine-navy-russia-attack/29670500.html> (accessed: 11.02.2026).
114. Прийдун С. В. Актуальні аспекти співробітництва України і НАТО 2019–2022 рр. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2023. Вип. 2 (6). С. 33–39.
115. Артёмов, І. & Віднянський, С. & Тодоров, І. & Токар, П. Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи реалізації (2014–2022 рр.): монографія. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2022. 284 с.
116. Столтенберг відвідає Україну 30–31 жовтня : новина. *Радіо Свобода*. 15.10.2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-stoltenberg-vidvidae-ukrainu/30218343.html> (дата звернення: 11.02.2026).
117. Потехін О. В., Клименко Ю. П. Геополітика проти безпеки: союзницьке стримування агресії в Європі ХХ – початку ХХІ ст. Київ : Дух і літера, 2023. 552 с.
118. NATO recognises Ukraine as Enhanced Opportunities Partner. 12.06.2020. URL: https://mzv.gov.cz/nato.brussels/en/news_events/ukraine_granted_status_of_enhanced.html (accessed: 11.02.2026).
119. ЄС і США закликали до ухвалення закону про реформу СБУ : новина. *Суспільне Новини*. 09.11.2021. URL: <https://susilne.media/179404-list-donardepiv-ak-predstavniki-es-ssa-ta-nato-zaklikali-do-uhvalenna-zakonu-pro-reformu-sbu/> (дата звернення: 11.02.2026).
120. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 червня 2021 року «Про невідкладні заходи щодо поглиблення інтеграції України до Організації Північноатлантичного договору» : Указ Президента України від

23.07.2021 р. № 307/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/307/2021>
(дата звернення: 11.02.2026).

121. «Це неприйнятно»: генсек НАТО про спроби Путіна встановлювати «сфери впливу» : новина. *Європейська правда*. 01.12.2021. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/12/1/7131028/> (дата звернення: 11.02.2026).

122. Україна чекає «хіба що дива» від саміту НАТО у Мадриді : новина. *Українська правда*. 08.06.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/08/7351269/> (дата звернення: 11.02.2026).

РОЗДІЛ IV. СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ З НАТО, ЯК ОСНОВА ЗМІЦНЕННЯ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ

4.1. Досвід та потенціал Збройних Сил України як активний чинник модернізації системи трансатлантичної безпеки

Еволюція Збройних Сил України у період 2014–2022 років відображає фундаментальну трансформацію характеру взаємодії з Організацією Північноатлантичного договору – від формату переважно односторонньої консультативної допомоги до моделі взаємовигідного стратегічного партнерства. Розв’язана російською федерацією гібридна війна проти України створила безпрецедентні виклики не лише для української держави, а й для всієї трансатлантичної спільноти, що, як обґрунтовано зазначає професор І. Тодоров, об’єктивно перетворило Україну на унікальне джерело прикладних знань і бойового досвіду у сфері сучасних безпекових загроз [1, с. 110]. За цих умов співпраця України з НАТО набула характеру спільної відповіді на гібридні виклики, в межах якої українська сторона поступово утвердилася як «інтелектуальний донор» у таких критично важливих доменах, як стратегічні комунікації, кіберзахист та протидія багатовекторній дезінформації.

Вагомим детермінантом трансформації системи національної безпеки України стала інтенсифікація політичного та інституційного діалогу з Альянсом, зафіксована рішеннями Варшавського саміту НАТО 2016 року та закріплена законодавчою відмовою України від статусу «позаблоковості». Практична імплементація цього курсу здійснювалася шляхом залучення України до мережі Центрів передового досвіду НАТО, а також через реалізацію цільових Трастових фондів. Зокрема, підписання у 2015 році Меморандуму про домовленість з Агенцією НАТО зі зв’язку та інформації (NCI Agency) стало важливим етапом реформування систем управління та зв’язку Збройних Сил України, що дозволило не лише здійснити їх технічну модернізацію, а й розпочати формування спільного операційного простору з Альянсом. У такий спосіб

український оборонний сектор поступово інтегрувався в технологічну та процедурну екосистему НАТО.

Характерною особливістю трансформації сектору оборони України у зазначений період стала реалізація специфічної стратегічної парадигми, яку в науковій літературі окреслюють як «приховану інтеграцію». В умовах відсутності формального Плану дій щодо членства та складності досягнення політичного консенсусу всередині Альянсу українське керівництво було змушене орієнтуватися на досягнення максимальної технічної й оперативної сумісності зі структурами НАТО за зразком так званої «шведської моделі» відносин. Такий підхід розглядався як необхідна передумова для майбутнього вступу за сприятливих політичних обставин.

У результаті напередодні повномасштабного вторгнення російської федерації у 2022 році Збройні Сили України де-факто відповідали ключовим критеріям оперативної сумісності з Альянсом і, навіть не повною мірою усвідомлюючи це, виконували функцію активного чинника зміцнення безпеки трансатлантичного простору в окремих функціональних та операційних доменах. Адаптація процедур і стандартів НАТО сформувала необхідний інституційний та кадровий фундамент для переходу до якісно нового етапу стратегічної співпраці.

Унікальність українського досвіду у період 2014–2022 років полягала у здатності Сил оборони України ефективно протидіяти комплексному інструментарію так званої «нелінійної» або гібридної війни, що поєднувала масовані кібератаки, засоби радіоелектронної боротьби (РЕБ) та системні інформаційно-психологічні операції (ІПСО). Російська агресія проти України стала першим у Європі прикладом тривалого застосування гібридних стратегій у повному спектрі, що, як зазначає професор І. Тодоров, об'єктивно змусило НАТО переглянути підходи до захисту східного флангу та актуалізувати український досвід як джерело прикладних емпіричних знань [1, с. 111].

Ключовим інституційним механізмом інтелектуального та технічного обміну стала Платформа Україна–НАТО з вивчення досвіду протидії гібридній

війні. Діяльність Платформи здійснювалася через Центр інформації та документації НАТО в Києві та систему п'яти Спільних робочих груп [2], що дозволило сформувавши фундамент для взаємовигідного партнерства. У межах цієї взаємодії Україна, нарощуючи власні спроможності кібербезпеки та інформаційної безпеки, водночас забезпечувала Альянс унікальними даними щодо практичних методів російської гібридної агресії – від кібершпигунства до багаторівневих інформаційно-психологічних операцій. Це сприяло формуванню спільних підходів до реагування на загрози у невійськових доменах, зокрема в сферах інформаційної та енергетичної безпеки, стратегічних комунікацій і захисту критичної інфраструктури [1, с. 112].

Аналіз українських кейсів дозволяє виокремити ключові вектори гібридної агресії, досвід протидії яким став базою для адаптації оборонних стратегій НАТО. Першим із них виступила атака на демократичні інститути, зокрема кібердиверсія проти інформаційної системи «Вибори» у травні 2014 року здійснена угрупованнями CyberBerkut та APT28 (Fancy Bear). Поєднання технічного злому вузлів Центральної виборчої комісії із пропагандистськими ПСО продемонструвало Альянсу нову модель втручання у виборчі процеси через синергію кіберпростору та дезінформації [3].

Другим вектором став енергетичний терор, що продемонстрував стрімку еволюцію кіберзброї. Цей процес розпочався з дистанційного втручання через шкідливе програмне забезпечення BlackEnergy у грудні 2015 року та продовжився прихованою розвідкою мереж Національної енергетичної компанії України «Укренерго» у лютому 2016 року. Кульмінацією стала повна автоматизація ударів по промислових контролерах за допомогою інструменту Industroyer у грудні 2016 року [4, с. 8-9]. Український кейс довів уразливість енергомереж до автономних цифрових диверсій, що змусило НАТО переглянути концепцію стійкості критичної інфраструктури та посилити стандарти захисту промислових систем управління [5, с. 284].

Третій вектор охопив фінансову систему та державне управління, зокрема через атаки типу KillDisk та масштабну операцію NotPetya у 2017 році. Цей

інцидент, визнаний низкою держав як одна з найбільших кібератак в історії, продемонстрував небезпеку компрометації ланцюгів постачання програмного забезпечення та став поштовхом до перегляду підходів до мережевої безпеки у країнах Альянсу [6].

Вагомим внеском України у модернізацію трансатлантичної оборони став досвід протидії засобам радіоелектронної боротьби та нейтралізації кіберзагроз у межах високотехнологічного конфлікту. В умовах тотального придушення ворогом зв'язку та навігації Збройні Сили України напрацювали унікальну методику операцій у ситуації «радіоелектронного дефіциту», що спонукало НАТО до перегляду стандартів захищеності систем управління. Важливим аспектом стало виявлення специфічних форм кібершпигунства через компрометацію військового програмного забезпечення (кейс ArtOS), що підкреслило пріоритетність захисту цифрових інструментів на полі бою [7, с. 77].

Водночас успішна протидія дезінформаційним кампаніям російської федерації була інтегрована у розвиток програм StratCom та діяльність Центрів передового досвіду НАТО, що дозволило Альянсу адаптувати власні доктрини до викликів протистояння з технологічно рівним супротивником [8, с. 76].

У контексті протидії інформаційно-психологічним операціям Україна продемонструвала ефективність у сфері стратегічних комунікацій. Здатність Збройних Сил України оперативно виявляти та нейтралізувати дезінформаційні кампанії російської федерації стала основою для поглиблення співпраці з НАТО та розроблення Дорожньої карти партнерства зі стратегічних комунікацій – рамкового документа, що передбачає обмін досвідом, координацію підходів до протидії дезінформації та розвиток спроможностей кризових комунікацій. Інтелектуальний внесок України у модернізацію Альянсу полягав у впровадженні практично апробованих механізмів протидії гібридній агресії, що сприяло посиленню східного флангу Альянсу [8, с. 76].

Трансформація України на повноцінне джерело знань для Альянсу дозволила інтегрувати унікальний досвід протидії гібридним загрозам – від кібершпигунства до складних інформаційно-психологічних операцій –

безпосередньо у стратегічні документи НАТО. Як зазначає І. Тодоров, такий формат партнерства зумовив перехід до стратегії спільної відповіді, що охопила сфери інформаційної, енергетичної безпеки та кіберзахисту. У відповідь на ці виклики Україна не лише модернізувала власну кібероборону через Трастові фонди, а й ініціювала активні контрзаходи [9, с. 242]. Зокрема, операції українського кіберальянсу, наприклад #OpMay9, та діяльність груп InformNapalm і Bellingcat дозволили розкрити дані про новітні російські системи радіоелектронної боротьби (зокрема Р-330Ж «Житель») [10].

Такий досвід «активної оборони», що включав протидію кібер-фізичному тероризму, дозволив НАТО виробити механізми колективної атрибуції кіберзлочинів та отримати безцінні дані про архітектуру вірусних загроз нового покоління. Таким чином, українське безпекове середовище стало майданчиком для апробації найбільш ефективних засобів протидії агресії рф, перетворивши Україну на інтелектуальний форпост східного флангу Альянсу та створивши базу для нових трансатлантичних стандартів стійкості ще до подій 2022 року. Набутий досвід підготував ґрунт для наступного етапу співпраці, коли акцент змістився з адаптації стратегічних настанов до формування реальної інституційної та оперативної сумісності Збройних Сил України з НАТО.

Якщо на попередніх етапах співпраця України з НАТО зосереджувалася переважно на адаптації стратегічних настанов і запозиченні окремих стандартів, то з середини 2010-х років ключовим виміром трансформації стала інституційна та оперативна сумісність. Йдеться не лише про формальне впровадження процедур Альянсу, а про перебудову системи військового управління, логістики та зв'язку відповідно до євроатлантичної моделі, що створило умови для реальної інтеграції Збройних Сил України у механізми колективної безпеки НАТО.

Системна модернізація Збройних Сил України після 2014 року отримала потужний імпульс із прийняттям Стратегії національної безпеки 2015 року [11]. Це дозволило перейти від загальних планів до конкретного технічного переозброєння: лише до кінця 2015 року в Україні було впроваджено 68

ключових стандартів НАТО. Ключове значення мало впровадження стандартів STANAG 2920 (який встановив сучасні вимоги до міцності бронежилетів та шоломів) та STANAG 4926 (що уніфікував засоби захисту від хімічних та радіаційних загроз) [12]. Таке впровадження єдиних технічних регламентів стало фундаментом оперативної сумісності, адже воно дозволило українському бійцю використовувати екіпірування та засоби захисту, що за своїми характеристиками ідентичні спорядженню армій країн Альянсу.

Інституційним підкріпленням цього курсу стало запровадження у 2016 році нового порядку розроблення та оцінювання Річних національних програм. За змістом та методологією вони максимально наблизилися до стандартів країн-членів Альянсу, що дозволило перейти до чіткого планування реформ та забезпечити координацію державних органів [13, с. 128].

Окремої уваги заслуговує обрана Україною стратегія «прихованої інтеграції», що за змістом наближалася до «шведської моделі» відносин з Альянсом: розуміючи віддаленість політичного консенсусу щодо членства, українське керівництво зосередилося на досягненні максимальної сумісності сектору безпеки зі структурами НАТО. Логічним продовженням цієї лінії стало відкриття у 2017 році нового приміщення Представництва НАТО в Україні, яке об'єднало Центр інформації та документації з Місією зв'язку. Це дозволило синхронізувати реформування Збройних Сил України безпосередньо з експертним середовищем Альянсу, фактично перетворивши внутрішню трансформацію українського війська на спільний із НАТО безпековий проєкт [1, с. 324-326].

Практична імплементація стандартів НАТО в систему органів військового управління України розпочалася у 2016 році та набула системного характеру завдяки відповідній нормативно-правовій базі. Ключовим етапом став Наказ Міністра оборони України № 141 від 29 березня 2019 року [14], що фактично став історичною та юридичною точкою відліку для фундаментальної реформи української армії. Саме цей наказ запусив процес переходу від радянської системи управління до західної моделі НАТО. Наказ чітко визначив завдання,

алгоритми та часові межі переходу на функціональні структури Альянсу. Слід зазначити, що цей наказ став логічним продовженням Закону України «Про національну безпеку» 2018 року [15], перевівши його загальні норми у площину конкретних організаційних змін у війську. Подальше реформування відбувалося на підставі стратегічних документів Президента України та РНБО, а саме указів № 92/2016 [16], № 392/2020 [17] та № 121/2021 [18], які визначають напрями побудови управлінських структур відповідно до стандартів НАТО.

Процес модернізації Збройних Сил України у досліджуваний період супроводжувався заміною жорсткої ієрархічної моделі управління на адаптивну євроатлантичну систему функціональних модулів. Архітектура оновленого управління Збройних Сил України стало базуватися на дев'яти ключових вертикалях, що відповідають стандартам НАТО: J-1 – управління персоналом; J-2 – розвідка; J-3 – планування операцій; J-4 – логістика; J-5 – стратегічне планування; J-6 – зв'язок; J-7 – розроблення доктрин та узагальнення досвіду; J-8 – фінансове планування; J-9 – цивільно-військове співробітництво [19, с. 35].

Впровадження модульної J-структури дозволило трансформувати систему управління Збройних Сил України з ієрархічно-бюрократичної у функціонально-оперативну. Ключове значення цієї реформи полягає у досягненні повної інституційної сумісності: уніфікація процедур дозволяє українському офіцерському корпусу взаємодіяти з партнерами «єдиною мовою управління», що є критичною пререквізитом для проведення спільних операцій [19, с. 36].

Фундаментальною зміною стало чітке розмежування функцій генерування сил та їхнього безпосереднього застосування. Відтепер командування видів Збройних Сил України зосереджуються на розвитку, забезпеченні та підготовці компонентів, тоді як управління в бою здійснюється через оперативні структури та командні центри. Така диференціація не лише підвищує швидкість ухвалення рішень, а й забезпечує високий рівень об'єднаності, інтегруючи українське військо в єдиний інформаційно-операційний простір Альянсу [20].

Практичним втіленням цієї архітектури на оперативно-тактичному рівні став перехід від пострадянської моделі територіальних управлінь до корпусної

системи. Сформовані за євроатлантичним зразком армійські корпуси стали базовими автономними з'єднаннями, де впроваджена J-структура отримала своє безпосереднє бойове застосування. Це забезпечило необхідний рівень масштабованості військ та дозволило ефективно інтегрувати різні компоненти у єдину систему об'єднаного вогневого ураження та логістики, що відповідає стандартам НАТО щодо ведення високотехнологічних операцій [20].

Подібна адаптація де-факто усунула технічні та ментальні бар'єри між Збройними Силами України та арміями країн-членів НАТО. Фактичне нівелювання потреби у тривалих підготовчих етапах інтеграції перетворило Генеральний штаб із бюрократичної надбудови на орган стратегічної підтримки, здатний функціонувати на основі найвищих євроатлантичних стандартів.

Логістичне планування є невід'ємною складовою оперативного й оборонного планування у сучасних збройних силах. У стратегічних документах НАТО логістичні спроможності визначаються як один із ключових чинників ефективності діяльності Альянсу, оскільки вони забезпечують здатність військ до розгортання, ведення операцій та підтримання боєздатності. Реалізація цих завдань потребує своєчасного надходження повної й достовірної логістичної інформації, яка оперативно доводиться до органів управління та оновлюється відповідно до змін обстановки.

Процес імплементації логістичних стандартів Альянсу в Збройні Сили України набув системного характеру завдяки прямій взаємодії з Агенцією НАТО зі зв'язку та інформації (Communications and Information Agency, NCIA). Вирішальним кроком стало підписання Ліцензійної угоди між Міністерством оборони України та NCIA, що дозволило легалізувати використання інтелектуальної власності НАТО та створити юридичне підґрунтя для отримання постійної технічної допомоги. Під координацією Управління розвитку автоматизації Генерального штабу цей процес забезпечив перехід до практичного впровадження програмного комплексу LOGFAS (Logistic Functional Area Services) [21].

Ця інтегрована система, що є базовою платформою НАТО з 1995 року, призначена для автоматизації планування та моніторингу логістичних операцій. Офіційна передача LOGFAS Україні у 2019 році де-факто означала інтеграцію Збройних Сил України в єдину логістичну мережу Альянсу на процедурному та технологічному рівнях. Крім того, це дозволило закріпити персональну відповідальність за використання цифрових інструментів за профільними підрозділами в межах нової J-структури, забезпечивши прозорість та підзвітність управління ресурсами [22].

Оперативна ефективність інформаційної системи LOGFAS у Збройних Силах України забезпечується її багатомодульною архітектурою, опанування якої дало змогу трансформувати застарілу радянську модель матеріально-технічного забезпечення у сучасну систему логістичного управління. Зокрема, модулі ACROSS та SPM використовуються для оптимізації обліку та планування запасів, інструмент ADAMS дозволяє здійснювати моделювання переміщення військ і транспортних потоків, суттєво скорочуючи час логістичного проектування. Інтеграція модулів LDM та GEOMAN забезпечила поєднання даних про ресурси з цифровими картографічними сервісами, тоді як сервіси CORSOM і EVE надали можливість візуалізації логістичних планів у режимі, наближеному до реального часу [23, с. 28-29].

Особливе значення має впровадження модулів Logistics Support Data (LSD), що дозволяють здійснювати стратегічне планування логістичних потреб на перспективу від одного до трьох років з урахуванням інтенсивності бойових дій, кліматичних умов і прогнозованих сценаріїв застосування військ. Перехід до цифрового обліку та відстеження запасів, а також використання інструменту LOGREP, модуля звітності, що автоматизує передачу даних про наявність ресурсів, забезпечили прозорість розподілу міжнародної військово-технічної допомоги через інтеграцію з національними програмними рішеннями, зокрема програмного забезпечення «Коровай» та системою «СОТА» Головного ситуаційного центру України. Важливо, що автоматизований характер оцінювання дозволяє здійснювати об'єктивний контроль рівня готовності

підрозділів відповідно до стандартів Альянсу, мінімізуючи вплив суб'єктивних чинників на процес прийняття рішень [22, с. 6-8].

Практична імплементація цифрових логістичних сервісів сприяла підвищенню бойових спроможностей Збройних Сил України на 15–20% та одночасному скороченню часу на прийняття управлінських рішень майже на 50%. У цьому контексті використання LOGFAS розглядається військово-політичним керівництвом України як підтвердження де-факто інтеграції ЗСУ в систему стандартів і процедур НАТО, що має принципове значення для поглиблення оперативної сумісності та зміцнення безпекової взаємодії з Альянсом [24, с. 164].

Важливою складовою інституційної трансформації Збройних Сил України впродовж 2014–2022 років стала апробація та впровадження концепції C4ISR (Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance, Reconnaissance), що заклало фундамент для переходу до доктрини мережецентричної війни. Цей процес базувався на системній цифровізації зв'язку через заміну аналогових засобів стійкими цифровими каналами, що суттєво мінімізувало вразливість перед ворожими засобами РЕБ [25]. Водночас розвиток оперативної обізнаності (situational awareness) через впровадження інформаційної системи на кшталт «Дельта» дозволив радикально скоротити цикл «виявлення – рішення – ураження» з кількох днів до лічених хвилин. Завершальним елементом цієї модернізації стала багатовимірна інтеграція (multi-domain operations), яка продемонструвала здатність ЗСУ ефективно синхронізувати військові спроможності з даними комерційних супутників, OSINT-сервісами та ресурсами приватного ІТ-сектору, що де-факто вивело український оборонний потенціал на рівень передових стандартів НАТО [26].

Процес технологічної конвергенції отримав практичне наповнення завдяки реалізації Трастових фондів НАТО, у межах яких фахівці Агенції NCIA забезпечили розгортання в Збройних Сил України спеціалізованих програмних засобів JOCWatch, JCHAT та iGeoSIT [27]. Впровадження цих інструментів дозволило українським штабам вести цифрові журнали операцій, здійснювати

захищений обмін даними та працювати з єдиною геопросторовою картою в реальному часі. Поєднання структурної реформи штабів із розгортанням цього сумісного програмного забезпечення створило цілісну екосистему C2 (управління та контролю), що стала технічним фундаментом сумісності та інтегрувала українські органи управління в єдине інформаційне поле з партнерами ще до 2022 року [28, с. 55].

Варто зауважити, що процес імплементації C4ISR в Україні мав специфічний, асиметричний характер: технічні компоненти розвивалися прискореними темпами під тиском бойових дій, тоді як нормативна база адаптувалася повільніше. У цьому процесі НАТО виступало стратегічним партнером, допомагаючи узгодити українські системи зі стандартами Альянсу, що дозволило структурам у межах J-6 ефективно взаємодіяти з натівськими інформаційними ресурсами [29, с. 82-83].

Унікальність українського досвіду полягає в тому, що Україна перестала бути лише споживачем стандартів і перетворилася на «інтелектуального донора» для Альянсу. Дослідження експертів НАТО, зокрема колишнього заступника помічника Генсека НАТО з питань оборонних інвестицій Гордона Дейвіса-молодшого, підтверджують, що Збройні Сили України досягли успіху в «багатовимірності», координуючи маневрові групи за допомогою обмежених ресурсів та цивільних ІТ-рішень. Рівень технічної сумісності, досягнутий у цей період, дозволив командирам на низовому рівні ухвалювати нестандартні рішення, що стало вирішальним фактором підвищення гнучкості управління в умовах сучасної високотехнологічної агресії. Таким чином, українська практика бойової адаптації C4ISR стала основою для переосмислення підходів самого НАТО до цифрової трансформації збройних сил [30].

Важливим етапом інституційної інтеграції стало рішення Північноатлантичної ради від 12 червня 2020 року про надання Україні статусу партнера з розширеними можливостями. У межах реалізації «Ініціативи НАТО з оперативної сумісності», цей статус став не лише визнанням внеску України в

операції Альянсу, а й ключовим інструментом легітимізації участі ЗСУ в модернізації трансатлантичної системи безпеки [31].

Отримання статусу партнера з розширеними можливостями забезпечило Збройним Силам безпрецедентний інституційний допуск до актуальної інформації та баз даних НАТО. Це дозволило офіцерам управлінських структур J-5 (стратегічне планування) та J-3 (оперативне управління) безпосередньо залучатися до процесів спільного планування та формування оцінок загроз [32]. Таким чином, обговорення викликів на Східному фланзі Альянсу почало відбуватися з урахуванням «українських правок», що трансформувало Збройні Сили України з реципієнта стандартів на офіційне джерело бойової експертизи для всього розвідувального співтовариства НАТО.

Водночас приєднання до програми Партнерства з розширеними можливостями стало каталізатором для розширення військово-технічного співробітництва. Статус усунув негласні бар'єри, надавши Україні пріоритетний доступ до високотехнологічних розробок та дозволивши українським оборонним підприємствам офіційно інтегруватися в ланцюжки розробок Альянсу, зокрема у сфері безпілотних систем та зв'язку.

З ухваленням у вересні 2020 року нової Стратегії національної безпеки України [33], статус Партнерства з розширеними можливостями виступив політичним важелем, який перетворив технічну модернізацію Збройних Сил України на стратегічний актив Альянсу. Це дозволило українському війську де-факто стати частиною системи «колективної стійкості» НАТО ще до отримання офіційного членства. Таким чином, період 2014–2022 років завершився концептуальним зсувом: Україна перестала бути лише отримувачем допомоги, ставши суб'єктом формування трансатлантичного безпекового потенціалу.

Процес інституційної трансформації Збройних Сил України впродовж 2014–2022 років знайшов своє найбільш технологічне втілення у створенні Сил спеціальних операцій (ССО). Сформовані у 2016 році як окремий міжвидовий рід сил, ССО від самого початку будувалися на фундаментально нових для пострадянського простору засадах. Якщо традиційні структури Збройних Сил

України проходили шлях адаптації від радянської спадщини, то ССО створювалися як «native-NATO» структура – за тими самими доктринами, процедурами та філософією управління, що діють в Альянсі [34, с. 145].

Завдяки підготовці за методиками Альянсу та успішній сертифікації підрозділів, ССО забезпечили Україні статус єдиної держави-партнера, що брала участь у всіх ключових операціях НАТО, включаючи місії в Афганістані та Косово. Це не лише зміцнило безпековий потенціал ЗСУ, а й перетворило Україну на активного суб'єкта трансатлантичної безпеки, здатного діяти в єдиному операційному просторі з арміями країн-членів Альянсу [34, с. 145-147].

Ключовим індикатором ефективності обраної моделі інтеграції стало залучення українських підрозділів до Сил реагування НАТО (Response Force, NRF) – елітного компонента високої готовності, здатного до оперативного розгортання в будь-якому регіоні світу протягом лічених днів. Для держави-партнера участь у такому форматі є найвищим рівнем довіри та практичним підтвердженням інтероперабельності, оскільки підрозділ має функціонувати як органічна складова багатонаціонального контингенту під єдиним командуванням Альянсу.

Кульмінацією цього процесу став 2019 рік, коли 140-й центр Сил спеціальних операцій Збройних Сил України успішно пройшов оцінювання другого рівня (NEL-2) та був сертифікований відповідно до стандартів НАТО як Тактична група спеціальних операцій (Special Operations Task Group, SOTG) сумісна з процедурами Альянсу [34, с. 146–148]. Це стало історичним прецедентом: уперше підрозділ держави-партнера, що не є членом НАТО, отримав підтвердження високого рівня оперативної сумісності та можливість залучення до складу NRF за рішенням керівних органів Альянсу [5, с. 126].

Таким чином, міжнародна сертифікація українського підрозділу ССО не лише відкрила право на заступання до складу Сил реагування НАТО, а й засвідчила фактичне досягнення повної оперативної сумісності українських спецпризначенців із елітними компонентами військової структури Альянсу [35].

Успішна сертифікація 140-го центру Сил спеціальних операцій ЗСУ стала підґрунтям для подальшого масштабування процесу оцінювання та підтвердження взаємосумісності інших підрозділів. Зокрема, у 2021 році сертифікацію другого рівня (NEL-2) пройшла тактична група 3-го окремого полку імені князя Святослава Хороброго. Це дало змогу Україні офіційно задекларувати до складу Сил реагування НАТО не лише підрозділ ССО, а й окремі елементи забезпечення, зокрема спроможності військово-транспортної авіації (літак Іл-76) [36].

Розширення переліку задекларованих сил засвідчило перехід від точкової сертифікації окремих підрозділів до формування комплексного внеску України у систему колективної оборони НАТО. Партнерство з Альянсом набуло ознак «вулиці з двостороннім рухом»: Україна не лише отримувала допомогу, а й інституційно підтверджувала здатність діяти у складі багатонаціональних контингентів під єдиним натівським командуванням, виступаючи повноцінним контрибутором безпеки.

Успішна сертифікація засвідчила відповідність українських підрозділів трьом ключовим вимірам євроатлантичної інтеграції – технічному, процедурному та ментальному. Технічна сумісність проявилася у здатності використовувати стандартизовані системи зв'язку, озброєння та обміну даними. Процедурна – у впровадженні натівських алгоритмів планування, звітності та управління в межах J-структури. Ментальний вимір полягав у переході до концепції «управління через завдання», що передбачає делегування повноважень молодшим командирам і забезпечує гнучкість у динамічному бойовому середовищі [37; 38].

Залучення українського компонента до Сил реагування НАТО фактично усунуло інституційні бар'єри між Збройними Силами України та провідними арміями світу. Українські офіцери отримали можливість працювати в єдиних штабних структурах за моделлю J-1–J-9, використовуючи сучасні логістичні та інформаційні інструменти управління, зокрема системи класу LOGFAS і C4ISR.

Станом на 2021 рік інтеграція до Сил реагування НАТО перестала бути лише технічним показником і набула символічного значення остаточного розриву з радянською військовою спадщиною. Практична апробація стандартів Альянсу підрозділами Сил спеціальних операцій підтвердила спроможність України діяти як активний суб'єкт формування трансатлантичного безпекового потенціалу. Таким чином, завершальний етап долучення до NRF підсумував інституційну трансформацію 2014–2022 років, засвідчивши перехід України від отримувача допомоги до повноцінного учасника системи колективної стійкості НАТО [34, с. 148-150.].

Разом з тим, практична реалізація зазначеної суб'єктності та досягнення високого рівня оперативної сумісності потребували глибинної трансформації людського капіталу, що було неможливим без докорінного перегляду засадничих підходів до військової освіти. Саме перехід від механічного копіювання процедур до ментальної конвергенції з військовою культурою Заходу став передумовою успіху реформ.

Фундаментальним інструментом трансформації військово-освітньої сфери стала програма НАТО DEEP–Ukraine, офіційно започаткована у березні 2013 року, яка за десятиліття еволюціонувала у масштабну платформу, що охопила понад 10 тисяч українських військовослужбовців у межах 800 спільних заходів. Системність реформи базувалася на впровадженні семи довідкових навчальних програм Альянсу – від підготовки офіцерів і сержантського корпусу до кібербезпеки – що дозволило не лише оновити зміст навчання, а й радикально змінити методику викладання на користь критичного мислення та опанування штабних методик армії НАТО. Важливою складовою цієї «ментальної конвергенції» стало забезпечення мовної сумісності через розширення лінгвістичної підготовки до понад 600 годин на рік, що гарантувало здатність українських офіцерів вільно оперувати термінологією стандартів STANAG та ефективно працювати в єдиному операційному полі з партнерами в межах моделі гнучкого оперативного планування [39].

Стратегічним елементом модернізації стало впровадження багаторівневої системи професійної військової освіти (Professional Military Education, PME) через запуск L-курсів (Leadership Courses). Ця модель докорінно змінила підхід до кар'єрного зростання офіцерського складу, встановивши пряму залежність між отриманням чергового військового звання та успішним завершенням відповідного освітнього рівня. Зокрема, рівень L-1 (базовий) орієнтований на формування лідерських якостей та тактичних навичок у молодших офіцерів ланки взводу, тоді як L-2 (тактичний) забезпечує командно-штабну підготовку для офіцерів рівня «рота–батальйон» з акцентом на управлінні підрозділами в умовах сучасного високотехнологічного бою. Наступна сходинка – L-3 (оперативний рівень) – передбачає підготовку офіцерів об'єднаних штабів, здатних до планування складних міжвидових операцій, а рівень L-4 (стратегічний) спрямований на навчання вищого керівного складу для управління оборонним сектором на загальнодержавному та міжнародному рівнях безпеки [40].

У межах цієї співпраці особлива увага приділялася впровадженню у систему підготовки офіцерів сучасних підходів до лідерства та методики Military Decision-Making Process (MDMP). Цей семиетапний стандарт планування армій США та НАТО дозволяє ефективно ухвалювати рішення в умовах високої інтенсивності бойових дій, що стало основою для формування нової оперативної культури Збройних Сил України. У 2019 році було зафіксовано прогрес окремих українських вищих навчальних закладів, зокрема Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного та Військової академії м. Одеса у напрямі адаптації освітніх модулів до практик держав-членів НАТО [41, с 47].

Ключовою інновацією оновленої системи стало поєднання професійної військової підготовки з академічною освітою, за якої військовослужбовці здобувають ступені бакалавра або магістра паралельно з опануванням процедур планування операцій за стандартами НАТО. Такий підхід забезпечив формування «офіцера нового типу» – мотивованого лідера, який орієнтований на

принципи місійного командування та здатен забезпечити повну оперативну сумісність із силами Альянсу [42, с. 40].

Аналогічні принципи лідерства були імплементовані й у систему підготовки сержантського та старшинського складу. Впровадження курсів за зразком провідних країн НАТО дозволило створити професійний сержантський корпус як «хребет» сучасної армії, що стало ключовим етапом відмови від радянської моделі, де сержант виконував лише технічні функції. Відтепер сержантський склад наділений повноваженнями брати на себе відповідальність за навчання особового складу та безпосереднє виконання бойових завдань на низовому рівні, що є критично важливим для децентралізованого управління в умовах сучасного бою [42, с. 42].

Паралельно відбувалося посилення міжнародної складової підготовки офіцерів Військово-Морських Сил України, що проявлялося у розширенні участі в спільних освітніх заходах та поступовому впровадженні курсів, орієнтованих на стандарти НАТО. Загалом експертна підтримка НАТО в межах DEEP сприяла переходу від кількісних показників навчання до якісної підготовки офіцерського корпусу, здатного діяти в багатонаціональному середовищі та забезпечувати оперативну сумісність із силами Альянсу [43].

Головним майданчиком реформи професійної військової освіти став Національний університет оборони України, де у безпосередній співпраці з експертами Альянсу (зокрема З. Сливою та А. Столбергом) було впроваджено багаторівневу систему лідерства та курси стратегічних комунікацій. Важливим етапом інтеграції стало залучення фахівців з Оборонного коледжу в Римі та Школи НАТО в Обераммергау до проведення Міжнародних тижнів НАТО. Особливим досягненням у межах програми DEEP стало визнання українського досвіду в галузі дистанційного навчання (ADL) міжнародною моделлю, рекомендованою для поширення серед інших країн-партнерів. Це дозволило керівнику програми Маріушу Солісу констатувати докорінну зміну ролі України: з реципієнта освітніх послуг вона перетворилася на активного суб'єкта та інтелектуального партнера Альянсу, чий унікальний досвід сьогодні

використовується військовими вишами країн НАТО для коригування власних доктрин підготовки фахівців [43].

Заходи інституційного моніторингу, не лише підтвердили успішність переходу до натівських моделей навчання, а й заклали основу для інтелектуального обміну. Ініціативи залучення курсантів країн Альянсу до спільних практичних заходів в Україні остаточно закріпили суб'єктність нашої держави в освітньому просторі трансатлантичної безпеки.

Постійне коригування змісту програм із урахуванням реального бойового досвіду перетворило освітню систему Збройних Сил України на динамічний інструмент, що не лише запозичує стандарти, а й адаптує їх до умов великої війни. Таким чином, освітня трансформація 2014–2022 років стала актом «ментальної деокупації» українського війська, легітимізувавши нову військову еліту в межах євроатлантичної безпекової спільноти та забезпечивши сталість усіх інших технічних та організаційних реформ [34, с. 151-152].

Важливою складовою зростання оборонного потенціалу України у період 2014–2022 років стала практична апробація стандартів НАТО через систему багатонаціональних навчань та участь у міжнародних місіях. Україна утримувала унікальний статус єдиної країни-партнера, яка брала участь у всіх операціях під егідою Альянсу – від місії «Рішуча підтримка» в Афганістані до операції KFOR у Косово та морських операцій «Океанський щит» і «Активні зусилля». Така залученість дозволила національному персоналу набути операційних спроможностей та відпрацювати механізми обміну інформацією в режимі реального часу, зокрема через взаємодію Військово-Морських сил України зі штабом Командування Військово-Морських сил НАТО «Нортвуд» [44].

Водночас трансформація «людського капіталу» потребувала комплексної верифікації в умовах, максимально наближених до бойових, що зумовило перехід до етапу інтенсивних спільних маневрів. Ці навчання стали основним інструментом підтвердження українського бойового досвіду та перевірки ефективності нових штабних структур. У цьому контексті найбільш

репрезентативними майданчиками для відпрацювання елементів оперативного планування та міжвидової взаємодії стали щорічні навчання Rapid Trident, Sea Breeze та Clear Sky.

У межах сухопутної компоненти підготовки ключова роль належала щорічним навчанням Rapid Trident, які еволюціонували з тактичних маневрів у комплексний інструмент сертифікації українських штабів. Головною інновацією періоду 2014–2021 років став перехід до опрацювання повного циклу процесу оперативного планування (Operational Planning Process, OPP) за стандартами НАТО. Це дозволило українським офіцерам не лише відпрацьовувати спільні дії на полі бою, а й опанувати функціонування штабних секцій за J-структурою, що є критично важливим для інтеграції в багатонаціональні штаби Альянсу [45, с. 53-54].

Важливим етапом стала цифровізація процесів управління під час маневрів. Використання систем імітаційного моделювання, зокрема JCATS, дозволило відпрацьовувати сценарії територіальної оборони та відбиття повномасштабної агресії у віртуальному просторі перед виходом на полігони.

Особливого значення навчання набули у 2020–2021 роках, коли до Rapid Trident було залучено підрозділи Сил спеціальних операцій та авіаційну компоненту США, що перетворило захід на полігон для тестування міжвидової взаємодії. Таким чином, Rapid Trident став механізмом «польової валідації» тих лідерських якостей та процедур планування, які раніше опановувалися офіцерами у військових вишах.

Аналіз статистичних даних навчань серії Rapid Trident у період 2013–2021 років виявляє стійку тенденцію до кількісного та якісного масштабування військового співробітництва. Якщо у 2013 році контингент учасників складав близько 1 300 осіб [46], то до 2021 року цей показник зріс майже вп'ятеро, досягнувши рекордної позначки у 6 000 військовослужбовців [47]. Таке зростання свідчить про докорінну зміну характеру маневрів: від відпрацювання локальних тактичних завдань у 2014–2015 роках до проведення

повномасштабних командно-штабних навчань із залученням цілих бойових з'єднань (зокрема 10-ї окремої гірсько-штурмової бригади у 2019 році).

Особливої уваги заслуговує технічне ускладнення маневрів: залучення сотень одиниць бронетехніки, армійської авіації та використання комп'ютерного моделювання дій проти високотехнологічного противника.

Ключовим результатом Rapid Trident–2021 стало успішне випробування сумісності новітніх українських зразків озброєння та військової техніки із системами країн-партнерів. Зокрема, залучення вітчизняних легкоброньованих автомобілів («Кугуар», «Козак», «Варта», «Новатор») [48], модернізованих БТР-3Е з бойовими модулями «Штурм» та новітніх безпілотних літальних апаратів (БПЛА) дозволило верифікувати їхню спроможність функціонувати в єдиному інформаційному просторі Альянсу [47].

Стратегічне значення для верифікації спільної сумісності різних видів військ мали навчання Sea Breeze, які за період 2014–2021 років продемонстрували безпрецедентну динаміку: від 11 країн-учасниць у 2007 році до рекордних 32 держав із шести континентів у 2021 році. Це дозволило апробувати механізми спільного управління (C2) та вперше інтегрувати 18 команд спеціальних операцій у єдиний операційний замисел [49].

Кульмінацією процесу практичної інтеграції стали навчання Sea Breeze–2021, які об'єднали понад 5 тисяч військовослужбовців, 32 кораблі та 40 літаків, ставши стратегічним майданчиком для апробації міжвидової та багатодоменної взаємодії. У межах маневрів українські органи управління успішно відпрацювали механізми спільного командування та управління, забезпечивши інтеграцію в багатонаціональні штабні структури за процедурами НАТО для координації дій у дельті Дунаю, на острові Зміїний та в акваторії Чорного моря [49].

Важливою особливістю стала повна синхронізація зусиль морської, повітряної та сухопутної компонентів, включаючи залучення 18 команд спеціальних операцій, що дозволило адаптувати сценарії навчань до реальних безпекових викликів Чорноморського регіону. Починаючи з 2018 року, така

переорієнтація на протидію гібридним та асиметричним загрозам з боку РФ у морському домені дозволила Україні не лише підвищити рівень сумісності, а й легітимізувати власний бойовий досвід як невід'ємну складову системи колективного стримування на Східному фланзі Альянсу

Відпрацювання механізмів C2 дозволило Збройним Силам України перейти від застарілої централізованої моделі управління до сучасної системи спільного керівництва міжвидовими угрупованнями. Це забезпечило здатність українських штабів інтегруватися в архітектуру об'єднаного оперативного угруповання військ (Joint Task Force), у межах якої управління силами здійснюється на основі єдиної картини оперативної обстановки та децентралізованого виконання завдань [50, с. 128].

Багатонаціональні військово-морські навчання Sea Breeze мали на меті підвищення рівня взаємосумісності Військово-Морських сил Збройних Сил України з флотами держав-членів НАТО та партнерів. Особлива увага приділялася обміну інформацією та взаємному моніторингу надводної обстановки в Чорному морі. Навчання проводилися відповідно до стандартів процедур НАТО та передбачали координацію дій усіх учасників, що сприяло удосконаленню спільних процедур обміну даними та оперативної взаємодії [51, с. 13].

Важливим елементом практичної адаптації Збройних Сил України до стандартів Альянсу у повітряному домені стали багатонаціональні навчання серії Clear Sky, що забезпечили апробацію мережецентричних підходів та процедур управління повітряними операціями (Air C2). Визначальним етапом верифікації цієї сумісності стали маневри «Clear Sky–2018», у яких було задіяно понад 50 літальних апаратів із восьми країн-членів НАТО [52].

Критично важливим аспектом навчань стало тестування сумісності автоматизованих систем управління протиповітряною обороною. Вперше було відпрацьовано протоколи обміну радіолокаційною інформацією, що дозволило українським розрахункам інтегруватися у загальну картину повітряної обстановки НАТО. Це довело, що навіть радянські зенітно-ракетні комплекси, за

умови модернізації систем зв'язку, здатні ефективно взаємодіяти з центрами управління авіацією Альянсу в режимі реального часу [53].

Логічним продовженням технологічної інтеграції стала модернізація підходів до збереження людських ресурсів – одного з слабких місць радянської військової моделі. Особливу увагу приділено Personnel Recovery (PR) – комплексній системі заходів із пошуку та евакуації ізольованого персоналу, включно з бойовим пошуком і рятуванням (Combat Search and Rescue, CSAR). Цей підхід став прямою відповіддю на аналіз втрат авіації у 2014 році [54].

Застосування натівських протоколів силами підрозділів спеціального призначення дозволило відійти від застарілих лінійних схем евакуації. Таким чином Повітряні Сили перейшли до західної філософії «виживання пілота», де кожна операція планується з урахуванням мінімізації ризиків для екіпажів у зонах, насичених засобами протиповітряної оборони.

Ключові результати навчань засвідчили високий рівень операційної сумісності, що проявилось у проведенні повітряних боїв змішаних екіпажів – винищувачів Су-27 та МіГ-29 проти F-15 і F-16 – а також в успішному відпрацюванні дозаправки в повітрі від літаків-паливозаправників KC-135. Це дозволило практично порівняти маневрові характеристики радянської техніки з високотехнологічною радіоелектронікою західних винищувачів [55]. Особливої ваги набуло відпрацювання сценаріїв порятунку пілотів (Personnel Recovery) із залученням підрозділів Сил спеціальних операцій, де евакуація без посадки гелікоптера продемонструвала інтеграцію спеціальних операцій у загальну повітряну стратегію з урахуванням трагічного досвіду 2014 року [54].

Водночас застосування важких ударно-розвідувальних безпілотних літальних апаратів MQ-9 Reaper мало на меті не лише демонстрацію сили, а й практичну перевірку здатності українських радіотехнічних військ виявляти та супроводжувати малорозмірні цілі з низькою ефективною площею розсіювання [56]. Результати підтвердили, що українська вертикаль управління повітряним простором готова до викликів цифрового поля бою та може здійснювати цілевказання в єдиному контурі з активами Альянсу. Це дозволило Повітряним

Силам ЗСУ вперше відпрацювати складні сценарії коаліційних операцій у межах спільного Об'єднаного операційного центру. Таким чином, досвід Clear Sky забезпечив концептуальний перехід від ізольованого функціонування до повної координації з центрами управління НАТО, легітимізувавши українську авіацію як технологічно спроможний елемент стримування агресії у повітряному просторі Східної Європи [57, с. 45-46].

Участь військовослужбовців із досвідом антитерористичної операції та операції об'єднаних сил у спільних навчаннях із контингентами США, Канади та Великої Британії забезпечила умови для взаємного навчання, де українська бойова практика інтегрувалася в оперативні стандарти НАТО. Це перетворило навчання на інструмент легітимізації спроможностей українського оборонно-промислового комплексу інтегруватися в технологічні ланцюжки НАТО, показавши, що реформована управлінська вертикаль Збройних Сил України здатна ефективно керувати сучасними технічними комплексами в умовах багатонаціональних операцій.

Однак інституційна стійкість цієї нової моделі управління залежала не лише від технічного переоснащення, а й від системної підготовки кадрів, здатної масштабувати здобутий досвід на весь організм Збройних Сил. Визначальним фактором цієї трансформації стала діяльність довгострокових іноземних тренувальних місій – британської ORBITAL, канадської UNIFIER та американської Joint Multinational Training Group – Ukraine (JMTG-U). До 2022 року ці програми забезпечили підготовку понад 50 тисяч українських військовослужбовців, сформувавши критичну масу командирів і штабних офіцерів, здатних діяти відповідно до процедур, стандартів і управлінської культури НАТО [58].

Унікальність зазначених місій полягала в їхньому двосторонньому характері: вони функціонували не як лінійні навчальні курси, а як динамічні лабораторії обміну знаннями, що поступово змінили статус України з реципієнта допомоги на інтелектуального донора безпеки. Формат такого «суб'єктного партнерства» базувався на поєднанні трансферу унікального бойового досвіду

Збройних Сил України, технічної апробації західних систем озброєння та інституційної підготовки до коаліційних дій [59, с. 230].

Вагомим елементом цієї взаємодії стало надання українськими офіцерами системного зворотного зв'язку щодо ведення війни високої інтенсивності проти регулярної армії російської федерації. Отримані дані змусили країни Альянсу адаптувати власні доктринальні підходи, зокрема у сферах радіоелектронної боротьби, контрбатареїної артилерії та масованого застосування безпілотних літальних апаратів, переводячи ці елементи з академічної площини у практичну [60, с. 50].

Водночас тренувальні майданчики стали простором реальної верифікації західних систем і процедур. Українські військовослужбовці апробували протитанкові комплекси Javelin, засоби зв'язку Harris, а також механізми командування і контролю в умовах, максимально наближених до бойових, безпосередньо порівнюючи їхню ефективність із російськими аналогами. Результати цієї апробації передавалися виробникам і військовим планувальникам держав Альянсу, що дозволяло коригувати технічні характеристики та тактичні алгоритми застосування озброєнь [61].

Кульмінацією зазначеного процесу стало масштабне злагодження підрозділів Збройних Сил України, зокрема до восьми бригад у межах програми JMTG-U, за натівською методикою ухвалення військових рішень (Military Decision-Making Process). Це продемонструвало високий рівень адаптивності українських військ та заклало інституційний фундамент для подальших програм стратегічної підтримки, включно з оперативним освоєнням складних систем озброєння західного зразка [62, с. 313].

Таким чином, взаємний обмін досвідом у межах іноземних тренувальних місій остаточно легітимізував Збройні Сили України як інтегрований компонент євроатлантичної системи безпеки, який не лише споживає ресурси Альянсу, а й активно посилює його інтелектуальний, доктринальний та оборонний потенціал на Східному фланзі.

Особливістю цього етапу стало те, що сценарії маневрів еволюціонували від миротворчих операцій до відпрацювання колективної відсічі повномасштабній агресії. Це дозволило перевірити життєздатність «J-структур» та ефективність систем зв'язку і логістики в умовах, максимально наближених до бойових. Таким чином, навчання стали фінальною ланкою легітимізації Збройних Сил України як сили, здатної діяти в єдиному оперативному просторі з країнами Альянсу на Східному фланзі [62, с. 313].

Паралельно з операційною та освітньою трансформацією, модернізація охопила військово-технічний сектор. Важливим прецедентом у цій сфері стало отримання державними підприємствами (зокрема «410-й завод цивільної авіації») міжнародних сертифікатів на ремонт та технічне обслуговування техніки відповідно до стандартів Альянсу. Це дозволило інтегрувати українські виробничі потужності в систему сервісного обслуговування партнерів [63]. Процес технологічного зближення супроводжувався активним впровадженням нормативної бази НАТО: лише протягом 2015 року було прийнято 68 ключових стандартів STANAG, що заклало фундамент для поступового переходу оборонно-промислового комплексу з радянських державних стандартів на євроатлантичні технологічні рейки [64, с. 4-6].

Важливою передумовою успішної інтеграції стала подальша інституційна перебудова оборонно-промислового комплексу. Відповідно до Державної програми розвитку Збройних Сил України до 2020 року [65], Україна взяла курс на повну технічну взаємосумісність, що супроводжувалося створенням у 2020 році Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості та запровадженням прозорих процедур закупівель. Показовим індикатором адаптації до західних стандартів стало зростання частки приватного сектору у виконанні оборонного замовлення – з 25% у 2015 році до понад 50% у 2020 році. Це дозволило залучити інноваційних гравців та розпочати корпоратизацію державних підприємств [66, с. 14].

Загалом, спільні військові навчання та технічна модернізація в період 2014–2021 років трансформувалися з інструменту підготовки окремих

підрозділів у масштабний іспит на операційну сумісність усієї системи оборони України. Еволюція сценаріїв від миротворчих операцій до відпрацювання відсічі повномасштабній агресії дозволила перевірити життєздатність «J-структур» та систем логістики в умовах, максимально наближених до бойових. Таким чином, напередодні 2022 року Збройні Сили України володіли не лише унікальним бойовим досвідом, а й високим рівнем інституційної інтегрованості у безпекові структури трансатлантичного простору. Це де-факто перетворило українське військо на активний компонент системи колективної безпеки, завершивши формування операційної суб'єктності України на Східному фланзі Альянсу.

Узагальнюючи трансформаційні процеси у Збройних Силах України у 2014–2021 роках, можна констатувати завершення критичного етапу модернізації, що перетворив українську армію на ключовий елемент стійкості трансатлантичного безпекового простору. Станом на лютий 2022 року ЗСУ де-факто виконували функцію «східного щита» Альянсу, ставши однією з найбільш боєздатних армій Європи, здатною ефективно протидіяти високотехнологічному агресору.

Цей результат забезпечила системна інтеграція за стандартами НАТО: перехід на J-структуру та принципи Mission Command, реформа військової освіти (DEEP, L-курси), а також діяльність міжнародних тренувальних місій (ORBITAL, UNIFIER, JMTG-U), що набули формату двостороннього «інтелектуального донорства». Практична перевірка спроможностей відбувалася під час багатонаціональних навчань (Rapid Trident, Sea Breeze, Clear Sky) та через сертифікацію підрозділів ССО за рівнем NEL-2 з подальшим включенням до Сил реагування НАТО.

Таким чином, модернізація Збройних Сил України напередодні повномасштабного вторгнення не лише зміцнила обороноздатність України, а й істотно посилила безпекову архітектуру євроатлантичного регіону. Набуття статусу ЕОР та перехід до моделі «інтелектуального донорства» засвідчили трансформацію України з реципієнта допомоги у стратегічного суб'єкта колективного стримування на східному фланзі НАТО.

4.2. Геополітична роль України у формуванні нової архітектури безпеки на східному фланзі Альянсу

Трансформація безпекового ландшафту Східної Європи у період 2014–2021 років зумовила докорінний перегляд геополітичного статусу України. Вихід держави за межі концепції «буферної зони» чи «сірої зони» між НАТО та РФ став визначальним чинником стабілізації Чорноморсько-Балтійського регіону. Станом на 2022 рік Україна утвердилася як стратегічний «форпост» демократичного світу, чия стійкість стала прямою передумовою безпеки всього євроатлантичного простору [67, с. 36]. У цьому контексті західна підтримка України трансформувалася з формату «міжнародної допомоги» у формат раціональної та найвигіднішої інвестиції у власне виживання Альянсу. Адже, виступаючи реальним «щитом» Європи, Україна дозволяє західним союзникам уникати значно масштабнішої та фінансово обтяжливої війни на власній території, фактично виконуючи функцію асиметричного стримування агресора. Водночас таке становище зумовлює особливу геополітичну роль України як своєрідного «містка» між євроатлантичним і пострадянським безпековими просторами, що актуалізує феномен «вакууму безпеки» (security vacuum) [68, с.21].

У контексті трансформації Східної Європи «вакуум безпеки» означає відсутність дієвих колективних гарантій захисту з боку провідних держав, що створює сприятливе середовище для зовнішньої агресії. Такі умови супроводжуються послабленням інститутів державного управління, розмиванням політико-правових механізмів контролю та активним використанням гібридних інструментів впливу – інформаційних, економічних та енергетичних [69, с. 143]. Російська федерація системно експлуатувала ці механізми для відновлення свого впливу на пострадянському просторі, особливо в державах без чітких колективних безпекових гарантій [70].

До 2014 року у західному науковому та політичному дискурсі панувала концепція України як нейтрального «геополітичного мосту» між російською федерацією та Заходом. На перший погляд, така модель мала здаватися

компромісною: Україна формально залишалася незалежною, а західні держави сподівалися на мінімізацію напруженості з кремлем шляхом обережної політики «неподразнення» [71, с. 111].

Проте історико-політичний аналіз показує, що ця концепція виявилася ілюзорною. Статус «мосту» фактично консервував Україну у «сірій зоні» без реальних колективних гарантій безпеки. Водночас, попри перебування у цьому хиткому статусі, держава протягом 2018–2021 років демонструвала стійку динаміку зростання власної мілітарної потужності.

Згідно з даними рейтингу Global Firepower 2021, станом на кінець 2021 року Збройні Сили України піднялися на 25 місце у світі та 7 місце в Європі, покращивши «індекс сили» з 0,5383, що фіксувалося у 2018 році, до 0,4396. Таке поступове просування з 29-ї позиції у 2018 році до 25-ї у 2021 році свідчило про внутрішню інституційну трансформацію та поступову адаптацію армії до викликів безпекового вакууму навіть за обмеженої на той час міжнародної підтримки [72].

Водночас аналіз показників показав критичну структурну асиметрію, яка й робила концепцію «нейтрального мосту» вкрай небезпечною. Маючи 7-му за силою армію в Європі, Україна межувала з державою-агресором, що посідала 2 місце у світовому рейтингу (індекс сили 0,0791). Подібний розрив у потенціалах, підсилений слабкістю Військово-Морських сил та відсутністю союзницьких гарантій, лише підтверджував ілюзорність позаблоковості [72].

Таким чином, зростання України в рейтингу до рівня потужних європейських держав, що дозволяло їй випереджати більшість сусідів по східному флангу НАТО за винятком Польщі, де-факто готувало підґрунтя для її перетворення на «форпост», проте саме відсутність формального членства в Альянсі залишала ці спроможності вразливими до масштабного силового перегляду кордонів.

Тривалий період перебування України у стані безпекової невизначеності супроводжувався дефіцитом системних інвестицій у оборонний сектор та під постійним політичним і економічним тиском з боку росії.

З позицій політичного реалізму геополітичний простір не терпить порожнечі, і відсутність інтеграції України у західну систему колективної безпеки, Організацію Північноатлантичного договору, та відокремленість від російської Організації Договору про колективну безпеку створювала сигнал стратегічної слабкості, який кремль трактував як відсутність готовності Заходу до військового захисту України [73].

Цей феномен став особливо очевидним на прикладі Бухарестського саміту НАТО 2008 року, коли Україні та Грузії було відмовлено у наданні Плану дій щодо членства під приводом «збереження регіональної стабільності». Замість очікуваної деескалації, така стратегічна неокресленість призвела до протилежного результату: вже за чотири місяці російська федерація вдалася до прямої військової агресії проти Грузії [74].

Цей приклад засвідчує, що проміжний статус держави на східному фланзі Альянсу не зменшує ризик виникнення конфлікту, а навпаки – стимулює агресора до випробування меж допустимого.

Таким чином, концепція «мосту» не була інструментом стабільності, а створювала потенційно небезпечний вакуум безпеки. Ілюзія так званої «фінляндізації» України, яка розглядалася як компромісна модель стабілізації відносин із російською федерацією, у реальності стала чинником заохочення агресивної поведінки кремля. Росія сприймала Україну не як балансуючого посередника, а як тимчасовий стан перед остаточним відновленням контролю над пострадянським простором [75, с. 37].

Політика «неподразнення росії», що домінувала у частини лідерів ЄС і НАТО до 2014 року, ґрунтувалася на хибному припущенні про раціональність та обмеженість ревізійністських амбіцій москви. Натомість вона була інтерпретована російським керівництвом як прояв слабкості Заходу та небажання захищати власні принципи безпеки, що поступово підривало стримувальний потенціал євроатлантичної системи [76].

Важливим аспектом політики «сірої зони» була її ресурсно-економічна логіка. Статус України як «мосту» між Заходом і росією дозволяв кремлю

системно використовувати економічні та енергетичні важелі впливу для політичного тиску [77, с. 324].

У відсутності чітко окресленої інтеграційної мети та безпекових гарантій Україна залишалася вразливою до корупційного проникнення та маніпуляцій у сфері енергетики. Показовим прикладом є проєкт «Північний потік-2», спрямований на обходження України як транзитної держави та ослаблення її стратегічного значення для Європи. Така модель демонструє, що нейтралітет без структурних союзницьких гарантій лише консервує асиметричну залежність і підриває внутрішню стійкість держави [78, с. 31].

Класичний нейтралітет або статус «мосту» можуть функціонувати лише за умови взаємного визнання та поваги всіх ключових акторів регіональної безпеки. У випадку України відсутність консенсусу щодо її безпеки з боку Заходу фактично перетворила «міст» на «коридор» для вторгнення. Позаблоковий статус, закріплений у 2010 році, не забезпечив жодних стримувальних механізмів, що проявилось у анексії Криму та початку збройної агресії 2014 року [79, с. 1865]

Цей досвід демонструє, що у політичній та військовій асиметрії навіть формально нейтральний статус може стати фактором вразливості, а не стабільності. Таким чином, досвід України як «містку» і феномен «вакууму безпеки» чітко засвідчують: безпеки малих і середніх держав у складних регіонах можна досягти лише через інтеграцію в ефективні союзницькі структури та наявність чітких гарантій.

Відмова від моделі «мосту» та перехід до концепції форпосту на східному фланзі НАТО стала раціональною відповіддю на структурні безпекові загрози. Такий курс передбачає поглиблення інтеграції України до євроатлантичної системи безпеки, поступовий розрив енергетичних та економічних залежностей, а також формування спроможностей стримування зовнішньої агресії. У цьому контексті безпека не лише України, а й держав східного флангу Європи – зокрема Польщі та Литви – дедалі більше пов'язується зі стійкістю української держави

та потенціалом її Збройних Сил як важливого елемента регіональної системи оборони [70].

У новій безпековій реальності Україна перестала розглядатися як пасивний «буфер» між НАТО та російською федерацією. На відміну від традиційної буферної зони, що слугує тимчасовим пом'якшенням конфліктів, вона перетворилася на активного суб'єкта стримування авторитарної експансії. Україна здатна самостійно формувати параметри безпеки на східному фланзі Альянсу, брати на себе ключовий оборонний тягар і визначати темпи розвитку стратегічних подій у регіоні. Фактичне стримування російського наступу українськими Збройними Силами України означає, що безпека таких столиць, як Варшава та Вільнюс, тепер безпосередньо залежить від стійкості Києва та його здатності утримувати лінію фронту. У цьому сенсі Україна стала не периферійним елементом стабільності, а ключовою ланкою системи стримування, що перетворює локальний опір на стратегічний фактор безпеки всієї Центрально-Східної Європи.

Таким чином, до 2014 року стратегічне мислення НАТО ґрунтувалося переважно на парадигмі кооперативної безпеки та кризового управління, що передбачає акцент на колективних механізмах запобігання конфліктам, а не на традиційних моделях стримування через баланс сил [80, с. 28].

Альянс виходив із припущення, що масштабна міждержавна війна в Європі малоімовірна, а ключові загрози походять поза межами євроатлантичного простору – від міжнародного тероризму до регіональної нестабільності та кризових сценаріїв управління [81, с. 23-24]. Саме в рамках цієї парадигми формувалися концепції «містів», партнерств і зон компромісу з російською федерацією, де Україна розглядалася як нейтральний простір для пом'якшення потенційних конфліктів та уникнення прямих зіткнень. Така стратегія, орієнтована на обережне балансування інтересів, водночас створювала структурну вразливість для держав, що перебували на периферії євроатлантичної системи безпеки [82, с. 23].

Анексія Криму та війна на Донбасі у 2014 році докорінно змінили це стратегічне припущення. У документах НАТО відбувся злам парадигми: від акценту на управлінні кризами до повернення до логіки колективної оборони та стримування відповідно до статті 5 Вашингтонського договору [82, с. 24].

Саміти НАТО в Уельсі 2014 та Варшаві 2016 році закріпили цю трансформацію шляхом посилення східного флангу Альянсу, створення сил підвищеної готовності, запровадження концепції розширеної передової присутності та переорієнтації оборонного планування на стримування державної агресії [83; 2]. У цьому контексті поняття «форпост» набуло не метафоричного, а функціонального змісту, відображаючи нову просторову логіку безпеки НАТО, засновану на передовому розміщенні сил і багатонаціональній інтеграції оборонних спроможностей [84, с. 3486].

Після 2014 року Альянс дедалі більше спирався на концепцію «передового стримування» (*forward defense*) – запобігання загрозам не всередині власної території, а на передових рубежах. Ця логіка передбачає, що агресор має бути зупинений ще на етапі спроби прориву, а не після досягнення стратегічної глибини [85].

Україна фактично набула ознак де-факто форпосту європейської безпеки як частини спільного євроатлантичного простору, оскільки на її території відбувається фізичне стримування російської експансії. На відміну від класичних буферних зон, форпост не є пасивним простором: він виконує активну оборонну функцію, приймає на себе основний удар та позбавляє противника можливості швидко досягти політичних і військових цілей.

Це безпосередньо корелює з доктриною стримування через неможливість прориву (*deterrence by denial*), коли стримування досягається не лише загрозою відповіді, а й реальною неспроможністю агресора просунути вперед. Саме здатність Збройних Сил України утримувати фронт, завдавати втрат та зривати стратегічні плани російської федерації стала ключовим фактором стабільності східного флангу НАТО [86].

Принципово важливо, що статус «форпосту» означає якісну зміну ролі України у системі трансатлантичної безпеки. Якщо раніше країна розглядалася переважно як об'єкт стабілізації або партнер із «сірої зони», то після 2014 року вона фактично стала провайдером безпеки.

Безпека Центральної та Західної Європи дедалі більше залежить від здатності України фізично блокувати поширення війни на захід. У цьому контексті український «форпост» виконує аналогічну системну функцію, яку мали передові позиції НАТО у Західній Німеччині під час Холодної війни, проте за принципово іншого типу конфлікту – гібридного та високотехнологічного.

Документи НАТО після 2014 року свідчать про суттєву трансформацію доктрини Альянсу. Стратегічна концепція НАТО 2022 року визначає російську федерацію як головну загрозу та підкреслює необхідність посиленого стримування у 360°, що охоплює весь спектр потенційних викликів безпеці [87]. Варшавський саміт 2016 року, зокрема положення щодо «Розширеної передової присутності», визначив практичні механізми реалізації цієї стратегії. Ці рішення закладають основу для розуміння України як форпосту сучасної архітектури безпеки НАТО, здатного брати на себе первинний тягар стримування агресії на східному фланзі [2].

На особливу увагу в контексті трансформації відносин України з Організацією Північноатлантичного договору заслуговує феномен, який у межах даного дослідження визначається як «парадокс інтеграції» та найбільш рельєфно проявився на межі 2021–2022 років. Його сутність полягала у дисонансі між фактичним рівнем військово-технічної та операційної готовності Збройних Сил України до взаємодії з силами Альянсу і відсутністю політичних рішень щодо формалізації євроатлантичної перспективи держави.

Станом на початок 2022 року українське військо, завдяки системному впровадженню стандартів STANAG, адаптації процедур управління і логістики до натовських моделей, а також набуттю унікального бойового досвіду в умовах тривалого протистояння збройній агресії російської федерації, досягло рівня оперативної сумісності, який за окремими функціональними параметрами не

поступався, а подекуди перевищував відповідні спроможності збройних сил окремих держав східного та південно-східного флангів НАТО [88, с. 318].

Водночас внутрішньополітичний та інституційний розвиток України залишався нерівномірним і не повністю синхронізованим із динамікою військової трансформації. Попри суттєвий прогрес у секторі безпеки й оборони, держава перебувала у процесі незавершеної трансформації ключових елементів демократичного цивільного контролю, судової та антикорупційної систем, які в межах політики розширення НАТО розглядаються як обов'язкові критерії для набуття повноправного членства [89, с. 289].

Така асиметрія між високим рівнем військової готовності та обмеженим поступом у сфері політико-правових реформ створювала формальне підґрунтя для збереження статусу України як партнера, а не повноправного члена Альянсу, незалежно від її фактичного внеску у спільну безпекову практику. У цьому контексті зазначена диспропорція могла використовуватися окремими державами-членами НАТО як дипломатичний аргумент для уповільнення подальшої інтеграції України. Апеляція до «невідповідності політичним критеріям» водночас відображала ширші геополітичні міркування, зокрема прагнення уникнути різкої ескалації конфронтації з російською федерацією та зберегти відносну стабільність безпекового балансу у Східній Європі [89, с. 290].

За таких умов військова сумісність України з Альянсом, яка об'єктивно сприяла посиленню східного флангу НАТО, не трансформувалася у формалізовані політичні гарантії безпеки, тоді як сама Україна фактично виконувала функцію де-факто елемента регіональної оборонної архітектури без відповідного де-юре статусу в системі євроатлантичної безпеки. Перехід від аналізу політико-інституційних обмежень до оцінки фактичного рівня операційної сумісності дає змогу чіткіше окреслити реальне місце України в євроатлантичній безпековій системі станом на початок 2022 року.

У цьому контексті Збройні Сили України володіли унікальним практичним бойовим досвідом ведення високоінтенсивних бойових дій проти технологічно розвиненого противника, що істотно відрізняло їх від збройних сил низки

держав-членів НАТО, для яких домінуючими залишалися сценарії мирного часу або обмеженої участі у стабілізаційних та експедиційних місіях. Саме цей досвід став ключовим чинником прискореної адаптації ЗСУ до сучасного характеру війни, що поєднує конвенційні бойові дії з інформаційним, кібернетичним та високотехнологічним протиборством [90, с. 118].

Вагомою складовою такої адаптації стало практичне впровадження й бойове апробування окремих елементів систем управління військами за стандартами C4ISR, що забезпечило поступовий відхід від жорстко централізованої радянської моделі командування [91, с. 324]. Натомість в українських штабах утверджувалася більш гнучка, децентралізована та мережецентрична логіка управління операціями, орієнтована на швидкий обмін інформацією, скорочення циклу ухвалення рішень і інтеграцію розвідувальних та інформаційних даних партнерів [29, с. 344].

Це створювало передумови для ефективної взаємодії з натовськими структурами в режимах, наближених до реального часу, а також для адаптації західних тактичних підходів до динамічних умов бойових дій на українському театрі воєнних дій. Таким чином, операційна сумісність України напередодні повномасштабного вторгнення російської федерації мала не декларативний, а практично підтверджений характер і ґрунтувалася на реальному досвіді спільності процедур, підходів до управління та бойового застосування сил [24, 166].

Це дозволяє розглядати Збройні Сили України як де-факто інтегрований елемент західної системи безпеки ще до 2022 року, який функціонував у межах єдиної операційної логіки з Альянсом, попри відсутність формального членства в НАТО та відповідних політико-правових гарантій.

Стратегічна лінія поведінки провідних європейських держав щодо України упродовж тривалого часу істотно ускладнювала повноцінну політичну оцінку її євроатлантичного поступу. Позиції насамперед Німеччини та Франції здебільшого формувалися в межах концепції стратегічної стриманості у

відносинах з російською федерацією, яка передбачала мінімізацію ризиків ескалації та збереження каналів політичного діалогу з москвою [92, с.1771-1772].

У цьому контексті питання внутрішніх реформ в Україні – зокрема у сферах антикорупційної політики та судовоюстрою – набували особливої ваги й дедалі частіше використовувалися як ключовий аргумент для обережного підходу до поглиблення інституційної інтеграції України в євроатлантичні структури. Водночас акцентування на формальній невідповідності окремим критеріям членства фактично дозволяло відкладати ухвалення політичних рішень щодо України, не вдаючись до відкритого перегляду усталеної моделі безпекових відносин з кремлем [93, с. 7-8].

Така практика трансформувала технічні зауваження у своєрідний інструмент геополітичного балансування, який поєднував декларовану підтримку європейських прагнень Києва з фактичним уникненням стратегічних зобов'язань. У результаті Україна тривалий час залишалася в умовах безпекової невизначеності, попри її зростаюче значення для стабільності Східного флангу євроатлантичного простору та реальний внесок у стримування регіональних загроз.

Домінування зазначеної логіки стратегічної стриманості простежується у політиці провідних європейських столиць від Бухарестського саміту НАТО 2008 року і аж до початку повномасштабної агресії російської федерації у 2022 році. Воно проявлялося, зокрема, у блокуванні надання Україні Плану дій щодо членства в НАТО, наполяганні на пріоритетності внутрішніх реформ як передумови політичного зближення, а також у зосередженні уваги на дипломатичних форматах врегулювання – передусім Нормандському форматі та Мінських домовленостях – на шкоду питанням інституційної інтеграції [94, с. 67].

Навіть після 2014 року цей підхід зберігався у вигляді прагнення підтримувати політичний діалог із кремлем, що відповідало традиціям німецької *Ostpolitik* – дипломатичної стратегії поступового та обережного врегулювання відносин із Східною Європою та росією, а також французькій концепції

«європейської стратегічної автономії», неодноразово артикульованій у заявах керівництва обох держав напередодні 2022 року [95, с. 269-270].

Усвідомлення політичного блокування шляху до НАТО змусило українське керівництво шукати інструменти асиметричного стримування, які не залежали б від зовнішніх політичних рішень. Як зазначається у працях В. Коломійця, в умовах відсутності чітких гарантій безпеки та дипломатичного тиску в напрямі так званої «фінляндизації» ключовим інструментом збереження суверенітету став розвиток власного оборонно-промислового потенціалу [96, с. 84].

Особливий пріоритет було надано ракетним програмам, зокрема проектам «Сапсан» та «Грім-2». Ці програми розглядалися як ключовий елемент формування національного потенціалу стримування та забезпечення здатності впливати на стратегічні розрахунки потенційного агресора. Такий підхід означав перехід від пасивного очікування підтримки з боку НАТО до побудови власної архітектури стримування, у межах якої національні оборонні спроможності мали підвищити ціну агресії для російської федерації [97].

Важливо наголосити, що життєздатність України як «форпосту» східного флангу Альянсу прямо залежить від спроможності національного оборонно-промислового комплексу не лише обслуговувати західну техніку, а й створювати власні високотехнологічні засоби ураження. Розвиток ракетних технологій та засобів радіоелектронної боротьби перетворює Україну з пасивного реципієнта допомоги на автономного гравця, який здатен завдавати агресору неприйнятних втрат на стратегічну глибину. Отже, синергія власних розробок та західних стандартів створює унікальний оборонний потенціал, де національна суб'єктність підкріплюється технологічною незалежністю, що робить український «форпост» не просто передовою позицією Заходу, а самодостатнім центром сили в Балто-Чорноморському регіоні [97].

Таким чином, асиметрична відповідь стала формою практичної реалізації національної суб'єктності: Україна почала вибудовувати власну безпеку не лише «разом із партнерами», а й «спираючись на власні сили», що згодом створило

передумови для її трансформації з об'єкта безпеки на активного учасника регіональної системи стримування [97].

Водночас зміцнення національної оборонної суб'єктності вимагало пошуку нових дипломатичних конфігурацій, які б дозволили конвертувати військову силу в політичний вплив на регіональному рівні. Оскільки «велика інтеграція» залишалася заручником вищезгаданих концепцій *Ostpolitik* та «стратегічної автономії», Київ зосередився на розбудові горизонтальних зв'язків із найбільш лояльними сусідами.

Аналіз зазначених форматів засвідчує прагнення Києва сформуванню багаторівневу систему безпекових опор на регіональному рівні. Водночас якщо Організація з безпеки і співробітництва в Європі та Організація Чорноморського економічного співробітництва залишалися переважно платформами політичного діалогу без розвинених механізмів оборонної координації, то Люблінський трикутник став більш практичним інструментом реалізації задекларованого курсу. У цьому форматі співпраця набула ознак оперативності та прикладної спрямованості, що дозволяло частково компенсувати регіональні безпекові прогалини.

У сучасній архітектурі безпеки роль України на Східному фланзі НАТО найяскравіше проявляється через концепцію «гнучкої безпеки». Вона передбачає активне формування регіональних контурів безпеки, коли великі міжнародні організації, такі як НАТО, ООН або ОБСЄ, через складні бюрократичні процедури та розбіжності між державами-членами часто діють повільно [98, с.14-15]. Натомість малі регіональні альянси демонструють здатність реагувати оперативно, швидко адаптуючись до нових викликів у режимі реального часу. Для України це стало особливо важливим на тлі багаторічної гібридної агресії російської федерації, яка розпочалася з анексії Криму у 2014 році та розгортання збройного конфлікту на Донбасі [67, с. 36]. Ураховуючи обмежені гарантії щодо перспектив членства в НАТО, українська сторона була змушена шукати альтернативні шляхи підвищення національної безпеки та інтеграції у євроатлантичну систему [99, с. 25].

Створення у 2020 році Люблінського трикутника за участі України, Польщі та Литви стало політичним втіленням цієї динамічної моделі співпраці. Тристоронній формат дозволив Києву перейти від ролі пасивного спостерігача до активного формування порядку денного у сфері безпеки регіону. Установчий саміт, який відбувся 28 липня 2020 року у місті Люблін, заклав основу для політичного, економічного та соціального співробітництва. Одним із ключових безпекових завдань трикутника стало протистояння загрозам з боку російської федерації, а також підготовка до ефективної інтеграції у систему колективної оборони НАТО [100, с.116].

Малі альянси стали своєрідною «лабораторією гнучкої безпеки». Вони дозволяють оперативно тестувати механізми співпраці, обмінюватися досвідом, координувати військову та політичну діяльність, а також отримувати швидку підтримку у сфері оборони. Люблінський трикутник, окрім безпекової функції, сприяє розвитку молодіжної співпраці, обміну науковцями та експертами, а також підтримує культурний і економічний діалог. Такий комплексний підхід зміцнює довіру між державами та сприяє формуванню стабільної регіональної архітектури безпеки [100, с. 117].

Наріжним каменем безпекового блоку Люблінського трикутника є Литовсько-польсько-українська бригада (ЛитПолУкрБриг) імені Костянтина Острозького, створена у 2014 році. Це багатонаціональне формування здатне проводити незалежні операції у рамках міжнародного права та мандату Ради Безпеки ООН. ЛитПолУкрБриг стала постійною інституційною «лабораторією сумісності», де Україна адаптувала стандарти НАТО до власних збройних сил, інтегрувала свій бойовий досвід у спільні командні структури та перевіряла оперативну готовність у ході багатонаціональних навчань [101, с. 157].

Завдяки цьому формату Україна довела свою здатність виступати активним суб'єктом безпеки, а не лише об'єктом зовнішньої підтримки, створюючи механізми реагування на виклики регіональної безпеки. ЛитПолУкрБриг активно впроваджувала навчання, що включали спільні тактичні маневри, відпрацювання планування операцій та тренування командних

структур у стандартах НАТО. Також у її межах розвивалися спільні підрозділи логістики та командні центри, що дозволяло відпрацьовувати взаємодію в кризових сценаріях [101, с.165].

Цей підхід не лише підвищував обороноздатність України, а й створював передумови для швидшої інтеграції у євроатлантичні структури на майбутньому етапі.

Геополітично Люблінський трикутник виступає практичною реалізацією концепції Балто-Чорноморського союзу, або Міжмор'я, формуючи стабільну вісь від Балтійського до Чорного моря. Ця вісь об'єднує потенціал Півночі та Півдня Східного флангу НАТО та виконує інституційно важливу роль у забезпеченні стратегічної мобільності військ, координації оборонних ініціатив і підвищенні колективної безпеки у Центрально-Східній Європі [102, с. 469-470].

Водночас Люблінський трикутник інтегрується у ширший контекст регіональних безпеково-економічних форматів, зокрема Ініціативу трьох морів, яка об'єднує 12 держав Європейського Союзу та Україну у транспортних, енергетичних та інфраструктурних проєктах. До 2022 року ці ініціативи передбачали розвиток ключових транспортних коридорів, таких як GoHighway та Via Carpatia, що забезпечували логістичну та військову мобільність між Балтійським, Чорним та Адріатичним морями, а також сприяли економічній стабільності й поглибленій інтеграції регіону [103, с. 487].

В умовах 2014–2022 років Люблінський трикутник демонстрував здатність ефективно реагувати на гібридні загрози. Учасники формату координували політичні позиції у міжнародних організаціях, обмінювалися аналітичними даними щодо безпекових викликів та розвивали співпрацю у сферах кібербезпеки, протидії дезінформації та енергетичної безпеки. Такий формат дозволив Україні формувати власний порядок денний у сфері безпеки та оперативно компенсувати «вакууми сили», що виникали через повільність великих міжнародних альянсів [100, с. 127].

До 2022 року трикутник також став платформою для культурного, освітнього та наукового обміну. Через спільні молодіжні програми, обміни

студентами та дослідниками країни формували довіру, зміцнювали демократичні інститути та розвивали регіональну суб'єктність. Таким чином Люблінський трикутник і ЛитПолУкрБриг фактично стали прототипом майбутньої взаємодії України з НАТО, забезпечуючи тестування стандартів, інтеграцію бойового досвіду та підвищення колективної обороноздатності [101, с. 158].

Важливим елементом стала економічна та інфраструктурна складова. Координація транспортних та енергетичних проєктів дозволяла інтегрувати військову та цивільну логістику, підвищуючи готовність до кризових ситуацій. До 2022 року трикутник підтримував розвиток транспортних коридорів, енергетичної безпеки та співпраці у сфері трудової міграції, що підвищувало стійкість держав-учасниць перед зовнішніми ризиками [103, с. 490].

Таким чином, Люблінський трикутник та ЛитПолУкрБриг до 2022 року виконували роль не просто політичної платформи, але й практичного інструменту «гнучкої безпеки». Україна змогла не чекати рішень Брюсселя, а сама формувати архітектуру безпеки, підвищувати обороноздатність, інтегрувати власний досвід у стандарти НАТО та закладати основу для майбутньої євроатлантичної інтеграції [99, с. 25].

Однак, якщо регіональні формати стали політичним каркасом нової безпеки, то її матеріальне наповнення та остаточна трансформація України в активний суб'єкт стримування відбулися завдяки безпрецедентній зміні масштабів стратегічного партнерства зі Сполученими Штатами, що підкріпило «гнучку безпеку» потужним ресурсним забезпеченням.

Аналіз структури та динаміки військової допомоги США Україні у 2022 році засвідчує якісну трансформацію масштабів стратегічного партнерства та фактичний перехід до нового рівня безпекової взаємодії. За даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру (SIPRI), обсяг військової допомоги зріс із \$538 млн у 2021 років до \$19,9 млрд у 2022 років, тобто приблизно у 37 разів. Такий стрибок став безпрецедентним як у двосторонніх відносинах США та України, так і в глобальній практиці міжнародної військової підтримки: зазначена сума є найбільшою зафіксованою

одноразовою військовою допомогою, наданою будь-якою державою будь-якому реципієнту протягом одного року [104].

Ключовим інструментом оперативного реагування у 2022 році стали президентські повноваження щодо вилучення та передачі озброєнь із запасів Міністерства оборони США, на які припало близько 63% загального обсягу виділеної військової допомоги. Зазначений механізм забезпечив можливість швидкої передачі озброєння та військової техніки зі складів Міністерства оборони США, що дозволило оперативно посилити оборонні спроможності України в умовах повномасштабної агресії. Істотне зростання фінансування та розширення інструментарію підтримки засвідчили перехід від обмежених програм сприяння безпеці до системної моделі масштабної військової допомоги [104].

Поряд із кількісним зростанням обсягів допомоги, вагоме значення мало розширення використання програм Foreign Military Financing (FMF) та Ukraine Security Assistance Initiative (USAI). Програма FMF забезпечувала фінансування закупівлі американського озброєння та інтеграцію України у систему оборонних контрактів і стандартів США, тоді як USAI передбачала цільову закупівлю обладнання, підготовку особового складу та розвиток інституційних спроможностей сектору безпеки [105]. Сукупна дія цих механізмів сприяла поглибленню оперативної сумісності Збройних Сил України з силами НАТО в реальних бойових умовах. Системне впровадження західних зразків озброєння та процедур логістичного забезпечення означало поступовий відхід від радянських військово-технічних стандартів і переведення процесу євроатлантичної інтеграції з рівня декларативної кооперації до практичної взаємосумісності [106, с. 1912-1913].

Попри кількісну перевагу технічних постачань, програма International Military Education and Training (IMET) – урядова ініціатива США з підготовки та професійної військової освіти іноземних військовослужбовців у військових навчальних закладах і тренувальних центрах Сполучених Штатів – продовжувала відігравати роль «інтелектуального ядра» забезпечення

сумісності, формуючи офіцерський корпус, здатний до мережоцентричного управління, автономного прийняття рішень та функціонування відповідно до стандартів демократичного цивільного контролю [104]. Таким чином, масштабна військова допомога 2022 року виступила не лише засобом оперативного виживання, а й каталізатором інституційної легітимізації України як форпосту східного флангу НАТО, спроможної до повномасштабної взаємодії в межах спільної архітектури безпеки [107, с. 30].

Безпрецедентні обсяги та швидкість надходження військово-технічної допомоги від країн Альянсу у 2022 році стали переконливою верифікацією успішності попереднього етапу реформування Збройних Сил України. Встановлено, що здатність сил оборони миттєво інтегрувати складні зразки західного озброєння (від ПТРК Javelin до артилерійських систем HIMARS) у структуру бойового застосування була б неможливою без багаторічної підготовки офіцерського корпусу.

Водночас, Україна продемонструвала принципово нові методики використання наданих ресурсів, поєднавши західну техніку з інноваційними вітчизняними рішеннями (цифрові системи Delta та «Кропива», мережецентричне управління боєм, масоване застосування FPV-дронів). Це перетворило українську армію на своєрідну «живу лабораторію» сучасної війни, де теоретичні доктрини НАТО вперше пройшли масштабну практичну перевірку в умовах високотехнологічного конвенційного конфлікту. Таким чином, ефективність допомоги 2022 року доводить, що Україна напередодні повномасштабного вторгнення вже володіла необхідною інституційною та технічною зрілістю для повноправного оперування в єдиному євроатлантичному безпековому просторі.

Логічним наслідком такої ресурсної та технологічної трансформації Збройних Сил України стало переосмислення самої природи європейської колективної оборони. Більше того, у науково-експертному дискурсі напередодні 2022 року актуалізувалася ідея створення Альянсу європейської безпекової ініціативи [108].

Концепція такого об'єднання базується на визнанні того, що жодна армія сучасної Європи, крім Збройних Сил України, не володіє досвідом ведення конвенційної війни високої інтенсивності. Таким чином, Україна стає не просто партнером, а фундаментом і головним донором безпеки нового європейського військового союзу. Ця ініціатива фактично завершує процес формування нової архітектури безпеки на Східному фланзі, де Україна виступає інтегратором регіональних зусиль [109].

Станом на кінець 2022 року стало очевидним, що подальше ігнорування суб'єктності Києва в межах трансатлантичних структур не лише суперечить воєнно-технічній реальності, а й послаблює загальноєвропейську стійкість. Відтак, розвиток «малих альянсів» та вихід на рівень Європейської безпекової ініціативи (AESI) є не альтернативою НАТО, а необхідним етапом створення неподільного безпекового простору, в якому український бойовий досвід є ключовим стратегічним активом всього демократичного світу.

Резюмуючи геополітичну трансформацію України, можна стверджувати, що період 2014–2022 років став часом остаточного краху концепції «нейтрального мосту» та подолання «вакууму безпеки» на східному фланзі Альянсу. Досвід показав, що перебування у «сірій зоні» без дієвих колективних гарантій не забезпечує стабільності, а навпаки – стимулює агресора до випробування меж допустимого. Відмова від пасивного буферного статусу на користь ролі активного «форпосту» демократичного світу дозволила Україні перетворитися з об'єкта геополітичних домовленостей на суб'єкта, який самостійно формує параметри безпеки в Балто-Чорноморському регіоні та виступає реальним щитом для всієї Європи.

Ключовим чинником цієї суб'єктності стала синергія інтенсивної військово-технічної допомоги західних партнерів, зокрема безпрецедентних асигнувань США, та розвитку власного оборонно-промислового потенціалу. Формування регіональних альянсів, таких як Люблінський трикутник, та інтеграція українського унікального бойового досвіду в систему «гнучкої безпеки» НАТО де-факто зробили Збройні Сили України головним донором

трансатлантичної стабільності. Це підтверджує, що сучасна архітектура безпеки на східному фланзі Альянсу вже неможлива без українського бойового та інституційного потенціалу, який став фундаментом для стримування авторитарної експансії та забезпечення стійкості всього євроатлантичного простору.

Висновки до Розділу IV

Таким чином, комплексний аналіз співпраці України з Організація Північноатлантичного договору як одного з ключових чинників зміцнення національної та трансатлантичної безпеки створює підстави для формулювання таких узагальнювальних висновків.

По-перше, встановлено, що еволюція Збройних Сил України у 2014–2022 роках засвідчила перехід від моделі одностороннього споживання консультативної та матеріально-технічної допомоги до формату взаємовигідного стратегічного партнерства з НАТО. Україна поступово утвердилася як своєрідний «інтелектуальний донор» Альянсу, надаючи унікальний емпіричний матеріал щодо протидії гібридним загрозам у повному спектрі їх проявів – від кібератак на об'єкти енергетичної та фінансової інфраструктури до протидії сучасним системам радіоелектронної боротьби й інформаційно-психологічним операціям. Обґрунтовано, що набутий Україною досвід став важливим чинником оновлення підходів Альянсу до забезпечення стійкості критичної інфраструктури, посилення колективної оборони та зміцнення безпеки на східному фланзі.

По-друге, доведено, що реалізація парадигми «прихованої інтеграції» забезпечила досягнення критичного рівня оперативної сумісності ще до офіційного надання Україні Плану дій щодо членства. Системна перебудова органів військового управління на основі J-структури, впровадження принципів Mission Command, опанування цифрових логістичних інструментів LOGFAS та мережецентричних систем управління C4ISR, «Дельта» фактично інтегрували український оборонний сектор у технологічну екосистему НАТО. Особливим показником ефективності цієї трансформації стала сертифікація підрозділів Сил спеціальних операцій за стандартами NEL-2 та їхнє включення до Сил реагування НАТО, що стало історичним прецедентом для держави-партнера.

По-третє, доведено, що трансформація безпекового ландшафту призвела до остаточного краху концепції України як «геополітичного мосту» або «сірої зони». Аналіз показав, що статус безпекової невизначеності не мінімізував

ризиків конфлікту, а навпаки – створював «вакуум безпеки», який провокував агресора на перевірку меж дозволеного. Вихід України за межі цієї моделі та її утвердження як стратегічного «форпосту» демократичного світу докорінно змінили архітектуру стримування на східному фланзі Альянсу. Станом на 2022 рік Україна перетворилася на активного провайдера безпеки, від чийої стійкості безпосередньо залежить стабільність країн Центрально-Східної Європи.

По-четверте, виокремлено роль «гнучкої безпеки» та малих регіональних альянсів, зокрема Люблінського трикутника, як ефективного інструменту оперативного реагування на гібридні виклики. ЛитПолУкрБриг імені Костянтина Острозького визначено як інституційну лабораторію, де відбувалося практичне відпрацювання стандартів взаємосумісності та бойове злагодження. Такі формати дозволили Україні формувати регіональний порядок денний безпеки, не чекаючи на повільні консенсусні рішення великих міжнародних організацій.

По-п'яте, аргументовано, що радикальна зміна масштабів військової допомоги США у 2022 році (зростання у 37 разів за даними SIPRI) стала актом легітимізації України як ключового компонента трансатлантичної системи стійкості. Поєднання західних технологічних ресурсів із розвитком власного оборонно-промислового потенціалу (зокрема ракетних програм) створило унікальну модель асиметричного стримування. Україна довела спроможність бути фундаментом і головним донором майбутнього Альянсу європейської безпекової ініціативи, оскільки жодна інша європейська армія не володіє подібним досвідом ведення конвенційної війни високої інтенсивності.

Загалом, результати четвертого розділу підтверджують, що співпраця України з НАТО переросла рамки традиційного партнерства і стала екзистенційним фундаментом нової архітектури глобальної безпеки. Сучасний «парадокс інтеграції» – наявність повної операційної готовності за відсутності формального де-юре статусу – вказує на те, що український бойовий досвід та інституційний потенціал є критичним стратегічним активом всього демократичного світу. Це робить інтеграцію України до Альянсу не лише

політичною метою Києва, а об'єктивною необхідністю для забезпечення тривалого миру та стабільності в євроатлантичному просторі.

Список використаних джерел Розділу IV

1. Артёмов І., Віднянський С., Тодоров І., Токар П. Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи реалізації (2014–2022 рр.) : монографія. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2022. 284 с.
2. Warsaw Summit Communiqué: Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016 : official text / NATO. 2016. 09 July. URL: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2016/07/09/warsaw-summit-communication>.
3. Cyber War in Perspective: Russian Aggression against Ukraine / NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. Tallinn : NATO CCDCOE, 2015. 192 p. URL: <https://ccdcoe.org/library/publications/cyber-war-in-perspective-russian-aggression-against-ukraine/> (дата звернення: 02.02.2026).
4. Analysis of the December 2015 Cyber Attack on Ukraine's Electricity Grid : research paper / NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. Tallinn, 2016. URL: <https://ccdcoe.org/library/publications/> (дата звернення: 02.02.2026).
5. Потехін О. В., Клименко Ю. П. Геополітика проти безпеки: союзницьке стримування агресії в Європі ХХ – початку ХХІ ст. Київ : Дух і літера, 2023. 552 с.
6. Foreign Office statement: UK and allies attribute NotPetya cyber attack to Russian Military : official statement / Foreign & Commonwealth Office. 2018. 15 Febr. URL: <https://www.gov.uk/government/news/foreign-office-minister-condemns-russian-military-for-notpetya-cyber-attack> (дата звернення: 02.02.2026).
7. Стецура І., Морганюк Д., Панасюк М. Окремі аспекти військово-технічного співробітництва України з країнами-членами Північноатлантичного Альянсу на сучасному етапі. *Молодий вчений*. 2020. № 6 (82). С. 73–78.
8. Максимець В. Є., Вівсяна В. І. Співробітництво України та НАТО у протидії деструктивним інформаційним впливам Російської Федерації (2022–2023 рр.). *Вісник НТУУ «КПІ»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2023. Вип. 2 (58). С. 74–80
9. Тодоров І. Євроатлантична інтеграція України. Історія та сучасність : навчальний посібник. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2022. 376 с.

10. 9 hacks on May 9: successful operation of Ukrainian hackers #OpMay9 (VIDEO). *InformNapalm*. 19.05.2024. URL: <https://informnapalm.org/en/ukrainian-hackers-opmay9/> (accessed: 02.02.2026).
11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 02.02.2026).
12. Ukrainian Defense Ministry approves two NATO military standards in armed forces (STANAG 2920, STANAG 4926). *Kyiv Post*. 05.06.2015. URL: <https://archive.kyivpost.com/article/content/war-against-ukraine/ukrainian-defense-ministry-approves-two-nato-military-standards-in-armed-forces-390366.html> (accessed: 02.02.2026).
13. Тодоров І. Річні національні програми в контексті євроатлантичної інтеграції України. *Матеріали наукової конференції (2015–2016 рр.). Збірники наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса*. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2016. С. 128–129.
14. Про трансформацію системи об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління у Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 29.03.2019 р. № 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0141322-19> (дата звернення: 02.02.2026).
15. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 11.02.2026).
16. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» : Указ Президента України від 14.03.2016 р. № 92/2016. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/922016-19722> (дата звернення: 11.02.2026).
17. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента

України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-34805> (дата звернення: 11.02.2026).

18. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37577> (дата звернення: 11.02.2026).

19. Івашенко О. І., Курдюк В. Ф., Огарок А. П. Концептуальні засади адаптації розвідки Збройних Сил України відповідно до стандартів НАТО. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2019. № 2 (35). С. 33–38.

20. Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations : Allied Joint Publication-3 (AJP-3). Edition D Version 1. *NATO Standardization Office*. 2025. 238 p. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/6964e72799fbdc498faecce2/AJP_3_Ed_D_V1-O.pdf (accessed: 02.02.2026).

21. NATO Agency and Ukraine reaffirm commitment to technical cooperation. *NATO Communications and Information Agency (NCIA)*. 17.01.2022. URL: <https://www.ncia.nato.int/about-us/newsroom/nato-agency-and-ukraine-reaffirm-commitment-to-technical-cooperation.html> (accessed: 11.02.2026).

22. Секретаріат штаб-квартири НАТО включив Україну до переліку держав, що використовують LOGFAS. *Генеральний штаб Збройних Сил України / Європейська правда*. 30.08.2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/08/30/7100223/> (дата звернення: 11.02.2026).

23. Купрієнко Д., Саган В., Фролов О. Аналіз доцільності впровадження інформаційної системи логістичного забезпечення НАТО LOGFAS у діяльність Державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові науки*. 2022. № 4 (89). С. 27–42.

24. Демідов Б., Герасимов С., Борисенко В. Пропозиції удосконалення системи кодифікації предметів постачання Збройних Сил України. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. Харків, 2015. № 2. С. 163–166.
25. C4ISR як уможливлення спроможності = C4ISR how to enable capacity. *Військово-Морські Сили Збройних Сил України : офіційний вебсайт*. URL: <https://navy.mil.gov.ua/c4isr/> (дата звернення: 03.02.2026).
26. Ukraine's digital war tool cut the time between finding and striking Russian targets from days to minutes. *Business Insider*. 24.11.2025. URL: <https://www.businessinsider.com/ukraine-delta-battlefield-tool-slashed-strike-times-on-russian-targets-2025-11> (accessed: 03.02.2026).
27. Lead Nations Launch NATO C4 Trust Fund – Initial Projects. *NATO Communications and Information Agency (NCIA)*. URL: <https://www.ncia.nato.int/about-us/newsroom/lead-nations-launch-nato-c4-trust-fund-initial-projects.html> (accessed: 03.02.2026).
28. Проховник П. М. Історичні аспекти військово-технічного співробітництва Україна – НАТО на сучасному етапі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Історичні науки». 2020. Вип. 30. С. 54–60.
29. Петков С. & Копотун І. & Коропатнік І. & Кривенко О. & Ануфрієв М. Стандарти НАТО та їх адаптація в Україні під час дії воєнного стану. Матеріальнотехнічне забезпечення за стандартами НАТО в Україні 2022 (озброєння, спеціальна техніка, витратні матеріали). К.: «Професіонал». 2022. 496 с.
30. Davis G. B. Ukraine's Lessons for NATO's New Strategic Concept : research paper / Center for European Policy Analysis (CEPA). 2022. URL: <https://cepa.org/> (дата звернення: 02.02.2026).
31. NATO recognises Ukraine as Enhanced Opportunities Partner. *Permanent Representation of the Czech Republic to NATO*. 12.06.2020. URL:

- https://mzv.gov.cz/nato.brussels/en/news_events/ukraine_granted_status_of_enhanced.html (accessed: 02.02.2026).
32. Програми розширених можливостей НАТО і Україна: що дає Україні статус партнера з розширеними можливостями. *УНІАН*. 24.07.2020. URL: <https://www.unian.ua/politics/programi-rozshirenih-mozhливostey-nato-i-ukrajina-shcho-daye-novini-ukrajina-11087519.html> (дата звернення: 03.02.2026).
33. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 04.02.2026).
34. Проховник П. М. Міжнародне військове співробітництво Збройних Сил України в роки російської агресії (2014–2021 рр.): історичний контекст : дис. ... канд. іст. наук. Львів, 2023. 265 с.
35. Ukrainian SOF unit successfully passed NATO certification. *Ukrainian Military Pages*. 2019. 6 July. URL: <https://en.ukrmilitary.com/2019/07/sof.html> (дата звернення: 04.02.2026).
36. One More Spec-Ops Unit from Ukraine Wins NATO Qualification for Rapid Response Missions. *Defense Express*. 21.10.2021. URL: https://en.defence-ua.com/news/one_more_spec_ops_unit_from_ukraine_wins_nato_qualification_for_rapid_response_missions-1991.html (accessed: 11.02.2026).
37. What Is Interoperability – And Why It Matters to NATO. *NATO Allied Command Transformation (ACT)*. URL: <https://www.act.nato.int/article/what-is-interoperability/> (accessed: 11.02.2026).
38. Adapt, Lead, Win: NCO Lessons from Ukraine. *NCO Journal / Army University Press*. 2024. Oct. URL: <https://www.armyupress.army.mil/Journals/NCO-Journal/Archives/2024/October/NCO-Lessons-from-Ukraine/> (accessed: 04.02.2026).
39. Майже тисячу представників ЗСУ взяли участь у програмі НАТО з удосконалення військової освіти минулого року. *АрміяInform*. 25.05.2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/05/25/majzhe-tysyachu-predstavnykiv-zsu-vzyaly-uchast-u-programi-nato-z-udoskonalennya-vijskovoyi-osvity-u-mynulomu-roczii/> (дата звернення: 11.02.2026).

40. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1490 : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 р. № 1490. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1490-2022-%D0%BF> (дата звернення: 04.02.2026).
41. Сальніков В. Ш. Процес прийняття військових рішень (MDMP) як основа оперативної сумісності Збройних Сил України з підрозділами НАТО. Збірник наукових праць Національного університету оборони України. 2020. № 2 (74). С. 45–52.
42. Хабібулін В. В., Гіренко Ю. М. Трансформація системи військової освіти в Україні: досвід реалізації програми DEEP. Наука і оборона. 2019. № 3. С. 38–44.
43. У Національному університеті оборони України підбито підсумки діяльності в рамках програми DEEP за 2020-2021 роки : АрміяInform : інформ. агентство М-ва оборони України. 2021. 25 трав. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/05/25/u-nacjonalnomu-universyteti-oborony-ukrayiny-pidbyto-pidsumky-diyalnosti-v-ramkah-programy-deep-za-2020-2021-roky/> (дата звернення: 03.02.2026).
44. NATO – Relations with Ukraine. *North Atlantic Treaty Organization : official website*. URL: <https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/relations-with-ukraine> (accessed: 11.02.2026).
45. Проховник П. П. Історія міжнародних військових навчань «Швидкий тризуб» як приклад військового співробітництва Україна – НАТО. *Воєнно-історичний вісник*. 2020. Вип. 35 (1). С. 48–57.
46. Rapid Trident Brings International Peacekeepers to Ukraine. *PR Newswire*. 12.07.2013. URL: <https://www.prnewswire.com/news-releases/rapid-trident-brings-international-peacekeepers-to-ukraine-215271901.html> (accessed: 05.02.2026).
47. Біла книга – 2021. Збройні Сили України : щорічне видання / Міністерство оборони України. Київ, 2022. 124 с. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB-2021.pdf> (дата звернення: 05.02.2026).
48. Українська бронетехніка на навчаннях «Rapid Trident – 2021»: випробування сумісністю : *Defense Express* : інформ.-консалтинг. компанія. 2021. 24 вер. URL:

- https://defence-ua.com/news/ukrajinska_bronetehnika_na_navchannjah_rapid_trident_2021_viprobuvannja_sumisnistju-4845.html (дата звернення: 03.02.2026)
49. Бекіров А. Е. Інтеграція бортового обладнання повітряних суден в об'єднану систему розподілу тактичної інформації TADIL J/Link-16. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2022. № 1 (46). С. 132–138. URL: <https://journal-hnups.com.ua/index.php/nitps/article/view/1092> (дата звернення: 04.02.2026).
50. Аніщенко О. Сучасні тенденції військового співробітництва Збройних Сил України з НАТО та ЄС. *Воєнно-історичний вісник*. 2021. № 4 (42). С. 117–133.
51. Бураков Ю. В., Проховник П. М. Міжнародні навчання за участю Збройних Сил України під час російсько-української війни: воєнно-історичний аналіз перебігу та навчально-бойової спрямованості. *Воєнно-історичний вісник*. 2024. № 50 (4). С. 12–17.
52. Exercise CLEAR SKY 2018 – Starokostiantyniv air base, Ukraine. *Milavia Military Aviation Specials*. Updated 12.01.2019. URL: <https://www.milavia.net/specials/clear-sky-2018-starokostiantyniv/> (accessed: 04.02.2026).
53. Українська система ситуаційної обізнаності Delta пройшла випробування НАТО і може інтегрувати західну техніку, зокрема винищувачі F-16. *АрміяInform*. 12.07.2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/07/12/ukrayinska-systema-sytuaczijnoyi-obiznanosti-delta-projshla-vyprobuvannya-nato-i-mozhe-integruvaty-vynyshhuvachi-f-16/> (дата звернення: 11.02.2026).
54. Personnel Recovery: That Others May Live to Return With Honour – A Primer. *Joint Air Power Competence Centre (JAPCC)*. 2011. Jan. URL: <https://www.japcc.org/wp-content/uploads/Personnel-Recovery.pdf> (accessed: 05.02.2026).
55. Чисте небо – 2018»: українські Су-27 та американські F-15C у спільному небі : *АрміяInform* : інформ. агентство. 2018. 12 жовт. URL:

<https://armyinform.com.ua/2018/10/12/chyste-nebo-2018-ukrayinski-su-27-ta-amerykanski-f-15c-u-spilnomu-nebi/> (дата звернення: 03.02.2026).

56. Американські ударні БПЛА MQ-9 Reaper у небі України: нові можливості для ППО : АрміяInform : інформ. агентство. 2018. 18 жовт. URL: <https://armyinform.com.ua/2018/10/18/mq-9-reaper-u-nebi-ukrayiny-perevirka-rovitryanyh-syzh/> (дата звернення: 03.02.2026).

57. Шамко В. Є., Антонов А. В. Проблемні питання трансформації системи військового управління Повітряних Сил Збройних Сил України на шляху набуття взаємосумісності з країнами-членами НАТО. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2021. № 2 (43). С. 44–53.

58. War in Ukraine: Lessons Learned – Military Training and Leadership Programs. *European Values Center for Security Policy*. 2023. Feb. URL: https://europeanvalues.cz/wp-content/uploads/2023/02/202302-War_in_Ukraine_Lessons_Learned-European_Values_Center.pdf (accessed: 06.02.2026).

59. Transformation of the foreign language training system for the Armed Forces of Ukraine as a strategic factor in strengthening defense cooperation with NATO countries in the context of a potential peacekeeping mission in Ukraine / O. Semenenko et al. *Social Development and Security*. 2025. Vol. 15, No. 1. P. 227–240.

60. Шемаєв, В. & Бегма, В. & Сидоренко, С. Пріоритети нової ідеології військовотехнічного співробітництва України з іноземними державами. *Наука і оборона*, №4. 2018. С. 49-52.

61. Russian War Against Ukraine – Lessons Learned: A Curriculum Guide. *Brussels: NATO Headquarters*. 2023. Dec 23. URL: <https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/deep/231208-RusWar-Ukraine-Lessons-Curriculum-Guide-en.pdf> (accessed: 11.02.2026).

62. Sanders D. Ukraine’s third wave of military reform 2016–2022 – building a military able to defend Ukraine against the Russian invasion. *Defense & Security Analysis*. 2023. Vol. 39, Issue 3. P. 312–328.

63. Український авіазавод отримав сертифікацію НАТО. *Європейська правда*. 20.07.2015. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2015/07/20/7036072/> (дата звернення: 11.02.2026).
64. Ukraine and NATO Standards : Discussion Paper. *New Europe Center*. 2019. URL: https://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/DP_Stand_NATO_eng_inet.pdf (accessed: 11.02.2026).
65. Про Державну програму розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року : Указ Президента України від 22.03.2017 р. № 73/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/73/2017> (дата звернення: 11.02.2026).
66. The EU-Ukraine Security Partnership: Status and Prospects. Kyiv : Razumkov Centre, 2021. 69 p. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_eu_ukraine_security.pdf (accessed: 01.02.2026).
67. Ромчук М. С. Від нейтрального статусу до курсу на колективну безпеку: еволюція підходів України до забезпечення національної безпеки. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 161. С. 30–56.
68. Гольцов А. Г. Геостратегія України в Центральній та Східній Європі. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2023. № 3 (59). С. 19–26.
69. Sherr J. After Yugoslavia: Whither Ukraine? *Between Russia and the West: Foreign and Security Policy of Independent Ukraine* / ed. by K. Spillmann, A. Wenger, D. Miller. Berlin : Peter Lang Verlag, 1999. P. 123–144.
70. Гончар М. Безпекові вакууми як наслідок війни Росії проти України: оцінка впливу і можливі шляхи подолання. *Аналітичний портал IntSecurity*. URL: <https://analytics.intsecurity.org/europe-security-vacuum/> (дата звернення: 11.02.2026).
71. Vorotnyuk M. The Concept of Non-Alignment in Ukrainian Strategic Thinking. *Caucasus Strategic Perspectives*. 2020. Vol. 1, No. 1. P. 109–119.
72. World Military Strength Rankings. *Global Firepower*. 2021. URL: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php> (accessed: 15.01.2026).

73. Önder S. Integration of Ukraine into NATO and its geopolitical implications : Thesis (M.S.). Graduate School of Social Sciences, Middle East Technical University. Ankara, 2019. URL: <https://hdl.handle.net/11511/43344> (accessed: 16.01.2026).
74. Bucharest Summit Declaration : Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_8443.htm (дата звернення: 15.01.2026).
75. Фінляндизація як історико-політичний досвід і виклик для України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2025. Вип. 159 (2). С. 37–40.
76. Soltys D. Appeasement is the worst possible policy for both Ukraine and Russia. *Atlantic Council*. 2022. May 21. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/appeasement-is-the-worst-possible-policy-for-both-ukraine-and-russia/> (accessed: 10.11.2025).
77. Джус О. А. Міжнародне військове партнерство: поняття та сутність. *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 127. С. 319–324.
78. Ivasechko O., Lapiy B. Threats and challenges to the Visegrad Four energy security in the context of the “Nord Stream-2” gas pipeline realization: Determinations for Ukraine. *Scientific Herald of Lviv Polytechnic National University*. 2019. Vol. 5, No. 1. P. 30–35.
79. Allison R. Russia, Ukraine and state survival through neutrality. *International Affairs*. 2022. Vol. 98, No. 6. P. 1849–1872.
80. Шпура М. І., Кульчицький О. С., Комолаєва Т. М., Єфіменко Г. А. Аналіз підходів, механізмів і способів, що використовує НАТО та інші міжнародні організації з безпеки для врегулювання сучасних воєнних конфліктів. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України*. 2019. № 3 (67). С. 28–35.
81. Толстов С. В. Криза системи європейської безпеки: причини та наслідки. *Проблеми всесвітньої історії*. 2025. № 4 (32). С. 21–45.

82. Sperling J., Webber M. NATO and the Ukraine crisis: Collective securitisation. *European Journal of International Security*. 2017. Vol. 2, No. 1. P. 19–46.
83. Wales Summit Declaration : Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales, 05 September 2014. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (дата звернення: 02.02.2026).
84. Алексієвець Л. М., Алексієвець М. М., Знак В. М. Історія самітів НАТО: від Бухарестського до Гаазького саміту (2008–2025 рр.). *Вісник науки та освіти. Серія «Історія та археологія»*. 2025. № 11 (41). С. 3471–3487.
85. Chifu I. Forward defense – concept, plan, and action for solving Russian aggression at NATO’s eastern border. *Bulletin of "Carol I" National Defence University*. 2024. Vol. 13, No. 2. P. 7–20.
86. Lupovici A. Securitization, Deterrence, and Extended Deterrence by Denial: The War in Ukraine. *Foreign Policy Analysis*. 2024. Vol. 20, No. 4. URL: <https://doi.org/10.1093/fpa/orae013> (accessed: 25.12.2025).
87. Стратегічна концепція НАТО – 2022 : ухвалена главами держав і урядів на Мадридському саміті НАТО 29 черв. 2022 р. *NATO*. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf (дата звернення: 03.12.2025).
88. Sanders D. Ukraine’s third wave of military reform 2016–2022 – building a military able to defend Ukraine against the Russian invasion. *Contemporary Defence Analysis*. 2023. Vol. 39, No. 3. P. 312–328.
89. Стойко О. М. Особливості вступу до НАТО постконфліктних держав. *Держава і право. Серія: Політичні науки*. 2019. Вип. 85. С. 289–302.
90. Tkach M., Hrytsyuk Y., Tkachenko V., Kivliuk O. Trends in the development of defense capabilities of Ukraine and NATO member states: war experience. *Social Development and Security*. 2023. Vol. 13, No. 6. P. 104–118.
91. Алексієвець М. М., Алексієвець Л. М., Знак В. М. Військово-політична співпраця України і НАТО періоду російсько-української війни (історичний аспект). *Сторінки історії : збірник наукових праць*. 2025. Вип. 60. С. 306–326.

92. Lieven A. Averting acute escalation in Russia's war against Ukraine. *International Affairs*. 2025. Vol. 101, No. 5. P. 1769–1785.
93. Kuzio T. NATO Enlargement and Russia. *Problems of Post-Communism*. 2009. Vol. 56, No. 2. P. 3–15.
94. Бузаров А. І. Становлення форматів взаємодії України та євроатлантичної спільноти в контексті російсько-української війни (період: лютий 2014 – лютий 2022). *Empirio*. 2025. Т. 2, № 1. С. 67–77.
95. Буглай Н., Грубінко А. Парадигми європейської безпеки у зовнішній політиці Франції, Німеччини та Великої Британії (2014–2022 рр.). *Український історичний журнал*. 2023. № 6 (573). С. 268–287.
96. Коломієць О. В. Безпекова парадигма Скандинавського нейтралітету: на прикладі Фінляндії та Швеції. *Проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр.* Київ : КиМУ, 2012. № 6. С. 81–98.
97. Далекобійна ракетна програма України: що про неї відомо. *Deutsche Welle*. URL:<https://www.dw.com/uk/dalekobijna-raketna-programa-ukraini-so-pro-nei-vidomo2-a-70059786/a-70059786> (дата звернення: 23.11.2025).
98. Кліш А. Б. Україна в контексті колективної безпеки Європи: роль держав та міжнародних організацій. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2023. Вип. 1 (5). С. 8–17.
99. Присташ А. Трансформація міжнародної безпеки: ефективність малих альянсів у європейській безпековій архітектурі. *Society and Security*. 2025. Vol. 3, No. 9. P. 25–29.
100. Inytska U. Regional Alliance – Lublin Triangle: geopolitical priorities and dynamics of foreign policy transformation in the context of security challenges and threats. *Language, Culture, Politics*. 2024. Vol. 1. P. 115–131.
101. Проховник П. М. Міжнародне військове співробітництво Збройних Сил України (на прикладі військового з'єднання «ЛитПолУкрБриг»). *Військово-науковий вісник*. Львів : НАСВ, 2019. Вип. 32. С. 157–167.

102. Bąk-Pituła A., Kuczyńska-Zonik A., Szachoń-Pszeny A., Zaręba A. Cooperation of the Lublin Triangle in the context of security threats in the region of Central and Eastern Europe. *Historia i Świat*. 2024. Vol. 13. P. 467–482.
103. Baranowski M., Wojciuk A. The Lublin Triangle and Three Seas Initiative: Complementarity in the Central and Eastern European Security Landscape. *East European Politics and Societies and Cultures*. 2023. Vol. 37, No. 4. P. 485–504.
104. Щорічник СІПРІ 2023: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека. СТОКГОЛЬМ : SIPRI, 2023. Розд. 5, табл. 5.5. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRI_2023_UKR.pdf.
105. Security Assistance: Ukraine security assistance programs (USAI, PDA, FMF, IMET). *Ukraine Oversight*. URL: <https://www.ukraineoversight.gov/Funding/Security-Assistance/> (accessed: 15.02.2026).
106. Кліш А. Б. Україна – НАТО в сучасній системі міжнародної безпеки. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2023. Вип. 2 (6). С. 22–32.
107. Алексієвець М. М., Алексієвець Л. М., Знак В. М. Взаємодія України–НАТО в умовах повномасштабного вторгнення. *Вісник науки та освіти. Серія «Історія та археологія»*. 2025. № 9 (39). С. 1912–1937.
108. Каспрук В. Ukraine must become the initiator of the creation of the Alliance for European Security Initiative (AESI). *Glavcom.ua*. 2026. 27 січня. URL: <https://glavcom.ua/columns/kaspruk/ukrajina-maje-stati-initsiatorom-stvorennja-aljansu-jevropejskoji-bezpekovoji-initsiativi-aesi-1030877.html> (дата звернення: 03.01.2025).
109. Rutigliano S. Ukraine Conflict's Impact on European Defence and Permanent Structured Cooperation. *European Papers: European Forum*. 2023. URL: <https://www.europeanpapers.eu/en/europeanforum/ukraine-conflict-impact-on-european-defence-and-permanent-structured-cooperation> (accessed: 24.10.2025).

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено комплексне наукове осмислення історико-політичних аспектів співпраці України з Організацією Північноатлантичного договору у 1991–2022 роках. На основі системного аналізу джерельної бази та критичної ревізії історіографічного доробку реконструйовано цілісну ретроспективу розвитку двосторонніх відносин, що дало змогу обґрунтувати еволюцію євроатлантичного курсу держави від декларативного зовнішньополітичного вектора до фундаментального механізму забезпечення суверенітету та ключового чинника національної безпеки. Доведено, що динаміка партнерства визначалася не лише політичною волею національних еліт, а передусім об'єктивною логікою подолання безпекового вакууму в умовах системного ревізійонізму з боку російської федерації.

Головним результатом роботи є обґрунтування якісного переходу України від ролі об'єкта міжнародних впливів і реципієнта консультативної допомоги до статусу активного суб'єкта та стратегічного донора трансатлантичної стабільності. Узагальнення отриманих результатів дозволило сформулювати концепцію «взаємної стратегічної цінності», відповідно до якої інтеграція України до оборонної архітектури Заходу постає необхідною умовою завершення формування цілісного європейського безпекового простору. Підсумовуючи результати дослідження, доцільно виокремити такі ключові положення, що відображають його зміст і наукову новизну.

Насамперед, на основі проведеного аналізу наукового доробку з'ясовано, що історіографія відносин України з НАТО пройшло складну еволюцію, відображаючи трансформацію української стратегічної думки від початкової концептуалізації партнерства у 1990-х роках до аналізу глибинних безпекових зрушень в умовах сучасної воєнної агресії. Доведено, що попри значний масив наукових праць, історіографічний ландшафт потребував критичного перегляду через зміну наукової парадигми після 2014 року: від теоретико-методологічного

опису інституцій до прагматичного дослідження операційної взаємосумісності та «прихованої інтеграції».

Ключовим науковим внеском автора у межах даної проблеми є концептуалізація періоду 2014–2022 років не просто як чергового етапу співпраці, а як процесу радикальної трансформації геополітичної суб'єктності України. На основі систематизації джерельного масиву обґрунтовано, що Україна в новітній історіографії перейшла з позиції об'єкта міжнародних впливів та реципієнта безпекових консультацій у статус активного суб'єкта та «інтелектуального донора» трансатлантичної стабільності.

Застосована в роботі методологічна основа, зокрема поєднання історико-генетичного методу з контент-аналізом стратегічних документів, дозволила верифікувати диспропорцію між політичними деклараціями та реальними темпами імплементації стандартів Альянсу. Використання концептів «вакуум безпеки» та «сіра зона» дало змогу теоретично довести нежиттєздатність моделі нейтралітету для України. Таким чином, сформований у дисертації теоретико-методологічний каркас дозволив вийти за межі суто описової історії та представити власне авторське бачення євроатлантичного курсу як екзистенційного інструменту легітимізації державної незалежності та головного чинника формування нової архітектури миру на Європейському континенті.

У ході аналізу еволюції партнерства з'ясовано, що дезінтеграція біполярної системи та виникнення «безпекового вакууму» на пострадянському просторі стали визначальними факторами формування зовнішньополітичної логіки України. При цьому доведено, що інші потужні центри світового впливу, зокрема Китай та Японія, не виявляли стратегічної зацікавленості у включенні України до власних безпекових орбіт, оскільки їхня активність була зосереджена на забезпеченні стабільності в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. За таких умов, після розпаду СРСР та зникнення колишньої архітектури колективної оборони соціалістичного табору, Організація Північноатлантичного договору залишилася для України єдиним інституційно спроможним безпековим варіантом.

Водночас обґрунтовано, що європейські держави та трансатлантичні інституції також виявляли стратегічну зацікавленість у наповненні новоствореної «сірої зони» власними ціннісними та безпековими орієнтирами. Процес демократичного транзиту в Центрально-Східній Європі розглядався західними партнерами як можливість розширити простір стабільності та передбачуваності на Схід, що зумовило м'яку експозицію євроатлантичних ідей у регіоні. Таке взаємне тяжіння дозволило гармонізувати прагнення молодшої української держави до міжнародної легітимізації з ініціативами Альянсу щодо розбудови нової моделі кооперативної безпеки.

Відтак, співпраця з НАТО на початковому етапі постала результатом синергії внутрішнього запиту України на захист суверенітету та прагнення західної спільноти запобігти рецидивам конфліктності на руїнах колишньої біполярної системи. Це зумовило об'єктивну неминучість євроатлантичного вектору як безальтернативного шляху подолання геополітичної ізоляції, особливо враховуючи, що початковий етап взаємодії, що припав на 1991–1996 роки був детермінований критичною безпековою дилемою: необхідністю виходу з міжнародної ізоляції після ядерної денуклеаризації та пошуком надійних інституційних механізмів стримування російського ревізіонізму

Обґрунтовано, що в цей період відбувся перехід від декларативної багатовекторності до системної інституціоналізації відносин. Підписання Будапештського меморандуму 1994 року, який надав лише політичні запевнення замість жорстких військових гарантій, ідентифіковано як момент «геополітичного протверезіння», що змусив українські політичні еліти шукати більш дієві інструменти захисту суверенітету в межах Північноатлантичного альянсу.

Аргументовано, що через активну «дипломатичну розвідку» та участь у програмі «Партнерство заради миру», Україна виборола право на унікальну модель особливого партнерства. Це дозволило державі не лише легітимізувати свою незалежність на міжнародній арені, а й створити необхідний політико-правовий фундамент для подальшої стратегічної взаємодії. Таким чином,

передумови співпраці у 1990-х роках були продиктовані не лише суб'єктивною волею еліт, а об'єктивною потребою виживання України як суверенного суб'єкта в новій архітектурі європейської безпеки, що заповнювала простір між НАТО, яке розширювалося, та росією, що прагнула реваншу.

У межах подальшої еволюції зовнішньополітичного курсу з'ясовано, що євроатлантичний шлях України у період 1997–2022 років відзначався нелінійністю та подоланням складних геополітичних розворотів. Встановлено, що підписання Хартії про особливе партнерство 1997 року стало фундаментальною точкою відліку, яка дозволила державі вийти за межі загальних програм співпраці та сформувати унікальну інституційну пам'ять бойової та політичної взаємодії з Альянсом.

Доведено, що попри періоди дипломатичної стагнації та деструктивний вплив політики «позаблоковості» 2010–2013 років, яка ідентифікована як етап втрачених можливостей та штучного послаблення національної стійкості, стратегічна логіка відносин неминуче вела до поглиблення інтеграції. Російська збройна агресія 2014 року виступила критичним чинником інтенсифікації євроатлантичного вектору, що змусило Україну перейти до стратегії екстремальної модернізації. Це передбачало паралельне розв'язання двох надскладних завдань: стримування воєнної експансії та глибокої структурної перебудови сектору безпеки згідно зі стандартами Альянсу.

Констатовано, що станом на 2022 рік Україна завершила етап формування політико-правової рамки відносин, де конституційне закріплення курсу на членство в НАТО та отримання статусу партнера з розширеними можливостями стали маркерами незворотності цього процесу.

Головним науковим висновком даного етапу є твердження про остаточну зміну ролі держави в системі міжнародних відносин: Україна де-факто припинила бути «споживачем безпеки» і трансформувалася у її активного суб'єкта. Ефективність відсічі повномасштабному вторгненню верифікувала успішність попередніх десятиліть співпраці, перетворивши Україну на

стратегічний форпост та гаранта стабільності всього трансатлантичного простору.

Фундаментом такої суб'єктності визначено глибинну внутрішню модернізацію оборонного сектору. Зокрема доведено, що завдяки системному впровадженню «J-структури» управління, опануванню філософії Mission Command та впровадженню високотехнологічних систем цифрового зв'язку й логістики Збройні Сили України здійснили якісний стрибок від радянської спадщини до євроатлантичних стандартів. Особливу увагу приділено створенню Сил спеціальних операцій як структури, що від початку будувалася на принципах НАТО, що дозволило українським підрозділам першими серед країн-партнерів пройти сертифікацію для включення до Сил реагування НАТО.

У ході дослідження з'ясовано, що напередодні повномасштабного вторгнення 2022 року Україна досягла найвищого в історії рівня фактичної інтегрованості в безпекову екосистему Альянсу, яка залишалася прихованою за бюрократичними перепонами цивільних міністерств. Таким чином, українське військо де-факто стало органічною частиною трансатлантичного оборонного простору ще до формального набуття де-юре статусу члена Організації. Це дозволило Збройним Силам України продемонструвати безпрецедентну стійкість та ефективність, що стало кінцевим верифікатором успішності обраної стратегії військово-технічного зближення.

Вищезазначені процеси дозволили концептуально переосмислити роль держави, що і становить наукову новизну дослідження, яка полягає в обґрунтуванні трансформації України з об'єкта міжнародної підтримки у статус активного донору трансатлантичної стабільності. Доведено, що станом на кінець досліджуваного періоду відносини між Україною та НАТО набули характеру взаємозалежної стратегічної необхідності. Встановлено, що в умовах глобального протистояння демократій та автократій, Альянс потребує інтеграції України так само, як Україна потребує колективних гарантій НАТО, оскільки саме український досвід є ключовим інструментом модернізації системи колективної оборони Заходу.

Унікальний бойовий досвід Збройних Сил України, здобутий у протистоянні гібридній та високотехнологічній конвенційній агресії російської федерації, виступає найціннішим стратегічним активом. Україна стала «інтелектуальним форпостом» східного флангу, надаючи партнерам емпіричні дані щодо ефективності сучасних систем озброєння, засобів радіоелектронної боротьби, мережецентричного управління та протидії кібердиверсіям. Це дозволило НАТО де-факто розпочати перегляд власних оборонних доктрин, адаптуючи їх до реалій війни високої інтенсивності, до якої більшість європейських армій виявилися концептуально невідготовленими.

Аргументовано, що інтеграція України до НАТО є необхідною передумовою для завершення архітектури європейської єдності та ліквідації однієї із останніх «сірих зон» на континенті. У роботі обґрунтовано концепцію Альянсу європейської безпекової ініціативи, де Україна виступає не просто партнером, а фундаментом і головним гарантом стабільності в Чорноморсько-Балтійському регіоні. Таким чином, український оборонний потенціал перетворився з локального чинника на стратегічну передумову стійкості всього євроатлантичного простору, що робить повноправне членство України в Організації фінальним етапом розбудови неподільної системи безпеки в Європі.

На основі вищевикладеного констатовано, що майбутня конфігурація європейської стабільності безпосередньо залежить від статусу України в системі трансатлантичних координат. Доведено, що за умови збереження України поза межами колективних гарантій Альянсу, східний фланг НАТО залишатиметься структурно незавершеним і стратегічно вразливим. У роботі обґрунтовано, що будь-яка спроба повернення до політики «сірих зон» або «буферів» неминуче призведе до формування нових безпекових дефіцитів, роблячи стабільність на континенті ефемерною та крихкою.

На основі проведеного історико-політичного аналізу встановлено, що інтеграція України до Північноатлантичного альянсу є не просто актом політичної солідарності, а фінальною точкою об'єднання Європи, розпочатого після падіння Берлінського муру. Без українського військового потенціалу та її

геополітичної стійкості архітектура європейської єдності залишатиметься фрагментарною. Україна сьогодні виступає тим відсутнім елементом, який замикає контур безпеки від Балтики до Чорного моря, перетворюючи східний фланг із зони потенційного ризику на монолітний бар'єр проти авторитарного ревізіонізму.

Отже, досвід співпраці України з НАТО у 1991–2022 роках демонструє, що шлях нашої держави до Альянсу став шляхом до зрілої суб'єктності. Сьогодні український бойовий досвід, інституційна сумісність та стратегічна відвага є головними активами, що модернізують трансатлантичний світ. Повноправне членство України в НАТО стане логічним завершенням тридцятирічної еволюції відносин, юридично закріпивши статус держави як ключового гаранта миру, демократії та неподільної безпеки в євроатлантичному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 1990: символічний ланцюг злуки «Українська хвиля» від Києва до Львова : історичний календар. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/sichen/21/1990-symvolichnyy-lancyug-zluku-ukrayinska-hvylya-vid-kyyeva-do-lvova> (дата звернення: 11.02.2026).
2. Агапов В. Перші шахтарські страйки часів горбачовської «перебудови» в УРСР (1988 – перше півріччя 1989 рр.): історіографія питання, сучасний погляд. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. XXXVIII. С. 350–355.
3. Авдошин І. В. Правове регулювання міжнародного співробітництва України у військовій сфері. *Стратегічна панорама*. 2008. № 2. С. 220–226.
4. Алексієвець Л. Україна – Європа – Світ: «єдність у різноманітті» як відповідь на виклики ХХІ ст. (есеї). *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2012. Вип. 10. С. 173–177.
5. Алексієвець Л., Алексієвець М. Історія України – органічна частина всесвітньої історії. *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2012. Вип. 9. С. 13–22.
6. Алексієвець Л., Алексієвець М. Трансформація відносин України та НАТО в 1991–2019: історичний аспект. *Український історичний журнал*. 2020. Вип. 1. С. 126–142.
7. Алексієвець Л., Алексієвець М., Дацків І. Україна – Європа – Світ: цивілізаційно-історичний дискурс. *Український історичний журнал*. 2020. Вип. 5. С. 204–220.
8. Алексієвець Л. М., Алексієвець М. М., Знак В. М. Історія самітів НАТО: від Бухарестського до Гаазького саміту (2008–2025 рр.). *Вісник науки та освіти. Серія «Історія та археологія»*. 2025. № 11 (41). С. 3471–3487.
9. Алексієвець Л., Прийдун С. Україна в системі міжнародних відносин: деякі особливості й проблеми (1991–2011). *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2012. Вип. 10. С. 179–183.

10. Алексієвець М., Алексієвець Л., Знак В. Взаємодія України–НАТО в умовах повномасштабного вторгнення. *Вісник науки та освіти. Серія «Історія та археологія»*. 2025. № 9 (39). С. 1912–1937.
11. Алексієвець М. М., Алексієвець Л. М., Знак В. М. Військово-політична співпраця України і НАТО періоду російсько-української війни (історичний аспект). *Сторінки історії : збірник наукових праць*. 2025. Вип. 60. С. 306–326.
12. Алексієвець М., Алексієвець Л., Знак В. Україна – НАТО: історіографія відносин (1991–2020). *Сторінки історії*. 2022. № 55. С. 315–337.
13. Алексієвець М., Секо Я. Зовнішня політика України: від багатовекторності до безальтернативності. *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2016. Вип. 17. С. 34–49.
14. Андрущенко (Гринько) С. В. Україна в сучасному геополітичному середовищі. Київ : Логос, 2005. 288 с.
15. Аніщенко О. Сучасні тенденції військового співробітництва Збройних Сил України з НАТО та ЄС. *Воєнно-історичний вісник*. 2021. № 4 (42). С. 117–133.
16. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2017–2019) / упоряд. А. Ю. Мартинов ; відп. ред. С. В. Віднянський. Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2020. 430 с.
17. Артёмов І., Віднянський С., Тодоров І., Токар П. Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи реалізації (2014–2022 рр.) : монографія. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2022. 284 с.
18. Бадрак В. Випробування на сумісність: Україна намагається «підлаштуватися» під стандарти НАТО. *День*. 2006. 16 берез.
19. Базів Д. П. Геополітична стратегія України. Київ : [б. в.], 2000. 192 с.
20. Барановська Н. П. Вплив Чорнобильської катастрофи на трансформаційні процеси у суспільстві (до 25-річчя трагічних подій). *Український історичний журнал*. 2011. № 2. С. 123-142.
21. Бегма В., Шемаєв В., Сидоренко С. Пріоритети нової ідеології військово-технічного співробітництва України з іноземними державами. *Наука і оборона*. 2018. № 4. С. 49–52.

22. Бекіров А. Е. Інтеграція бортового обладнання повітряних суден в об'єднану систему розподілу тактичної інформації TADIL J/Link-16. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2022. № 1 (46). С. 132–138.
23. Белашов В. Три роки особливого партнерства: про партнерство між Україною і НАТО. *Голос України*. 2000. 25 лип. (№ 132).
24. Бень Я. О. Євроатлантична інтеграція України: від Хартії про особливе партнерство до Основного Закону держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 8. С. 141–147.
25. Бень Я. О. Організаційно-правовий механізм співробітництва України з НАТО: напрацювання та недоліки. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2021. Vol. IX, № 46, Iss. 254. С. 45–48.
26. Беца М. Україна чекає «хіба що дива» від саміту НАТО у Мадриді : новина. *Українська правда*. 08.06.2022.
27. Биков А. «Це неприйнятно»: генсек НАТО про спроби Путіна встановлювати «сфери впливу» : новина. *Європейська правда*. 01.12.2021.
28. Біла книга 2016. Збройні Сили України : щорічне видання / М-во оборони України. Київ : МОУ, 2017. 114 с.
29. Біла книга – 2021. Збройні Сили України : щорічне видання / Міністерство оборони України. Київ, 2022. 124 с.
30. Білоножко С. В. Західний вектор зовнішньої політики країн Балтії: шлях від незалежності до євроінтеграції. *Наукові праці факультету історії Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 44 (2). С. 130-135.
32. Білоус Л. Україна і НАТО: до питання історіографії дослідження проблеми. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2014. № 3(27). С. 108–121.
33. Боецький Т. Доцільність вступу України до НАТО. *Економічний часопис – XXI*. 2006. № 9–10. С. 8–9.
34. Бойко О. Д. 30 років незалежності України : навч. посіб. : у 2 т. Київ : Академія, 2021. Т. 1. 248 с.

35. Бондаренко В. Взаємини України з НАТО в контексті захисту державних інтересів та національної безпеки. *Економічний часопис – XXI*. 2008. № 1–2. С. 24–26.
36. Брежнєва Т., Їжак О., Шевцов А. Євроатлантична інтеграція України: військово-політичні аспекти. Дніпропетровськ : Пороги, 2003. 160 с.
37. Буглай Н. М., Грубінко А. В. Парадигми європейської безпеки у зовнішній політиці Франції, Німеччини та Великої Британії (2014–2022 рр.). *Український історичний журнал*. 2023. Чис. 6. С. 268–287.
38. Бузаров А. І. Становлення форматів взаємодії України та євроатлантичної спільноти в контексті російсько-української війни (період: лютий 2014 – лютий 2022). *Empirio*. 2025. Т. 2, № 1. С. 67–77.
39. Бураков Ю. В., Проховник П. М. Міжнародні навчання за участю Збройних Сил України під час російсько-української війни: воєнно-історичний аналіз перебігу та навчально-бойової спрямованості. *Воєнно-історичний вісник*. 2024. № 50 (4). С. 12–17.
40. Буш Дж. В. Точки прийняття рішень (Decision Points) / пер. з англ. Нью-Йорк : Crown, 2010. 497 с.
41. Біляк Т. Міжнародно-правова оцінка тексту Будапештського меморандуму 1994 р. (частина 1). Free Voice Information Analysis Center. 2015. 13 груд. URL: <http://iac.org.ua/mizhнародnopravova-otsinka-tekstu-budapeshtskogo-memorandumu-1994-r-chastina-1/> (дата звернення: 07.02.2026).
42. Відносини Україна – НАТО. НАТО : офіційний сайт. Оновлено 10.01.2026. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm (дата звернення: 10.02.2026).
43. Віднянський С. Незалежна Україна: двадцять років між Європою та Євразією. *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць*. 2008. Вип. 6–7. С. 24–38.
44. Віднянський С. Особливості становлення зовнішньої політики незалежної України. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2011. Вип. 20. С. 18-40.

45. Віднянський С. Спроба осмислення минулого України в контексті всесвітньої історії. *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2008. Вип. 1. С. 257–269.
46. Віднянський С. В. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1993–2003). Київ : Інститут історії України НАН України, 2004. 614 с.
47. Військово-Морські Сили ЗС України: від радянської спадщини до сучасних стандартів (частина 2). *АрміяInform*. 2021. 3 груд. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/12/03/vijskovo-morski-syly-zs-ukrayiny-vid-radyanskoji-spadshhyny-do-suchasnyh-standartiv-chastyna-2/> (дата звернення: 10.02.2026).
48. Вітман К. Концепція державної національної політики Республіки Молдова. *Політичний менеджмент*. 2006. № 6. С. 161–169.
49. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. Національний інститут стратегічних досліджень. 2017. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-01/Vlasuk-fin-99d56.pdf> (дата звернення: 17.02.2026).
50. Войціховський А. В. Співробітництво України з НАТО у миротворчій діяльності. *Право і безпека*. 2009. № 3. С. 24–29.
51. Вступ України до НАТО: реалії та перспективи : матер. міжнар. конф. (Київ, 27 лют. 2003 р.) / за ред. А. І. Шевцова. Дніпропетровськ, 2006. 183 с.
52. Гальчинський А. С. Нотатки радника Президента. Десять років з Президентом Леонідом Кучмою. Київ : Либідь, 2013. 584 с.
53. Гальчинський А. С. Україна на перехресті геополітичних інтересів. Київ : Знання України, 2002. 180 с.
54. Гайдуков Л., Терешко С. НАТО: від образу ворога до порозуміння та співробітництва. *Політика і час*. 2005. № 7. С. 14–28.
55. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 4. Спр. 6974. 38 арк.
56. ГДА МЗС України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 8682. Арк. 64-74.

57. ГДА МО України. Ф. 3657. Оп. 18640. Спр. 5. Кор. 4650. Арк. 32–33, 95–97, 153–158, 189–196.
58. Головіна К. Г. Стратегічні концепції НАТО 1991, 1999 та 2010 років: трансформація ролі Альянсу. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2011. Вип. XXXI. С. 305–312.
59. Голод І. СРСР №2. Як Україну намагалися втягнути у новий союз. *Історична правда*. 2011. 26 груд. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/12/26/66360/> (дата звернення: 04.02.2026).
60. Голопатюк Л. Військові аспекти співробітництва України з НАТО: стан і перспективи розвитку. *Національна безпека і оборона*. 2004. № 8. С. 31–33.
61. Гольцов А. Г. Геостратегія України в Центральній та Східній Європі. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2023. № 3 (59). С. 19–26.
62. Гончар М. Безпекові вакууми як наслідок війни Росії проти України: оцінка впливу і можливі шляхи подолання : аналіт. зап. Київ : Центр глобалістики «Стратегія XXI», 2022. URL: <https://geostrategy.org.ua/node/2253> (дата звернення: 11.02.2026).
63. Горбулін В. П. Військово-ядерний тупик: український варіант. *Дзеркало тижня*. 2015. 13 берез. (№ 8). С. 1, 4.
64. Горбулін В. П. Внутрішні трансформації та зовнішні загрози. Євроатлантична інтеграція як інструмент політики національної безпеки України. *День*. 2008. 4 лип. (№ 116). С. 3–4.
65. Горбулін В. П. Національна безпека України та міжнародна безпека. *Політична думка*. 1997. № 1. С. 76–88.
66. Горбулін В. П. Становище України у 2017 році: аналіз проблем і варіанти рішень. Харків : Фоліо, 2018. 927 с.
67. Горбулін В. П. Україна на розломі глобальної системи безпеки. *Майдан Моніторинг: інформаційний центр*. 2014. 5 черв. URL: <http://maidan.org.ua/2014/06/volodymyr-horbulin-ukrajina-na-rozloomi-hlobalnoji-systemy-bezpeky/> (дата звернення: 09.02.2026).

68. Грек И., Негуца А., Приэжмирян Д. Концепция государственной национальной политики и ее противники. *Независимая Молдова*. 2003. 7 окт. С. 2.
69. Григораш Б. Ю. Порівняльний аналіз Стратегічних концепцій НАТО 2010 та 2022 років / наук. кер. Т. В. Сидорук. *Студентські публікації ННІ міжнародних відносин та національної безпеки НаУОА*. 2025. 25 берез. URL: <https://naub.oa.edu.ua/porivnyalnyj-analiz-stratehichnyh-kontseptsij-nato-2010-ta-2022-rokiv/> (дата звернення: 10.02.2026).
70. Грубінко А. В. Генеза відносин НАТО – ЄС в умовах історичних трансформацій світової системи безпеки. *Україна дипломатична*. 2024. Вип. XXV. С. 784–801.
71. Грубінко А. В. Зовнішня політика Великої Британії в умовах російсько-української війни (2022–2025 рр.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2025. Вип. 34. С. 85–105.
72. Грубінко А. В. Роль Великої Британії у становленні зовнішньої і безпекової політики Європейського Союзу (1990–2019 рр.). *Сторінки історії*. 2021. Вип. 52. С. 254–272.
73. Грубінко А. В. Українсько-британські відносини на етапі російсько-української війни (2022–2025 роки). *Україна дипломатична*. 2025. Вип. XXVI. С. 118–134.
74. Грубінко А. В., Буглай Н. М. Історичний шлях українсько-британських відносин (до 30-річчя стратегічного партнерства). *Український історичний журнал*. 2022. Чис. 1. С. 206–219.
75. Далекобійна ракетна програма України: що про неї відомо. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/uk/dalekobijna-raketna-programa-ukraini-so-pro-nei-vidomo2-a-70059786/a-70059786> (дата звернення: 11.02.2026).
76. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (дата звернення: 11.02.2026).
77. Демідов Б., Герасимов С., Борисенко В. Пропозиції удосконалення системи кодифікації предметів постачання Збройних Сил України. *Збірник наукових*

- праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. Харків, 2015. № 2. С. 163–166.
78. Демчук П. Міжнародні відносини та проблеми євроатлантичної інтеграції. Київ : ППП, 2004. 264 с.
79. Дем'янчук Ю. На шляху до НАТО: сучасні виклики та перспективи реалізації політики безпеки. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2018. Вип. 46. С. 42.
80. Джадт Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року / пер. з англ. К. Дисси. Київ : Наш Формат, 2021. 928 с.
81. Джус О. А. Міжнародне військове партнерство: поняття та сутність. *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 127. С. 319–324.
82. Довідник НАТО. Brussels : Office of Information and Press, 2001. 608 с.
83. До парламентів і народів світу : Звернення Верховної Ради України від 5 грудня 1991 р. № 1930-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1930-12> (дата звернення: 11.02.2026).
84. Екзистенціальний смисл російсько-української війни. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. С. 671–678.
85. Економічна історія України : історико-економічне дослідження : в 2 т. / ред. рада: В. М. Литвин (голова) та ін. Київ : Ніка-Центр, 2011. Т. 2. 608 с.
86. Енергетичний аспект гібридної війни Росії проти України : лекція 3. URL: <https://share.google/iEFvFdOABzcYP48T7> (дата звернення: 06.02.2026).
87. ЄС і США закликали до ухвалення закону про реформу СБУ : новина. *Суспільне Новини*. 09.11.2021. URL: <https://suspilne.media/179404-list-donardepiv-ak-predstavniki-es-ssa-ta-nato-zaklikali-do-uhvalenna-zakonu-pro-reformu-sbu/> (дата звернення: 11.02.2026).
88. Жильцов С. С. Еволюція зовнішньої політики України: сучасний етап (1991–2013). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2013. Вип. 20(2). С. 13–23.

89. Завадський В. М. Політичні передумови європейської інтеграції країн Балтії. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2009. № 2. С. 24–29.
90. Зарубінський О. О. Україна і НАТО: від співробітництва до інтеграції. *Голос України*. 2003. 27 берез.
91. Здобуття незалежності України 1991. Історія проголошення, документи, свідчення : у 2 т. / Асоц. народ. депутатів України ; ред. О. Барабаш, Я. Зайко. – Житомир : Рута, 2011. – Т. 1. – 752 с.
92. Зленко А. М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних змін. Харків : Фоліо, 2003. 559 с.
93. Зленко А. М. Дипломатия и политика. Украина в процессе динамических геополитических перемен. Харьков : Фоліо, 2004. 559 с.
94. Зленко А. М. Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму : виступи, промови, інтерв'ю, статті. Київ : Етнос, 2001. 370 с.
95. Знак В. Військова співпраця України з НАТО (1991–2019). *Україна–Європа–Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини»*, 2019. Вип. 23. С. 166–175.
96. Знак В. Основні етапи співпраці України і НАТО (1991–2021). *Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* Тернопіль : ЗУНУ, 2021. С. 175–189.
97. Зуйко О. Основні пріоритети євроатлантичної інтеграції України. *Економічний часопис – XXI*. 2006. № 9–10. С. 10–11.
98. Іващенко О. І., Курдюк В. Ф., Огарок А. П. Концептуальні засади адаптації розвідки Збройних Сил України відповідно до стандартів НАТО. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2019. № 2 (35). С. 33–38.
99. Івченко О. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан. Київ : РІЦ УАННП, 1997. 688 с.
100. Інтеграційні виміри трансформації пострадянського простору : монографія / за ред. А. Г. Бульвінського. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2020. 560 с.

101. Інформаційні матеріали щодо зовнішньої політики України у її відносинах з НАТО : веб-сайт / Запорізька обл. держ. адміністрація. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/17998/informatsiyni-materiali-shodo-zovnishnoji-politiki-ukrajini-u-jiji-vidnosin-z-nato.html> (дата звернення: 11.02.2026).
102. Касьянов Г. В. Сучасна історія України: проблеми, версії, міркування. *Український історичний журнал*. 2006. № 4. С. 4–15.
103. Касьянов Г. В. Україна 1991–2007: нариси новітньої історії. Київ : Наш час, 2008. 432 с.
104. Каспрук В. Ukraine must become the initiator of the creation of the Alliance for European Security Initiative (AESI). Glavcom.ua. 2026. 27 січня. URL: <https://glavcom.ua/columns/kaspruk/ukrajina-maje-stati-initsiatorom-stvorennja-aljansu-jevropejskoji-bezpekovoji-initsiativi-aesi-1030877.html> (дата звернення: 11.02.2026).
105. Киридон А. Євроінтеграційний курс України: адекватність реалій зовнішньополітичного вибору. *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2008. Вип. 1. С. 270–277.
106. Кліш А. Б. Співпраця України – НАТО (1991–2023 рр.): від партнерства до членства. *Вісник науки та освіти. Серія: Історія та археологія*. 2024. Вип. 1 (19). С. 1422–1433.
107. Кліш А. Б. Україна в контексті колективної безпеки Європи: роль держав та міжнародних організацій. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2023. Вип. 1 (5). С. 8–17.
108. Кліш А. Б. Україна – НАТО в сучасній системі міжнародної безпеки. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2023. Вип. 2 (6). С. 22–32.
109. Книш В. Україна і європейська безпека. *Народна армія*. 1993. 24 червня (№ 117). С. 1.
110. Ковальова О. О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України. Київ : [б. в.], 2003. 622 с.
111. Кокошинський О. Деякі актуальні питання дискусії щодо НАТО: подолати стереотипи. *Економічний часопис – XXI*. 2006. № 7–8. С. 16–17.

112. Коломієць О. В. Безпекова парадигма Скандинавського нейтралітету: на прикладі Фінляндії та Швеції. *Проблеми міжнародних відносин* : зб. наук. пр. Київ : КиМУ, 2012. № 6. С. 81–98.
113. Комісія Україна–НАТО (1997–2023). NATO : official website. Оновлено 18.07.2023. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_50319.htm (дата звернення: 11.02.2026).
114. Кононенко В. В. Національна політика в СРСР у добу перебудови (1985–1991 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2021. Вип. 35. С. 64-72.
115. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 11.02.2026).
116. Концептуальні підходи до членства в НАТО: досвід держав – членів Альянсу / за ред. В. П. Горбуліна. Київ : [б. в.], 2005. 208 с.
117. Кордон М. В. Співробітництво України з Європейським Союзом. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/5438/1/Кордон.pdf> (дата звернення: 11.02.2026).
118. Коренькова В. С. Досвід країн Балтії у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2017. Вип. 21. С. 176–183.
119. Круглий стіл «Україна – НАТО: 20 років Хартії про особливе партнерство» : веб-сайт / Нац. ін-т стратег. дослідж. URL: <https://niss.gov.ua/news/novini-nisd/krugliy-stil-ukraina-nato-20-rokiv-khartii-pro-osoblive-partnerstvo> (дата звернення: 11.02.2026).
120. Кудряченко А. І. Геополітика : навч. посіб. / А. І. Кудряченко, Ф. М. Рудич, В. О. Храмов. Київ : МАУП, 2004. 293 с.
121. Кудряченко А. І. Геополітичні дилеми сучасної України. *Україна дипломатична : науковий щорічник*. 2006. Вип. 7. С. 502–523.
122. Кулінич М. Сонце в Україну йде з Далекого Сходу. *Зовнішні справи*. 2009. № 8/9. С. 20-23.

123. Кульчицький С. В. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі : у 3 кн. Київ : Темпора, 2013. Кн. 2. 628 с.
124. Кульчицький С., Міщенко М. Україна на порозі об'єднаної Європи. Київ : Центр Разумкова, 2018. 232 с.
125. Купрієнко Д., Саган В., Фролов О. Аналіз доцільності впровадження інформаційної системи логістичного забезпечення НАТО LOGFAS у діяльність Державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові науки*. 2022. № 4 (89). С. 27–42.
126. Лепявко С. А., Магомедов А. О. Започаткування процесу співпраці на рівні «Україна-НАТО», його головні напрями та перспективні сфери розвитку партнерських відносин. *Молодий вчений*. 2018. № 6 (58). С. 55–60.
127. Лессер Б. Економічні аспекти розширення НАТО. Київ : К.І.С, 2002. 82 с.
128. Литвиненко О. Стратегічна культура Росії. Висновки для України. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2013. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/anons2013/Lytvynenko_strateg_kultura_Rosii.htm (дата звернення: 11.02.2026).
129. Лухтан А. І. Міжнародне військове співробітництво України: історико-теоретичний аспект. *Військово-науковий вісник*. 2017. Вип. 27. С. 71–88.
130. Майже тисячу представників ЗСУ взяли участь у програмі НАТО з удосконалення військової освіти минулого року. *АрміяInform*. 25.05.2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/05/25/majzhe-tysyachu-predstavnykiv-zsu-vzyaly-uchast-u-programi-nato-z-udoskonalennya-vijskovoyi-osvity-u-mynulomu-roczii/> (дата звернення: 11.02.2026).
131. Макар Ю. І. Зовнішня політика України: наміри та реалії. *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2008. Вип. 1. С. 189–198.
132. Максимець В. Є., Вівсяна В. І. Співробітництво України та НАТО у протидії деструктивним інформаційним впливам Російської Федерації (2022–2023 рр.). *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2023. Вип. 2 (58). С. 74–80.

133. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. Київ : Генеза ; Довіра, 1996. 942 с.
134. Малик Я. Й. Організація Північноатлантичного Договору: зміст і характер діяльності. Львів : ПАІС, 2006. 90 с.
135. Марчук Є. К. На шляху до НАТО / ред.-уклад. Б. В. Клименко. Київ : Київ-Париж-Дакар, 2016. 608 с.
136. Махмудлу Я. Азербайджан: короткі нариси історії / пер. з азерб. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 154 с.
137. Мелешенко Т. В. НАТО–ЄС: безпекова політика у ХХІ столітті. *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № 39. С. 59–66.
138. Мелешенко Т. В. Україна–НАТО: проблеми і перспективи партнерства. *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. № 4 (24). С. 113–127.
139. Мелешенко Т., Волошин І. Шлях України до НАТО: основні проблеми, здобутки та перспективи євроатлантичної інтеграції. *Український історичний журнал*. 2021. № 4(559). С. 104–113.
140. Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України і штабом Верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО на Атлантиці та штабом Верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО в Європі щодо забезпечення підтримки операцій НАТО з боку України : від 09 лип. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_005 (дата звернення 02.02.2026).
141. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Організацією Північноатлантичного договору про заснування Центру інформації та документації НАТО в Україні від 07.05.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_019 (дата звернення 02.02.2026).
142. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05 грудня 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158 (дата звернення 02.02.2026).

143. Меркель А. Свобода. Спогади 1954–2021 (Freiheit: Erinnerungen 1954–2021) / пер. з нім. Кельн : Kiepenheuer & Witsch, 2024. 736 с.
144. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000-ні роки) : підручник / В. А. Манжола, М. М. Білоусов, Л. Ф. Гайдуков та ін. Київ : Либідь, 2001. 622 с.
145. Міжнародні наслідки розпаду СРСР та утворення нових незалежних держав. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/MVZP/91.htm> (дата звернення 02.02.2026).
146. Нариси з історії дипломатії України / за заг. ред. В. А. Смолія. Київ : Альтернативи, 2001. 736 с.
147. НАТО визнало за Україною статус країни-аспіранта. *Європейська правда*. 10.03.2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/03/10/7078572/> (дата звернення 02.02.2026).
148. НАТО: історія, структура, діяльність, перспективи : навч. посіб. / С. В. Федонюк, В. Й. Лажнік, А. А. Моренчук, Н. І. Романюк. Луцьк : РВВ, 2008. 259 с.
149. Наумов С. О. Вплив розпаду Радянського Союзу на Китай і трансформація світового порядку. *Україна – Європа – Світ*. 2023. Вип. 28. С. 113-122.
150. На фініші історії: будівельники та руйнівники СРСР. *Голос України*. 2020. 5 груд. URL: <https://www.golos.com.ua/article/339014> (дата звернення: 04.02.2026).
151. Недзельський Ю. О. Участь Збройних Сил України у програмі «Партнерство заради миру» (історичний огляд). *Воєнно-історичний вісник*. 2012. № 1 (3). С. 135–144.
152. Олланд Ф. Уроки влади (Les leçons du pouvoir) / пер. з франц. Париж : Stock, 2018. 528 с.
153. Орлова Т. В. Історія нових незалежних держав: Postsovieticum : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 487 с.
154. Осмолівська О. Історичні передумови генезису етнополітичних конфліктів у регіоні Південного Кавказу. *Гілея: науковий вісник*. 2010. Вип. 33. С. 109–113.
155. Павлюк М. Відносини Україна – НАТО у контексті міжнародних угод. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 626–632.

156. Палій О. А. Специфіка та наслідки інтеграції країн Балтії до євроатлантичних структур безпеки. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки*. 2002. Т. 20. С. 55–60.
157. Палій О. М. Навіщо Україні НАТО? Київ : Дніпро, 2006. 144 с.
158. Парламентський вимір співробітництва України з НАТО : веб-сайт / Міністерство закордонних справ України. 2021. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/parlamentskijvimir-spivrobit-nictva-ukrayini-z-nato> (дата звернення 02.02.2026).
159. Пашаєва К. Внутрішньополітична трансформація Грузії на початку XXI століття. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 21. С. 159–165.
160. Перепелиця Г. М. Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства. Київ : Стилос, 2004. 400 с.
161. Петков С., Копотун І., Коропатнік І., Кривенко О., Ануфрієв М. Стандарти НАТО та їх адаптація в Україні під час дії воєнного стану. *Матеріально-технічне забезпечення за стандартами НАТО в Україні 2022*. Київ : Професіонал, 2022. 496 с.
162. Пилип Л. «Балтійський шлях». Протест проти окупації країн Балтії наблизив розпад СРСР. *Радіо Свобода*. 2019. 22 серп. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30122586.html> (дата звернення 02.02.2026).
163. Пирожков С., Кресіна І., Кудряченко А., Шемшученко Ю. Євроатлантичний вектор України: національна доповідь. Київ : НАН України, 2019. 328 с.
164. Піскунов В. Механізми адаптації переліку, змісту і структури оборонних програм процесу оборонного планування МО України до стандартів НАТО. *Вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. 2006. Вип. 44. С. 127–133.
165. План дій Україна-НАТО : Міжнародний документ від 22 листоп. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_002 (дата звернення 02.02.2026).

166. Плохій С. М. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / пер. з англ. Р. Клочко. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 496 с.
167. Плохій С. М. Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу / пер. з англ. А. Савченко. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 512 с.
168. Покась М. С. Встановлення кордонів КНР із країнами Центральної Азії: історія та наслідки. *Політичне життя*. 2025. № 2. С. 160-166.
169. Політичні та безпекові виклики багатополярності. *Україна і світ в умовах воєнних викликів : колективна монографія* / за заг. ред. Ю. В. Подрез. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2023. С. 160–185.
170. Польовий Т. Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2015. № 31-32. С. 317-323.
171. Поляков Л. Україна – НАТО: 10 років співробітництва в ім'я безпеки та миру. *Вісник України*. 2007. № 7. С. 6–9.
172. Потехін О. В., Клименко Ю. П. Геополітика проти безпеки: союзницьке стримування агресії в Європі ХХ – початку ХХІ ст. Київ : Дух і літера, 2023. 552 с.
173. Прийдун С. В. Актуальні аспекти співробітництва України і НАТО 2019–2022 рр. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2023. Вип. 2 (6). С. 33–39.
174. Прийдун С. В. Будапештський меморандум в контексті ядерного роззброєння України. *Україна – Європа – Світ : міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2016. Вип. 17. С. 106–114.
175. Прийдун С. В. Відносини Україна–НАТО в контексті реалізації багатовекторної моделі зовнішньої політики України (1994–2004 рр.). *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2024. Вип. 1 (9). С. 36–47.
176. Прийдун С. В. Європейський вектор зовнішньої політики України (1995–2004 рр.): еволюція та проблеми реалізації. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2024. Вип. 1. С. 50–57.

177. Прийдун С. В. Проблеми розподілу Чорноморського флоту СРСР у зовнішній політиці України (1991–1997 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2008. Вип. 1. С. 113-120.
178. Прийдун С. В. Трансформація зовнішньої політики України: європейсько-атлантичний аспект (1991–2015): дис. ... канд. іст. наук. Тернопіль, 2019. 302 с.
179. Присташ А. Трансформація міжнародної безпеки: ефективність малих альянсів у європейській безпековій архітектурі. *Society and Security*. 2025. Vol. 3, No. 9. P. 25–29.
180. Про військові формування на Україні : Постанова Верховної Ради України від 24 серпня 1991 р. № 1431-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1431-12> (дата звернення: 07.02.2026).
181. Про Воєнну доктрину України : Указ Президента України від 15.06.2004 № 648/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004> (дата звернення: 10.02.2026).
182. Про внесення змін до Деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості : Закон України від 23.12.2014 р. № 35-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-19> (дата звернення: 10.02.2026).
183. Про внесення змін до Деяких законів України щодо зовнішньополітичного курсу України : Закон України від 08.06.2017 р. № 2091-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2091-19> (дата звернення: 11.02.2026).
184. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 07.02.2019 р. № 2680-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19> (дата звернення: 11.02.2026).
185. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1490 : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 р. № 1490. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1490-2022-%D0%BF> (дата звернення: 04.02.2026).

186. Про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом Чорноморського флоту та перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України : Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації від 28 травня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_077 (дата звернення: 07.02.2026).
187. Про відрядження народних депутатів України для участі в семінарі Північноатлантичної асамблеї «Оборона в демократичних суспільствах» : Постанова Президії Верховної Ради України від 12.06.1995 № 406/95-ПВ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/406/95-пв> (дата звернення: 10.02.2026).
188. Про Державну програму підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004–2007 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05 листоп. 2003 р. № 1719. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1719-2003-п> (дата звернення: 10.02.2026).
189. Про Державну програму розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року : Указ Президента України від 22.03.2017 р. № 73/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/73/2017> (дата звернення: 11.02.2026).
190. Про Державну програму співробітництва України з Організацією Північно-Атлантичного Договору (НАТО) на період до 2001 року : Указ Президента України від 04.11.1998 № 1209/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209/98> (дата звернення: 10.02.2026).
191. Про Державну програму співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору на 2001–2004 роки : Указ Президента України від 27 січ. 2001 р. № 58/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/58/2001> (дата звернення: 07.02.2026).
192. Про Державну раду з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України : Указ Президента України від 30 серп. 2002 р. № 791/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/791/2002> (дата звернення: 10.02.2026).
193. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік : Указ Президента України від 28 берез. 2018 р. № 89/2018.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/89/2018#Text> (дата звернення: 02.02.2026).

194. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2019 рік : Указ Президента України від 10 квіт. 2019 р. № 117/2019.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117/2019#Text> (дата звернення: 02.02.2026).

195. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік : Указ Президента України від 26 трав. 2020 р. № 203/2020.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/2020#Text> (дата звернення: 02.02.2026).

196. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік : Указ Президента України від 11 трав. 2021 р. № 189/2021.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189/2021#Text> (дата звернення: 02.02.2026).

197. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2022 рік : Указ Президента України від 31 серп. 2022 р. № 619/2022.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/619/2022#Text> (дата звернення: 02.02.2026).

198. Про затвердження Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008–2011 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 № 594. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/594-2008-п> (дата звернення: 10.02.2026).

199. Про звільнення в запас військовослужбовців та черговий призов громадян України на строкову військову службу в жовтні — грудні 1999 року : Указ Президента України від 02 верес. 1999 р. № 1103/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103/99> (дата звернення: 10.02.2026).

200. Про звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи... щодо визнання Російської Федерації державою-агресором : Постанова Верховної Ради

- України від 27.01.2015 р. № 129-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19> (дата звернення: 10.02.2026).
201. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 02.02.2026).
202. Про національну систему координації співробітництва України з НАТО : Указ Президента України від 15.02.2006 № 132/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/2006> (дата звернення: 02.02.2026).
203. Про організацію оборонного планування : Закон України від 18 листоп. 2004 р. № 2198-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-15> (дата звернення: 02.02.2026).
204. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 02.02.2026).
205. Про Основні напрями зовнішньої політики України : Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. № 3360-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12> (дата звернення: 02.02.2026).
206. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 02.02.2026).
207. Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України : Закон України від 22 лют. 2000 р. № 1479-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1479-14> (дата звернення: 10.02.2026).
208. Про правову оцінку рішень вищих органів державної влади РРФСР щодо зміни статусу Кримської області : Постанова ВР РФ від 21 трав. 1992 р. URL: <https://www.aalep.eu/historical-facts-about-development-statehood-crimea> (дата звернення: 02.02.2026).
209. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. URL:

<https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070> (дата звернення: 11.02.2026).

210. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555/2015. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443> (дата звернення: 11.02.2026).

211. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 року «Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)» : Указ Президента України від 27.12.2005 № 1861/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861/2005> (дата звернення: 10.02.2026).

212. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» : Указ Президента України від 06.06.2016 р. № 240/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/2016> (дата звернення: 11.02.2026).

213. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» : Указ Президента України від 14.03.2016 р. № 92/2016. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/922016-19722> (дата звернення: 11.02.2026).

214. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 02.02.2026).

215. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37577> (дата звернення: 11.02.2026).

216. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 червня 2021 року «Про невідкладні заходи щодо поглиблення інтеграції України до Організації Північноатлантичного договору» : Указ Президента України від 23.07.2021 р. № 307/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/307/2021> (дата звернення: 11.02.2026).
217. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України» : Указ Президента України від 26 серп. 2021 р. № 448/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#Text> (дата звернення: 02.02.2026).
218. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 10.02.2026).
219. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12.02.2007 № 105/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007> (дата звернення: 10.02.2026).
220. Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО) : Указ Президента України від 23.05.2002 № 477/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/477/2002> (дата звернення: 10.02.2026).
221. Про трансформацію системи об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління у Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 29.03.2019 р. № 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0141322-19> (дата звернення: 02.02.2026).
222. Програми розширених можливостей НАТО і Україна: що дає Україні статус партнера з розширеними можливостями. УНІАН. 24.07.2020. URL: <https://www.unian.ua/politics/programi-rozshirenih-mozhливостей-nato-i-ukrajina-shcho-daye-novini-ukrajina-11087519.html> (дата звернення: 03.02.2026).
223. Протокол про врегулювання проблем Чорноморського флоту від 03 вересня 1993 р. (Масандра). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_008 (дата звернення: 07.02.2026).

224. Проховник П. М. Історичні аспекти військово-технічного співробітництва Україна – НАТО на сучасному етапі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. 2020. Вип. 30. С. 54–60.
225. Проховник П. М. Історія міжнародних військових навчань «Швидкий тризуб» як приклад військового співробітництва Україна – НАТО. *Воєнно-історичний вісник*. 2020. Вип. 35 (1). С. 48–57.
226. Проховник П. М. Міжнародне військово співробітництво Збройних Сил України (на прикладі військового з'єднання «ЛитПолУкрБриг»). *Військово-науковий вісник*. Львів : НАСВ, 2019. Вип. 32. С. 157–167.
227. Проховник П. М. Міжнародне військово співробітництво Збройних Сил України в роки російської агресії (2014–2021 рр.): історичний контекст : дис. ... канд. іст. наук. Львів, 2023. 265 с.
228. Рамковий документ «Партнерство заради миру» : Міжнародний документ від 10 січ. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001 (дата звернення: 02.02.2026).
229. Ромчук М. С. Від нейтрального статусу до курсу на колективну безпеку: еволюція підходів України до забезпечення національної безпеки. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 161. С. 30–56.
230. Савін С. Л. Потенціал українсько-британського партнерства та можливості його реалізації у процесі європейської та євроатлантичної інтеграції. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 1. С. 182–189.
231. Сальніков В. Ш. Процес прийняття військових рішень (MDMP) як основа оперативної сумісності Збройних Сил України з підрозділами НАТО. *Збірник наукових праць Національного університету оборони України*. 2020. № 2 (74). С. 45–52.
232. Світова гібридна війна: український фронт / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
233. Сегеда С. П., Шевчук В. П. Створення та розвиток Збройних сил України: історіографічний вимір. *Український історичний журнал*. 2021. № 4. С. 148–166.

234. Сейл Т. Е. Міцний Альянс: історія НАТО й глобального післявоєнного порядку / пер. з англ. О. Камишникової. Харків : Фабула, 2023. 368 с.
235. Секретаріат штаб-квартири НАТО включив Україну до переліку держав, що використовують LOGFAS. *Європейська правда*. 30.08.2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/08/30/7100223/> (дата звернення: 11.02.2026).
236. Сидорук М. Особливості інтеграції держав Балтії до ЄС. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Міжнародні відносини*. 2010. Вип. 2. С. 97–104.
237. Скриль С. А. Трансформація політичних систем Латвії, Литви та Естонії в умовах інтеграції в європейське співтовариство. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 54. С. 146–152.
238. Смалянчук А. Білорусь у ХХ столітті: геополітичне становище і спроби формування власної політики. *«І» : незалежний культурологічний часопис*. 2000. № 18. С. 241-253.
239. Смолянчук В. Фактор НАТО у формуванні військової могутності української держави. *Людина і політика*. 2000. № 3. С. 24–33.
240. Собко В. Україна на шляху до євроатлантичної спільноти. *Економічний часопис – XXI*. 2006. № 7–8. С. 10–12.
241. Соскін О. Відносини Україна – НАТО: економічний аспект. Київ : ІТС, 2003. 119 с.
242. Соскін О. Вступ до НАТО – стратегічний вибір України. Київ : Інститут трансформації суспільства, 2008. 192 с.
243. Соскін О. Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива. Київ : Інститут трансформації суспільства, 2007. 336 с.
244. Співробітництво України з НАТО в рамках програми «Партнерство заради миру» (інформаційна довідка). *Наука і оборона*. 1998. № 4. С. 23–32.
245. Стан взаємовідносин НАТО та України : веб-сайт / Центр безпекових досліджень «СЕНСС». URL: <https://censs.org/stan-vzayemovidnosyn-nato-ta-ukrayinu/> (дата звернення: 10.02.2026).

246. Стевенс Н. Військове співробітництво України з НАТО в 90-х роках ХХ – на початку ХХІ ст. (історико-аналітичний аспект). Черкаси, 2008. 190 с.
247. Стевенс Н. Становлення і розширення нормативно-правової бази у взаєминах між збройними силами України і НАТО. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2008. С. 265–287.
248. Стендіш Р. Як Китай став впливовим гравцем на пострадянському просторі після краху СРСР? *Радіо Свобода*. 2021. 15 груд. URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/kytay-srsrosiya/31610709.html> (дата звернення: 04.02.2026).
249. Стенограма пленарного засідання : Засідання № 21 (10 січ. 2008 р.) / Верховна Рада України. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/34.html> (дата звернення: 10.02.2026).
250. Стецура І., Морганюк Д., Панасюк М. Окремі аспекти військово-технічного співробітництва України з країнами-членами Північноатлантичного Альянсу на сучасному етапі. *Молодий вчений*. 2020. № 6 (82). С. 73–78.
251. Стойко О. М. Особливості вступу до НАТО постконфліктних держав. *Держава і право. Серія: Політичні науки*. 2019. Вип. 85. С. 289–302.
252. Столтенберг відвідає Україну 30–31 жовтня : новина. *Радіо Свобода*. 15.10.2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-stoltenberg-vidvidae-ukrainu/30218343.html> (дата звернення: 11.02.2026).
253. Стратегічний оборонний бюлетень України : Міністерство оборони України. Київ : МОУ, 2016. 88 с.
254. Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року : схвалений Розпорядженням Президента України від 22 черв. 2004 р. № 143/2004-рп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-04> (дата звернення: 10.02.2026).
255. Стратегічна концепція НАТО – 2022 : ухвалена главами держав і урядів на Мадридському саміті НАТО 29 черв. 2022 р. *NATO*. URL:

https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf (дата звернення: 03.12.2025).

256. Суботін А. Зовнішня політика України. *Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін.* Київ : Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.

257. США надасть Україні Javelin : новина. *Українська правда*. 17.01.2018. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/01/17/7168701/> (дата звернення: 11.02.2026).

258. Ткаченко І. В. Особливості подолання тоталітарного спадку в Вірменії у 90-х роках ХХ століття. *Особливості демонтажу тоталітарного спадку пострадянських країн у 1990-х роках : зб. тез / за заг. ред. А. І. Кудряченка*. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 111–117.

259. Тодоров І. Євроатлантична інтеграція України. Історія та сучасність : навч. посіб. Ужгород : РІК-У, 2022. 376 с.

260. Тодоров І. Історичні, геополітичні та політико-правові засади співробітництва України та НАТО. *Культурологічний часопис «І»*. 2014. Чис. 77. С. 84–108.

261. Тодоров І. Річні національні програми в контексті євроатлантичної інтеграції України. *Матеріали наукової конференції (2015–2016 рр.). Збірники наукових праць ДонНУ імені Василя Стуса*. Вінниця : ДонНУ, 2016. С. 128–129.

262. Тодоров І., Тодорова Н. Річні національні програми як інструмент євроатлантичної інтеграції України. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2018. Вип. 2 (21). С. 42–55.

263. Тодоров І. Я. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2006. 268 с.

264. Толстов С. Після «Холодної війни». *Політика і час*. 1999. № 3. С. 9–19.

265. Толстов С. В. Криза системи європейської безпеки: причини та наслідки. *Проблеми всесвітньої історії*. 2025. № 4 (32). С. 21–45.

266. Толстов С. В. Структури та механізми багатосторонньої співпраці держав ЄС у сфері безпеки й оборони. *Україна дипломатична*. 2024. Вип. XXV. С. 768–783.
267. Толстов С. В. Теоретико-методологічні критерії та принципи системного аналізу міжнародних відносин. *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. № 3 (23). С. 18–66.
268. Тумашов А. В. Передумови та історичні наслідки розпаду СРСР. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Держава та армія. 2002. № 451. С. 88-96.
269. Угорщина заблокувала грудневе засідання комісії Україна-НАТО через Закон «Про освіту» // Європейська правда. 27 жовт. 2017. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/10/27/7072892/> (дата звернення: 11.02.2026).
270. Удовенко Г., Кавка Д., Черниш О. Зовнішня політика. *Політологічний енциклопедичний словник*. Київ : Генеза, 2004. 736 с.
271. Удовік В. Зовнішня політика Японії на пострадянському просторі (1991-2016 рр.). *Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки*. 2016. Т. 21, вип. 2 (27). С. 56-63.
272. Угода між Україною та Російською Федерацією про невідкладні заходи по формуванню Військово-Морських Сил України та Військово-Морського Флоту Росії на базі Чорноморського флоту від 03 серпня 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006 (дата звернення: 07.02.2026).
273. Угода між Україною та Російською Федерацією про невідкладні заходи щодо подальшого формування Військово-Морських Сил України та Військово-Морського Флоту Росії на базі Чорноморського флоту від 17 червня 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_007 (дата звернення: 07.02.2026).
274. Угода між Україною та Російською Федерацією про поетапне врегулювання проблеми Чорноморського флоту від 15 квітня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_010 (дата звернення: 07.02.2026).

275. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012 (дата звернення: 06.02.2026).
276. Угода про реалізацію Трестового фонду Україна – НАТО з питань кібербезпеки : Угода між Службою безпеки України та Організацією НАТО із зв'язку та інформації від 18.12.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642_063 (дата звернення: 10.02.2026).
277. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку / голова ред. кол. О. М. Гончаренко. Київ : НІСД, 1999. 384 с.
278. Україна в міжнародних відносинах ХХ ст. / за ред. Я. Й. Малика. Львів : Світ, 2004. 468 с.
279. Україна, НАТО, ЄС. Що зміниться після закріплення євроатлантичного курсу країни в Конституції : новина. *Європейська правда*. 07.02.2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/02/07/7091907/> (дата звернення: 11.02.2026).
280. Україна та НАТО підписали Дорожню карту з оборонно-технічного співробітництва : повідомлення від 17.12.2015 р. *Місія України при НАТО : офіційний сайт*. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/news/43333-ukrajina-ta-nato-pidpisali-dorozhnyu-kartu-z-oboronno-tehnicnogo-spivrobitnictva> (дата звернення: 11.02.2026).
281. Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.
282. Український авіазавод отримав сертифікацію НАТО. *Європейська правда*. 20.07.2015. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2015/07/20/7036072/> (дата звернення: 11.02.2026).
283. Українська система ситуаційної обізнаності Delta пройшла випробування НАТО і може інтегрувати західну техніку, зокрема винищувачі F-16. *АрміяInform*. 12.07.2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/07/12/ukrayinska-systema-sytuaczijnoyi-obiznanosti-delta-projshla-vyprobuvannya-nato-i-mozhe-integruvaty-vunyshhuvachi-f-16/> (дата звернення: 11.02.2026).

284. У Національному університеті оборони України підбито підсумки діяльності в рамках програми DEEP за 2020-2021 роки : АрміяInform : інформ. агентство М-ва оборони України. 2021. 25 трав. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/05/25/u-nacziionalnomu-universyteti-oborony-ukrayiny-pidbyto-pidsumky-diyalnosti-v-ramkah-programy-deep-za-2020-2021-roku/> (дата звернення: 03.02.2026).
285. Хронологія участі Збройних Сил України у заходах програми «Партнерство заради миру». *Радіо Свобода*. 2006. 9 черв. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/946376.html> (дата звернення: 10.02.2026).
286. Хабібулін В. В., Гіренко Ю. М. Трансформація системи військової освіти в Україні: досвід реалізації програми DEEP. *Наука і оборона*. 2019. № 3. С. 38–44.
287. Хандогій В. Д. Євроатлантична інтеграція України: реалії та перспективи. *Україна – НАТО*. 2007. № 1/2. С. 45–51.
288. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору : Міжнародний документ від 09 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text (дата звернення: 02.02.2026).
289. Хижняк І. А. Нова історія міжнародних відносин у системному вимірі (1914–1991) : навч. посіб. –Київ : Либідь, 2004. – С. 430-450.
290. Храбан І. А. Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур : монографія. Київ : Варта, 2005. 544 с.
291. Чаповська Л. Взаємовідносини Україна – НАТО: проблеми та перспективи. *Політика і час*. 2004. № 6. С. 23–29. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів) : підручник. Київ : Кондор, 2011. 281 с.
292. Чисте небо – 2018»: українські Су-27 та американські F-15C у спільному небі : АрміяInform : інформ. агентство. 2018. 12 жовт. URL: <https://armyinform.com.ua/2018/10/12/chyste-nebo-2018-ukrayinski-su-27-ta-amerykanski-f-15c-u-spilnomu-nebi/> (дата звернення: 03.02.2026).

293. Шамко В. Є., Антонов А. В. Проблемні питання трансформації системи військової управління Повітряних Сил... *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2021. № 2 (43). С. 44–53.
294. Шангін А. Україна – НАТО: майбутнє в руках минулого. Київ : Заповіт, 2004. 176 с.
295. Шемаєв В., Бегма В., Сидоренко С. Пріоритети нової ідеології військово-технічного співробітництва України... *Наука і оборона*. 2018. № 4. С. 49–52.
296. Шпура М. І., Кульчицький О. С., Комолаєва Т. М., Єфіменко Г. А. Аналіз підходів... для врегулювання сучасних воєнних конфліктів. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ*. 2019. № 3 (67). С. 28–35.
297. Щербак Ю. М. Україна: виклик і вибір : перспективи України в глобалізованому світі XXI ст. Київ : Довіра, 2003. 578 с.
298. Щодо підписання Імплементативної угоди між Міністерством оборони України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про надання послуг з підтримки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2015 р. № 464-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-2015-p> (дата звернення: 11.02.2026).
299. Щодо прийняття Державною Думою Федеральних Зборів Російської Федерації в першому читанні проекту Закону Російської Федерації «Про припинення розподілу Чорноморського флоту» : Заява Верховної Ради України від 18 жовт. 1996 р. № 435/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-96> (дата звернення: 07.02.2026).
300. Щорічник СІПРІ 2023: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека. Стокгольм : SIPRI, 2023. Розд. 5, табл. 5.5. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRI_2023_UKR.pdf.
301. Щурін В. В. Історія становлення та розвитку відносин України та НАТО. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. Т. 34 (73). № 2. С. 14–20.
302. Ющенко В. А. Недержавні таємниці: нотатки на берегах пам'яті / за ред. О. Зінченка. Харків : Фоліо, 2014. 511 с.

303. Як позбулися ядерного «щита». *Львівська Пошта*. 2009. 31 січ. (№ 10). URL: <http://www.lvivpost.net/suspilstvo/n/3127> (дата звернення: 09.02.2026).
304. 9 hacks on May 9: successful operation of Ukrainian hackers. *InformNapalm*. 19.05.2024. URL: <https://informnapalm.org/en/ukrainian-hackers-opmay9/> (accessed: 02.02.2026).
305. Adapt, Lead, Win: NCO Lessons from Ukraine. *NCO Journal / Army University Press*. 2024. Oct. URL: <https://www.armyupress.army.mil/Journals/NCO-Journal/Archives/2024/October/NCO-Lessons-from-Ukraine/> (accessed: 04.02.2026).
306. Alexiyevets L., Alexiyevets M. Ukraine – the NATO: mutual relations and partnerships main states. *East European Historical Bulletin*. 2020. No. 14. S. 175–189.
307. Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations : Allied Joint Publication-3 (AJP-3). Edition D Version 1. NATO Standardization Office. 2025. 238 p.
308. Allison R. Russia, Ukraine and state survival through neutrality. *International Affairs*. 2022. Vol. 98, Issue 6. P. 1849–1871.
309. Asmus R. D. Opening NATO's Door: How the Alliance Remade Itself for a New Era. New York : Columbia University Press, 2002. 350 p.
310. Bąk-Pituła A. et al. Cooperation of the Lublin Triangle in the context of security threats. *Historia i Świat*. 2024. Vol. 13. P. 467–482.
311. Baranowski M., Wojciuk A. The Lublin Triangle and Three Seas Initiative. *East European Politics and Societies and Cultures*. 2023. Vol. 37, No. 4. P. 485–504.
312. Brussels Summit Communiqué, 14 June 2021. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm (accessed: 02.02.2026).
313. Bucharest Summit Declaration, 3 April 2008. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_8443.htm (accessed: 02.02.2026).
314. Burton J. NATO's cyber defence: strategic challenges and institutional adaptation. *Defence Studies*. 2015. Vol. 15, No. 4. P. 297–319.
315. Chifu I. Forward defense – concept, plan, and action for solving Russian aggression. *Bulletin of "Carol I" NDU*. 2024. Vol. 13, No. 2. P. 7–20.

316. Comprehensive Assistance Package for Ukraine : NATO Official Document, 09 July 2016. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_133681.htm (accessed: 02.02.2026).
317. Cyber War in Perspective: Russian Aggression against Ukraine / NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. Tallinn : NATO CCDCOE, 2015. 192 p. URL: <https://ccdcoe.org/library/publications/cyber-war-in-perspective-russian-aggression-against-ukraine/> (дата звернення: 02.02.2026).
318. Davis G. B. Ukraine's Lessons for NATO's New Strategic Concept. *Center for European Policy Analysis*. 2022. URL: <https://cepa.org/> (accessed: 02.02.2026).
319. Foreign Office statement: UK and allies attribute NotPetya cyber attack to Russian Military. 2018. 15 Febr. URL: <https://www.gov.uk/government/news/foreign-office-minister-condemns-russian-military-for-notpetya-cyber-attack> (accessed: 02.02.2026).
320. Ilnytska U. Regional Alliance – Lublin Triangle: geopolitical priorities and foreign policy transformation. *Language, Culture, Politics*. 2024. Vol. 1. P. 115–131.
321. Kuzio T. NATO Enlargement and Russia. *Problems of Post-Communism*. 2009. Vol. 56, No. 2. P. 3–15.
322. Lieven A. Averting acute escalation in Russia's war against Ukraine. *International Affairs*. 2025. Vol. 101, No. 5. P. 1769–1785.
323. Lupovici A. Securitization, Deterrence, and Extended Deterrence by Denial: The War in Ukraine. *Foreign Policy Analysis*. 2024. Vol. 20, No. 4.
324. Madrid Summit Declaration, 29 June 2022. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm (accessed: 02.02.2026).
325. Marszalek M. NATO Crisis Management System. *Bezpechnostne Forum 2013*. Banska Bystrica, 2013. P. 87–100.
- 326 Moore R., Coletta D. NATO's Return to Europe: Engaging Ukraine, Russia, and Beyond. Washington, D.C. : Georgetown University Press, 2017. 290 p.

327. NATO Agency and Ukraine reaffirm commitment to technical cooperation. *NCIA*. 17.01.2022. URL: <https://www.ncia.nato.int/about-us/newsroom/nato-agency-and-ukraine-reaffirm-commitment-to-technical-cooperation.html> (accessed: 11.02.2026).
328. Önder S. Integration of Ukraine into NATO and its geopolitical implications. Ankara : METU, 2019. URL: <https://hdl.handle.net/11511/43344> (accessed: 16.01.2026).
329. Prague Summit Declaration, 21 November 2002. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19442.htm (accessed: 02.02.2026).
330. Pifer S. Ukraine crisis' impact on nuclear weapons. *CNN*. 2014. Mar. 4. URL: <http://edition.cnn.com/2014/03/04/opinion/pifer-ukraine-budapest-memorandum/> (accessed: 09.02.2026).
331. Sanders D. Ukraine's third wave of military reform 2016–2022. *Defense & Security Analysis*. 2023. Vol. 39, Issue 3. P. 312–328.
332. Sarotte M. E. Not One Inch: America, Russia, and the Making of Post–Cold War Stalemate. Princeton, NJ : Princeton University Press, 2021. 520 p.
333. Security Assistance: Ukraine security assistance programs (USAI, PDA, FMF, IMET). *Ukraine Oversight*. URL: <https://www.ukraineoversight.gov/Funding/Security-Assistance/> (accessed: 15.02.2026).
334. Schneider M. B. Russian Nuclear Weapons Policy and Programs, the European Security Crisis, and the Threat to NATO. Carlisle, PA : U.S. Army War College Press, 2017. P. 305–339.
335. Sherr J. After Yugoslavia: Whither Ukraine? Between Russia and the West / ed. by K. Spillmann. Berlin : Peter Lang Verlag, 1999. P. 123–144.
336. Soltys D. Appeasement is the worst possible policy for both Ukraine and Russia. *Atlantic Council*. 2022. May 21. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/appeasement-is-the-worst-possible-policy-for-both-ukraine-and-russia/> (accessed: 10.11.2025).
337. Sperling J., Webber M. NATO and the Ukraine crisis: Collective securitisation. *European Journal of International Security*. 2017. Vol. 2, No. 1. P. 19–46.

338. Tkach M. et al. Trends in the development of defense capabilities of Ukraine and NATO: war experience. *Social Development and Security*. 2023. Vol. 13, No. 6. P. 104–118.
339. Vorotnyuk M. The Concept of Non-Alignment in Ukrainian Strategic Thinking. *Caucasus Strategic Perspectives*. 2020. Vol. 1, No. 1. P. 109–119.
340. Wales Summit Declaration, 05 September 2014. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (accessed: 02.02.2026).
341. Warsaw Summit Communiqué, 09 July 2016. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (accessed: 02.02.2026).